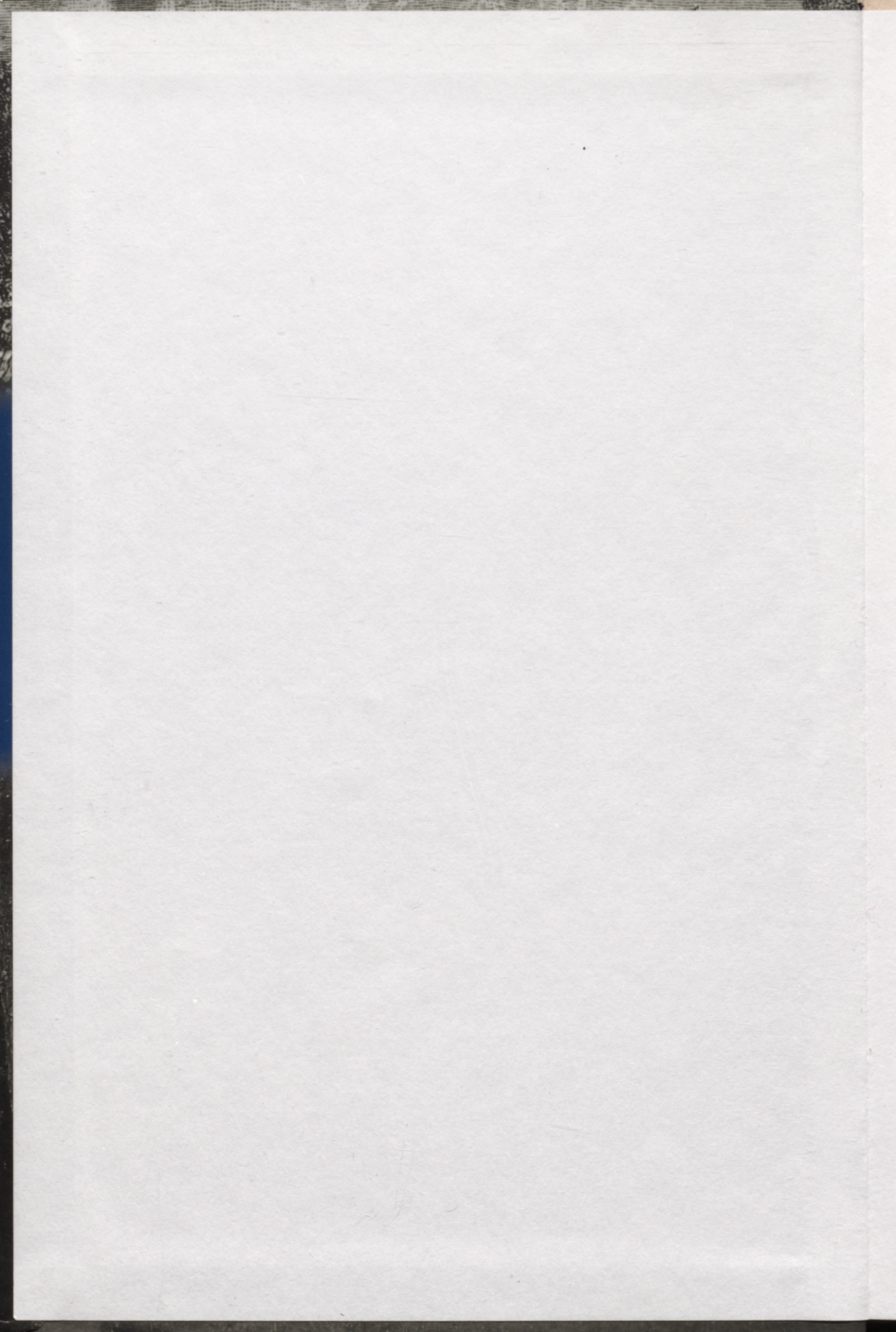
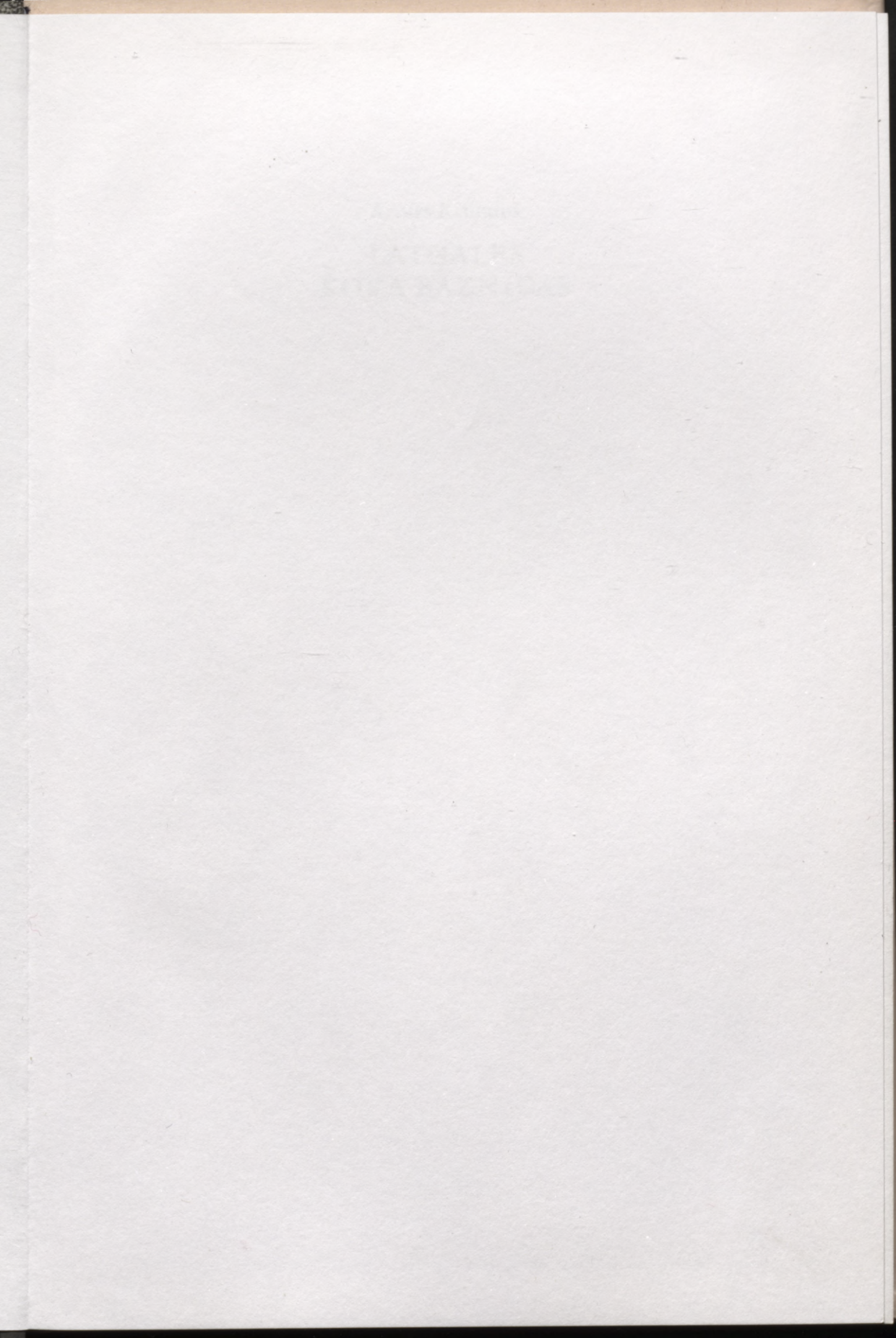

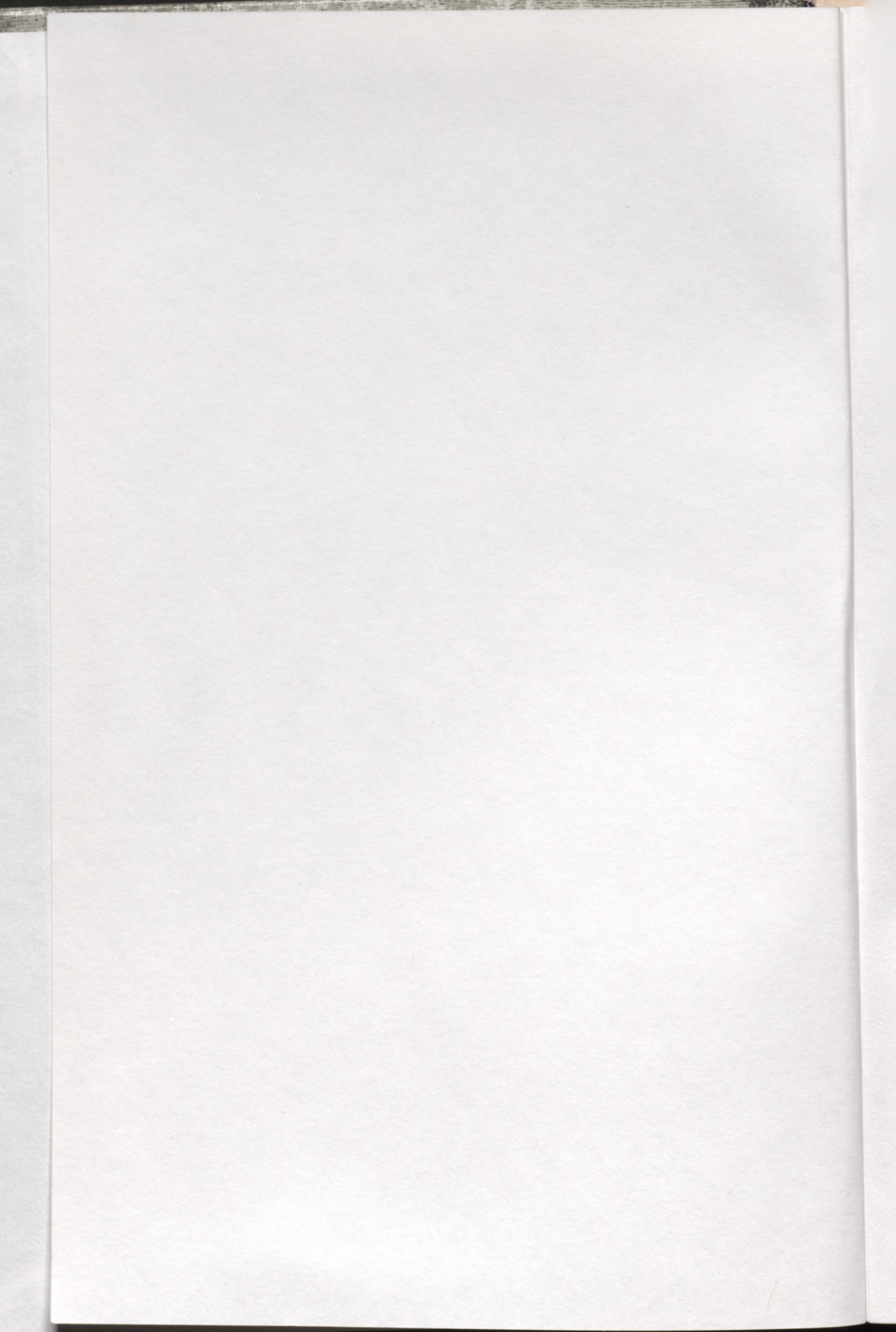

Arturs Krūmiņš
LATGALES
KOKA BAZNĪCAS

Arturs Krūmiņš
LATGALES
KOKA BAZNĪCAS

250104

Author Unknown
LAT GALE
ROSA BARRICA

2004-5
L 14

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L
7

Arturs Krūmiņš

LATGALES KOKA BAZNĪCAS

Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtā

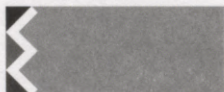
JUMAVA

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

UDK 726(374.3)
Kr 895

0304009428

Grāmatu finansiāli atbalsta
Kultūrkapitāla fonds

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Mākslinieks *Valdis Villerušs*

Grāmatas vāka noformējumam izmantots
Bērzgales baznīcas un Pildas baznīcas attēls un asējums
no grāmatas "Gromata abgodoszonas brejnigu
nulikszonu Diwa.." (Viļņa, 1845)

Grāmatas noformējumam izmantoti attēli
no autora personiskā arhīva

Atbildīgā redaktore *Iveta Šalkevica*

Korektore *Agita Kazakeviča*

Tehniskā redaktore *Irēna Soide*

Maketētāja *Rūta Vilīte*

ISBN 9984 - 05 - 668 - 6

© SIA "J.L.V.", izdevums latviešu
valodā, 2003

© Arturs Krūmiņš, teksts, 1939

© Valdis Villerušs, mākslinieciskais
noformējums, 2003

Ievads

Īsi pirms lielā Pasaules kara Romas katoļu draudzēm Latgalē, spriežot pēc *Directorium Divini officii et missarum* 1912. gada datiem, bijušas 66 draudzes baznīcas (*ecclesiae parochiales*), 11 filiālbaznīcas (*filiae*) un 48 kapelas (*capellae*), tātad pavisam 125 sakrālas celtnes. Baznīcas, kopskaitā 77, pēc materiāla sadalījušās divās dažāda lieluma grupās, jo bijušas 49 mūra un 28 koka baznīcas. Šī attiecība agrāk bijusi koka celtnēm daudz labvēlīgāka, jo, pēc Gustava Manteifeļa (*Inflanty Polskie*) datiem, koka baznīcu 1879. gadā bijis tikpat daudz, cik mūra baznīcu.

Jaunākā laika koka baznīcu skaits sācis jūtami samazināties. 1938. gadā nodega Ludzas vecā koka baznīca; Kārsavā, Naujenē un Pienēnos blakus vecajām koka baznīcām patlaban ceļ jaunas mūra baznīcas, bet Istalsnā, Raipolē, Vidsmuižā, Atašienē, Baltinavā, Nidermuižā, Riebiņos, Nautrēnos, Stīrnienē un Ciskādos agrāko koka baznīcu vietā jau uzceltas jaunas mūra baznīcas. Vecās koka celtnes vai nu nojauktas (Istalsnā), pārvestas uz citu vietu (Raipoles baznīca uz Zilupi, Baltinavas baznīca uz Kokovu), pamestas savam liktenim (Višķos), vai arī nojauktas, izmantojot derīgos materiālus citām, bet ne vairs sakrālās celtniecības vajadzībām (Galēnos — Vidsmuižā). Kaut gan ar jaunu draudžu dibināšanu nākušas klāt dažas jaunas koka baznīcas vai lūdzamie nami, kā, piemēram, Aizpuros un Abrenē, tomēr ir pamats domāt, ka koka baznīcu celtniecība Latgalē vairs neatplauks savā kādreizējā krāšņumā un pilnībā. Šo domu nostiprina sevišķi tas apstāklis, ka meža platība Latgalē sašaurinājusies ārkārtīgos apmēros.

Augusts Bilenšteins (*Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten*, 5.1. p.) atzīmē, ka, pēc A. fon Heikinga (*Statistische Studien*, Mitau, 1862) datiem, meži aizņēmuši Kurzemē 32%, bet Vidzemē 42% zemes platības; par trim latviešu apriņķiem Vitebskas guberņā ("Poļu Vidzemē—*Polnisch-Livland*") statistisku datu neesot, bet meži tur aizņemot procentuāli lielāku platību nekā Kurzemē un Vidzemē. Pēc 1929. gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem (Latviešu konversācijas vārdnīca, 20412. lpp. utt.), mežu Latvijā bija 26,8% no visas zemes platības. Mežiem visbagātākā ir Kurzeme, kur meži aizņem 35,6% platības; pēc tam nāk Vidzeme ar 28,6%, Zemgale ar 26,8%, bet Latgale tikai ar 16,1% (Latviešu konversācijas vārdnīca, 20413. lpp.).

Salīdzinājumā ar Somiju, kur meži aizņem 73,5% platības, Latgalē mežu ir procentuāli 4,5 reizes mazāk.

Koka celtniecība vispārīgi, bet koka baznīcu celtniecība īpaši var raženi veidoties un attīstīties tikai tur, kur koka materiāla daudz. Šo atziņu lasām izteiktu ne vienu reizi vien attiecīgajā literatūrā. Tā, piemēram, *Dr. I. Balogh (Magyar fatornyok, II kiadas Budapest 1935, 189. lpp.)* raksta: "Ungārijā kā vienā no visbagātākām ar mežiem zemēm Eiropā pirms Pasaules kara ziedēja ārkārtīgi interesanta koka celtniecība tiklab rutēņu, rumāņu un slovāku apdzīvotajos novados, kā arī pie ungāriem pašiem." A. Petranu apcerējumā *Die alte kirchliche Kunst der Rumänen* (iesp. *Kyrios, Vierteljahresschrift für Kirchen — und Geistes Geschichte Osteuropas, 1936, H. 4, 378. lpp.*) raksta: "Septiņkalne ar saviem bagātiem mežiem ir senu senās koka celtniecības dzimtene." Turpat aizrādīts, ka vēl tagad Septiņkalnē skaitāmas 1274 koka baznīcas. Šis skaitlis atkārtots arī kādā citā Petranu darbā *Monumente istorice ale Judetului. Bihor 1. Bisericile de lemn 1931*, bet minētā autora trešā apcerējumā *Die siebenbürgische Kunstgeschichte und die Forschungen Josefs Strzygowskis. Sonderabzug aus der Josef Strzygowski Festschrift. Zum 70. Geburtstag dargebracht von seinen Schülern, 1932*, koka baznīcu skaits uzdots aptuveni — "vairāk par 1200". Jau minētā autore *Dr. Ilona Balogh (c., 191. lpp.)* arī apstiprina, ka ungāru koka celtniecības galvenais novads atrodas Septiņkalnē, kur radušies lieliskākie un greznākie pieminekļi. Igors Grabars (*История русского искусства, III, 336. lpp.*), sākdams nodaļu par Krievijas ziemeļu celtniecību, ļoti noteikti uzsver, ka "koka celtniecība aug un attīstās vienīgi mežainā zemē" (*в лесной стране*). Dr. Mihails Dragans (*Українські деревляні церкви, 1937, 130. lpp.*) raksta: "Ukrainas mežu bagātība deva jau aizvēsturiskos laikos labvēlīgu pamatu būvtehnikas dažādību izveidošanai un dažu ar šo būvtehniku sakarīgu formu attīstībai." J. Stšigovskis (*Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala, 1927, 35. lpp.*) raksta: "...ikviena zemes telpa ir izejas vielu noliktava (*Rohstofflager*), pie kuras jāsaistās no paša sākuma celtniecībai un tēlotājam mākslai vispārīgi, ja vien tās beigu beigās negrib uzņemt lielus izdevumus." Tālāk seko Stšigovska aizrādījums par Bjelicas-Bjalas mežu bagātību, ko raksturo, starp citu, ar koku apzīmējumiem saistītie vietējie ciemu vārdi: *Peterswald, Reichwald, Kurzwald* u. tml. Tēlojot agrā laikmeta koka baznīcu celšanu Lietuvā, P. Galaune (*Lietuvių liaudies menas, 1930, 73. lpp.*) raksta: "To faktu, ka baznīcas cēla no koka, pastiprina kāds visai svarīgs arguments, proti: koka būvmateriālu bagātība Lietuvā."

Latgale ar saviem 16,1% mežu platības nav vairs koka baznīcu celtniecībai labvēlīga. Koka baznīcu celtniecības sašaurināšanās, kas nepārprotami iezīmējusies jaunākā laikā Latgalē, turpināsies, cik paredzams, neatlaidīgi tālāk, un koka baznīcas arī Latgalē aizvirzīsies aizvien dziļāk vēstures

perspektīvā, kā tas jau noticis Latvijas pārējās daļās. Vērtējot koka celtniecības regresu, Stšigovskis (*Altslavische Kunst*, 217. lpp.) raksta: "Koka celtniecība tātad pakāpeniski tuvosies savām beigām. Tādēļ jo vairāk zinātnes uzdevums būtu — tagad vēl pastāvošo koka arhitektūru rūpīgi izpētīt un laikus glābt to, kam mākslas vēsturē ir īpaša nozīme." Līdzīgu uzmudinājumu Stšigovskis iespiedis arī rakstā *Helft die verlorene Holzbaukunst Österreichs wieder finden!* (iesp. *Der Pflug*, Monatsschrift, herausgeg. vom Volksbildungshause Wiener Urania, H. 1. Januar 1926): "...palīdzēt zinātnei, lai tā varētu iepazīties ar koka celtniecības, bet it īpaši ar koka baznīcu celtniecības retajām pēdām, kas mūsu dienās vēl uzglabājušas Austrijā." Felikss Kopera (*Die Holzkirchen Westgaliziens*) konstatē, ka koka arhitektūras pieminekļu sastāvs Polijā samazinās ar katru gadu. Par apstākļiem Lietuvā P. Galaune (c., 73. lpp. u.u.) raksta: "Koka baznīcu Lietuvā tagad diemžēl ir visai maz. Kopš ilgāka laika pasākts celt visvairāk mūra baznīcu, un tādā kārtā tās izstūmušas koka baznīcas. Otrs svarīgs apstāklis: savulaik tās neprata turēt dārgas kā mūsu mākslas augsti vērtīgus darinājumus, — tās bez pēdām iznīcināja zinātnei. Īpaši noziedzīgs šeit ir XIX gadsimtenis." Akcentējot koka baznīcu daudzumu Krievijas ziemeļos, Grabars (c., VIII, 337. lpp.) par Mazkrieviju raksta: "...daudzas vecas (koka) baznīcas stāv līdzās jaunām baznīcām un gaida savu iznīcināšanu." Ja prof. G. Pavluckis (*Древности Украины*, изд. Императ. Моск. археолог. о-ва, вып. 1, 1905) atzīmē, ka "šie pieminekļi ar katru gadu vairāk un vairāk iet bojā" vai "daudz jau nopostīts, pārbūvēts", tad tāds konstatējums vispirmā kārtā attiecināms uz koka baznīcām. Beidzot, pati Latgale skubināt skubina pievērst uzmanību tās koka baznīcām un kapelām, jo gandrīz it visās vietās, kur tagad paceļas mūra dievnami, agrāk bijušas koka baznīcas vai kapela s. Arī mūsu Latgales koka baznīcu celtniecībā, runājot Pavlucka vārdiem, daudz jau nopostīts vai pārbūvēts. Desmitiem skaitāmi tie gadījumi, kad par bijušo koka baznīcu uzglabājusies vēl kāda aprauta rakstu ziņa, bet dažkārt vairs tikai kokiem iežogots laukumiņš atgādina vietu, kur senāk pacēlusies koka baznīca, kā, piemēram, Leidaksnā, ceļā starp Ludzu un Raipoli (Kat. Dz., 1935, Nr. 7).

Novecošanās, ugunsnelaimes, pārbūves vai pārcelšana uz jaunu vietu liek koka baznīcu kopainai nepārtraukti mainīties. Ceru, ka mūsu celtniecības vēsturei būs pakalpoti ar tiem datiem, kurus man izdevies savākt Latgalē, sīkāk iepazīstoties ar pastāvošām koka baznīcām vai kapelām Kārsavā, Ludzā, Stoļerovā, Dzelzavā, Rozentovā, Feimaņos, Višķos, Naujenē, Bērzgalē, Pušā, Pienēnos, Galēnos, Dubnā, Arendālē, Kalnajašos, Ambeļmuižā, Laudanišķos, Akrā, Audzeļmuižā, Beresnos, Dukstigalā Baltā un Melnā, Zosnā, Savelinkos, Terehovā, Brigos, Zilupē, Abrenē, Daugavpili, Eversmuižā, Rogaižā, Pildā, Rageļos, Kombuļos, Skaistā, Indricā, Stiglavā,

Piļcinē, Naudaskalnā, Kokovā, Strūžānos un Īdeņā. Šis saraksts būtu jāpapildina vēl ar četrām vietām: Istru, Baltinavu, Piedruju un Atašieni, kur arī atrodas vecas koka baznīcas vai kapelas. Turpmākā apskatā uzrādīti šo četru celtnu uzmērojumu autori.

Plašāki apcerējumi par Latgales koka baznīcām līdz šim, cik zināms, nav publicēti. Liktos tādēļ lietderīgi, ka šai maz izpētītajā arhitektūras laukā jau darba sākumā mēģina atrast un uzrādīt tos īpatos vilcienus, ar kuriem Latgales koka baznīcu celtniecība nodibinājusi savu individuālo patstāvību. Ja arī XVIII gadsimtenis, kā varēsīm pārliecināties, pētījuma darbam dod visvairāk materiāla, tomēr jāuzsver, ka aprādītās laika robežas (XVIII gs.) nav ņemtas matemātiski stingrā nozīmē. Vispārīgos iztirzājumos, bet it īpaši baznīcas tipu noteikšanā, skartas arī XVII gadsimteņa beigas un XIX gadsimteņa sākums. Tā kā 1. nodaļas kopsavilkumā ievietots baznīcu saraksts ar hronoloģiskiem datiem par baznīcu celšanu, tad ērti var pārbaudīt, kādam gadsimtenim pieskaitāma katra celtnē. Teritoriālā ziņā Latgale apskatīta savās tagadējās robežās.

Koka baznīcu celtniecību var pētīt no dažādiem viedokļiem. Pētījumu loku var, pirmkārt, liekt ļoti plaši, iztirzājot tās dotības, kas vai nu veicināja, vai arī kavēja celtnu rašanos; var uzrādīt kāda laikmeta reliģiskās dzīves aktivitāti vai pasivitāti, kas droši vien būs ietekmējusi vismaz celtnu skaitlisko sastāvu; var sīkāk apskatīt kāda laikmeta sociālos, administratīvos, ekonomiskos u. c. apstākļus, kuros radušās celtnes un kuri šādā vai tādā veidā ietekmējuši celtniecību. Otrkārt, pētījumu loku var ievērojami sašaurināt, pievēršoties celtniecībai tieši, t. i., šīs celtniecības reāliem objektiem, esošiem vai bijušiem, — un visu pētījumu svaru guldīt uz šiem objektiem pašiem.

Minēto otro viedokli mēģinājis ieņemt šī darba autors.

Celtniecības objektus nevaram iedomāties radītus kaut kādā mākslīgā tīrkultūrā, savrup no ārpasaules, savrup no visa tā, par ko runā vispārējā vēsture. Pēdējā skarta šai apcerējumā vienīgi tik daudz, cik šķita nepieciešams, lai apskatāmās celtnes iesaistītu tām piederīgajā laikmetā. Turklāt izmantotas tās atziņas, kuras, liktos, pietiekami stingri nodibinājušās kā vispārpieņemtas.

I. Hronoloģiskas ziņas par koka baznīcu celtnēm

Īsi pirms Pasaules kara Latgales sakrālo koka celtnu skaits, kā jau aizrādīts, bija diezgan ievērojams: 28 baznīcas un daži desmiti kapelu. Noskaidrojot šo dievnamu celšanas laiku, izmantoti vairāki avoti, pie kam bieži izrādījās, ka šo avotu ziņas nesaskan savā starpā. Tas izskaidrojams pa daļai ar to, ka avoti baznīcu celšanas gadu piesaista dažādiem būves posmiem. Šeit kristu svarā: 1) celtnes pamatu likšana, 2) pirmais noturētais dievkalpojums vēl neizbūvētā baznīcā un 3) ēkas izbūve galīgā veidā. No ēkas pamatu likšanas līdz tās galīgai izbūvei var paiet īsāks vai garāks laiks. Feimaņu koka baznīca, kā vēlāk būs aprādīts, uzcelta četru gadu laikā; Aglonas mūra baznīcai bija vajadzīgi 16 gadi, bet Kalupes mūra baznīcas izbūve pabeigta 21 gadu pēc ēkas pamatu likšanas. Ja arī nevar būt principiālu iebildumu pret to, ka būves "celšanu" piesaista dažādiem celtnes tapšanas posmiem, tad tomēr jāteic, ka tāda piesaistišana dažādiem posmiem nevēlamā kārtā saraibina būves celšanas ainu un izskauž šai jautājumā vēlamo vienkāršību un noteiktību.

Vācot hronoloģiskos datus par koka baznīcu celšanu, galvenām kārtām izmantoti šādi avoti:

- 1) baznīcu inventāra grāmatas;
- 2) Vitebskas ģenerālgubernatora kancelejas 1854. gada aktis (saīsināti G-54);
- 3) *Памятная книжка Витебской губернии 1866. г. и 1882. г.* (saīsināti P-66, P-82);
- 4) *Д. И. Довгялло. Историко-юридические материалы. Извлеч. из актовых книг Витебск. и Могил. губ.*;
- 5) *Gustaw Baron Manteuffel. Inflanty Polskie, 1879* (saīsināti M-79);
- 6) *Directorium divini officii et missarum pro archidioecesi Mohyloviensi a. 1899., 1908., 1912. un 1919.* (saīsināti D-99, D-08, D-12, D-19);
- 7) "Katoļu Dzeive", žurn. (saīsināti "Kat. Dz.").

Pārējie retāk minētie avoti (Hilzens, Jakubovskis un Kordzikovskis u. c.) uzrādīti īpaši. Pirmo sešu avotu izdevumos ziņas par baznīcu celtnēm

ievietotas ērti pārskatāmos nodalījumos, kamdēļ avotu lapaspuse pie saisi-
nājumiem parasti nav atzīmēta, bet rakstīts vienkārši, piemēram, P-66,
D-12 u. tml. Īpašas vajadzības gadījumos lapaspuse tomēr minēta un rak-
stīts, piemēram, P-66, 48. lpp. Pie datiem no "Katoļu Dzeives" vienmēr aizrā-
dīts attiecīgais gads un numurs, piemēram, "Kat. Dz." 1935. g., Nr. 4.

Par pašiem avotiem būtu jāatzīmē, ka ļoti vērtīgus datumus varētu, pro-
tams, sagaidīt no vecām baznīcu inventāra grāmatām, ja vien tās būtu uzgla-
bājušās līdz mūsu dienām. Ļoti jānožēlo, ka tās vai nu iznīcinātas pēdējā karā
(Bērzgalē, Latviešu konversācijas vārdnīca, 2246.), vai arī jau agrāk gājušas
bojā. B. Brežgo ("Daži XVI–XIX gs. dokumenti par Latgolu latvišu valūdu",
7. lpp.) aizrāda, ka 1858. g. Izvaltā nodegusi plebanija ar dokumentiem;
Aulejā viss baznīcas arhīvs aizgājis bojā ugunsnelaimē, bet Nautrēnos viss
sadedzināts 1919. gadā. Cik daudz būtu saglabāts no Ludzas baznīcas vērtī-
gā arhīva ugunsnelaimē 1938. gada vasarā, nav izdevies noskaidrot.

Dažas negaidītas grūtības darbā radās sakarā ar vietu vārdiem. Tā
kā jau 1925. gadā publicēta Jāņa Endzelīna grāmata "Latvijas vietu vārdi.
II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi", tad liktos, ka vietu vārdu jautājums
nemaz nevarētu rasties. Pret to tomēr jāaizrāda, ka: 1) grāmatā "Latvijas
vietu vārdi" kopoti un rediģēti tagadējie vietu vārdi, bet nevis senāk lietotie,
kas sastopami pagājušo gadsimteņu dokumentos vai publikācijās, un ka
2) minētajā grāmatā tagadējo vietu vārdu saraksts nav tik pilnīgs, ka dotu
atbildi visos gadījumos, jo grāmatā nav uzņemti, piemēram, Rogaiža, Be-
resni, Rušoni, Cirma, Eleonorvīle, Balbinava u. c. Šie un citi grāmatā "Latvijas
vietu vārdi" trūkstošie vārdi ņemti saskaņā ar armijas štāba ģeodēzijas-to-
pogrāfijas daļas karti. Bez tam šai apcerējumā atradīšies vēl dažs Latgales vie-
tas vārds, kas nevienā no diviem minētiem avotiem nav sastopams.

Cik nepieciešama skaidrība un noteiktība vietu vārdos, to labi raksturo
agrākā "Biržgol" (*Биржаголь*) un "Berzygal" (*Берзигаль*). Manteifelis (M-
79; 141. un 150. lpp.) atzīmē abām vietām arī latviskos nosaukumus: Bir-
žagoly un Bierzgars. Abās vietās, kā būs redzams vēlāk, bijušas baznīcas.
Pirmā vieta atrodas Daugavpils apriņķa Kapeņu pagastā starp Rušonu un
Biržkalna ezeru, agrākajā *Decanatus Inferior Dynaborgensis*; otrā vieta atro-
das Rēzeknes apriņķa Labvāržu (agrākajā Biržgaļā) pagastā, agrākajā
Decanatus Rositensis ad Raznam. Armijas štāba kartē pirmā vieta saukta
Biržgalis, otrā — Bērzgale; 1935. g. Latvijas kartē, kas pievienota Latviešu
konversācijas vārdnīcai, vietas nosauktas attiecīgi Bērzgaļi un Bērzgale,
bet pašā vārdnīcā lietoti: Biržgalis un Bērzgale; Endzelīns abās vietās lieto
Biržgalis. Šo raibo nosaukumu saimi varētu papildināt ar "Bērzgale" un
"Bērzgale", kā minētās vietas attiecīgi dēvētas Ausekļa 1939. g. katoļu
kalendārā, vai "Bērzgals" un "Bērzgals", kā atzīmēts kādā Millera drukā-

tavas izdotā plānā (izdošanas gads nezināms). Latviešu konversācijas vārdnīcā (2245) ievietots zvanītavas attēls ar parakstu: "Bērzgales pagasta katoļu draudzes zvanītava". Tas nav pareizi. Šī zvanītava neatrodas Rēzeknes apriņķī pie Biržgaļa baznīcas, bet tā atrodas savus 60 kilometrus uz dienvidrietumiem Daugavpils apriņķī Kapeņu pag. pie Biržgaļa baznīcas. Pareizais paraksts tādēļ būtu: "Biržgaļa katoļu draudzes zvanītava". Kļūda, šķiet, ieviesusies, samainot Bērzgales pagastu ar Kapeņu pagasta Biržgali. (Turpmāk lietots vietvārda mūsdienu variants — Bērzgale.)

Lai no prāvā Latgales koka baznīcu skaita varētu nodalīt XVIII gs. celtnes, šai apcerējumā vispirms apskatīta baznīca un kapelu celšanas vēsture. Turklāt izrādījās, ka 1) dažās vietās koka baznīcas celtas tikai vienu reizi (Asūnē, Dricānos). Šīs baznīcas vai nu pastāv līdz mūsu dienām negrozītā veidā (Piļcinē), vai grozītā veidā (Beresnos), vai arī to vietā stājušās mūra celtnes (Bukmuižā); 2) ļoti bieži bijuši gadījumi, kad pirmajai koka celtnei — ugunsnelaimes vai novecošanas dēļ — sekojusi otra koka celtne (Baltinavā, Rušonā), un 3) nav, beidzot, reti tie gadījumi, kad vienā un tai pašā vietā celta trešoreiz koka baznīca (Andzeļmuižā, Aulejā, Melnā Dukstīgalā, Pildā, Raipolē). Nenospraužot XVIII gs. robežas matemātiski stingri, bet aizķerot XVII gs. beigas un XIX gs. sākumu, rodas pietiekami daudz materiāla, lai uz tā pamata varētu taisīt vispārīgus slēdzienus par Latgales XVIII gs. koka baznīcām.

Preteji parastai kārtībai, pēc kuras draudzes baznīcai seko piederīgā filiālbaznīca vai kapela, apceramie objekti apskatīti alfabētiskā kārtībā, jo šī kārtība ļauj ērtāk orientēties diezgan prāvajā Latgales koka baznīcu saimē.

Aglona (Eglūne). Par Aglonu G. Manteifelis (M-79, 145. lpp.) raksta, ka tās baznīcu kopā ar seno koka klosteri dibinājusi 1699. g. dominikāņu ordenim Ieva Šostovicka (*...wraz z dawnym klasztorem drewnianym...*) un ka pēc ugunsnelaimes XVIII gs. vidū paši dominikāņu mūki 12 gadus uzcēlušī no mūra (*z muru wznieśli*) tagadējo baznīcu un klosteri. Jaunās baznīcas materiāla (*z muru*) apzīmējums diezgan skaidri liek nojaust, ka agrākā baznīca bijusi koka. Pilnīgi to apstiprina A. Novickis (Aglyūna), atzīmēdams, ka 1) Aglonas pirmo koka baznīcu 1751. gada 10. IX iesvētījis Livonijas bīskaps Jezups Dominiks de Kozeļsk-Puzina un ka 2) jauno baznīcu vecās koka baznīcas vietā sākuši celt 1768. gadā. Viss celšanas process pēc minētiem datiem tēlotos tātad šādi: 1699. gadā celta koka baznīca un koka klosteris; ap XVIII gs. vidu klosteris nodeg, pēc tam nolemj celt jaunu mūra baznīcu un klosteri. Darbus sāk 1768. gadā un pabeidz 1780. gadā. Šo pēdējo gadskaitli atkārtoti arī P-82, D-08, D-12 un D-19. No Manteifeļa piezīmēm (*Krotka historyczna wzmianka o budowie kościołów*) nav isti skaidri saprotams,

vai XVIII gs. pusē nodedzis tikai klosteris vai klosteris un baznīca, jo attiecīgo vietu tekstu *po którego splónieniu* var abējādi tulkot. Ņemot vērā aizrādījumu, ka dibinātājas ģimietne *uratowany z požaru*, jādomā, ka ugunsnelaimē gājusi bojā arī koka baznīca, kuras vecums tādā kārtā būtu bijis nepilni 70 gadi.

Akra. Avoti G-54, P-66, D-08, D-99 un M-79 ziņo, ka koka baznīca Akrā celta 1819. gadā. Pēc ziņām, kas uzņemtas "Kat. Dz." (1935. g. Nr. 6) baznīcu "uzcēla vēl krievu bargos vajāšanas laikos. 1819. g. no Jaunakras pārvesta uz Vecakru, uz veco katoļu kapsētu". Turpat par baznīciņas tālākiem likteņiem atzīmēts, ka 1889. gadā krievu valdība to slēgusi. Tikai pēc tam, kad par akriešiem iestājies Bavārijas sūtnis Pēterpīli, pie kura par kalponi dienējusi kāda katoliete no Zabłudovskas, krievu valdība baznīcas slēgumu atcēlusi. Līdzekļus baznīciņas savešanai kārtībā devusi Monika Oškierko, materiālus saveduši draudzes locekļi, bet būvdarbus vadījis Krāslavas meistars Kozlovskis 1896.–1897. gadā.

Ambeļmuiža. Noteiktu datu par Ambeļmuižas baznīcas celšanu nav. Atzīmējot 1782. g. vizitāciju, Novickis (*Aglyuna*) raksta, ka tai laikā Aglonas priekšmetam bijis jāapkopj Ambeļmuižas, Putānu un Rāgeļu baznīca. Tātad jāpieņem, ka Ambeļmuižas baznīca 1782. gadā jau pastāvējusi. Trūkstot papildu datiem, jādomā, ka līdz mūsu dienām uzglabājusies pirmatnējā koka baznīca, kuras vecums skaitāms vismaz 156 gadi. To cēlis Z. Platers.

Andrupene. Agrāko īpašnieku Soltanu laikā Andrupenē bijusi koka baznīca (M-79, 149. lpp.), bet, kad isti tā celta, nav nosakāms, jo Soltaniem Andrupene piederēja jau no XVII gs. (M-79, 149. lpp.). Tagadējā mūra baznīca celta 1849.–1850. gadā, par ko visos avotos atrodamas vienzīmīgas ziņas. G-54 īpaši atzīmē, ka jaunā mūra baznīca celta pēc bijušās ugunsnelaimes. Tādā kārtā šai gadījumā nevar pat aptuveni noteikt, cik ilgs bijis Andrupenes koka baznīcas mūžs.

Andzeļmuiža. Tagadējā koka baznīciņa celta 1845. gadā (D-12, D-19) vai 1850. gadā ("Kat. Dz.", 1935. g. Nr. 10) pēc ugunsnelaimes, kurā gājusi bojā vecā baznīca; tās celšanas gadu G-54 uzdod 1782., ar atzīmi, ka celtne bijusi koka; to pašu gadu, tikai bez minētās atzīmes, uzdod arī D-99, D-08 un M-79. P-82 min 1762. gadu, ko varētu izskaidrot ar varbūtēju drukas kļūdu; beidzot, P-66 atzīmē kā celšanas gadu 1697. Šis agrais, vienā vienīgā un pie tam visvecākā avota uzdotais datums atvirza baznīcas celšanu atpakaļ par kādiem 85 gadiem, tādēļ iespējams, ka tā bijusi kāda vēl vecāka celtne. Ar to nodibinātos šāds stāvoklis: I koka baznīca 1697.–1782. g., vecums 85 gadi; II koka baznīca 1782.–1845. g., vecums 63 gadi; III koka baznīca celta

1845. gadā, vecums 93 gadi. Ka 1782. gadā celtā baznīca bijusi koka, apliecina G-54. P-66 minētā baznīca būs droši vien arī bijusi koka, jo draudzes locekļu skaits pat 1854. gadā bijis pavisam niecīgs (672). Ne pilnīgi saprotama varētu likties P-66 atzīme, ka baznīca “ļoti novecojusi” (*очень ветха*), kaut gan 1866. gadā baznīca varēja būt ne vecāka par 21 gadu (1845–1866), bet, spriežot pēc “Kat. Dz.” 1935. gada ziņām, pat tikai 16 gadus veca (1850–1866). Acimredzot kā *Памятная книжка*, tā *Directorium* izdevumos pieņācīgie labojumi nav cieši sekojuši pārmaiņām, kas notikušas ar baznīcu celtnēm, bet reiz uzdotie dati pārdrūkāti jaunākos izdevumos bez nepieciešamām korektūrām. Konkrētā gadījumā nav šaubu, ka P-66 atsauksme *очень ветха* nevar attiekties uz 1845.–1850. gadā celto baznīcu, bet tikai uz 1782. gada celtni. Ja 1845.–1850. gadā celtā baznīca sliktu būvmateriālu vai nemākulīga darba dēļ būtu pēc 16–21 gada jau ļoti novecojusies, tad būtu arī uzglabājušās kaut kādas ziņas vai nu par baznīcas pilnīgu atjaunošanu, vai vismaz par tās pamatīgu remontu. Tādu ziņu nav.

Asūne. Atskaitot Manteifeli (M-79, 144. lpp.), pēc kura ziņām vecā, 1680. gadā ar karaļa Jāņa līdzekļiem celtā baznīca no jauna izbūvēta (*na nowo adbudowano*) 1830. gadā, citu septiņu avotu ziņas ir tādas, ka tagadējā mūra baznīca celta 1816. gadā vecās sakritušās, 1685. gadā celtās baznīcas vietā. Ka šī vecā baznīca bijusi koka, atzīmē G-54 un P-66. Atšķirīgi no pārējiem avotiem P-66 ziņo, ka tagadējā baznīca celta 1830. gadā vecās 1735. gada baznīcas vietā. Šo atšķirību no lielākās daļas avotu ziņām *Памятная книжка* novērš savā 1882. gada izdevumā, uzdodot par vecās baznīcas dibināšanas gadu 1685., bet par tagadējās mūra baznīcas celšanas gadu 1816. Tādā kārtā savrup no pārējiem paliek vienīgi Manteifelis, bet viņa dati, kā agrāk jau aizrādīts, daudz neatšķiras no citu avotu datiem.

Atašiene. Avoti atzīmē, ka koka baznīca celta 1801., 1804. vai 1805. gadā. Tā pastāv vēl līdz šim, kaut gan jaunākā laikā Atašienē uzcelta arī mūra baznīca. Koka baznīcas vecums tagad kādi 130 gadi.

Auleja. Manteifelis (M-79, 142. lpp.) atzīmē, ka vecākā katoļu koka baznīca Aulejā celta jau 1530. gadā. Tālāk ne vien Manteifelis, bet arī G-54, P-66, D-99, D-08 un D-12 atzīmē, ka 1625. vai 1626. gadā celta jauna baznīca, bet nevienā no minētiem avotiem nav teikts, no kāda materiāla, koka vai mūra, šī ēka bijusi celta. 1625. gads Aulejas vēsturē bija visai svarīgs, jo tieši šajā gadā jezuīti to saņēma no Aleksandra Gonsjevskā par īpašumu uz mūžīgiem laikiem (*na własność wieczystą*). Atstājot jautājumu par šīs otrās baznīcas materiālu pagaidām atklātu, jāaizrāda, ka liela neskaidrība ir kādas vēlākas (pēc skaita tā tad trešās) baznīcas celšanas datējumā: D-99, D-08,

D-12 un D-19 ziņo, ka šī baznīca celta 1709. gadā, bet P-66, P-82 un M-79 — 1790. gadā. Kā redzams, fatālā kārtā abās minētās grupās pārstādīti divi pēdējie cipari 0 un 9. Pieņemot agrāko datumu 1709., otrās pēc skaita baznīcas mūžs būtu bijis 1626.–1709. — 83 gadi, bet, pieņemot vēlāko datumu, 1626.–1790. — 164 gadi. Svarīgs šeit būtu P-82 un D-08 aizrādījums par jauno mūra baznīcu, rediģēts gandrīz pilnīgi vienādiem vārdiem: *приходская церковь, каменная, сооружена на мѣсто ветхой, сооруженной въ 1926 и 1675 (1685) годах — сгорѣшей*. No teksta redzams, ka 1675. gadā notikuši pie baznīcas ēkas kādi ļoti svarīgi būvdarbi, bet, ja tā, tad šo baznīcu raksturot par *ветхая* būtu 1709. gadā mazāk pamata nekā 1790. gadā, jo no svarīgajiem 1675. gada būvdarbiem 1709. gadā būtu pagājuši tikai 34 gadi, bet 1790. gadā būtu pagājuši 125 gadi. Pati ēkas novocošanās 34 gadus principiāli nav noraidāma. Šai versijai runā pretī D-12, kas ziņo: *Ecclesia parochialis, lapidaria, aedificata anno 1709/loco veteris, aedificatae 1625 anno et combustae anno 1685*. Abas versijas stāv nesamierināmas viena pret otru. Par otrās baznīcas materiālu, kaut gan tas avotos nav atzīmēts, nevarētu būt divu domu, jo mazai draudzei, kas pat 1854. gadā skaitīja tikai 2652 locekļus (G), nevarēja būt pa spēkam celt jau 1626. g. mūra baznīcu. Pilnīgi ticams, ka pēc 1685. g. ugunsnelaimes celta kāda pagaidu koka baznīcas ēka (trešā pēc skaita), kas, pēc P-82 un D-08 ziņām, bijusi novocojusies jau 1709. gadā, kad — pēc to pašu avotu ziņām — celta tagadējā mūra baznīca. Aizrādījums par ēkas novocošanos pastiprina atziņu, ka ēka nav bijusi mūra, bet koka. Kopā saņemot, jāatzīst, ka Aulejā pirmā koka baznīca pastāvējusi no 1530. līdz 1626. gadam (94 gadus), otrā koka baznīca no 1626. līdz 1675. (1685.) gadam (49–59 gadus), bet trešā koka baznīca no 1675. (1685.) līdz 1709. gadam (34 resp. 25 gadus). Ja tagadējā mūra baznīca būtu celta 1790. gadā, tad trešās koka baznīcas uzrādītais mūžs būtu pagarināms par 81 gadu.

Balbinava. Pēc G-54 un P-66 ziņām, koka kapela celta 1803. gadā. Abi avoti aizrāda, ka ēkas novocošanās dēļ dievkalpojumi tajā vairs nenotiek. Vēlāk celtne atkal savesta pienācīgā kārtībā, bet, kad tas noticis, nav zināms.

Baltinava. Baltinavas vecā koka baznīca pārvesta uz Kokovu, bet pašā Baltinavā uzcelta jauna mūra baznīca 1909.–1931. gadā ("Kat. Dz." 1935. g. Nr. 8). Ziņas par vecās koka baznīcas celšanu ir ļoti atšķirīgas savā starpā, tā ka grūti no tām gūt pareizu ieskatu. Par baznīcas celšanas gadu min: G-54 un P-66 — 1769., bet M-79 — 1796. gadu, tātad atkal pārstādīti divi pēdējie cipari, tāpat kā datos par Aulejas koka baznīcu. D-19 ziņo, ka baznīca celta 1774. gadā, bet D-12, ka minētā gadā baznīca iesvētīta. Tam apstāklim, ka viens un tas pats izdevums, šai gadījumā *Directorium*, atzīmē

1774. gadu gan par baznīcas celšanas, gan par tās iesvētīšanas gadu, nebūtu pievēršama sevišķa vērība, jo nelielo koka baznīcu bija iespējams uzcelt vienā gadā, pēc tam to varēja tūdaļ iesvētīt. Vēribu pelna turpretī tas apstāklis, ka, pēc P-66, P-82 un arī D-08 ziņām, baznīca iesvētīta jau 1695./1696. gadā. Tas šķiet nepārprotami norādām, ka Baltinavā pirms tagadējās mūra baznīcas bijušas divas koka baznīcas; pirmā no tām iesvētīta 1695./1696. gadā, bet nav zināms tās celšanas gads, otrā baznīca celta 1769. gadā, iesvētīta 1774. gadā. Tāds pieņēmums nerunātu preti aizrādījumam, ka baznīca celta par Hilzenu ģimenes locekļu līdzekļiem (P-82, D-08, M-158, G-54 u. c.), jo viens no šīs ģimenes vecākiem pārstāvjiem Jans Hilzens de Ekelns jau 1553. gadā bija Daugavpils komturs, bet pēdējā šīs ģimenes atvase Idzijs (*Idzy*) mira XIX gs. sākumā (M-79, 78.1. p.).

Balvi. Gandrīz visi avoti aizrāda vienādi, ka tagadējā Balvu mūra baznīca celta 1804. gadā. Manteifelis (M-79, 159. lpp.) piemetina, ka baznīca celta senās Hilzenu laikā bijušās baznīcas vietā, bet G-54 šīs vecās baznīcas celšanu datē ar 1769. gadu. Raksturojot vietējos apstākļus ap 1765. g., *Истор. юрид. мат.* aizrāda, ka Viļakas starosta Hilzens nolēmis celt vienu baznīcu Zarembovlā, bet otru Verpuļevā, jo 12 kvadrātjūdžu platībā ap Viļaku nebijis baznīcu. Ar to būtu noskaidrots vienīgi tas, ka pirms tagadējās mūra baznīcas Balvos bijusi kāda cita vecāka baznīcas celtne; par tās materiālu nevienā avotā nekas nav minēts. Ņemot vērā to, ka Balvu draudze nav bijusi nekāda lielā (pēc G datiem, 1854. g. tai bijis tikai 1931 loceklis) un ka — tāpat pēc G ziņām — to cēlis priesteris Šimanovskis, var pieņemt, ka vecā Balvu baznīca bijusi koka. Šimanovska vārds nav citur sastopams kā vien sakarā ar Balvu XVIII gs. baznīcas būvi; Inflantijas zemes īpašnieku vai dižciltīgo sarakstos viņš nav minēts, pēc kā spriežot, viņa rīcībā diez vai varētu būt bijuši līdzekļi mūra baznīcas celšanai. Turklāt mūra baznīcas celšana XVII gadsimtenī vietējos apstākļos skaitāma par lielu, ārkārtīgu notikumu. Ja vecā Balvu baznīca būtu celta no mūra, tad būtu arī uzglabājušās kaut kādas ziņas par to. Veco baznīcu, kā teikts, piemin pavisam tikai divi avoti: G-54 un M-79, pārējie avoti par to klusē. Arī šis apstāklis palīdz nostiprināties atziņai, ka vecā Balvu baznīca nav bijusi nekādā ziņā ievērojama, īpaši atzīmējama, ka tā bijusi koka. Beidzot, no vecās baznīcas celšanas 1769. gadā līdz tagadējās mūra baznīcas celšanai 1804. gadā bija pagājuši tikai 35 gadi. Šis laiks ir par īsu, lai kādu mūra baznīcu aizstātu ar citu mūra baznīcu. Tātad visi indirektie norādījumi liek secināt, ka vecā Balvu baznīca bijusi koka. Varētu pieminēt, ka indirektie norādījumi dažkārt var būt tikpat vērtīgi kā direktie norādījumi. Piemēram, ja par kādu x baznīcu nav tieši teikts, ka tā bijusi koka, bet gan aizrādīts, ka vietējais

muižturis devis baznīcas celšanai vajadzīgos kokus par brīvu, tad nevar būt šaubu, ka baznīca celta no koka.

Barkava. Gandrīz visos avotos (G-54, P-66, P-82, D-08, D-12 un M-79) aizrādīts, ka Barkavas pirmā baznīca celta 1793. gadā, turklāt P-82 un D-08 piemetina, ka šī baznīca bijusi koka. Jaunās mūra baznīcas celšanas gadu D-12 un D-19 uzdod 1882., bet 1934. gada vizitācijas ziņojumā tā vietā minēts 1830. gads. Ar to koka baznīcas mūža garums kļūst stipri nenoteikts: 37–89 gadi. Svarīgs ir tas apstāklis, ka Manteifelis savā 1879. gadā iznākušajā darbā *Inflanty Polskie* atzīmē tikai 1793. gadu kā koka baznīcas celšanas gadu, bet nekā nemin par mūra baznīcas celšanu. Ja tā būtu notikusi — kā minēts 1934. gada draudžu vizitācijas ziņojumā ("Kat. Dz.", 1935. g. Nr. 1) — jau 1830. gadā, tad Manteifelis to droši vien būtu atzīmējis. Tā kā viņš 1879. gadā nekā par mūra baznīcu vēl nemin, tad lielāka ticamība šķiet ziņām, ka mūra baznīca celta 1882. gadā. Koka baznīcas vecums ar to būtu bijis 89 gadi.

Benislava. Manteifelis (M-79, 158. lpp.) atzīmē, ka Benislavas kapela, Biržu baznīcas *filia*, celta Jānim Kristītājam un Svētai Dievmātei par godu; P-66 papildina šīs ziņas, aizrādot, ka kapela celta 1846. gadā no koka. Celtnes vecums tātad 92 gadi.

Beresni. Koka kapela celta 1805. gadā (G-54). Pēc vizitācijas ziņām ("Kat. Dz.", 1935. g. Nr. 9), agrākās kapelas garums bijis tikai 9 m. Vēlāk celtne pagarināta un tai abos sānos piebūvētas sakristejas. Celtnes vecums 133 gadi.

Bērzgale. Manteifelis (M-79, 150. lpp.) aizrāda, ka Frīdrihs Nikolajs Manteifelis, pievārdā Sejs (*Szoegel*), cēlis ne vien vietējo katoļu mūra baznīcu 1787. gadā (pēc citiem avotiem baronese Manteifela 1770. gadā), bet arī protestantu baznīcu vecās koka baznīcas vietā. Kad bijusi celta šī vecā koka baznīca un kas to cēlis, nav zināms.

Bērzgale (Kapeņu pag.). Bērzgalē pastāv 1751. gadā celtā koka baznīca. Šī baznīca ir pēc skaita otrā, jo, pēc Manteifeļa ziņām (*Infl. P.* 141. lpp.), šeit jau XVII gs. beigās, dedzīgā bīskapa Poplavska laikā, bijusi uzcelta kāda agrāka baznīca. Kaut gan par šīs baznīcas materiālu Manteifelis nekā tuvāk neaprāda, tad tomēr aiz tiem pašiem iemesliem, kas jau minēti sakarā ar Balvu veco baznīcu, jāpieņem, ka vecākā XVII gs. beigās Bērzgalē celtā baznīca bijusi koka. Pēc ziņām "Kat. Dz." (1936. g. Nr. 3), vietējā plebanija

nodedgusi 1861. gadā, pie kam gājuši bojā visi vēsturiskie dokumenti un grāmatas. Bērzgales pirmās koka baznīcas mūžs, aptuveni rēķinot, bijis nedaudz vairāk par 50 gadiem. Tagadējo koka baznīcu iesvētījis bīskaps sufragans Jozefs Dominiks de Kozeļsk-Puzina.

Bikova. Atskaitot G-54, pārējie avoti atzīmē, ka tagadējā mūra baznīca celta 1825. gadā. P-82, D-08 un M-79 pie tam piebilst, ka jaunā mūra baznīca celta vecās koka baznīcas vietā, bet Manteifelis vēl īpaši aizrāda (M-79, 151. lpp.), ka koka baznīca bijusi celta XVIII gadsimtenī. Bikovas baznīcas celšanu, neuzrādot celtnes materiālu, piemin arī G-54. Nav nekādu šaubu, ka šajā avotā minētais 1794. gads attiecas uz koka baznīcu, kuras mūžs līdz ar to būtu 1794.–1825. = 31 gads.

Birži. P-82, D-99 un M-159 atzīmē, ka vecā koka baznīca bijusi celta 1755. gadā un nodedgusi XIX gs. vidū. Tās vecums tātad bijis ap 100 gadu.

Brigi. Manteifelis (M-79, 155. lpp.) un "Kat. Dz." (1935. g. Nr. 6) aizrāda, ka Pasienes klostera tēvi uzcēluši šeit pirmo baznīcu 1698. gadā. "Kat. Dz." vēl īpaši piemin, ka šī baznīca bijusi koka. G-54 turpreti baznīcas celšanu aizvirza pilnu gadsimteni atpakaļ (1594. g.), kas acimredzot nevarēja būt. Labi zināms, ka pašu Pasienes baznīcu un klosteri dibinājis "dedzīgais Inflanrijas bīskaps Nikolajs Korvins-Poplavskis 1694. gadā", kā par to ziņo Manteifelis (M-79, 129. lpp.), atsaukdamies uz Dominika Hodzjko apcerējumu *Pamiętnik religijno moralny XXXI sējumā* 1856. gadā. Tagadējā koka baznīca celta 1800. gadā. Pirmā koka baznīca tātad pastāvējusi no 1698. līdz 1800. gadam — 102 gadus, bet otra koka baznīca tagad ir jau 138 gadus veca.

Brodaiža. Tagadējā mūra baznīca, pēc visu avotu ziņām, celta 1813. gadā. Pirms tam bijusi koka celtnē, viena no tām 12 kapelām, kas minētas sakarā ar Brigu baznīcu. Brodaižas koka kapelas vecums skaitāms no XVII gs. beigām līdz 1813. gadam aptuveni 115 gadus.

Bukmuiža. Agrākā koka baznīca, kuras celšanas laiks nav zināms, pastāvējusi līdz 1829.–1830. gadam, kad cēla tagadējo mūra baznīcu. Manteifelis (M-79, 149. lpp.) atzīmē gan, ka koka baznīca celta Hilzenu laikā, bet ar šo atzīmi nekāda lielāka skaidrība nav panākta, jo *za czasów Hylzenów* var skaitīt jau no XVI gs. (sal. M-79, 71. lpp. utt.). Tādā kārtā Bukmuižas koka baznīca, kas skaitījās tikai par Dagdas filiālbaznīcu (M-79), nav pēc vecuma nosakāma.

Cirma. Par Cirmas kapelu, kas ir privāta, tāpat kā Zeleznieku kapela ("Kat. Dz.", 1933. g. Nr. 4(5)), G-54 ziņo, ka to senos laikos cēlis muižturis Šelkovskis. P-66 aizrāda, ka tā celta 1861. gadā un esot "diezgan stipra". Kapelās vecums būtu 78 gadi.

Ciskādi. Ziņas par baznīcas celšanu labi saskan savā starpā, jo G-54, P-66, P-82, D-99 un D-12 min 1751. gadu. Savrup stāv vienīgi M-79 ar 1781. gadu. P-82 aizrāda, ka baznīca bijusi koka un ka to cēlis Francs Sokolovskis. Izlabojama ir D-12 ziņa, pēc kuras 1751. gadā celtā baznīca būtu bijusi mūra. Mūra baznīca šeit celta 1900. gadā (D-08, D-19, "Kat. Dz." 1935. g. Nr. 1). Rakstīdams par mūra baznīcu 1912. gadā, D-12 acimredzot aizmirsis veco gadskaitli "1751" aizstāt ar pareizo: "1900". Koka baznīcas vecums bijis ap 150 gadu.

Dagda. Ziņas par Dagdas veco koka baznīcu nav savā starpā saskaņīgas. Lielākā avotu daļa (P-82 un visi D) atzīmē, ka tagadējā mūra baznīca celta 1741./1742. gadā; P-66 turpretī min 1768. gadu, piezīmējot pie tam, ka baznīca atjaunota (ВОЗОБНОВЛЕН) 1855. gadā. Pavisam vēlū datumu uzdod G-54: 1842. gadu! Šis skaitlis būs gan izskaidrojams ar drukas kļūdu, kuras dēļ nepareizais cipars "8" iekļuvis pareizā cipara "7" vietā, ko izlabojot dabūtu 1742. gadu, t. i., tieši to pašu, ko min pirmie seši avoti. "Kat. Dz." (1935. g. Nr. 9) pieņem par pareizu P-66 minēto 1768. gadu. Tālākus datus dabūjam, pievēršoties Manteifeļa aizrādījumam, ka *terazniejszy zaś (kościół) zmurowany w roku 1743 za czasów księdza Michala Rotha, zwanego apostołem Łotewskim* (M-79, 144. lpp.). Tas pats Manteifelis raksta (c. 74., 75. un 122. lpp.) sikāk par Rota darbību, pie kam svarīgs būtu Manteifeļa aizrādījums uz Jul. Bartoševiča apcerējumu *Znakomici meżowie polscy w XVIII-tym wieku* (1856. r.), kurā teikts (T. II, 229. lpp. u. c.), ka *Księdz Michał Roth zaczął apostołować w okolicach Dagdy około 1750. r.* Latviešu konversācijas vārdnīcā 36722. lpp. par Rotu lasāms, ka viņš "1737. g. iestājies jezuītu klosterī Viļņā, kur iesvētīts par garīdznieku, pēc tam darbojies Daugavpilī, 1749. g., muižnieka J. Hilzena aicināts, pārgājis uz Dagdu" (sk. arī "Latvju baznīcas vēsturi" 11. sēj., 21571. lpp.). Ja pēc aprādītiem apstākļiem skaidri redzams, ka Rots nonācis Dagdā ne agrāk par 1749. gadu, un ja Manteifelis raksta, ka Dagdas mūra baznīca celta *za szasów księdza Michala Rotha*, tad šis darbs varēja visagrāk notikt 1749. gadā. Manteifelis turpretī to datē ar 1743. gadu, nonākdams pretrunā ar sevi pašu. Tā kā vecā koka baznīca, kā jāpieņem, pastāvējusi līdz mūra baznīcas uzcelšanai, bet šis uzcelšanas gads nav isti skaidri izlobāms no avotu ziņām, tad arī koka baznīcas mūžu var vērtēt tikai aptuveni; no XVII gs. beigām līdz 1768. gadam — kādi 70 gadi.

1768. gadam piešķirama lielāka ticamība tādēļ, ka M. Rots (†1785. g.) tikai 1749. gadā pārvācās uz Dagdu.

Daugavpils. Manteifelis (M-79, 140. lpp.) atzīmē, ka vietējā Romas katoļu draudzes baznīca līdz 1845. gadam atradusies priekšpilsētā *na piaskach* (Sv. Pētera baznīca) un ka 1848. gadā uzcelta jauna mūra baznīca netālu no Daugavpils dzelzceļa stacijas. P-66 aizrāda, ka vecā baznīca pastāvējusi no 1685. gada, bet par tās materiālu nemin nekā, tāpat kā Manteifelis. Ļoti noteiktas ziņas par to atstājis J. A. Hilzens savā darbā *Inflanty w dawnych swych y wielorakich aż do wieku naszego dziejach* etc. II d. 32. lpp., kur teikts, ka "jezuitiem tur (Daugavpili) pieder klosteris un ļoti grezna mūra baznīca. Draudzes baznīca (*farny kościół*), kaut gan celta no koka, tomēr izceļas ar glītu uzbūvi (*struktury*)". Ar to koka baznīcas mūžs būtu bijis 1685.–1845. g. = 160 gadu. Raksturojot baznīcu celtniecības stāvokli XVII gs., Manteifelis (M-79, 111. lpp.) vēl aizrāda, ka Daugavpili jezuitiem piederējusi baznīca, celta 1626.–1631. gadā. Šī baznīca varēja vienīgi būt 1685. gadā celtās koka baznīcas priekštece, un tā, jādomā, arī bijusi koka, līdzīgi visām pārējām nupat minētām baznīcām, atskaitot, protams, Daugavpils mūra katedrāli. Sal. arī Dvovgjallo *Истор. юрид. мат.* XXXI, Nr. 1, 3. lpp., kur 1765. g. II inventāra sarakstā atzīmēta koka draudzes baznīca.

Daugavpils. Vietējā koka kapela kapos celta 1856. gadā.

Dricāni. Pirms 1850.–1859. gada celtās mūra baznīcas šeit bijusi koka baznīca (P-82, D-08, M-79). Pēc Manteifeļa ziņām (M-79, 151. lpp.), tā celta 1779. gadā, ar ko tās vecums būtu bijis savi 70–80 gadi.

Dubna. Pēc P-66 ziņām, kapela celta 1800., bet pēc G-54 ziņām — 1804. gadā. Celtnes vecums apmēram 137 gadi.

Dukstigala Baltā (Šadurskoje). Koka baznīca celta 1775. gadā, un tā pastāv līdz šim, sasniegusi 163 gadu vecumu. Avotos nav nekādu aizrādījumu, ka baznīca šai garajā laikā būtu kaut kā pārbūvēta vai labota. Tikai 1938. gadā veco griestu drošākam atbalstam iebūvēti koka stabi.

Dukstigala Melnā (Slobodskoje). Pirmā koka baznīca šeit celta 1764. gadā (G-54, P-66, P-82 un D-99) vai 1776. gadā (D-08, D-12). Manteifelis, kuram parasti netrūkst datu par Latgales vecāko koka baznīcu celšanu, šajā gadījumā atrunājas, ka *czasy pierwotnej erekcyi dojsć nie można*. Tālāk visi avoti min 1827. gadu, kad vecā baznīca pārbūvēta un atjaunota (*перестроена и обновлена*, P-82 un D-99; *reaedificata*, D-12, D-19;

odbudowano tu na nowo kościołek drewniany, M-79). No gadskaitļiem redzams, ka 63 gadu laikā, no 1764. līdz 1827. gadam, pirmā baznīciņa tik ļoti novecojusi, ka 1827. gadā izdarītie būvdarbi kvalificēti ne vairs kā remonts, bet kā baznīcas atjaunošana, pie kam, protams, varēja izmantot dažas vēl derīgas daļas no pirmās baznīcas būves. Otrās koka baznīcas mūžs skaitāms no 1827. līdz 1937. gadam jeb 110 gadu, jo pirms dažiem gadiem Dukstigalā uzcelta jauna koka baznīca, pēc skaita šeit trešā. Otrās koka baznīcas projekts glabājas Pieminekļu valdē. No plāna (Tab. V.6.) redzams, ka baznīcas apbūves laukums bijis apaļi 200 kvadrātmetri. Ņemot vērā šo diezgan lielo platību, Manteifeļa izteiciens *odbudowano tu na nowo kościołek drewniany* būtu jāsaprot tā, ka pirmā baznīca bijusi ievērojami mazāka par otro baznīcu. Trešā baznīca ar 236 m² lielu apbūves laukumu tikai nedaudz pārsniedz otrās baznīcas platību.

Dzelzava — Zeleznieki. Astoņstūrainā koka kapela celta 1824. gadā (P-66); pēc G-54 ziņām, tai indulta nav. G-54 vēl atzīmē, ka celšanas gads neesot zināms, bet ka kapelu “tagad” (t. i., 1854. gadā) pārbūvējis muižturis Karls Formulevičs: “Kat. Dz.” (1935. g. Nr. 4/5) teikts, ka kapela esot nelie-tojamā stāvoklī. 1938. gada vasarā tā bija savesta pilnīgā kārtībā (sk. Tab. 1, 2). Tās vecums 115 gadu.

Eleonorvile. Vienīgi P-66 atzīmē, ka Eleonorvilē jau 1701. gadā celta kapela. Tālākie avoti — D-08, D-19 un M-79 ziņo, ka šī Preiļu *filia* celta 1815. gadā grāfa Jozefa Borha līdzekļiem, bet konsistorijas dati un G-54, neuzrādot celšanas gadu, atzīmē tikai, ka Eleonorvilē pastāvējusi koka kapela. “Kat. Dz.” (1935. g. Nr. 12) raksta: “Baznīciņa ir apaļa veida ar piebūvētu nelielu sakristeju. Sienas no iekš- un ārpusē apšūtas dēļiem. Baznīcas priekšpusē uz akmens pakāpieniem ir lievenis.” Pēc aprādītām ziņām, pirmā koka baznīciņa pastāvējusi no 1701. līdz 1815. gadam, t. i., 114 gadus, bet tagadējās baznīciņas vecums ir jau 124 gadi. Vitebskas guberņas valdes arhīvā (VVA 71.121) uzglabājies celtnes apskates akts (27. IX 1888., Nr. 5111), kurā konstatēts, ka celtnē novecojusies un ka uzturēšanās tani bīstama, jo “sienas izzvēlušās uz āru, trepju stabi, kas atbalsta jumtu, ietru-pējuši, un viens stabs dievārdu laikā nogāzies”. Nav šaubu, ka drīz pēc tam ēka savesta pilnā kārtībā, jo tā kalpo savam uzdevumam līdz šim laikam.

Eversmuiža. Manteifelis (M-79, 154. lpp.) ziņo, ka Pasienes domini-kāņu celtā kapela šeit pastāvējusi jau no 1698. gada. Vēlākās koka baznīcas celšanas gadu G-54 un P-66 min 1777., bet visi pārējie avoti — 1771. gadu. Ar to pirmās koka kapelas mūžs būtu noteikts 1698.–1771. (1777.) = ap-mēram 75 gadi. Pieminekļu valdē glabājas būvprojekts, kas paredz baznī-

cas pagarinājumu rietumu torņu virzienā par 3,0 asim (6,5 m). Būvprojekta apstiprinājums saistīts ar noteikumu, ka zelmiņa kontūrlīnija starp abiem rietumu torņiem jāveido pēc labojuma ar zilu krāsu. Labojums paredz lauztu zelmiņa apveidu. Tas nav realizēts, bet atstāts projektētais trīsstūrainais zelminis. Otrās koka baznīcas (ieskaitot izdarīto baznīcas pagarinājumu) vecums ir 1771.–1939. g. = 168 gadi.

Feimaņi. Pēc Manteifeļa ziņām (sk. arī *Истор. юрид. мат.*, XXX, pg. VII), līdz 1715. gadam Feimaņos bijusi tikai protestantu baznīca, ko “vēlāk pārtaisījuši par katoļu baznīcu”. Kaut gan par šīs baznīcas būvmateriālu avotos nekas nav teikts, tomēr to pašu iemeslu dēļ, kas minēti sakarā ar Balvu veco baznīcu, var pieņemt, ka Feimaņu vecākā baznīca bijusi koka. Tālākas ziņas par Feimaņiem nav saskaņotas, jo daži avoti aizrāda, ka tagadējā koka baznīca celta 1759. gadā (D-99), citi avoti min 1756. gadu (G-54), bet vesela rinda avotu (D-08, D-19, M-79) atzīmē, ka baznīca celta 1751. gadā. Šai konkrētā gadījumā var pārliecināties, ka 1751. celšanas gada pareizību nebūt neaplicina tas apstāklis, ka kāds gadskaitlis avotos visbiežāk nosaukts. Feimaņos laimīgā kārtā uzglabājies dokuments, kas, liktos, neapstridami noteic baznīcas celšanas gadus. Tas ir *Series Parochorum Ecclesiae Feymaniensis ex actis Ecclesiae connotata*. Pēc garāka saraksta, kurā atzīmēti baznīcas prāvesti no 1710. līdz 1850. gadam, seko svarīgais aizrādījums, ka baznīca uzcelta 1756.–1760. gadā. Ar šo dokumentu būtu izlabojama Manteifeļa apcerējumā (*Infl. P.*, 152. lpp.) ieviesusies nepareizība, ka 1751. gadā tā laika dzimtskungi Bergi Feimaņos uzcēluši tagadējo koka baznīcu. Baznīcas vecums tagad ir jau 1760.–1938. g. = 178 gadi. Baznīcas uzmērojums atrodams Pieminekļu valdē.

Gaigalava. Seko koka baznīciņu, par kuru M-79 raksta, ka tā īsteni bijusi tikai kapela, XIX gs. vidū izbūvējis par filiālbaznīcu Nabels. Pēc P-66 ziņām, tas noticis 1862. gadā. Trūkstot jebkādiem tuvākiem datiem par koka baznīcas celšanas gadu, tās vecums nav nosakāms.

Īdeņa. Vitebskas guberņas valdes aktīs (Valsts vēstures arhīvs, 1896. g., Nr. 792/107) uzglabājies Īdeņas kapsētas kapelas projekts, ko sastādījis 1895. gadā tehnologs praktikants A. Dalvics.

Indrica. Indricas baznīca pieskaitāma visvecākām vēl esošām koka baznīcām Latgalē. Visi avoti ļoti vienzīmīgi norāda, ka baznīca celta 1698. gadā; G-54 celšanas gadu atbida pat vēl nedaudz atpakaļ (1695. g.). Ar to Indricas tagadējās koka baznīcas vecums būtu 1698.–1939. g. = 240 gadu. Manteifelis uzskatījis pie šīs sirmās baznīcas vēstures plašāk un sniedz šādas ziņas

(M-79, 143. lpp.). "Pirms reformācijas Indricā bijusi koka baznīca, kuru pēc reformācijas atdevuši protestantiem, kamēr Plateru dzimta turējusies pie šīs konfesijas. 1695. gadā Jans Andrejs Platers pārgājis katoļu ticībā, un tai pašā laikā ar viņa gādību protestantu dievnams pārcelts no uzkalna lejup un pārbūvēts par katoļu baznīcu (*przeniesiono kościół protestancki ze wzgórze na dolinę i przebudowano na katolicki*). Baznīcu konsekrējis Inflantijas bīskaps Nikolajs Poplavskis 1698. gadā." Pēc šim ziņām, iznāk tā, ka XVI gs. pirmajā ceturksnī celtne kalpojusi katoļiem, tad pielāgota protestantu vajadzībām, līdz beidzot 1698. gadā, mainot savu vietu, no jauna pārbūvēta katoļu lietošanai. Zinot, cik maz paliek no vecām koka baznīcām, ja tās pārceļ pat tikai vienu reizi uz jaunu vietu (Raipoles–Zilupes, Baltinavas–Kokovas baznīca), nevarēs nekad apgalvot, ka tagadējā Indricas baznīca reprezentētu priekšreformācijas celtni, kuras vecums tāpat pārsniegtu 400 gadus. Baznīcas vecums nospraužas no 1698. gada 240 gadu apmērā, pie kam tomēr nevarēs noraidīt atziņu, ka baznīcas atsevišķi būvelementi ir vecāki par 240 gadiem.

Istalsna. Vairāki avoti (G-54, P-66) ziņo, ka baznīciņu cēlis 1800. gadā muižnieks Juzefs Sokolovskis. Vīzītācijas dati ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 5) papildina ziņas par šo Eversmuižas agrāko *filia* un uzdod ēkas garumu 6,0 asis, platumu 3,0 asis un augstumu, mērot līdz griestiem, 2,5 asis. Tajā pašā "Kat. Dz." (1935. g. Nr. 10) atzīmēts, ka "baznīca ir maza, šaura, paveca. Tādēļ istalsnieši ķērušies pie jaunas baznīcas celšanas. Baznīcai pašlaik liek pamatus". Vecā Istalsnas koka baznīca uzrāda to reto tipu, kurā vērojama koka sienu pāreja mūra sienās (sal. arī Rozentovas baznīcas aprakstu). Baznīciņu savulaik iesvētījis baznīckungs kanoniķis Kierkilo. Jaunā baznīca, cik zināms, celta tiešas apbūves veidā ap veco baznīcu, kas pirms nojaukšanas tāpat atradusies jaunās baznīcas vidū un zem tās jumta. Vecās baznīcas mūžs skaitāms kādi 136 gadi.

Istra. Istras kapela celta 1700. gadā (M-79). Manteifelis arī ir gandrīz vienīgais avots, kas sniedz tuvākas ziņas par šo kapelu, jo citi avoti to apzīmē tikai pēc vārda. P-66 gan piemin, ka ēka celta 1802. gadā, bet vairāk ticams, ka tas ir kapelas iesvētīšanas gads, kā par to ziņo "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 8): "1802. gadā to iesvētīja bīskaps Jānis Beņislavskis." Kapelas vecums, ja vien P-66 minētajā gadā notikušie būvdarbi nav pielīdzināmi celtnes atjaunošanai, ir 238 gadi. Par Vecslabadu "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 8) vēsti, ka līdz 1848. gadam visi draudzes iedzīvotāji bijuši katoļi; viņiem bijusi sava draudzes baznīca Vecslabadā. 1848. gadā krievu valdība šo baznīcu katoļiem atņēmusi un atdevusi pareizticīgajiem. Par baznīcas celšanas laiku trūkst ziņu.

Izvalta. Pēc Manteifeļa ziņām, vecākā šejienes baznīca, ko jezuitu ordeņa mūkiem cēlis Daugavpils starosta Ļackis XVII gs. sākumā, bijusi koka. Tālākās ziņas ir savā starpā nesaskaņojamas, jo Manteifelis ziņo, ka jezuiti 1701. gadā tai pašā vietā uzcēluši mūra baznīcu, ko Inflantijas bīskaps Antonijs Ostrovskis konsakrējis 1755. gadā, bet 1882. gada *Памятная книжка* ziņo, ka “Sv. Miķeļa Arhangela draudzes baznīcā (5. kl.), koka, celta 1701. gadā ar Ļacka un jezuitu ordeņa līdzekļiem. Baznīcu 1755. gadā iesvētījis Inflantijas bīskaps sufragans Ostrovskis. Iznāk tā, ka Ļackis dzīvojis XVII un arī XVIII gs. sākumā — kas, protams, noraidāms. Manteifelis (M-79, 142. lpp.) “Piezīmēs” vēl papildinājis savas ziņas ar aizrādījumu, ka starosta Ļackis XVII gs. sākumā atdevis Izvaltu jezuitiem uz mūžīgiem laikiem (*wieczyste*). Ar to, šķiet, pietiekami droši nodibināta Ļacka darbība XVII gs. sākumā, un P-82 versija zaudē ticamību. G-54 un P-66 atzīmē, ka baznīca celta 1710. gadā, bet nemin, no kāda materiāla tā bijusi. Pārējie avoti sniedz ziņas tikai par 1896. gadā celto mūra baznīcu. Paliekot spēkā Manteifeļa versijai, Izvaltas vecā koka baznīca pastāvējusi no XVII gs. sākuma līdz XVIII gs. sākumam, t. i., pilnus 100 gadus.

Jasmuiža. Atzīmējot, ka tagadējā mūra baznīca celta XIX gs. padesmitajos (1815., 1817., 1819.) gados, visi avoti, atskaitot vienīgi G-54, par kādu agrāku baznīcu neko nemin. Arī G-54 aizrādījums ir ļoti nenoteikts, jo atzīmēts tikai, ka baznīca “celta senos laikos”, neuzrādot ne būvmateriālu, ne arī gadsimteni. Paliek tikai kailais fakts, ka kāda vecāka baznīca šeit vispārīgi bijusi. Atstājot atklātu jautājumu par tās vecumu, var pieņemt, ka baznīca bijusi koka, dibinot šo pieņēmumu uz tiem pašiem apsvērumiem, kas izteikti sakarā ar Balvu baznīcas celtni.

Jezupova — Naujene. Visi avoti vienmērīgi aizrāda, ka tagadējā koka baznīca celta 1782. gadā, tātad pastāv jau 156 gadus. Tā kā baznīca novecojusi un draudzes vajadzībām par mazu, tad tagad ceļ jaunu mūra baznīcu, bet veco koka baznīcu pakāpeniski nojauc, sākot ar ārējo apšuvumu. Manteifelis (M-79, 140. lpp.) aizrāda, ka pirms tagadējās koka baznīcas šeit pastāvējusi kāda cita vecāka un, jādomā, arī koka materiāla baznīca, XVII gs. Šis pirmās koka baznīcas celšanas gads nav minēts, bet aizrādīts, ka 1685. gadā Inflantijas bīskaps M. Poplavskis iesvētījis vienu no baznīcas sānu altāriem. No šīs piezīmes redzams, ka pirmā baznīca pastāvējusi vismaz 97 gadus (1685–1782). Savā ziņojumā Manteifelis atsaucas uz *akta košcielne*. Šie akti nav vairs saglabājušies.

Kalnajaši. Kapsētas kapela celta 1788. (P-66) vai 1799. gadā (G-54). Tās vecums apmēram 140–150 gadu.

Kalupe. Vairāki avoti (P-82, M-146, "Kat. Dz." 1936. g., Nr. 3) aizrāda, ka pirms tagadējās 1882. gadā celtās mūra baznīcas bijusi kāda vecāka 1785. gadā celta baznīca, pie kam P-82 un "Kat. Dz." atzīmē, ka tā bijusi koka. Tās vecums tād bijis 97 gadi (1785–1882), t. i., tieši tikpat garš kā Jezupovas pirmajai koka baznīcai. Citādus datus sniedz P-66, atzīmējot, ka "baznīca celta 1803. gadā"; arī Manteifelis savas ziņas papildina ar teikumu, ka "baznīcu no jauna cēlis Staņislavs Zibergs". Ar šiem jauniem datiem varētu rasties šaubas par mūra baznīcas celšanas laiku, kas šķita nodibināts 1882. gadā. Šeit tad vērtīgus norādījumus atrodam vizitācijas datus ("Kat. Dz." 1936. g., Nr. 3), pēc kuriem pašu Kalupes draudzi dibinājis 1860. gada 23. III (v. st.) arhibīskaps Žilinskis un nozīmējis par prāvestu baznīckungu Beinaroviču. 1861. gadā likti pamati tagadējai baznīcai, būvēšana līdz 1881. gadam pārtraukta, jo ar brīvības manifestu grāfa Ziberģa materiālais stāvoklis pasliktinājies. No citiem avotiem zināms, ka baznīca pabeigta 1882. gadā. Tā tad būves laiks ildzis 21 gadu (1861–1882), un Manteifelis par būves celšanas gadu atzīmējis tās pamatu likšanas gadu. Neizskaidrojams paliek P-66 uzrādītais 1803. gads. Par pirmo koka baznīcu vizitācijas ziņās sniedz šādus datus: "Kalupiešiem līdz 1785. g. nebij sava dievnama. Liksnas grāfs Jezups Zibergs, kuram piederēja arī Kalupe ar Randauku (Arendoli), uzcēla 1785. g. Kalupes muižā koka (priežu) baznīcu. Tā bija 9 asis gara, 4,5 asis plata, ar 2 tornīšiem. Par šīs baznīcas būvēšanu, neskaitot materiālu, grāfs Zibergs samaksāja meistaram Juram Šidlovskam naudā 60 talerus, graudā 45 pūri labības, 5 pūri iesala, 8 pudī sāls, 6 pudī speķa, 6 pudī gaļas, 2 pudī sviesta, 30 gabalus siera, 60 pudu skāba piena un 1 "vucynu". Uzceltā koka baznīciņa pastāvēja līdz 1882. gadam. To vienā naktī draudzes locekļi nojauca, lai krievi nepārvērstu par cerkvi, jo par to bija izplatījušās nopietnas baumas. Nojauktās baznīcas materiālu pārveda uz Kalupes ciemu, 1 km attālumā no muižas, un tur uzbūvēja draudzes māju, kura pastāvēja līdz 1929. g., kad tika paplašināta un pārbūvēta par tautas namu, 12 asis garu un 5 asis platu."

Varētu piebilst, ka savā ziņā līdzīgs liktenis bijis arī Vidsmuižas — Galēnu vecajai koka baznīcai: tā nojaukta, vēl derīgie materiāli pārvesti uz citu vietu otrpus lielceļam un tur izmantoti jaunām vajadzībām. Salīdzinājumam ar Kalupes vecās koka baznīcas izmaksu šeit varētu atzīmēt jaunās mūra baznīcas izmaksu. Pēc "Kat. Dz." (1936. g., Nr. 3) ziņām: "1881. g. tika noslēgts līgums ar meistariem, kuri par 8925 rubļi, neskaitot materiālu, izbūvēja no ķieģeļiem tagadējo Kalupes baznīcu 18 asu garu, 9 asis platu un 10 asis augstu no grīdas līdz griestiem."

Kaunata. Visi avoti bez vien G-54 un "Kat. Dz." atzīmē, ka tagadējā mūra baznīca celta 1850. gadā. P-82 un D-09 bez tam aizrāda, ka šī baznīca

celta vecās koka baznīcas vietā; G-54 ziņo, ka koka baznīca celta 1697. gadā, bet Manteifelis to datē par 18 gadiem jaunāku (1715. g.). Ar to koka baznīcas mūžs būtu bijis 135–153 gadi.

Kombuļi. Sakarā ar Krāslavas baznīcām aizrādīts, ka turienes otrā koka baznīca XVIII gs. 50. vai 60. gados pārcelta uz Kombuļiem (M-79, 142., 150. lpp.). Kombuļos tā kalpojusi vēl kādus 60 gadus, jo G-54 aizrāda, ka 1818. gadā tur celta “mūra kapela nojauktās novecojušās baznīcas vietā”. Tekstā minētais *ветхий костел* varēja būt tikai senākā Krāslavas baznīca, kuras mūžs, skaitot no 1676. gada, bija 1818. gadā pavisam 142 gadi. Dažas ziņas par Kombuļu baznīcu atrodamas arī Pieminekļu valdes arhīvā. Attiecīgajā apraksta lapā atzīmēts: “Senāk bijis šķūnis, un muižas īpašnieks Platers to pārbūvēja, ierīkojot ģimenes kapliču. Sienas ir kleķa, virsējā daļa koka. 1860. gadā klaušu kārtā kapličiai piebūvēta no laukakmeņiem kora daļa. 1918. gadā nodibinājās Kombuļu draudze. 1923. gadā kapličiai piebūvēti torņi. Torņi celti zem Ludviga Vagela, vietējā namdara — latgalieša — uzraudzības. Torņi ir uzstādīti no astoņiem viengabala ozola stabiem un apšūti ar egles un priedes dēļiem. Baznīca tagad tiek paplašināta. Vecums (1927. gadā) 105. gadi.” Pēdējā atzīme par baznīcas vecumu labi saskan ar citu avotu datiem, jo, pēc G-54 ziņām, tā dibināta kā kapela 1818. gadā, bet pēc P-66, D-08 un D-19 ziņām — 1822. gadā. No Pieminekļu valdes datiem redzams, ka tagadējās Kombuļu baznīcas būvē pārsvarā ir mūra materiāls.

Krāslava. Vienīgi Manteifelis (M-79, 142. lpp.) un “Kat. Dz.” (1934. g., Nr. 4) aizrāda, ka tagadējās mūra baznīcas vietā senāk bijusi koka baznīciņa (Manteifelis: *kościotek*), celta — kā Manteifelis ziņo — XVI gs. pirms reformācijas. Šī baznīciņa bijusi Indricas *filia*. Otro koka baznīcu tajā pašā vietā cēlis jezuīts Juris Ludingshauzens Volfs 1676. gadā (P-82, D-99, D-08, D-12, M-79). Baznīca bijusi plaša, ar krustveidīgu plānu (M-79, 142. lpp.); tā pastāvējusi līdz tagadējās mūra baznīcas celšanai, kas veikta 1755.–1767. g.; šī mūra baznīca bija paredzēta kā Inflantijas bīskapu katedrāle (Manteifelis *Kraslaw*, 11. lpp.). Ir ziņas, ka Krāslavas vecā (otrā pēc skaita) koka baznīca tikusi pārcelta uz Kombuļiem (M-79, 142. lpp.). Pēc zināmo datu saskaņošanas izrādās, ka Krāslavas pirmās koka baznīcas mūžs bijis savi 145 gadi (XVI gs. sākums–1676. g.), bet otrās koka baznīcas mūžs — apmēram 85 gadi (1676.–1755./1767. g.). Cik ilgi šī otrā baznīca kalpojusi savam uzdevumam Kombuļos, par to sk. Kombuļu baznīcu.

Landskorona. Pasienes dominikāņi jau 1696. gadā šeit uzcēla koka kapelu (M-79. 152. lpp.), ko vēlāk aizstāja baznīca. Kad īsti šī baznīca celta,

nav nosakāms. Zināms, ka tā pastāvējusi līdz tagadējās mūra baznīcas celšanai. Diezgan sīku celtnes aprakstu sniedz *Истор. юрид. мат.*, XXXI, 338. lpp., pēc kuriem baznīca bijusi ar diviem torņiem, ar divām sakristejām; jumts bijis segts šindeljiem (gontami); lielo logu bijis trīs, vidējo — astoņi, mazo — desmit. Par mūra baznīcas celšanas gadu avoti sniedz pavisam pretrunīgas savā starpā ziņas. P-82, D-99 un D-08 min 1728. gadu, bet G-54, D-19, M-152 un "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 9) nosauc 1828. gadu, ar ko rodas vesels gadsimtenis starpības. Šeit skaidrība rodas, pievēršoties Landskoronas ipašnieku sarakstam. Ari tie avoti, kas mūra baznīcas celšanu saista ar 1728. gadu, atzīmē, ka baznīca celta ar Mārtiņa Karņicka līdzekļiem. Muižnieku sarakstos Manteifelis (M-79, 156. lpp.) atzīmē, ka Landskorona XVIII gs. visu laiku piederējusi Borhiem un ka tikai XIX gs. muiža nonākusi Karņicku ipašumā. Bet, ja tā, tad 1728. gadā Karņicki Landskoronā nesaimniekoja un arī mūra baznīcas tur necēla. Jāpieņem, ka mūra baznīca celta 1828. gadā. Koka kapelas un koka baznīcas kopvecums skaitāms no 1696. līdz 1828. gadam jeb pavisam 132 gadi. Cik no šiem gadiem būtu pieskaitāmi kapelas vecumam, cik baznīcas vecumam, nav īsti nosakāms, jo vienīgo pieturas punktu sniedz G-54 atzīme, ka "1769. gadā baznīca jau pastāvēja".

Laudanišķi. P-66 atzīmē, ka kapela celta 1820. gadā.

Liepna. G-54 ziņo, ka Liepnas kapela bijusi koka un ka tās celšanas gads nezināms. P-66 turpretī atzīmē, ka kapela celta 1754. gadā. 1862. gadā to slēdza, nodeva kroņa pārvaldišanā (*Вѣдомство Императорскихъ Имуществъ*), un trīs gadus (1862–1865) tā bija pareizticīgo baznīca, bet pēc tam kapela (*часовня*). Galīgi to slēdza Muravjovs. M-79 celtni piemin kā *kaplica filia*, bet D-19 — kā *Ecclesia filia*. Kā katoļu kapela celtni kalpojusi 108 gadus, pie kam 1866. gadā, pēc P-66 ziņām, atradusies labā stāvoklī.

Līksna. Manteifelis (M-79, 146. lpp.) aizrāda, ka veco baznīcu, kas vēlāk pārvērsta par kapelu, cēluši pils pagalmā Līksnas senie dzimtskungi Ludingshauzi-Volfi 1748. gadā (*dawny zas kościół, stanowiący dziś tylko kaplicę...*). Retais gadījums, ka baznīcu "degradē" par kapelu, stāv ciešā sakarā ar mūra baznīcas jaunbūvi 1796. gadā, ko atzīmē gandrīz visi avoti. No kāda materiāla vecā pils baznīca celta, avotos nekur nav uzrādīts.

Līvāni. Pēc "Kat. Dz." (1936. g., Nr. 1) ziņām, Līvānu draudze nodibināta 1760. gadā, un tad pat uzcelta no koka pirmā baznīca Līvānos, kuru iesvētījis bīskaps Beņislavskis; līdz 1760. gadam Līvānos savas baznīcas neesot bijis; par draudzes dibināšanu un baznīcas celšanu rūpējies ticīgais

poļu magnāts Leonards Pacs, citādi arī Pocejs. Atšķirīgi no šim ziņām Manteifelis (M-79, 147. lpp.) raksta, ka vietējie dzimtskungi Poceji jau 1676. gadā šeit uzcēluši Miķelim Arhangelam par godu baznīcu un ka draudze to baznīcu 1758. gadā saviem līdzekļiem pārbūvējusi (M-147: *staraniem parafian*, D-99: *сооружена прихожанами*). Šis Manteifeļa aizrādījums nav nepamatots, jo J. A. Hilzens (*Inflanty* etc. 378. lpp.), referēdams par seima 1678. gada darbību, piemin katoļu baznīcas celšanu Inflantijas Līvānu muižā, kas tolaik piederējusi kronim. Vēlāko mūra baznīcu pilnīgi no jauna cēlis (M-147: *od fundamentów na nowo odbudowany*) saviem līdzekļiem ev.-lut. ticīgais Nikolajs Korfs-Kreicburgs 1860. gadā. Koka baznīcas vecums ar to nodibinās šādi: pirmatnējā veidā 82 gadi (1678–1760), bet pārbūvētā veidā 100 gadu (1760–1860). Šajā gadījumā trūkst pietiekama pamata, lai ar XVIII gs. vidū notikušiem būvdarbiem baznīca kvalificētos kā jauna celtnē, jo Manteifelis noteikti ziņo, ka vecā baznīca tikai *przebudowany*. Pāris rindiņas tālāk, ziņojot par mūra jaunbūvi, kur apstākļi tiešām izvirza pavisam jaunu celtni (mūra), Manteifelis raksta *na nowo odbudowany; въ 1861. г. перестроенъ*, — atzīmē arī P-66. “Kat. Dz.” (1936. g., Nr. 1) vēl piemetina, ka no 1798. līdz 1803. gadam Cargorodas muižā dzīvojis infulats (visaugstākais pēc bīskapa garīdznieks diecēzē) Berents un ka muižā viņam bijusi koka kapličiņa. Par šīs mazās celtnes likteni tālāk nekas nav zināms.

Ludza. Vairāki avoti (P-66, M-152, “Kat. Dz.” 1933. g., Nr. 8) aizrāda, ka Ludzas pirmā baznīca arī bijusi koka, celta 1680. vai 1687. gadā, nedaudz vairāk uz rietumiem nekā vēlākā (otrā) koka baznīca; pirmā celtnē nodegusi, pie kam bojā gājis daudz vērtīgu liturģisku lietu. Šo pirmo Ludzas baznīcu cēlis pirmais Inflantijas bīskaps Nikolajs Korvins-Poplavskis. Par celšanas gadu jāatzīmē, ka lielāka ticamība ir 1687. gadam, jo *Истор. юрид. мат.* atzīmē, ka *erekcya tego kościoła iest vigore konstytucyi 1683 przez komisarzyów od Rzeczy Pospolitey wyznaczonych w roku 1686. uczyniona...* Mazo Ludzas baznīcu piemin arī 1599. g. Inflantijas revīzija (*J. Jakubowski, Jozef Kordzikowski, Polska XVI wieku, T. XIII, pg. 1*). Baznīciņu cēlis tā laika Ludzas starosta Laurencs Skarbeks. Attiecībā uz Ludzas otro pēc kārtas koka baznīcu lielākā daļa avotu (P-82, D-99, D-08, D-19, M-79) ziņo, ka tā celta 1738. gadā, bet Manteifelis ipaši piemetina, ka baznīcu 1742. gadā konsekkrējis Inflantijas bīskaps Puzina. Šo 1742. gadu kā celšanas un konsekkrēšanas gadu uzdod “Kat. Dz.” (1935. g., Nr. 4/5), kaut gan tas pats izdevums 1933. g. Nr. 8 atzīmējis, ka baznīca pabeigta būvēt 1741. gadā. Šim nelielām svārstībām, protams, nav piešķirama nekāda svarīga nozīme, jo, kā jau agrāk aizrādīts, avoti uzdod par “celšanas gadu” gandrīz kuru katru gadu, skaitot no pamatakmens iemūrēšanas līdz celtnes galīgai pabeigšanai. Labu tiesu grūtāk tikt pāri tām daudzajām drukas kļūdām, kas dažkārt

spēj pilnīgi aizplivurot faktisko stāvokli. Pieņemot, ka otro pēc kārtas koka baznīcu cēlis kanoniķis Abrickis ("Kat. Dz.", 1933. g., Nr. 8), pirmās baznīcas vecumu var skaitīt 58 gadi (1680–1738); otrā baznīca 1938. gada vasarā būtu varējusi svinēt 200 gadu pastāvēšanas svētkus, bet īsi pirms tam sirmāis dievnams gāja bojā lielajā ugunsnelaimē, kas Ludzā nopostīja veselu pilsētas daļu.

Ludza. Netālu no baznīcas atrodas koka kapela (Tab. I, 3a), zem kuras izbūvēts Karņicku ģimenes kapu pagrabs ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 4/5). Kapsētas kapela, kur pēc baznīcas nodegšanas notur kārtējos dievkalpojumus, celta no kleķa ("Kat. Dz.", 1935. g. Nr. 4/5). Par Ludzas kapelu (Jēzum Kristum par godu) G-54 ziņo, ka tā celta 1730. gadā, bet P-66 min 1748. gadu. 1865. gadā šo kapelu pēc krievu valdības rīkojuma slēdza. Kapelas vecums ir 190–200 gadu.

Ļudvinava. P-66 atzīmē, ka 1814. gadā no koka celtā kapela novecojusies (*berxa*), bet M-79 ziņo tikai, ka kapela ir Biržu baznīcas *filia*.

Malnava–Kārsava. Kaut gan baznīcas inventāra sarakstā (1924. gada 22. II) nepārprotami skaidri aizrādīts, ka "baznīca izbūvēta no Franciska Šadurska 1741. g., pasvētīta no *bkga officiala Poslavska* 1763. g.", tad tikai divi vecākie avoti — G-54 un P-66 — atzīmē to pašu, t. i., ka baznīca celta 1741. gadā, bet visi pārējie avoti min tā vietā 1762. gadu. Manteifelis būves celšanu atbīda vēl par vienu gadu vēlāk (*erygowany w r. 1763 przez Franciszka Szadurskiego*). Ja apsver to, ka Malnava nāca Šadursku dzimtsipāsumā jau XVIII gs. pirmajā pusē un ka Malnavā pirms tagadējās baznīcas, cik var spriest, nav bijis citas vecākas baznīcas, jo nekādu ziņu par to nav uzglabājies, — tad pilnīgu tiesību gūst inventāra grāmatas ieraksts par 1741. gadu. Šis gadskaitlis, šķiet, nodrošināts vismaz kā baznīcas celšanas sākuma gads; tas arī nenoliedz būves nobeigumu 1762. gadā, jo, piemēram, Kalupes baznīcas apskatā bija konstatēts, ka tur būvdarbi ilguši 20 gadus (1761.–1881. g.), pārtraukti finansiālas dabas apstākļu dēļ. Baznīcas vecums, skaitot no 1741. gada, ir nepilni 200 gadi.

Malta. Pie Prezmas skaitījusies koka kapela Maltā. Par šo celtni G-54 atzīmē, ka tās celšanas laiks nezināms, ka tā iesvētīta 1789. gadā (indults no 1795. gada), bet 1865. gadā slēgta (*упразднена*). Kapelas vecums tādā kārtā ieņemams ne mazāks par 76 gadiem.

Naudaskalns. Kapsētas kapela celta 1802. (P-66) vai 1803. gadā (G-54). Tās vecums ir 136 gadi.

Nautrēni-Rogovka. Gandrīz visi avoti atzīmē, ka koka baznīca celta 1799. gadā. Vienīgi *Directorium*, kas savos 1899. un 1908. gada izdevumos min to pašu 1799. gadu, vēlākos 1912. un 1919. gada izdevumos par celšanas gadu atzīmē 1794. gadu. M-79 aizrāda, ka baznīca celta ap 1800. gadu. Šī koka baznīca, ko bija cēlis Zaļmuižas ipašnieks Rozenšilds-Paulins, pastāvējusi, kā var pieņemt, līdz 1915. gadam, tātad pavisam 116 gadus. M-79 piebilst, ka Rogovkas baznīca līdz XVIII gs. vidum bijusi Rēzeknes baznīcas *filia*. Pēc "Kat. Dz." (1931. g. Nr. 1) ziņām, tā kļuvusi par draudzes baznīcu tikai XVIII gs. beigās. Turpat aizrādīts, ka "šīs baznīcas koka sienas jau nebija stipras un arī šī baznīca bija pārāk maza, lai uzņemtu sevī lielu pulku draudzes locekļu". Atšķirīgi no M-79 sniegtajām ziņām tālāk vēl teikts, ka "Nautrāni" (no latīņu vārda *neuter*) agrāk bijuši Strūžānu *filia*, jezuītu dibināta. Līdz 1792. gada jūlijam Nautrēni saukti par Zaļmuižas draudzi, ar ko arī izskaidrojams pirmās visvecākās koka baznīcas — "Zaļmuižas baznīcas" — nosaukums. Pēc "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 3) ziņām, celtne atradusies Žagatu kapsētā, netālu no Zaļmuižas.

Nautrēnu-Rogovkas baznīcas ēku varētu minēt kā raksturīgu piemēru nenoteiktībai, kas rodas, aprēķinot baznīcas vecumu. Koka baznīcas celšanas gads — 1794., 1799., 1800. — nav stingri tverams; mūra baznīcu sāka celt 1901. gadā, bet beidza 1914. gadā. Tā kā mūra baznīca celta tai pašā vietā, kur agrāk stāvēja koka baznīca, tad varētu it kā pieņemt, ka koka baznīca nojaukta līdz ar jaunās baznīcas būvdarbu sākšanos, lai atbrīvotu vietu jaunbūvei. Istalsnas piemērs (sk. 22. lpp.) tomēr rāda, ka vecā koka baznīca vienā un tai pašā vietā ar mūra jaunceltni varēja mierīgi pastāvēt gandrīz līdz mūra jaunbūves pabeigšanai. Nautrēnu-Rogovkas koka baznīcas tiešais vecums tādā kārtā paliek nenoskaidrots kādu 19 gadu ilgā posmā (1794.–1800. = 6 gadi, 1901.–1914. = 13 gadi).

Nīdermuiža. Pirmās baznīcas celšana, pēc G-54, P-82, D-99 un M-79 ziņām, notikusi 1748. gadā vai vēl agrāk. Nav lāgā saprotams P-66 minētais 1780. gads, jo šis pats izdevums vēlāk (1882. gadā) atzīst par pareizu 1748. gadu. Par to, kāda materiāla bijusi baznīca, vecākie avoti cieš klusu. Tā kā D-08 un vēlākie avoti atzīmē, ka tagadējā mūra baznīca celta 1901. gadā, šis gadskaitlis dod drošu pieturas punktu pirmās baznīcas pastāvēšanas aprēķinam. Ļoti precīzas ziņas sniedz "Kat. Dz." (1930. g., Nr. 12), atzīmēdama, ka "1898. gadā nodega Nīdermuižas koka baznīca". Tās vecums tātad bijis 150 gadu.

Nīcgale. Vairāki avoti (M-79, "Kat. Dz.") atzīmē, ka mūra baznīca celta 1862./1863. gadā vecās koka baznīcas vietā. P-66 aizrāda, ka šī baznīca

celta 1803. gadā, bet G-54, ka indults piešķirts tai pašā 1803. gadā. Baznīcas vecums bijis 60 gadu.

Pasiene. Gandrīz visi avoti atzīmē, ka tagadējo mūra baznīcu cēluši dominikāņu mūki 1761. gadā. Pirms tam Pasiēnē bijusi kāda vecāka baznīca, celta, pēc Manteifeļa ziņām (M-79, 156. lpp.) — 1694. gadā. Tas apstāklis, ka citi avoti šīs baznīcas pavisam nemin, liek domāt, ka celtne nebūs bijusi nekādā ziņā ievērojama. To pašu iemeslu dēļ, kas minēti sakarā ar Balvu baznīcas būvi, var pieņemt, ka šī vecākā Pasienes baznīca bijusi koka. To cēlis kopā ar klosteri bīskaps Nikolajs Poplavskis. 1761. gadā tā ugunsnelaimē gājusi bojā, būdama 67 gadus veca.

Piedruja. Ziņas par vecākās baznīcas celtni ir savā starpā pretrunīgas. Divi vecākie avoti (G-54 un P-66) aizrāda, ka šī baznīca celta 1760. gadā; nākamie trīs avoti (P-82, D-08 un D-12) baznīcas celšanu atvirza par nepilniem 130 gadiem atpakaļ, t. i., uz 1632. gadu, pie kam *Directorium* savā 1908. gada izdevumā atzīmē, ka baznīca bijusi mūra, bet 1912. gada izdevumā — ka tā bijusi koka. Nenoteiktību pavairo vēl tas apstāklis, ka viena un tā pašā 1912. gada *Directorium* izdevumā 1632. gadā piemin tikai latīņu versijā (179. lpp.: *Esia paroch. 4 cl. Assumption. BMV. lign. aedif. a 1632 sumpt. princip. Leonis Sapieha*), bet krievu tekstā (89. lpp.) šo gadu vairs nepiemin. Dati sagrozīti pat attiecībā uz jaunāko (mūra) baznīcu, jo *Directorium* 1912. gadā raksta: *reaedific. 1759 an*, bet 1919. gadā: *reaedific. 1750*. Manteifelis savā *Wycszególnienie miast, miasteczek, dóbr i kościołów* (M-79) Piedrujas nemaz nepiemin. Tas ir pavisam neparasti, jo Manteifelis citkārt piemin daudz sīkākus objektus. Šai gadījumā viņš stāv savrup no visiem pārējiem avotiem. Jo nesaprotamāks šis apstāklis šķiet vēl tādēļ, ka Pustiņas baznīcu, kas tāpat kā Piedrujas baznīca atrodas Drisas–Sebežas dekanātā, Manteifelis tomēr piemin (M-79, 145. lpp.). Kā jau agrāk aizrādīts, mūra baznīcu celšana Latgalē XVII gs. uzskatāma nevis par normu, bet par izņēmumu, ko avoti tad arī pienācīgi akcentē. Nav zināms, ka Piedruja XVII gs. trīsdesmitajos gados būtu bijusi tāds ievērojams centrs, kas pienācīgi motivētu šeit mūra baznīcas celšanu. Vairāk ticama tādēļ šķiet D-12 versija, pēc kuras XVIII gs. baznīcas ēka bijusi koka. Celta 1630. gadā, tā pastāvējusi līdz mūra baznīcas celšanai.

Piedruja. Vietējā kapela celta 1802. gadā (G-54), pastāv līdz šim laikam, sasniegdama 136 gadus lielu vecumu. No G-54 atzīmes: *ветхая* un P-66 atzīmes: *въ хорошемъ состояніи* redzams, ka laikā no 1854. līdz 1866. gadam kapelai izdarīts pamatīgs remonts.

Pienēni. D-12 un D-19 atzīmē, ka kapelu cēlis I. Borhs 1818. gadā; P-66 turpreti ziņo, ka kapela celta jau 1806. gadā. Pēdējais gadskaitlis gūst ticamību pēc G-54 norādījuma, ka kapela ieguvusi indultu 1807. gadā. Kapelas vecums tāad tagad sasniedzis savus 133 gadus. Celtne ļoti novecojusi, un ērģeļu luktas nav vairs apstaigājamas. Spriežot pēc Vitebskas guberņas valdes aktim (VVA 54/80 28. IX 1867. g., Nr. 5196), kapela jau 1867. gadā bijusi tik novecojusi, ka tanī noturēt dievkalpojumus bijis bīstami. Pēc akta ziņām, tie noturēti tikai vienreiz gadā, 23. aprīlī, kapelas patrona Sv. Jura dienā. Tagad Pienēnos ceļ dižu mūra baznīcu.

Pilda. Visi avoti apstiprina, ka 1765. gadā Minskas vojevoda Jans Augusts Hilzens Pildā cēlis koka baznīcu. Manteifelis (M-79, 154. lpp.) šis ziņas papildina ar aizrādījumu, ka baznīca aizstājusi Pasienes dominikāņu 1699. gadā celto kapelu, kuras pastāvēšanas ilgums tāad bijis 66 gadi. "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 6) savukārt piebilst: "Vecā Pildas baznīca ar ļoti mazām pārmaiņām pastāvēja līdz 1922. gadam." Šim aizrādījumam isti nevarētu piekrist, jo, kā redzams no Ralfa Šteina 1855. gada (*Über Land und Meer*, 1855. g. oktobrī, Nr. 16) un K. Andermaņa 1927. gada (*Tygodnik Polski*, 1927., 21. V, Nr. 82) zīmējumu salīdzinājuma, baznīcas torņu arhitektūra pēc 1855. gada pilnīgi grozīta. Vecās baznīcas mūžu var skaitīt 156 gadi. Jaunā koka baznīca celta laikā no 1922. līdz 1926. gadam ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 6). Pieminekļu valdē glabājas 1765. gadā celtās baznīcas uzmērojums un K. Andermaņa zīmējums.

Piļcine. Pēc Manteifeļa ziņām (M-79, 151. lpp.), XVIII gadsimtenī, bet pēc vizitācijas ziņām ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 2), tieši 1772. gadā celtā baznīca pastāv līdz šim laikam, sasniegdama tagad jau 166 gadus ilgu mūžu.

Preiļi. Par Preiļu koka baznīcu nav gluži pilnīgas noteiktības. Vairāki avoti (P-82, D-99, D-08, D-12 un M-146) ziņo, ka 1771./1772. gadā grāfs Borhs cēlis koka baznīcu, kuras vietā 1886.–1896. gadā draudze uzcēlusi mūra baznīcu. Atšķirīgi no šim ziņām P-66 aizrāda, ka koka baznīca celta jau 1753. gadā. G-54 par baznīcas celšanu klusē. Pievienojot vēl Manteifeļa aizrādījumu, ka baznīca celta tai vietā, kur 1715. gadā Pasienes dominikāņi bija dibinājuši kapelu, tēlojas šāda aina: 1) kapela celta 1715. gadā, pastāvējusi 56 gadus (līdz 1771. gadam); 1753. gadā, jādombā, notikuši plašāki remonta darbi (sal. P-66); 2) koka baznīca celta 1771. gadā; tā pastāvējusi, skaitot līdz 1886.–1896. gadam, t. i., 115–125 gadus. Svarīgs ir D-12 norādījums, ka baznīca bijusi koka (D-12, 184. lpp. 14. *Decanatus Inferior Dynaburgensis Nr. 6, aedif. an. 1772. lign., 1886 lapid.*). Turklāt no 1817. gada

pastāvējusi mūra kapela *filia* (P-66, D-08, D-12, D-19, M-79). Nav pilnīgi saprotams D-99 jautājums par šo celtni: "Vai tā nav vecā draudzes baznīca, pārvērsta par *filia* pēc jaunās baznīcas uzcelšanas?" Minēto kapelu vieni avoti dēvē par *filia*, kā, piemēram, D-08 un D-19, otri — par *capela* (D-12), bet trešie — par *kapela filia* (M-79). Kapelas celšanas laikā (1817. gadā) baznīca bija jau 46 gadus veca, jauno mūra baznīcu cēla 1886.–1896. gadā. Tā kā kapela bijusi arī mūra, veco koka baznīcu nekad un nekādā ziņā nevar identificēt ar 1817. gadā celto mūra kapelu, un D-99 jautājums ir nepamatots un lieks.

Prezma. Vairāki avoti (G-54, P-82, D-99, D-08, M-79, "Kat. Dz.") piemin Prezmas veco koka baznīcu. G-54 atzīmē, ka tā celta "ļoti senos laikos"; D-99 ziņo, ka jaunā mūra baznīca celta "vecās koka baznīcas vietā"; M-79 saista koka baznīcas celšanu ar noteiktu gadu: 1781., piemētot, ka baznīciņa bijusi neliela un ka to cēlis Francis Sokolovskis; beidzot "Kat. Dz." (1935. g. Nr. 8 un Nr. 12) pēc 1851. gada inventāra grāmatas atzīmē, ka Soltanu muižā minētajā gadā bijusi koka baznīca — 7 asis gara, 5 asis plata un 3,5 asis augsta, ar "cysu" jumtu. Turpat teikts, ka baznīca nojaukta 1858. gadā, tātad celtne bijusi 77 gadus veca.

Puļjanava. P-66 atzīmē, ka šī koka kapela celta 1822. gadā un novecojusies; M-79 ziņo tikai, ka kapela ir Biržu baznīcas *filia*.

Pustiņa. Pustiņas veco koka baznīcu piemin G-54 un D-99, atzīmējot, ka to "senos laikos cēlis grāfs Platers". No Plateru plašā ciltskoka Infantijas nozarojums sākās ar Fridrihu Plateru (sākumā komturs, vēlāk ordeņa maršals), kurš jau 1531. gadā mantoja Indricu. Ja ņem vērā vēl to apstākli, ka Pustiņas *filia* Tenismuižā jau 1854. gadā (pēc G-54) bijusi galīgi novecojusī un nelietojama, tad nevarētu iebilst, ja pašas *ecclesia parochialis* celšanu pieņemtu ap XVIII gs. vidu. Tā kā jaunā mūra baznīca Pustiņā celta 1898. gadā (D-08, D-12, D-19), koka baznīcas mūžs, aptuveni skaitot, varēja būt savi 150 gadi.

Puša. Visi avoti atzīmē, ka koka baznīca celta 1743. gadā. Baznīca pastāv līdz šim, un tās vecums tagad ir 196 gadi. "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 10) vēl ziņo, ka zem baznīcas bijis mūra pagrabs, kas tagad aizmūrēts. Tālākais "Kat. Dz." aizrādījums, ka baznīca celta bazilikas veidā un ka torņa tai nav, jāprecizē tādējādi, ka baznīcai ir viens jumta tornis un ka tā ir raksturīga halles tipa celtne.

Puša. Vietējā kapela bijušajā muižas parkā atrodas nelietojamā stāvoklī. Celtni atzīmē K-54, G-54, un M-79, nedodot nekādu tuvāku ziņu par

kapelas celšanas laiku. Pēc stilistiskām pazīmēm spriežot, kapela varētu būt celta ap XVIII gs. beigām.

Pušmucova. M-79 atzīmē, ka pirms mūra baznīcas, celtas 1852. gadā, šeit bijusi koka baznīca. "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 4) papildina šīs ziņas, aizrādot uz kādu baznīcas biķeri ar veltījumu: *Do k. Pūsm. 1780*, no kā labi redzams, ka 1780. gadā baznīca jau pastāvējusi. Skaitot līdz jaunās mūra baznīcas celšanai 1852. gadā, vecā koka baznīca pastāvējusi vismaz 72 gadus. P-66, no vienas puses, atzīmē, ka mūra baznīca celta 1850. gadā, bet, no otras puses, aizrāda, ka baznīcai vajadzīgs remonts (*требуется починки*) (1866. g.). Šeit rodas divas iespējamības: vai nu mūra baznīca būtu bijusi celta tik nekārtīgi, ka tai pēc 14 gadu pastāvēšanas (1852–1866) būtu bijis vajadzīgs remonts, vai arī *требуется починки* attiektos uz veco koka baznīcu, kas tad nebūtu vēl bijusi nojaukta. Šādu vilcināšanos ar nojaukšanas darbiem varētu izskaidrot vienīgi ar nodomu pārvest veco koka baznīcu uz citu vietu. Višķos, piemēram, jaunā mūra baznīca pārņemta lietošanā jau no 1925. gada, bet vecā koka baznīca pastāv vēl joprojām. Kāds galu galā bijis Pušmucovas vecās koka baznīcas liktenis pēc mūra jaunbūves uzcelšanas, par to trūkst ziņu.

Rageļi. Rageļu celtne pieminēta vairākos avotos: G-54, D-99, D-08, D-12– D-19 un P-66, turklāt tā dēvēta gan par Aulejas *filia* (piemēram, D-12), gan par Aglonas kapelu (piemēram, G-54). Vairāki avoti atzīmē, ka kapela celta no koka, bet tikai P-66 uzdod celšanas gadu: 1780. Tagadējais tornis un priekšhalle atrodas darbā.

Raipole. Jau M-79 aizrāda, ka 1779. gadā Raipolē celta draudzes baznīca tai vietā, kur 1699. gadā Pasienes dominikāņi bija dibinājuši kapelu. P-66 piemetina, ka vecā celtne (t. i., kapela) nojaukta 1777. gadā pilnīgas novecošanās dēļ, bet dievkalpojumi līdz jaunas baznīcas uzcelšanai noturēti bijušajā šķūnī (*въ бывш. сараѣ*). Trešā pēc skaita koka baznīca celta 1883. gadā (D-12, D-19), bet jau pēc 17 gadiem ("Kat. Dz.", 1932. g., Nr. 3: 1900. gadā) iesākta mūra baznīcas jaunbūve. Pēc tās iesvētīšanas 1932. gada 10. I vecā koka baznīca pārvesta uz Zilupi. Pēc aprādītiem avotiem, Raipoles koka baznīcas pastāvējušas: 1) dominikāņu kapela 1699.–1777. g. = 78 gadus; 2) draudzes baznīca 1779.–1883. g. = 104 gadus; 3) pirmatnējā veidā 1883.–1932. g. = 49 gadus.

Rēzekne. Visvecākā baznīca Rēzeknē celta jau 1285. gadā, un tā bijusi mūra (M-79). Šo baznīcu nopostīja krievu karaspēks 1577. gadā. Stefana Batorija (1576–1586) laikā tajā vietā uzcēla nelielu koka baznīciņu, kas

pastāvēja kā pagaidu celtnē tikai dažus gadus desmitus. 1682. gadā (P-82) vai 1685. gadā (M-79) Francs Beļinskis cēla koka baznīcu, ko 1893. gadā nomainīja tagadējā mūra baznīca. Koka baznīca pastāvējusi no 1682.–1685. līdz 1893. gadam — kādus 210 gadus. Līdzīgas ziņas sniedz *Истор. юрид. мат.*, XXXI, XXVI lpp. Turpat aizrādīts, ka Rēzeknē no seniem laikiem pastāvējušas divas baznīcas: viena pagastā, otra — mūra — pie pils. Jau šis teksts liek pieņemt, ka pagasta baznīca bijusi koka. Turpat tālāk (93. lpp.) aizrādīts (1765. g.), ka koka baznīca bijusi apšūta dēļiem (93. lpp.). Tās pašas ziņas atkārtoti izdevums *Polska XVI wieku*, T. XIII, 149. lpp.

Riebiņi. Koka baznīcu cēlis Riebiņos muižturis Veisenhofs 1771. gadā (D-08, D-12) vai 1781. gadā (G-54, P-66, P-82, M-79). D-99 ieraksts: “1871” uzskatāms par drukas kļūdu. Koka baznīca pastāvēja 138 gadus, līdz 1909. gadam, kad cēla tagadējo mūra baznīcu.

Rikava. Vienīgi Manteifelis (M-79) aizrāda, ka Rikavā pirms tagadējās mūra baznīcas, celtas 1829. gadā, bijusi koka kapela. Kad šī kapela celta, nav zināms.

Rogaiža. “Kat. Dz.” (1935. g., Nr. 7) teikts, ka Rogaižas kapelas celšanas gads neesot zināms. Šīs ziņas tomēr sniedz G-54 un P-66, pie kam abi avoti min vienu un to pašu 1821. gadu. P-66 vēl atzīmē, ka kapela “diezgan stipra”. Šīs koka celtnes vecums tagad ir 117 gadu.

Rozentova. Koka baznīcu cēlis Antonijs Felkerzāms 1780. gadā (G-54) vai 1782. gadā (P-66). M-79, neuzrādot gadskaitli, atzīmē, ka baznīca celta XVIII gs. Pārējie avoti (P-82, D-08, D-12, D-19) tikai ziņo, ka baznīca koka. 1830. (P-66) vai 1842. gadā (“Kat. Dz.”, 1935. g., Nr. 10) baznīca pirmoreiz pagarināta. Ticamāks šķiet otrais skaitlis, jo tieši tas ir iekalts pamatakmeņi baznīcas iekšienē. 1906. gadā baznīca pagarināta otrreiz (“Kat. Dz.”, 1935. g., Nr. 10).

Rundēni. Pasienes dominikāņi šeit XVII gs. beigās cēluši kapelu (M-79), ko P-66 raksturo kā ļoti novecojušos. Iespējams, ka kapela — ar izlabojumiem — tomēr pastāvējusi līdz 1820. gadam, kad vietējais muižturis Andrejs Šahno cēla tagadējo mūra baznīcu (G-54, P-66: 1819. gadā; P-82, D-08, D-19, M-79).

Rušona. Par koka baznīcas celšanu nav īstas skaidrības. Manteifelis (M-79) raksta, ka baznīcu dibinājusi (*založyla*) Ieva Seļicka, dzim. Felkerzāma (*Ewa z Fólkerzambów Sielicka*) 1766. gadā tajā pašā vietā, kur jau XVI gs. esot pacēlusies senā koka baznīca. Par šo XVI gs. baznīcu nekas vairāk nav

zināms. Kāda materiāla tā bijusi, to Manteifelis nesaka. Ja ņem vērā G-54 aizrādījumu, ka 1816. gadā celta jauna mūra baznīca, tad, spriežot pēc līdzīgiem tekstiem, varētu pieņemt, ka 1766. gadā celtā baznīca bijusi koka. Neskaidrība rodas ar to, ka G-54 XVIII gs. baznīcas celšanu (*построень*) noliek uz 1720. gadu, tātad par nepilnu pusgadsimteni agrāk, nekā minēts Manteifeļa ziņās. Neskaidrību pavairo D-99 atzīme, ka 1816. gadā baznīcu cēlusi Ieva Seļicka. Pagrūti iedomāties, ka viena un tā pati persona (Ieva Seļicka) 1766. gadā būtu dibinājusi vienu baznīcu, bet pēc 50 gadiem, 1816. gadā, otru baznīcu. Pilnīgi neiespējams tas, protams, nebūtu. Pēc minētiem aprādījumiem aina visumā tēlojas šādi: pirmā koka baznīca (1720. vai 1766. gadā), kas pastāvējusi līdz mūra baznīcas celšanai 1816. gadā, t. i., pavisam kādus 50–90 gadus.

Saksmale. Vienīgi P-66 ziņo, ka koka kapela celta 1795. gadā un ka tā novecojusies. G-54 atzīmē, ka kapelai indulta nav.

Sarkaņi. Vienīgi Manteifelis (M-79) atzīmē, ka pirms tagadējās mūra baznīcas jau XVII gs. Sarkaņos bijusi “ļoti mazu izmēru koka baznīciņa”, ko 1860. gadā aizstājusi mūra celtne. Uz šo agrāko baznīcu attiecināms G-54 norādījums, ka “celšanas laiks nav zināms”, jo mūra baznīca, arī pēc D-08, D-12, D-19 un “Kat. Dz.” (1935. g. Nr. 3/4) ziņām, celta tikai 1860. gadā. Arī P-66 raksta, ka “celšanas laiks nezināms, bet (baznīca) atjaunota 1860. gadā”. Pretēji šim ziņām P-82 un D-99 aizrāda, ka mūra baznīca celta jau 1830. gadā. Koka baznīcas vecumu tātad var skaitīt kādus 230–260 gadus.

Savelinki. Kapsētas koka kapelas celšanas laiks nav zināms.

Skaista. Pēc G-54 un P-66 ziņām, koka baznīca Skaistā celta 1788. gadā. Šo pašu gadskaitli pieņem par pareizu arī Manteifelis (M-79, 143. lpp.). Ja D-08 uzrāda par dibināšanas gadu 1718., šķiet, ka šai skaitli būs ieviesusies drukas kļūda. 1788. gadam pavisam tuvu skaitli — 1778 — min D-19. Pēc šim ziņām, pirmā koka baznīca pastāvējusi 90 gadus, jo 1878. gadā, pēc D-99 un D-12 ziņām, celta (*aedificata*) jauna baznīca. Baznīcas inventāra saraksts (1937. g.) atzīmē, ka baznīca celta 1778. gadā; pirmajā vietā celtne pastāvējusi līdz 1914. gadam, kad tā pārcelta uz Geibu sādžu, Celma ipašumā; skaitot no tagadējās baznīcas novietnes, tā atradusies otrpus lielceļam. Pēc vecās baznīcas nodegšanas celta tagadējā koka baznīca (1920./1921. g.). D-12 uzdotais 1876. gads nebūtu uzturams spēkā, jo, salīdzinot savā starpā izdevuma latīņu un krievu tekstu, izrādās, ka tikai pirmais teksts uzrāda 1878. gadu, bet otrais teksts pilnīgi saskan ar D-19, kas, kā jau aizrādīts,

diferē no G-54, P-66 un M-143 tikai par desmit gadiem. Beidzot, iespējams, ka arī D-99 uzdotais 1878. gads jālabo līdzīgi D-12. Pēc visu apstākļu apsvēruma jāatzīst, ka Skaistas otrā koka baznīca pastāvējusi pavisam kādus 30 gadus (no 1778.–1788. līdz 1814. gadam).

Sprukti. Pirms tagadējās baznīcas, kurā dievkalpojumus notur jau no 1935. gada ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 10), Spruktos bijusi koka kapela, celta 1820. (G-54) vai pat 1785. (P-66) gadā. Minēto celtni P-66 raksturo jau kā novecojušos. Kapelas mūžu varētu pēc minētām ziņām skaitīt 115–150 gadu.

Stiglava. G-54, P-66, P-82, D-99, D-12, D-19, M-79 un "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 3) atzīmē, ka Stiglavas koka baznīca celta 1769. gadā. D-08 uzdotais skaitlis "1709" varētu šķist drukas kļūda, jo visi pārējie tā paša *Directorium* izdevumi min 1769. gadu. Ņemot vērā baznīcas pamatu dienviņu pusē iekalto skaitli "1710" un N. Rancāna atzinumu ("Latvijas vēsture", II d., 126. lpp.), V. Bērzmālis ("Kat. Dz.", 1929. g., Nr. 5) baznīcas celšanu datē no 1708. līdz 1710. gadam. V. Bērzmālis aizrāda arī uz nepareizību baznīcu kalendāros, kas baznīcas iesvētīšanu saista ar pirmā Inflantijas bīskapa Miķeļa Poplavska vārdu 1769. gadā. M. Poplavskis vadīja katoļu tautu Latgalē no 1685. līdz 1710. gadam. Varētu pieminēt, ka ne vien baznīcu kalendāri, bet arī G-54, P-82, D-99 un "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 3) saista 1769. gadu ar Poplavska (G-54 un D-99: Poslovska) vārdu, pie kam dēvē viņu gan par Grigoriju, gan arī par Juri P. Kā redzams, starpība starp V. Bērzmāļa uzrādīto baznīcas celšanas gadu "1710" un starp pārējo avotu ziņoto gadu "1769" ir 59 gadi. Ja apsver P-66 1866. gada atzīmi, ka baznīca viduvējā (*въ посредственномъ*) stāvoklī, tad, pieņemot baznīcas celšanu 1708.–1710. g., jāpieņem, ka 1769. gadā celtnē vismaz izdarīti kādi plašāki būvdarbi. Atskaitot Manteifeli (M-79), kurš pieņem, ka baznīcu cēlis 1769. gadā bīskaps Jānis Stefans Gedrojcs, un atskaitot "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 3), kas ziņo, ka baznīcu cēlis 1769. gadā bīskaps Juris Poplavskis, pārējie avoti neuzrāda Poplavski kā baznīcas tiešo cēlēju, bet raksta, ka baznīca celta *sumptibus P. ИЖДИВЕНІЕМЪ*, t. i., "Poplavska līdzekļiem". Šis apstāklis dod zināmu samierinājumu jautājumā par baznīcas celšanu. Baznīcas vecums, skaitot no 1710. gada līdz mūsu dienām, ir 229 gadi.

Stirniene. Koka baznīca celta 1757. gadā (D-08, D-99) vai 1767. gadā (G-54, P-66, P-82, M-79). Tā pastāvējusi līdz jaunās mūra baznīcas celšanai 1908. gadā (D-19, "Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 6), sasniegdama ap 150 gadu vecumu.

Stoļerova. Vecākie avoti G-54 un P-66 ziņo, ka baznīca celta 1769. gadā; visi tālākie avoti turpretī atzīmē, ka baznīca celta 1770. gadā; D-99 uzdotais gadskaitlis "1890" var, protams, attiekties tikai uz plašākiem izlabojumu darbiem, uz kuru vajadzību norāda jau P-66 ("vajadzīgi izlabojumi"). Baznīca pastāv līdz šim, sasniedzot 170 gadu vecumu.

Strūžāni. Ziņas par vecās koka baznīcas celšanu sniedz trīs avoti, un šīs ziņas ir ļoti atšķirīgas savā starpā. Pēc G-54, baznīca celta 1700. gadā, pēc P-66 — 1799. gadā, bet pēc M-79 — 1780. gadā, — tātad atšķirība gan drīz 100 gadu apmērā. Šajā gadījumā liktos svarīgs apstāklis, ka Strūžāni no 1563. gada līdz 1825. gadam nepārtraukti atradās de Riku īpašumā (M-79, 158. lpp.). Šīs dzimtas loceklis Dominiks de Riks bija dibinājis Dricānu baznīcu 1779. gadā, bet Piļcines baznīcu 1772. gadā. Nav nekādu norādījumu, ka Strūžāni starp de Riku plašajiem īpašumiem (M-79: *de Ryck*, 89.–91. lpp.) būtu ieņēmuši izcilu vietu. G-54 atzīmētais 1700. gads tādēļ maz ticams. Var pieņemt, ka baznīca celta 1780.–1799. gadā. Pēc P-66 ziņām, tā 1864. gadā nojaukta "vecuma dēļ", pastāvējusi kādus 80 gadus. Jaunā koka baznīca celta 1923. gadā. ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 2).

Tenismuiža. Pie Pustiņas skaitījusies Tenismuižas koka kapela, celta — pēc G-54 ziņām — 1820. gadā. 1854. gadā tā bijusi jau galīgi novecojusi, un dievkalpojumi tajā nav vairs notikuši. Celtne, kā redzams, novecojusi 34 gadu laikā.

Terehova. Kapsētas koka kapelu cēluši Pasienes klostera garīdznieki 1804. gadā (G-54). Kapelas vecums 134 gadi.

Vanagi. Koka kapela pie kapsētas, kas pagaidām bijusi arī draudzes baznīca ("Kat. Dz.", 1936. g., Nr. 2), celta 1882. gadā (D-08, D-12, D-19).

Varakļāni. Draudze dibināta tikai XVIII gs. Pēc "Kat. Dz." 1936. g., Nr. 4 ziņām, tas bijis jau gadsimteņa sākumā, bet pēc 1930. g. Nr. 12 — ap gadsimteņa vidu. Spriežot pēc Manteifeļa (M-79) teksta (153. lpp.), tagadējā mūra baznīca celta (1854) "senās pēcdominikāņu baznīciņas vietā". Kaut gan nekādu tālāku norādījumu par šo baznīciņu nav, tad tomēr var pieņemt, ka tā bijusi koka. Šim pieņēmumam par labu runā apstākļi, kas tēloti "Kat. Dz." 1930. g. Nr. 12: "1742.–1774. g. Varakļānos bijusi misionies stacija. Draudze vēl nav bijusi. Šo rāda visvecāko metriku grāmata *Metrica baptisatorum Ecclesiae Varaclanensis Missionis Societatis Jesu Comparata Anno Domini 1742*. No šīs grāmatas redzams, ka tai laikā nav bijis baznīcas Barkavā, Stirnienē, Atašienē, par Rudzātiem nemaz nerunājot. 1742. gadā

no marta līdz gada beigām nokristīti 98, bet 1743. gadā — 112, 1755. gadā nokristīto skaits jau sniedzas līdz 197. Salaulāto skaits 1743. gadā ir 34, bet 1765. g. — 55 pāri. Šādos apstākļos jāpieņem, ka pirmā baznīcīņa būs gan bijusi koka. Varētu piebilst, ka, pēc D-08 (179. lpp.) ziņām, mūra baznīca Varakļānos celta jau 1675. gadā; 1814. gadā Eleonora Borha to saviem līdzekļiem palielinājusi, bet 1852.–1855. gadā grāfs Karls Borhs to pārbūvējis. Tā kā šai ziņojumā koka celtne nevienā gadījumā netiek minēta, tad arī jāatsakās no ziņojuma tuvāka iztīrējuma.

Vārkava. Vecākais avots G-54, aizrādīdams, ka pirmā baznīca bijusi koka, atstāj jautājumu par ēkas celšanas laiku atklātu. P-66 šo robu aizpilda, ziņodams, ka baznīca celta 1799. gadā. Tālākais svarīgais gads celtnes vēsturē ir 1826., ko piemin P-82, D-08 un M-79, aizrādot, ka minētā gadā baznīca pārbūvēta (P un D) vai no jauna celta (M). Neviens no autoriem tomēr neatzīmē, kāda materiāla bijusi 1826. gada pārbūve vai jaunbūve. Tālākie avoti (D-99, D-12, D-19) un “Kat. Dz.” (1936. g., Nr. 2) ziņo, ka 1880. gadā atkal notikusi pārbūve vai jaunbūve. Trūkstot pilnīgākiem norādījumiem, var pieņemt, ka 1799. gadā celtā koka baznīca pastāvējusi vismaz līdz 1826. gadam, kas būtu tikai 27 gadi. Pieļaujot, ka pāreja uz mūra materiālu notikusi 1880. gadā, koka baznīcas vecums būtu bijis 80 gadi.

Vidsmuiža–Galēni. Ziņas par vecās koka baznīcas celšanu ir savā starpā ļoti nesaskanīgas. Kamēr G-54 atzīmē, ka celšanas laiks vispārīgi nav zināms, P-82, D-08 un D-12 min 1743. gadu; agrākais *Памятная книжка* izdevums (1866. g.) baznīcas celšanu pārceļ uz 1757. g., Manteifelis — uz 1759. gadu, bet “Kat. Dz.” (1935. g., Nr. 6) min pat 1804. gadu. Pieņemot 1804. gadu ne kā baznīcas celšanas gadu, bet kā tādu, kurā eventuāli izdarīti lielāki remonta darbi, paliek tomēr 16 gadu difference starp dažādu avotu uzdotām ziņām: 1743. vai 1759. gads. Kaut gan par Feimaņu koka baznīcas būvi dokumentāri nodibināts, ka baznīca uzcelta četru gadu laikā — kaut arī pilnīgi droši zināms, ka lielās Aglonas mūra baznīcas uzcelšanai bijuši vajadzīgi tikai 12 gadi, tad tomēr nevar principiāli noraidīt kā nepareizu 16 gadus ilgu laika sprīdi koka baznīcas celšanai. Būves gaitā varēja rasties dažādi kavēkļi: fundatora nāve, sarežģījumi viņa naudas lietās u. tml. Pieņemot, ka Galēnu baznīca celta 1743.–1759. g., tās mūžs līdz jaunās mūra baznīcas celšanai 1912. gadā būtu bijis apmēram 160 gadu. Vitebskas guberņas valdes aktis (Valsts vēstures muzejs, Nr. 749/43) uzglabājies vecās baznīcas uzmērojums sakarā ar 1893. gadā projektēto mūra vējtvera piebūvi. Pēc koka baznīcas nojaukšanas daļu materiāla vēl bijis iespējams izmantot.

Viļaka. Jau 1683. gadā īpaša komisija nolēma, ka starostam Viļakā (Marienhauzenā) jāuzceļ baznīca (*Vol. leg. Wyd. Ohryzki*, V. 306). Uz šo baznīcu acīmredzot attiecas *Довгялло, Истор. юрид. мат.*, XXXI, 11. lpp. aizrādījums 1765. gadā, ka baznīca celta no priežu koka. Manteifelis (M-79, 159. lpp.) tad arī atzīmē, ka 1715. gadā šeit bijusi baznīca, ko cēlis kambarkungs (*szambelan*) Juris Hilzens, tā laika starosta Viļakā. Tālāk M-79 un arī P-82 ziņo, ka 1748. gadā Viļakā celta otra koka baznīca, kuras attēls uzglabājies Broces *Sammlung verschiedener Livländischer Monumente*, VII sēj. Šo otro baznīcu cēlis vietējais prāvests bk. Januševičs tajā vietā, kur tagad stāv kapela. Trešā pēc skaita baznīca ir mūra, celta 1890. gadā (D-99, D-12, D-19). Pēc šiem datiem, pirmās koka baznīcas vecums bijis tikai 33 gadi, bet otrās koka baznīcas vecums — 142 gadi.

Višķi. G-54 atzīmē, ka baznīca celta 1690. gadā. Tam pretī stāv citas ziņas (P-82, D-08, D-12, M-79), pēc kurām baznīca celta jau 1621. gadā. Skaitot no Višķu ciema puses, tā atradusies kapsētā viņpus ezera (*ecclesia primaeva extracta in coemeterio extra civitatem, a. 1621. sumpt. Andreae et Elisabeth Mohl*). 1715. gadā Hieronims un Katarina Moli saviem līdzekļiem baznīcu pārcēlušī uz jaunu vietu, cieši pie ciema, kur tā atrodas arī vēl tagad. Tādā kārtā baznīcas ēkas pirmais pastāvēšanas posms *extra civitatem* ildzis no 1621. līdz 1715. gadam, t. i., 94 gadus, bet otrais posms — no 1715. līdz 1939. g. jeb 224 gadus. Ar to būtu nodibināts, ka Višķu koka baznīca pieskaitāma Latgales visvecāko koka baznīcu grupai.

Zasoli. Vienīgi P-66 atzīmē, ka baznīciņa celta 1791. gadā, bet ka vecuma dēļ (*по ветхости*) dievkalpojumi tajā nenotiek; G-54 aizrāda, ka baznīciņu cēlis Teofilis Beņislavskis; D-08 aizrāda, ka kapela celta no koka, bet Manteifelis (M-79, 158. lpp.) atzīmē, ka baznīciņa ir Biržu baznīcas *filia*. No saraksta redzams, ka avoti vienu un to pašu objektu dēvē gan par baznīciņu, gan par kapelu.

Zosna. *Истор. юрид. мат.*, XXXI, 1903., 93.–95. lpp. atzīmē, ka 1765. gadā šeit celta jauna baznīca un kapela. Pēc šīm ziņām jādomā, ka bijusi kāda agrāka baznīca. Jāpieņem, ka 1765. gadā celtnes bijušas koka. Tagadējā ēka celta 1800. gadā (G-54, P-66) un pastāv līdz šim, sasniegdama 138 gadus lielu vecumu. P-82 atzīmē, ka kapela *очень ветхая*. Tā kā tagad celtne atrodas kārtīgā stāvoklī, tad jāpieņem, ka tai pēc 1882. gada izdarīts kapitālremonts. Tuvāku ziņu par šo remontu nav.

Jaunaglona — Камеņеса. Atsaukdamies uz *Паміетник Релігійно-моралны*, T. XXXI, 127. lpp.), Manteifelis (M-79) ziņo, ka kapelu uz lielā

akmens pāvests Klements XIII apstiprinājis ar īpašu indultu 1766. gadā. Muižas mājas kapela (pēc P-66) celta 1820. gadā, un tā pastāv līdz šim laikam. Pie lielā akmens nav nekādu pēdu, pēc kurām varētu spriest par kādreiz šeit bijušās kapelas materiālu.

Ozolmuiža. Tagadējā mūra baznīca, kā aizrāda visi avoti, celta 1820. gadā, un nav nekādu ziņu, ka šeit agrāk būtu jau bijusi kāda cita, eventuāli koka baznīca.

Viļāni. Visi avoti ziņo tikai par mūra baznīcu, kas celta kopā ar bernardiešu klosteri.

Gūtos rezultātus par koka baznīcu celšanas gadiem un pastāvēšanas ilgumu saņemot vienkop, rodas šāda aina.

Aglona (Eglūne)	1699–1768
Akra	1819–1939
Ambeļmuiža	pirms 1782–1939
Andrupene	x–1849
Andzeļmuiža	
I celtne	1697–1782
II celtne	1782–1845
III celtne	1845–1939
Asūne	1680/1685–1816/1830
Atašiene	1801/1805–1939
Auleja	
I celtne	1530–1626
I celtne	1626–1685
III celtne	1685–1709/1790
Balbinava	1803–1939
Baltinava	
I celtne	pirms 1695–1769
II celtne	1769–1931
Balvi	1769–1804
Barkava	1793–1880
Benislava	1846–1939
Beresni	1805–1939
Bērzgale	pirms 1787–x

Bērzgale (Kapeņu pag.)

I celtne	XVII gs. b.–1751
II celtne	1751–1939
Bikova	1794–1825
Birži	1755–XIX gs. v.
Brigi	
I celtne	1698–1800
II celtne	1800–1939
Brodaiža	XVII gs. b.–1813
Bukmuiža	x–1830
Cirma	1861–1939
Ciskādi	1751–1900
Dagda	XVII gs. b.–1768
Daugavpils	
I celtne	1631–1685
II celtne	1685–1845
Daugavpils, kapela	1856–1939
Dricāni	1779–1850/1859
Dubna	1800/1804–1939
Dukstigala (Baltā)	1775–1939
Dukstigala (Melnā)	
I celtne	1764–1827
II celtne	1827–1837
III celtne	1837–1939
Dzelzava — Zeleznieki	1824–1939
Eleonorvīle	
I celtne	1701–1815
II celtne	1815–1939
Eversmuiža	
I celtne	1698–1771/1778
II celtne	1771/1778–1939
Feimaņi	
I celtne	1715–1760
II celtne	1760–1939
Gaigalava	x–1862
Īdeņa	1895–1939
Indrica	1698–1939
Istalsna	1800–1936
Istra	1700–1939
Izvalta	1625–1701

Jasmuiža	x-1815/1819
Jezupova — Naujene	
I celtne	1685-1782
II celtne	1782-1939
Kalnajaši ("Gurneži")	1788/1799-1939
Kalupe	1785-1882
Kombuļi	1735/1767-1818/1822
Kaunata	1697/1715-1850
Krāslava	
I celtne	XVI gs. s.-1676
II celtne	1676/1678-1755/1767
Landskorona	
I celtne	1696-x
II celtne	x-1828
Laudanišķi	1820-1939
Liepna	1754-1862
Liksna	(koka?) 1798-x
Līvāni	
I celtne	1678-1760
II celtne	1760-1860
Ļudvinava	1814-1939
Ludza	
I celtne	1686-1738
II celtne	1738-1938
Ludza, kapela	1738/1748-1939
Malnava-Kārsava	1741/1762-1939
Malta	1789-1865
Naudaskalns	1802/1803-1939
Nautrēni — Rogovka	1799-1915
Nīdermuiža	1748-1898
Nīcgale	1803-1863
Pasiene	1694-1761
Piedruja	1632-1750/1759
Piedruja, kapela	1802-1939
Pienēni	1806-1939
Pilda	
I celtne	1699-1765
II celtne	1765-1922
III celtne	1922-1939
Piļcine	1772-1939
Preiļi	
I celtne	1715-1771

II celtne	1771-1886/1896
Prezma	1781-1858
Puļjanava	1822-1939
Pustiņa	1750-1898
Puša	1743-1939
Puša, kapela	x-1939
Pušmucova	1780-1858
Rageļi	1780-1939
Raipole	
I celtne	1699-1777
II celtne	1779-1883
III celtne	1883-1932
Rēzekne	
I celtne	XVI gs. 70. gadi
II celtne	1682/1685-1893
Riebiņi	1771/1781-1909
Rikava	x-1829
Rogaiža	1821-1939
Rozentova	1780-1939
Rundēni	XVII gs. b.-1800
Rušona	
I celtne	XVI gs.-x
II celtne	1720/1766-1816
Saksmale	1795-1939
Sarkaņi	XVIII gs.-1830/1860
Savelinki	x-1939
Skaista	1757/1767-1908
I celtne	1778/1788-1914
II celtne	1920/1921-1939
Sprukti	1785/1820-1939
Stiglava	1710-1939
Stoļerova	1769-1939
Strūžāni	
I celtne	1780/1799-1864
II celtne	1923-1939
Tenismuiža	1820-1854
Terehova	1804-1939
Vanagi	1882-
Varakļāni	pēc dominik.-x
Vārkava	1799-1826/1880

Vidsmuiža — Galēni	1743/1759–1912
Viļaka	
I celtne	pirms 1683–1715
II celtne	1715–1748
Višķi	
I celtne	1621–1715
II celtne	1715–1939
Zasuli	1791–1939
Zosna	1800–1939

Aprādītājās vietās bijusi pavisam 131 koka baznīca vai kapela, no kurām mūsu dienās pastāv vēl 48 jeb 37%. No šīm pastāvošām celtnēm 37 baznīcas vai kapelas apskatīju 1938. gada vasarā, izdarot uzmērojumus un fotouzņēmumus. Trīs kapelas (Piedrujā, Balbinavā un Istrā) uzmērojis un fotografējis *stud. arch.* A. Riekstiņš, bet vienu baznīcu (Atašienē) uzmērojis un fotografējis *stud. phil.* H. Skrastiņš; par pārējām septiņām celtnēm-kapelām materiāli savākti agrāk uzrādītajos avotos.

No sastādītā saraksta redzams, ka no visām ēkām, kopskaitā 131, XVI gs. celtas 4, XVII gs. — 31, XVIII gs. — 59, XIX gs. — 24, bet XX gs. — 3 ēkas. Nenoskaidrots palicis ēku celšanas laiks 10 gadījumos. Visintensīvāk celtniecība noritējusi XVIII gs. pēdējā ceturksnī, kad 25 gados sacelts gandrīz tikpat daudz ēku, cik visā XVII vai XIX gs., skaitot katru no tiem atsevišķi (31 un 24 ēkas). Varētu vēl pieminēt, ka ne vien XVIII gs. celto ēku skaits ir absolūti lielāks par XVII un XIX gs. celto ēku skaitu, bet ka XVIII gs. celtās ēkas arī pēc sava lieluma un nozīmes (*ecclesiae parochiales*) ierindojas pirmajā vietā. No XVI gs. celtnēm Aulejā, Krāslavā, Rēzeknē un Rušonā līdz mūsu dienām nekas nav saglabājies, jo pirmo triju baznīcu vietā stājušās jaunbūves jau XVII gs., bet Rušonas otrā koka baznīca celta XVIII gs.

No prāvā XVII gs. baznīcu skaita līdz mūsu dienām saglabājušās divas — Višķu un Indricas draudzes baznīca. Pirmā no tām celta 1621. gadā, sakarā ar pārceļšanu uz jaunu vietu ievērojami papildināta (sk. īpašu nodaļu par Višķu koka baznīcu), bet otrā, spriežot pēc visu avotu vienādām ziņām, arī nav saglabājusi savu pirmatnējo veidojumu, jo XVII gs. beigās grāfs Andrejs Platers, pārceļot to uz jaunu vietu, pārbūvējis par katoļu baznīcu. Vai šī baznīca būtu tā pati, kas bijusi jau “pirms reformācijas”, nav droši nosakāms (sal. Indrica 21. lpp.).

XVIII gs. celto 56 koka baznīcu vai kapelu mūža garums ir ļoti dažāds. Sākot ar nedaudziem gadu desmitiem, piemēram, Balvos (1769–1804) vai Bikovā (1794–1825), tās vairākos gadījumos tuvojas simtam (piemēram, Kalupē 1785–1882), bet kādos 26 gadījumos pārsniedz 150 gadus. No šiem

XVIII gs. veterāniem tagad vēl pastāv baznīcas Ambeļmuižā (157 g.), Bērzgalē (187 g.), Dukstigalā Baltā (163 g.), Eversmuižā (168 g.), Feimaņos (178 g.), Jezupovā (156 g.), Kārsavā (198 g.), Piļcinē (166 g.), Pušā (196 g.), Rageļos (159 g.), Rozentovā (159 g.), Stiglavā (229 g.) un Stoļerovā (170 g.). Arī pie šīs sirmo dievnamu grupas jāpiemetina, ka ne visas celtnes saglabājušās pirmatnējā veidā. Tā, piemēram, Stiglavas baznīcai pirms kādiem gadiem pārveidoti torņi; Eversmuižas baznīcai pārveidota visa priekšējā daļa. Skaitot līdzī visas XVIII gs. celtās baznīcas un kapelas, izrādās, ka to caurmēra mūžs ir apmēram 128 gadi.

II. Koka baznīcu dibinātāji un cēlēji

Feimaņu plebanijā glabājas vietējās katoļu draudzes prāvestu saraksts par laiku no 1710. līdz 1850. gadam (*Series Parochorum Ecclesiae Feymannensis ex actos hujus Ecclesiae connotata*). Šajā dokumentā ierakstītas arī īsas ziņas par baznīcas būvi. To sācis celt (*coepta extrui*) 1756. gadā *Reverendus Dominus* Skinzgajlo, kurš bijis Feimaņos par prāvestu no 1741. līdz 1755. gadam; baznīcas celtni pabeidzis (*finita extrui*) 1760. gadā *Rev. Dom.* Kozminskis, Feimaņu prāvests no 1757. līdz 1771. gadam. Šīs baznīcas dibinātāji bijuši (*Fundatores hujus ecclesiae fuere*): *MD Gertruda, Lodovica ex Freiheerow Frankowna Korfowa et ejus maritus Gedeon Korff*. Vēlāk *Joannes et Domicela ex Iodkow Berkowie ex sua largitudine amplierunt foundationem*.

No minētā vērtīgā dokumenta, kurā mazā nesaskaņa starp būves sākuma un Skinzgajlo nāves gadu tomēr jāatzīmē, redzams, ka personas, kas piesaistītas baznīcu sākumam, šķirojamas divās grupās: 1) *fundatores*, baznīcu dibinātāji, kuriem rūp ne vien baznīcas celtnē, bet arī baznīcas funkcionāru nodrošināšana ar vajadzīgiem līdzekļiem, un 2) baznīcu cēlēji, kuru darbība piesaistīta baznīcas jaunbūvei. Dažādu avotu ziņas rāda, ka visbiežāk gan abus minētos uzdevumus izpildījusi viena un tā pati persona. Aprādīto uzdevumu šķirošana tomēr jāpatur prātā, lai varētu pareizāk novērtēt tādus gadījumus, kāds nupat minēts Feimaņos, vai arī tam līdzīgu, kā, piemēram, 1686. gadā Ludzā, kur k a r a ļ a komisāri uzdod Ludzas starostam Potockam uzcelt baznīcu un plebaniju (D. Dovgjallo, *Истор. юрид. мат.*, XXXI, 415. lpp.), vai Viļakā 1714. gadā, kad p ā v e s t s Klements XI, iepazīnies ar šīs baznīcas bēdīgo stāvokli (*ipsa fabrica Tempelii hujus miserima*), uzliek tā laika Viļakas starostam Jurim Hilzenam par pienākumu vēl 1716. gadā atjaunot baznīcu no pamatiem (*Relatio de statu Ecclesiae Livoniensis ab Episcopo Christophoro Szembek anno 1714 ad summum pontificem Clementem XI. facta*).

Ja arī minētos piemēros Skinzgajlo, Kozminskis, Potockis un Hilzens, bez šaubām uzskatāmi par baznīcu cēlējiem, tad tomēr jāpiemetina, ka apzīmējums "cēlējs" šeit saprotams ļoti vispārīgā, plašā nozīmē, bez tās specifiski tehniskās nianšes, kas piemīt ēku cēlājiem arodniekiem, t. i., būvmeistariem.

Vērojot Latgales koka baznīcu briedīgo arhitektūru, pats no sevis rodas jautājums par šīs arhitektūras darinātājiem būvmeistariem. Ļoti jānozīelo, ka šajā jautājumā ziņu avoti ir gandrīz pilnīgi mēmi, jo, atskaitot visretākos gadījumus, koka baznīcu projektētāji un projektu arodnieciskie realizētāji palikuši viscaur neminēti. Beidzot, nevarētu būt šaubu, ka koka baznīcu celšanā nodarbinātie strādnieki amatnieki nav nākuši uz Latgali no tālienes, bet visumā viņi bijuši mūsu pašu Māras zemes ļaudis. Ja Kurzemē vai Vidzemē sajuta kā svešu ienācēju ikkatru amatnieku nelatvieti, tad Latgalē turpretī latviešu, krievu un poļu tautības amatnieki varēja vienlīdzīgi būt vietējie iedzīvotāji (sal. P. Kundziņa "Dzīvojamā rija Latvijā" 510. lpp. aizrādījumu, ka XVIII gs. beigās Vecdrustu muižas jaunsaimniecībās riju celšanā bijuši nodarbināti krievu amatnieki).

Plašākus materiālus par Latgales baznīcu cēlējiem ievietojis G. Manteifelis savā apcerējumā *Inflanty Polskie*. Pēc šīm ziņām izrādās, ka gandrīz vienīgie baznīcu cēlēji bijuši vietējie muižturi. Bīskapa M. Poplavska vārds minēts sakarā ar Ludzas pirmās koka baznīcas (1680. g.) un Pasienes koka baznīcas (1694. g.) celtnēm; bīskaps I. H. Gedrojcs 1769. gadā cēlis baznīcu Stiglavā, bet prāvests Januševičs 1715. gadā Viļakā. Vienā gadījumā minēts arī karalis Jānis III: 1680. gadā ar viņa līdzekļiem celta Asūnes koka baznīca.

Kā redzams, Latgalē baznīcu celšanas darbs visumā kārtojies tāpat kā Vidzemē, t. i., šo darbu veikusi muiža (sal. P. Kampe, "Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados", 33. lpp.). Vidzemē būvpienākumu nasta jau no seniem laikiem bijusi sadalīta proporcionāli muižu lielumam; ķēniņa Kārļa XI valdības laikā likumdošanas ceļā nokārtoti dievnamu būvpienākumi draudzes novada iedzīvotāju starpā, un, beidzot, zemnieki devuši vajadzīgos strādniekus, piegādājuši būvamatniekiem pārtikas līdzekļus, rūpējušies par materiālu pievešanu, bet bijuši, sevišķi vēlākajā laikā, mazāk apgrūtināti ar pašu būvmateriālu sagādāšanu. Citāds darba sadalījums bijis tikai zviedru valdības laika sākumā un arī tikai dažos draudzes novados, kur zemnieki "no pašu līdzekļiem un ar pašu spēkiem" uzcēluši vairākus dievnamus (P. Kampe, c. 34.–36. lpp.).

Par būvpienākumiem Latgalē ziņas ir visai trūcīgas. Tiesa, vispārējo stāvokli raksturo viena otra atzīme dokumentos, bet sīkāki norādījumi ir visai reti. L. Adamovičs (*Die Letten*, 1930) citē no *Akten und Rezesse der livl. Ständetage*, III, 136, Nr. 7 uz XVI gs. sākumu (1522. g.) attiecīgu konstatējumu: *Dan de burschof under der achtbarn ritterschof nicht zo with als in den stichten von den kercken syn gelegen*, t. i., ka lēņu novados baznīcas celšanas mazākā attālumā cita no citas nekā tajos apgabalos, kas tieši pakļauti kādām baznīcas iestādēm.

Baznīcu celtniecības vispārējos apstākļus XVII gs. apgaismo ziņas, kas uzglabājušās sakarā ar Viļakas mūra baznīcas būvi 1683. gadā. XVII gs.

zviedru karš bija Latgali stipri nopostījis, pie kam bija cietušas arī baznīcas. 1678. gadā Grodnas seims bija atzinis, ka "*hostilitas et iniquitas temporum* nopostījusi baznīcas un plebanijas visās Inflantijas kņazistēs, starostijās un dzeržavās, tā ka Dieva slavināšana *et exercitus Religionis Romanae Catholicae penitus evanuit* un īpašumus (*dobra*) kaplanu uzturam, *ex antiquo* nodibinātus, dažādi [ļaudis] savā starpā sadalījuši."

Katoļu ticības nodrošināšanai Latgalē Grodnas seims nolēma atjaunot visus fondus, kas agrāk bija piešķirti baznīcām. Turklāt seims iecēla īpašu komiteju: *Komissya approbacji kościołów Inflanckich*. Šīs komisijas uzdevums bija apmeklēt Latgalē tās starostijas, kurām baznīcu trūka, un izdalīt zemes gabalus (*wydziałić grunty*) baznīcu un plebaniju celšanai (*Volum. legum. Wyd. Z. Ohryzki, V, 306. lpp.*).

1683. gadā Grodnas seima ieceltā komisija ieradās Viļakā (*Marienhauz*), ierādīja zemi baznīcas celšanai un uzlika starostam par pienākumu uzcelt baznīcas ēku, par ko 1683. gada 20. janvārī sastādīts akts. Tikai pēc 95 gadiem, 1778. gada 3. februārī šis akts ierakstīts *ksigga Metriki Koronnej* un glabājas galvenajā arhīvā Varšavā. Šeit kristu svarā akta vidējā daļa, kurā teikts: "Mēs, augšā minēti komisāri, apsverot *exigentiam Loci*, un, tā kā Marienhauzes starostija *extenditur* 20 jūdzes starp Zviedru un Maskavas valsts robežām, kur ļaudis ne no kurienes nevar gūt dvēseles glābiņu un it kā pagāni upurē ozoliem, liepām un kapiem, tad, lai elku dievība tālāk neizplatītos, mēs nolemjam, ka godājamam starostas kungam *inter biennium* jāuzceļ, kā pieder, Marienhauzē baznīca ar altāriem tajā vietā, kur tagad atrodas kapela." No komisijas lēmuma pagāja tomēr 32 gadi līdz baznīcas celšanai, ko realizēja 1715. gadā tā laika Viļakas starosta kambarkungs Juris Hilzens. Minētajā aktā tālāk, starp citu, uzskaitītas labības nodevas (pūrs rudzu, pūrs miežu) un naudas maksas (15 graši), kas uzliktas zemniekiem *z každego dymu* baznīcai par labu.

D. I. Dovgjallo izdevumā *Историко юридические материалы, извлеченные из фактовых книг губерній Витебской и Могилевской, хранящихся в центральномъ архивѣ въ Витебскѣ и ѣзданные подъ редакціей и. д. архивариуса сего архива Дм. Ив. Довгялло, XXI, изд. 1903. г.*, atrodas tālāki norādījumi par jau minētās Grodnas seima komisijas darbību. 1686. gadā minētā komisija uzlika Ludzas starostam Potockam par pienākumu 1687. gadā uz pavasari uzcelt baznīcu un apgādāt to ar vajadzīgo inventāru; bez tam uzcelt plebaniju ar ērtu dzīvokli prāvestam, bakalauriem, organistam un dziedoņiem, skolu un nabagu patversmi. Baznīca jāceļ kalnā, kur atrodas pils, kur kādreiz bijis luterticīgo dievnams (415. lpp.). Šai gadījumā komisijas lēmums izpildīts bez jebkādas vilcināšanās un baznīca uzcelta 1687. gadā.

Minēto "Materiālu" 415.–416. lpp. aizrādīts, ka Ludzas starostam bijis uzlikts par pienākumu uzcelt Sļedzovā baznīcu. Šī ēka bijusi mūra, un no tās atlikušas tikai drupas. Pats uzdevums adresēts "Krakovas vojevodam, Ludzas starostam", un uzdevuma teksts ieturēts laipnas vēlēšanās tonī (*ex pietate et zelo in promovenda sancta religione catholica romana wystawi drugi kościół cum omnibus necessariis w Slobodzie nazwanej Sladziowie*).

Jana Jakubovska un Jozefa Kordzikovska izdevumā *Źródła Dziejowe*, T. XXIV, XXVII lpp. aizrādīts, ka 1590. un 1599. gada revīzijā Rēzeknē revidenti nolēmuši, ka tiklab karaļa, kā arī šļahtas apakšniekiem visā Rēzeknes pagastā (*со всей волости Рѣжицкой*) uzlikts par pienākumu palīdzēt baznīcas un plebanijas būvē (sal. tos pašus datus arī Dovgjallo "Materiālu" izdevuma 136. lpp.).

G. Manteifelis apcerējumā *Księstwo Inflanckie XVII i XVIII stulecia* (Kraków 1897) raksta, ka Jelgavas katoļu baznīcas arhīvā glabājoties rokraksts, pa daļai bojāts, ar virsrakstu *Relatio de Statu Ecclesiae Livoniensis ab Episcopo Christophoro Szembek anno 1714. ad summum Pontificem Clementem XI facta*. Šajā 28. lpp. *in folio* plašajā rokrakstā pēdējās sešas lappuses vēltītas baznīcu stāvoklim Latgalē pirms 1714. gada. Pēdējā (28.) lappusē aprakstīta Viļakas baznīca, par kuru teikts: "Šai nožēlojamai (*miserrima, ubożuchna*) svētnīcai, celtai no koka, nepieciešama pārbūve līdz pašiem pamatiem. Pēdējā kara laikā, kas ilga kādus 10 gadus, šī baznīciņa krita par upuri kazakiem, kalmikiem un citiem ļaundariem etc." Pāvests Klements XI, iepazīnies minētā relācijā ar Viļakas baznīcas bēdīgo stāvokli, piedabūja (*wpłynął*) ar nuncijsa palīdzību tā laika Viļakas starostu Juri Hilzenu pie tā, ka viņš 1716. gadā no pamatiem atjaunoja baznīcu un to piemēriģi apgādāja (ar iekšiekārtu).

No piesauktajiem datiem redzams, ka ap XVI un XVII gadsimteņa maiņu baznīcu celšana Latgalē nav vienmēr bijusi tas, ko varētu saukt par "sirdslietu", jo, piemēram, Viļakas celtnes jautājumā vajadzēja iestāties ar uzmodinājumu pat pašam pāvestam, lai panāktu izpildījumu tam lēmumam, ko Grodnas seima komisija bija pieņēmusi pirms vairāk kā 30 gadiem.

Nav tādēļ nekāds brinums, ja Manteifelis (M-79, 111. lpp.) raksta: "Poļu Vidzemē, cik varējām savākt ziņu, bija (līdz 1678. g.) tikai šādas baznīcas: Daugavpīlī jezuitu baznīca (1626–1631) un katedrāle (1673); Smoļenskas vojevodas Gonsevskā dibinātā draudzes baznīca Aulejā (1626), tāpat Ļacka dibinātā baznīca Izvaltā (1625), Arenda un Elizabetes de Molu dibinātā baznīca Višķos (1621); Rēzeknē, kur XVI gs. beigās bija divas mūra baznīcas, vizitators Teknons 1612. gadā atrada (*znalazł*) tikai vienu koka baznīcu, slikti uzturētu, kas XVII gs. otrā pusē galīgi sabruka; Varakļānos niecīga baznīciņa (*mały hościótek*), Krāslavā Jura de Ludinhshauzena-Volfa celtā koka baznīca (1676) un, beidzot, Poceja dibinātā

baznīca Līvānos (1678).” Atskaitot Daugavpils mūra katedrāli un divas nopostītās mūra baznīcas Rēzeknē, pārējās baznīcu celtnes bijušas koka.

Ainas pilnības dēļ jāaizrāda, ka bez Manteifeļa minētām baznīcām līdz 1678. gadam Latgalē bijušas vēl: 1) Leona Sapiehas līdzekļiem 1632. gadā celtā draudzes baznīca Piedrujā, kur koka baznīcu tikai 1759. gadā aizstāja mūra celtnē, un 2) Rušonas koka baznīca, par kuru Manteifelis pats (M-79, 145. lpp.) raksta: “Baznīcu dibināja Ieva Seļicka, dzim. Felkerzāma, 1766. g. tai pašā vietā, kur jau XVI gs. bijis jāpaceļas senai baznīcai.”

Lielāka rosība [koka] baznīcu celtniecībā vērojama XVII gadsimteņa pēdējā trešdaļā, tā ka vispārējo bilanci šim gadsimtenim varēja noslēgt ar kādām 29 celtnēm, kas ir tieši 50% no nākamā, XVIII gadsimtenī, celto baznīcu un kapelu kopskaita.

Pēc celtniecībā rosīgām XVII gs. beigām, XVIII gs. pirmais ceturksnis rāda it kā pagurumu, jo šajā laikā atzīmējamas tikai piecas jaunceltnes. Stāvoklis nedaudz uzlabojās otrajā ceturksnī, kas deva astoņas jaunceltnes; spēcīgu pieaugumu rāda trešais ceturksnis ar 16 jaunceltnēm, bet īstais uzplaukums bija pēdējā ceturksnī, kad radās no jauna klāt 29 baznīcas vai kapelas, t. i., tieši tik daudz, cik pa visu XVII gadsimteni. Augstu rosības līmeni koka baznīcu celtniecībā vēl uzrāda XIX gs. pirmais ceturksnis ar 16 jaunceltnēm, bet visi trīs pārējie ceturksņi kopā dod vairs tikai septiņas celtnes. Nenoskaidrots celšanas laiks XVI–XIX gs. paliek astoņām koka kapelām vai baznīcām. Raksturojot celtniecības rosību, prof. L. Adamovičs (“Latvieši un katoļu baznīca” I, 197. lpp.) raksta, ka “muižnieki un augstākie valdības ierēdņi sacentās savā starpā baznīcu celšanā, un 17. gs. septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados pacēlās viena katoļu baznīca pēc otras”. Precīzāk būtu minēt deviņdesmitos gadus, jo septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi kopā (8) dod tikai brangu pusi no deviņdesmito gadu ražas (15). Sevišķi uzsverams būtu bijis, protams, XVIII gs. pēdējais ceturksnis.

Sakopojot īsumā ziņas, kas atrodamas par koka baznīcu cēlējiem G. Manteifeļa, *Directorium, Памятная книжка Витебской губ.* u. c. avotos, dabūjam šādu vārdu sarakstu.

Beļinski. Viņiem XVII gs. piederēja plaši īpašumi Latgalē. Starosta (Malborski) Francs B. 1685. gadā dibināja koka baznīcu Rēzeknē (M-79, 93. un 147. lpp.).

Beņislavski. Mārtiņš B. ieradās Infantijā 1610. gada kopā ar Hodkeviča karaspēku. Par kara nopelniem viņš saņēma Biržus, kur kopā ar Pēteri un Jozefu B. 1755. gadā cēla koka baznīcu, kas ap XIX gs. vidū nodega (M-79, 97. un 158. lpp.). Neuzrādot tuvāk vietas, Manteifelis ziņo, ka “bīskaps Jans B. piedalījies ne maza skaita baznīcu un privātkapelu celšanā XIX gs. sākumā”. Vēl jauns būdams, viņš bija iestājies jezuitu klosterī.

Bergi, de, 1715. gadā ieguva savā īpašumā no Korfiem Feimaņus

(M-79, 70. lpp.). Manteifelis par (tagad vēl pastāvošās) Feimaņu koka baznīcas cēlējiem uzskata Bergus (*kościół tam wzniesli*), kas nesaskan ar *Series Parochorum Ecclesiae Feymanensis* datiem (sk. arī Korfi).

Borhi, de, ar pievārdu **Łubešici**, cēlušies no vestfāļiem un jau 1474. gadā apmetās uz dzīvi Rēzeknes apriņķī. Bernds de B. 1471. gadā kļuva par ordeņa mestru, 44. pēc skaita. B. vairākkārt ieņēma augstus amatus. 1563. gadā viņi Sigismunda Augusta laikā ieguva par mūža lēni Preiļus. Fabians de B. bija Ludzas starosta, bet viņa dēla dēls Jans (1713–1779) bija Polijas kanclers. Viņš mantoja Varakļānus, Preiļus, Vārkavu, Galēnus, Stirnieni, Landskoronu, Pasiēni u. c. No Jana dēliem vecākais — Mihals Jans — bija vojevoda (Beļski un komandori Maltaņski), bet jaunākais dēls — Ludzas starosta. Daudzos avotos aizrādīts, ka pirmo koka baznīcu Barkavā 1793. gadā cēlis minētais Mihals de B. Par tagad vēl pastāvošās Brīgu koka baznīcas (1800) cēlējiem Manteifelis min Rikus, bet G-54 — grāfu Borhu, kurš būtu agrāko baznīcu tikai it kā pārbūvējis. Vizitācijas ziņojumā ("Kat. Dz.", 1935. g., Nr. 6) par tagadējās baznīcas cēlējiem nav nekas teikts, kaut gan aizrādīts, ka "baznīcas arhīvā uzglabājušies veci dokumenti, rakstīti no 1754. līdz 1866. gadam. Veco koka baznīcu Galēnos–Vidsmuižā 1759. gadā cēlis Johans Borhs. Preiļos koka baznīcu 1771. gadā cēlis Jozefs Borhs (P-82). Viņš arī cēlis (1814) baznīciņu Eleonorvilē (D-12) un kapelu Pienēnos (D-12). Par Pasiēnes pirmās koka baznīcas cēlēju (1779) min Annu Borhovu. Stirnienes baznīca celta Jana Borha lidzekļiem 1757.–1767. gadā. Borhi cēlušī 1779. gadā arī Raipoles draudzes baznīcu Pasiēnes dominikāņu 1699. g. celtās filiālkapelas vietā.

Dorengovskis. Pēc vienīgajām G-54 ziņām, kapelu Spruktos 1820. gadā cēlis muižturis D. Kapela bija Brodaižu *filia*. Paši Sprukti (M-79, 155. lpp.) XVI gs. bija de Anrepu, bet XVII un XVIII gs. Soltaņu īpašumā. D. vārds citos avotos nav minēts.

Felkerzāmi. Viņiem jau XVI gs. piederējuši īpašumi Dukstīgalā un Volkenburgā (M-79, 70. lpp.). Pulkvedis Antonijs F. 1780. gadā cēlis baznīcu Rozentovā.

Gedrojcs, Jans Stefans, bīskaps; pēc M-79 (157. lpp.) ziņām, cēlis baznīcu Stīglavā 1769. gadā.

Gonsevski. Smoļenskas vojevodam Aleksandram G. kādu laiku piederēja Auleja, ko viņš 1626. gadā atdāvināja jezuītiem. Tajā pašā gadā viņš uzcēla Aulejā otro koka baznīcu tai pašā vietā, kur jau 1530. gadā bija katoļu baznīciņa (M-79, 142. lpp.).

Hilzeni ar pievārdu **de Ekelni**, ieradās Livonijā XVI gs. sākumā un tūlīņ izvirzījās redzamā vietā. Jans H. 1533. un 1534. gadā bija Daugavpils komturs. Juris H. bija Augusta II galma kambarkungs (*podkomorzy*) un vēlāk starosta Viļakā. Juris Nikolajs H. (1692–1775) bija Smoļenskas bīskaps

no 1746. gada, bet hronists Jans Augusts H. (†1767) no 1744. gada bija Infantijas kastelāns un no 1754. gada Minskas vojevoda. No 1746. gada Hilzeniem piederēja, starp citu, Pilda, Istalsna, Stoļerova, bet no 1748. gada Bukmuīža, no 1752. gada — Piļcine, no 1755. gada Asūne. Kastelāns rezidēja Dagdā, kur ap jezuīta Miķeļa Rota laiku cēla lielo mūra baznīcu. Hilzenu dzimta beidzās otrajā paaudzē pēc Jana Augusta. 1715. gadā kambarkungs Viļakas starosta Juris H. cēla baznīcu Viļakā. 1765. gadā Minskas vojevoda Jans Augusts cēla pirmo koka baznīcu Pildā. 1770. gadā ar Hilzenu līdzekļiem celta Stoļerovas baznīca (M-79, 148. lpp.), bet 1796. gadā tādā pašā kārtā Baltinavas baznīca. Pretēji Manteifeļa sniegtām ziņām Stoļerovas baznīcu cēlis muižturis Sokolovskis (sk.). Pēc G-54 ziņām, Hilzeni cēluši arī kapelu Liepnā (P-66 — 1754. g.). Manteifelis (M-79, 159. lpp.) vēl ziņo, ka Hilzenu laikā Balvos celta baznīca, ko 1804. gadā aizstāja draudzes celtais dievnams, un ka kastelāna Jana Augusta laikā 1748. gadā Viļakā celtā (vietējā prāvesta Januševiča pūlēm) koka baznīca (otrā pēc skaita). Hilzenu laikā celta arī vecākā koka baznīca Bukmuīžā (M-79, 160. lpp.).

Januševičs pieminēts sakarā ar Viļakas otrās koka baznīcas celšanu 1748. gadā (sk. Hilzeni). Januševiči ieradās Infantijā no Lietuvas XVIII gs. Viņiem piederēja Akra, kas pēc Augusta II lēmuma bija jāatdod J. A. Hilzenam. J. Akru vēlāk tomēr atguva sev. No viņiem īpašums vēlāk pārgāja Oskerku rokās (M-79, 93. lpp.)

Karņicki ieguva īpašumus Latgalē XVII gs. sākumā, XIX gs. vidū pārdeva Eversmuīžu, bet paturēja no Borhiem mantoto Landskoronu un Šķauni (M-79, 97. lpp.). 1771. gadā Nikolajs K. Eversmuīžā uzcēla baznīcu.

Kelpšs, muižturis, 1821. gadā cēlis Brodaižas kapelu.

Korfi, ar pievārdu **de Smizingi**, cēlušies no vestfāļiem, ieradās Latgalē ordeņa laikos (*Henricus de Korff, antiquissimae familiae, genuinus Livo*, kā teikts Sigismunda III laikā izdarītā ģenerālrevīzijā). Minētajam Henrikam K. jau ordeņa laikos piederēja Feimaņi un Puša. XVIII gs. sākumā divi pēc kārtas Korfi, Nikolajs un viņa dēls Sigismunds, bija stārsti Rēzeknē. Feimaņus Korfi paturēja līdz 1715. gadam, kad šis dzimtas Feimaņu zars beidzās.

Jau agrāk aizrādīts, ka, pēc Manteifeļa ziņām (M-79, 152. lpp.), Feimaņu baznīcu “1751. gadā cēluši tā laika dzimtkungu Bergi”. Tādi paši dati atrodami *Directorium* 1912. gada izdevumā: “1751. gadā grāfa Berga līdzekļiem”. Ar to D-12 izlabo kļūdu savā 1908. gada izdevumā, kur par baznīcas cēlēju uzrādīts grāfs Borhs. P-82 ziņo, ka baznīcu 1759. gadā cēlis priors (*настоятель*) Kazimirs Kozminskis un muižturis (*помѣщикъ*) Borhs; D-99 atzīmē tāpat 1759. gadu, bet par baznīcas cēlēju uzrāda tikai Kozminski. Šajās ļoti dažādās un pa daļai savstarpēji nesaskanīgās ziņās pilnīgu skaidrību gūstam, pateicoties šīs nodaļas sākumā minētai *Series Parochorum*

Ecclesiae Feymanensis ex actis hujus Ecclesiae connotata, kas atrodas tagadējā Feimaņu prāvesta K. rūpīgā glabāšanā. Šis dokuments noskaidro Feimaņu koka baznīcas *fundatores* (*Gertruda Lodovica ex Freiheerow Frankowna Korfowa et ejus maritus Gedeon Korff*), cēlētus (Skinzgajlo un Kozminskis) un baznīcas fondu paplašinātājus (*Joannes et Domicela ex Iodkow Berkowie*). Šī dokumenta ziņas par baznīcas celšanu saskan ar tajā pašā dokumentā ievietoto garīdznieku sarakstu, no kura redzams, kad un kādas personas izpildījušas prāvesta amatu Feimaņos: minētais Kazimirs Skinzgajlo no 1741. (*instalat.*) līdz 1755. gadam (*mortus*), bet Antonius Kozminskis no 1757. līdz 1771. gadam. Ja ziņa par Skinzgajlo līdzdarbību baznīcas celšanā ir pareiza, tad uzdotais celtnes sākums (1756. g.) būtu atvirzāms tomēr par vienu gadu atpakaļ, jo Skinzgajlo miris 1755. gadā.

Minētajā Feimaņu dokumentā ļoti skaidri atšķirība starp baznīcas dibinātājiem — muižturkiem — un baznīcas cēlējiem — prāvestiem.

No garīdznieku saraksta redzams, ka pirms Skinzgajlo pilnus 27 gadus (1710–1737) Feimaņos darbojies kā prāvests *ARD Nicolaus Laudgin*. Manteifelis (M-79, 152. lpp.) aizrāda, ka Feimaņos līdz 1715. gadam bijusi tikai protestantu baznīca, kas vēlāk pārtaisīta (*przerobiono*) par katoļu baznīcu. Par šīs Feimaņu koka baznīcas cēlējiem nav nekas zināms.

Korvins-Poplavskis, sk. Poplavskis.

Ļackis, Daugavpils starosta un Izvaltas dzimtkungs XVII gs. sākumā dāvināja jezuītiem Izvaltu un uzcēla tur koka baznīcu. Dāvinājums, šķiet, noticis ne vēlāk kā 1626. gadā, jo Manteifelis (M-79, 94. lpp.) raksta, ka min. 1626. gadā Gonsevskis Ļacka Izvaltas dāvinājumam pievienojis (*do którego .. dodał*) Auleju. Abās vietās jezuīti iekārtoja misijas stacijas.

Ludinghauzeni-Volfi, de. No 1636. gada viņiem piederēja Krāslava, Kombuļi, Liksna, Nicgale un Kalupe. 1679. gadā L.-Volfi atdāvināja Krāslavu Kosiem. Neilgi pirms dāvinājuma (1676. g.) jezuīts Juris de L.-V. Krāslavā uzcēla koka baznīcu, kas bija krusta veidā. Pēc mūra baznīcas uzcelšanas 1755. gadā veco koka baznīcu pārcēla uz Kombuļiem (M-79, 78. lpp.).

Manteifeli, ar pievārdu **Sei** (Szoege), cēlušies no Vācijas Herfordas novada. Šis dzimtas Latgales un Kurzemes nozarojums sākas ar Juri M., kurš 1496. gadā ieradās pie Ordeņa un par kara nopelniem saņēma vairākus lēņus. Jans M. 1546. gadā mantoja, starp citu, arī Dukstigalu, bet Andrejs M. no 1687. gada valdīja turklāt pār Bērzgali (Berzygale, M-79, 83. lpp.). 1787. gadā barons Fridrihs Nikolajs M., Polijas karaļa kambarkungs, uzcēla Bērzgalē (Berzygal) Sv. Annas baznīcu. Manteifelis (M-79, 150. lpp.) aizrāda, ka F. Nikolajs 1792. gadā uzcēlis turpat arī skaistu dievnamu protestantiem. Gustava M. grāmatas *Infanty Polskie* iznākšanas laikā 1879. gadā dievkalpojumi šajā baznīcā vairs nav notikuši, jo baznīca, atskaitot torni, sagrūvusi.

L. Adamovičs ("Vidzemes baznīcas un latviešu zemnieks", 365., 608. lpp. 5) aizrāda, ka ev.-lut. baznīcas celšanai Ļaudonā 100 dālderus ziedojis arī muižas pareizticīgais īpašnieks grāfs Rogozinskis. Tāda pati iecietība ticības lietās tēlojas F. Nikolaja Manteifeļa ricībā.

Moli, de. Viņu priekšteči dzivoja Flandrijā un Tīringā. XVI gs. beigās Dāvids de Mols mantoja dažus īpašumus Kurzemē. Viņa dēlam Arendam piederēja Višķi, kur viņš kopā ar savu laulāto draudzeni Elizabeti 1621. gadā cēla vēl tagad pastāvošo koka baznīcu. Šo baznīcu Hieronīms Mols un viņa laulātā draudzene Katarina 1715. gadā lika pārcelt uz jaunu vietu, tuvāk pie toreizējā ciema (M-79, 85. un 141. lpp.).

Oskerki. Šī dzimta cēlusies no Lietuvas. Inflatijas aktīs tā minēta no XVII gs. sākuma. Akras baznīcu cēlis 1819. gadā Konstantīns O. (M-79, D-99, D-08), bet pārbūvējusi saviem līdzekļiem Monika O. 1896. gadā (D-99, D-08, D-12).

Plateri, saukti **de Breli,** sena vestfāļu dzimta, parādījās ordeņa bruņinieku rindās jau no 1306. gada, kad Alberts P. tiek minēts kā Cēsu komturs. Inflatijas nozarojums sākās ar Fridrihu, kurš bija komturs, ordeņa maršals un sūtnis pie pāvesta (1517. g.). Viņš mantoja Nidricu jeb Indricu 1531. gadā. Viņa dēls Heinrihs paplašināja īpašumus ar Isnaudu un Asūni. Jans Ludvigs 1729. gadā pirkšanas ceļā ieguva no Čapskiem Krāslavu un Kombuļus. Kazimirs Konstantīns nopirka Pustiņu. Viļņas vicegubernators Miķelis 1803. gadā apprecēja Izabellu Zibergu de Višlingu un nodibināja t. s. Plateru-Zibergu nozarojumu (M-79, 85.–87. lpp.). Indricā pirms reformācijas bija draudzes baznīca, kas pēc reformācijas bija protestantu lietošanā, kamēr paši muižas īpašnieki turējās pie ev.-lut. draudzes. 1695. gadā Jans Andrejs P. pārgāja katoļticībā, un ar viņa rīkojumu baznīcu pārcēla lejup uz jaunu vietu un nodeva katoļu lietošanā. (Konstantīna Ludviga P. vārds cieši saistīts ar Krāslavas mūra baznīcas celtni. 1811. gadā Vaclavs un Kazimirs P. cēla filiālbaznīcu Borovkā.) Pēc G-54 un D-99 ziņām, Pustiņas veco koka baznīcu "senos laikos cēlis grāfs Platers".

Poceji. Viņiem XVII gs. piederēja Līvāni, kur 1678. gadā Leonhards P. uzcēla baznīcu (M-79, 94. lpp.).

Poplavskis, Miķelis Korvins-P., pirmais Poļu Inflatijas bīskaps, 1680. gadā cēla Ludzā koka baznīcu, pēc skaita pirmo (M-79, 153. lpp.). 1694. gadā viņš cēla Pasienes baznīcu un klosteri (M-79, 156. lpp.).

Abričkis, kanoniķis, pēc "Kat. Dz." (1933. g., Nr. 8) ziņām, cēlis Ludzā otro koka baznīcu, kas pastāvēja līdz 1938. gada ugunsnelaimei.

Remeri, de, cēlušies no sakšiem, iestājās ordeņa dienestā XV gadsimtenī. Stefans Juris R. *secundo voto* bija laulāts ar Eleonoru Šadursku. Šajā laulībā dzima dēls Jozefs, kurš nodibināja Bikovu un cēla šeit 1794. gadā

baznīcu. Jozefa pēcnācēji 1815. gadā Bikovu pārdeva Beņislavskiem, bet Luknu izmainīja ar Bujņickiem pret Ciskādiem (M-79, 89., 151. lpp.).

Riki, de, cēlušies vestfāļos (*Recke* — varonis), ieradās Livonijā jau XIII gs. sākumā (1209. g.). Jans R. bija ordeņa mestrs. Riku dzimta, kuru īpašumi *per grassationes moschoviticās* bija nopostīti, saņēma no Sigismunda Augusta kā lēni Dricānus, Strūžānus un Piļcini. Viņiem piederēja senas privilēģijas uz Rogaižiem, Maltu un Malnavu; viņu tiesības uz Viļāniem, Gaigalavu un Baltinavu tika apstiprinātas 1731. gadā. Felicians R. apprecēja sievu no Bergu dzimtas, ar ko XVIII gs. otrā pusē ieguva Feimaņus. Infantijas kņazistes bijušā surogatora Mihala Rika vārds saistīts ar mūra baznīcas un bernardiešu klostera būvi Viļānos 1753. gadā. Manteifelis (M-79, 89. lpp.) atzīmē, ka Riki bez tam uzcēluši savos plašajos īpašumos vēl arī citas baznīcas un kapelas. No tām Manteifelis min Brīgu baznīcu, celtu 1800. gadā, Dominika R. 1780. gadā celto baznīcu Strūžānos, 1799. gadā celto baznīciņu Dricānos un 1772. gadā celto baznīcu Piļcinē. Var pieņemt arī, ka viņi cēluši veco koka kapelu Rikavā, ko 1829. gadā aizstāja Antonija R. celtā mūra baznīca.

Rozenšilds-Paulins, Zaļmuižas īpašnieks, cēlis Rogovkas—Nautrēnu baznīcu 1794. (D-12) vai 1799. gadā (P-82, D-08).

Sapiehas. Rēzeknes apriņķī viņiem piederēja Piedruja, kur 1632. gadā Leo S. uzcēla baznīcu (D-12, 179. lpp.). XVIII gs. vidū S. Piedruju pārdeva Remeriem (M-79, 94. lpp.).

Seļicki. XVII, XVIII un XIX gs. sākumā viņiem piederēja Rušona, Aglona un Jaunaglona (Kameņeca). Manteifelis (M-79, 145. lpp.) aizrāda, ka Jaunaglonas parkā virs milzīga akmens pacēlusies kapela, kurai 1766. gadā pāvests Klements XIII piešķīris indultu. Tā kā nekādu mūra atlieku no kapelas nav uzglabājies, tad jādomā, ka kapela bijusi koka. Šādu pieņēmumu apstiprina Manteifeļa teksts par kapelas nelielo platību, jo tā varējusi uzņemt "kādas desmitas personu". Akmens apkārtmēru Manteifelis uzdod par 24 olektīm, kas būtu, skaitot 1 olekti (*tokiec*) = 0,2882 m, pavisam 6,92 m. (*Dr. O. Mothes*, Bau-Lexikon, 1876, 3-4, 264.-265. lpp.). Tā kā ap kapelas celšanas laiku Jaunaglona piederēja Seļickiem, kapelas cēlēji varēja būt vienīgi viņi.

Sokolovski ieguva īpašumus Infantijā jau XVI gs. Daudzo kaujas nopelnu dēļ viņiem vēlākos laikos bija piešķirti zemes īpašumi vairākās vietās (M-79, 98. lpp.). Bērzgales (Kapeņu pag.) vecās koka baznīcas vietā viņi 1751. gadā cēla jaunu koka baznīcu, kas pastāv līdz šim laikam. 1781. gadā Francs S. cēla baznīcu Prezmā un tajā pašā gadā arī baznīcu Ciskādos (D-99, M-79, P-82, D-08), bet Jozefs S. 1800. gadā cēlis Istalsnas baznīciņu (G-54, P-66). Četri avoti (baznīcas inventāra grāmata, G-54, D-12 un "Kat. Dz." 1929. g., Nr. 7) ziņo, ka Stoļerovas baznīca celta muižtura

Sokolovska lidzekļiem, bet Manteifelis (M-79, 148. lpp.) atzīmē, ka tā celta Hilzenu lidzekļiem. Šo otro versiju Manteifelis atbalsta ar aizrādījumu, ka Stoļerova līdz 1746. gadam piederējusi kronim, bet minētā gadā pārgājusi Hilzenu dzimtipašumā (*od 1746 r. dziedziczną została posiadłością rodu Hylzenów*). Tā kā baznīca celta tikai 24 gadus vēlāk (1770. g.) un nav nekādu norādījumu, ka Stoļerovas īpašnieki šajā laikā būtu mainījušies, lielāka ticamība piešķirama Manteifeļa versijai.

Soļtani, sen pazīstama dzimta, kurai bija īpašumi arī Lietuvā (Žirovicās). Zamuels un Jans S. ar precībām ieguva plašus īpašumus Inflatijā (Andrupeni, Spruktus, Kaunatu u. c.). Viņi cēla koka baznīcu *Andrupenē* un 1715. gadā baznīcu *Kaunatā*.

Šadurski. No šīs ģimenes locekļiem Nikolajs Š. kļuva pazīstams kā Rēzeknes aizstāvētājs pret zviedriem. Savos plašajos Inflatijas īpašumos Šadurski 100 gadu laikā uzcēla sešas bazīcas: 1) Jans Antonijs Pušā 1743. gadā; 2) Francs Malnavā (Kārsavā) 1763. gadā; 3) Staņislavs Naujenē (Jezupovā) 1782. gadā; 4) Ksaverijs Jasmuižā; 5) Jozefs Dukstigalā (Šadurskoje jeb Baltā D.) 1775. gadā un 6) Ingacijs *Andrupenē* 1849. gadā. No šīm sešām baznīcām tikai pēdējā ir mūra, bet pirmās piecas — koka. "Kat. Dz." (1935. g., Nr. 4) aizrāda, ka Ksaverijs Š. cēlis arī koka baznīcu *Pušmucovā*. Citi avoti par to klusē.

Šimanovskis, priesteris, cēla *Balvu* baznīcu 1769. gadā (G-54). Vai Š. būtu bijis arī baznīcas dibinātājs, nav nosakāms (sk. Balvi 15. lpp.). Iespējams, ka viņa loma bijusi līdzīga *Skinzgajlo* un *Kozminska lomai* *Feimaņu* baznīcas celšanā.

Šostovicki. Dadzibogam Šostoviskim, Vitebskas mantzinim (*skarbnik*), XVII gs. beigās Inflatijā piederēja Viškova, vēlākā *Agloņa*, ko viņa laulātā draudzene Ieva Justina, dzim. Seļicka, bija dabūjusi līdzī pūrā. Dievbijīgais laulātais pāris, redzēdams, ka baznīcas priesteru trūkuma dēļ vietējie ļaudis aizvien vēl turas pie pagānu laiku māņiem, nolēma — kā viņu novēlējumā teikts — "daļu mantas, ko Dievs viņiem piešķīris, atdot atpakaļ Viņa slavai un Inflatijas ļaužu labumam". Kā Lietuvas lielkņazistes tribunāla aktis Viļņā, tā arī Inflatijas kņazistes tribunāla aktis *Daugavpili* apliecināts legāts par labu dominikāņiem, kas aicināti uz *Aglonu* (1700. gada 25. V akts). Aicinājumam labprāt piekritis ordeņa ģenerālis *Klošs* (*Cloche*) un arī Inflatijas bīskaps M. *Poplavskis*. Šostovicku ziedojums jauncelāmai baznīcai un klosterim bija kādas 100 zemnieku mājas. Dadziboga un Ievas dēls Francs iestājās dominikāņu ordenī. Ar Francu, šķiet, beigusies Š. dzimta Inflatijā, jo hronista *Hilzēna* laikā viņu vairs nebija (M-79, 145. lpp.).

Targoņskis Jozefs 1805. gadā cēla *Beresnu* kapelu, kas ar vēlākiem paplašinājumiem izauga par draudzes baznīcu.

Weisenhofi. Viņiem bijuši Inflantijas kņazistē īpašumi jau XVII gs., un viņi izpildījuši dažādus valsts amatus. Tā, piemēram, Jans V. bijis Inflantijas kņazistes *koniussy*, bet vēlāk zemes soģis; Mihals V. — pilsētu rakstvedis, bet Jozefs — *czesnik* un *podstoli* Inflantijā. Tagadējo koka baznīciņu *Andzeļmuižā* cēlis Joans Weisenhofs. Starp parohiālbaznīcām tā ir vismazākā, un ir ziņas, ka V. to cēlis kā pagaidu baznīcu pēc vecās baznīcas nodegšanas, ko V. bija dibinājis jau 1782. gadā (M-79, 101. lpp.). Otru baznīcu V. cēla 1771. gadā *Riebiņos*.

Vereščinski ieguva īpašumus Inflantijā XVIII gs. sākumā. Jozefs V. laulībā ar Annu Ģertrūdi de Manteifeli 1729. gadā iemantoja *Melno Dukstigalu*, XVIII gs. septiņdesmitajos gados V. tur uzcēla baznīcu.

Volosovski. XVII un XVIII gs. viņiem piederēja *Baltiņi* un *Skaista*. 1788. gadā V. uzcēla *Skaistā* baznīcu.

Zdorovskis, pēc P-66 ziņām, cēlis *Balbina* kapelu.

Žebrovskis, pēc D-12 ziņām, 1878. gadā cēlis baznīcu *Skaistā* (sk. *Volosovski*).

Zibergi, ar pievārdu **Višlingi**, cēlušies no vestfāļiem, ieradās 1517. gadā *Livonijā* un jau ordeņa laikā apmetās uz dzīvi *Kurzemē*, bet XVIII gs. ieguva *Inflantijā* plašus zemes īpašumus no *Ludingshauzenem-Volfiem* (*Liksnu* un *Nicgali*). *Izabella Helena Z.* 1803. gadā apprecējās ar grāfu *Mihailu de Brelu-Plateru* (sk. *Plateri*), ņemdama pūrā līdz ar *Daugavas* labajā krastā esošos īpašumus: *Liksnu*, *Kalupi*, *Arendāli*, *Ambeļmuižu* u. c. 1785. g. *Jozefs Zibergs* cēla baznīcu *Kalupē*.

Atskaitot nedaudzas personas, kā: *Skindzgjajlo*, *Kozminski* u. v. d. c., visi baznīcu cēlēji bijuši muižnieku kārtas un cēlušies savas draudzes baznīcas saviem līdzekļiem (*sumptibus, иждивением*). *L. Adamovičs* ("Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks", 364. lpp.), raksturodams baznīcu celšanas kārtību *Vidzemē*, atzīmē: "Lielāko tiesu visas draudzes muižas kopā cēla baznīcas. Attiecīgajās draudzēs, zināms, arī pilsētas piedalījās. Kā ko sevišķu min tādus gadījumus, kur baznīcu ceļ 1 persona." (Minēti: *Lugažu* īpašnieks *landrāts K. J. Vrangels* 1729. g., *Aumeisteres* baznīcas patrons majors *J. f. Vulfs* 1735./1736. g.) — *Latgalē*, kā redzams, viena noteikta (muižnieku kārtas) persona izvirzās normatīvi kā baznīcas cēlēja. Minot *Ignācija kapelu Inčukalnā*, *L. Adamovičs* (c. 364. lpp.) aizrāda, ka tā celta par zemnieku līdzekļiem. Nevar būt šaubu, ka arī *Latgalē* zemnieki ieguldījuši baznīcu celtniecībā savu darba spēku un līdzekļus (sk., piemēram, komisijas aktu sakarā ar *Viļakas* baznīcas celšanu, 39. lpp.). Reti, tomēr ir gadījumi, kur avotos draudzes vārds būtu likts muižtura vietā. *Manteifelis* (M-79, 147. lpp.), piemēram, atzīmē, ka 1758. gadā *Līvānu* baznīcu pārbūvējuši draudzes locekļi savām pūlēm (*przebudowany staraniem parafian*). Daudzos gadījumos par baznīcu cēlējiem trūkst jebkādu ziņu. Zināmus

norādījumus tad dod vienīgi attiecīgā īpašuma piederība kādai noteiktai muižturu dzimtai.

Īpaša loma (koka) baznīcu celtniecībā bijusi dominikāņu, jezuitu un pa daļai arī bernardiešu mūku ordeņiem.

Dominikāņu darbība cieši saistīta ar Pasienes klosteri. J. Orizka izdevumā *Volumina legum* (VII sēj. 379. lpp.) atzīmēts, ka Inflantijas kņazistē 1686. gadā nodibināts fonds dominikāņu vajadzībām (M-79, 129. lpp.). Pēc klostera dibināšanas 1694. gadā (sal. *Dominik Chodźko, Pamiętnik religijno moralny*, XXXI sēj., 1856, uz ko balstās Manteifelis (M-79, 129. lpp.)) tur apmetās uz dzīvi 12 ordeņa mūki. Tālāko notikumu gaitu lasām Manteifeļa attēlotu šādi: "Dominikāņu mūki nepārtraukti spiedās dziļāk novadā, lai apgaismotu tumšībā nogrimušos ļaudis. Bieži vien viņi aizgāja no savas dzīvesvietas tik tālu prom, ka atgriezies klosterī pa nakti vairs nespēja. Atrast drošu patvērumu pie vietējiem iedzīvotājiem viņi arī nevarēja, jo viena daļa no tiem dzīvoja, atkāpušies no katoļu baznīcas, bet otra daļa bija nogrimusi mežonīgā, draudīgā un apmātā (*zaslepiony*) pagānismā. Tātad, no vienas puses, mūkus sagaidīja nicināšana un neviensmība (*wzgardliwa niegościnnosc*), bet, no otras puses, — barbarisks ienaidis. Ko tad dara savam misijas aicinājumam uzticīgie Pasienes dominikāņi? Lai glābtos no laika pārmaiņām un lai rastu mierīgu mājvietu, viņi ceļ novada dažādās vietās žagaru un mālu mītnes, kas gan līdzinās vairāk būdām nekā cilvēku dzīvokļiem. Īsā laikā uz rietumiem no Pasienes un arī pierobežā ar Pleskavas guberņu pacēlās 12 tādas būdiņas, t. i., tikpat daudz, cik bija kaplanu. Tās bija: 1) Landskoronā, 2) Rundēnos, 3) Brodaižā, 4) Raipolē, 5) Pildā, 6) Slobodziņcā, 7) Eversmūižā, 8) Brigos, 9) Lielslodzē, 10) Mazslozdē, 12) Istrā, 12) Koņecpolē. Ar laiku pie šīm būdiņām uzcēla kapelas, bet vēlāk, kad bija izkļiedēti pagānisma tumšie mākoņi un kad jo gaiši bija atspīdējis ticības stars, no pirmām astoņām kapelām pacēlās parohiālbaznīcas, kas tagad veido visu šaipus Ludzas (*Cis-Luciensis*) dekanātu. Pēdējās četras kapelas palikušas kā bijušas, un pie tām dažas jaunas nākušas vēl klāt. Šaipus Ludzas dekanāta 1879. gadā bija: 1) Ludza; koka baznīca celta 1738. gadā; 2) Eversmūiža; koka baznīca celta 1771. g. (Nikolajs Karņickis); 3) Slobodziņcā; koka baznīca celta 1826. gadā (Jozefs Verščiņskis); 4) Pasiene; 5) Raipole; koka baznīca celta 1779. gadā (Borhs); 6) Landskorona; baznīca celta 1828. gadā (Mārtiņš Karņickis); 7) Rundēni; baznīca celta 1820. gadā (Andrejs Šahno); 8) Pilda; koka baznīca celta 1765. gadā (kastelāns Hilzens); 9) Brodaiža; baznīca celta 1813. gadā (Kazimirs Kiborts); 10) Brigi; koka baznīca celta 1800. g. (Riks). Gandrīz katrai no šīm baznīcām bija savā draudzē vēl pāris kapelu.

Ieva Šostovicka 1699. gadā — kā jau norādīts — dibināja dominikāņu

ordenim Aglonā baznīcu un klosteri (M-79, 145. lpp.). Kad XVIII gs. vidū koka klosteris nodega, 12 gadu laikā dominikāņi tur uzcēla baznīcu un klosteri. Līdzīgā kārtā viņi rikojušies arī Pasiēnē, kur pēc koka klostera nodegšanas 1753. gadā viņi uzcēla mūra baznīcu un klosteri. Ar šīm divām varenām mūra celtnēm dominikāņi XVIII gs. vidū pietiekami skaidri notēlo savu lomu Latgales celtniecībā. Viņi neseko Aulejas, Bērzgales, Ludzas vai Rēzeknes paraugiem, kuru veco, šādā vai tādā ceļā zudušo (attiecīgi: 1626., 1751., 1738. un 1682. g.) koka baznīcu vietā ceļ atkal koka baznīcas, bet pēc pirmās ugunsnelaimes tiklab Aglonā, kā arī Pasiēnē pāriet uz mūra materiālu. Tādējādi viņi uzskatāmi par istiem ugunsdrošās celtniecības pionieriem Latgales sakrālā celtniecībā.

Tālāk Manteifelis (M-79, 130. lpp.) raksta: "Blakus savai darbībai Aglonā un Pasiēnē dominikāņi cēla baznīcas un dibināja draudzes (*założyli kościoły i utworzyli parafie*) Višķos, Rušonā, Daugavpilī, Preiļos, Varakļānos u. c. Višķos, Rušonā un Preiļos bija mazi klosteri (*małe klasztorki*), katrā tikai ar četriem kaplaniem." Teikums par dominikāņu plašo darbību draudžu dibināšanā gan nebūs burtiski jāsaprot.

Jezuītu līdzdarbība Latgales (koka) baznīcu celtniecībā nav zemu vērtējama. Pēc Gadebuša ziņām (*Livländische Jahrbücher* II Th., 165. §, 319., 320. lpp.), viņi ieradās Vidzemē ap 1583. gadu; 12 no viņiem minētajā gadā nākuši uz Rīgu. Līdz 1820. gadam, kad jezuītus izraidīja no Krievijas, pagāja gandrīz pustrēša simta gadu. Par ordeņa darbības pirmo posmu mūsu zemē sniedz ziņas *Annuae litterae Societatis Jesu*. (Tulkojums vācu valodā iespiests 1925. gadā Rīgā ar Kultūras fonda līdzekļiem.) Šīs ziņas aptver laiku no 1583. līdz 1614. gadam. Vispārīgos tā laika apstākļus raksturo, starp citu, tādi aizrādījumi, kā: "Svēto mesu noturēja vai nu klajā laukā zem baldahīna, vai arī mājās, jo trūka baznīca". Nav šaubu, ka *deerant enim templa* attiecas arī uz Latgali, kas vēlāk diezgan bieži pieminēta. Minēti arī iemesli, kādēļ radies tāds stāvoklis, jo (21. lpp.) baznīcas *coeli injuriis vetustateque paena collapsa*.

Nav šaubu, ka Polijas valdnieki spēcīgi pabalstījuši jezuītu darbību. (Sal. 37. lpp.: *Sed polonian regis liberalitas de familia nostra tam meriti nequamquam satis ornari verbis praedicari potest.*) Par Stefanu Batoriju tuvāk aizrādīts, ka viņš dāvinājis 3500 guldeņu, līcis ierādīt gruntsgabalu ķieģeļnīcas ierīkošanai un atļāvis katrā būvkoku mežā (*silva caedua*) cirst baļķus baznīcu vajadzībām. 1594.–1595. gadā atzīmēts (86. lpp.), ka noticis misijas ceļojums uz Rēzekni pie krievu robežas. 1597. gada ziņojumā no jauna izskan sūrošanās par to, ka dievvārdi jānotur vai nu kādā privātā namā, vai kādā pamestā, sakritušā baznīcā (*deserto in templo ac ruinoso*), vai arī zem klajas debess (107. lpp.). Turpat ieskanas arī pretreformātiskas

stigas (108. lpp.): “Rēzeknē mēs panācām to, ka pēc luteriskā mācītāja nāves netika pielaists jauns dievārda kalps un ka ķeceru sapulces tika noliegtas.” Šī jezuītu rīcība uzskatāma kā turpinājums Antonija Posevina darbībai. Posevins savā Maskavas ceļojumā 1582. gadā kādu laiku uzkavējās Ilūkstē. Viņa ietekmēts, Ilūkstes īpašnieks Zibergs de Višlings pavēlēja luterāņiem baznīcu atdot atpakaļ katoļiem (Latviešu konversācijas vārdnīca, 14422). Līdzīgs gadījums atzīmēts Indricā 1695. gadā, kad Jans Andrejs Platers, pārgājis katoļticībā, protestantu dievnamu pārcēla uz jaunu vietu un celtni nodeva katoļu lietošanā (54. lpp.).

No 1597. un 1598. gada ziņojumiem redzams, ka jezuīti saņēmuši ziedojumus baznīcas vajadzībām no dažādām pusēm. Kāds rātskungs lūgto 100 baļķu vietā iedāvājis 150 baļķus; kāda cita persona ziedojuši naudu ērģeļu būvei u. tml.

1606. gadā (182. lpp.) atkal pieminēta Latgale: “Kāds no mūsu priesteriem apceļoja vasaras laikā Rēzeknes un Ludzas novadu, kas atrodas gandrīz pie maskaviešu robežām un kas 20 jūdzes tālu gandrīz nepieejami biezo mežu un šausmīgo purvu dēļ, un turienes iedzīvotāji no senu seniem laikiem padevušies elku kalpībai un buršanām.”

Turpat tālāk (184. lpp.) lasāms: “Kāds 90 gadus vecs sirmgalvis par lielās nezināšanas un elku kalpības cēloni norādīja priesteru trūkumu, jo 70 gados tikai trešo reizi redzot Rēzeknē un Ludzā kādu no mūsējiem.”

Šis *Litterae* atsedz drūmu ainu, jo Livonijas kara postījumus nevarēja ātru roku izlabot.

Tiešajā [koka] baznīcu celšanas darbā jezuīti paliek labu gabalu aiz dominikāņiem. 1626. gadā jezuīti saņēma no Smoļenskas vojevodas Aleksandra Gonsevskā Auleju īpašumā uz mūžīgiem laikiem. Gonsevskis tajā pašā 1626. gadā Aulejā uzcēla koka baznīcu. 1790. gadā jezuīti šo baznīcu pārbūvēja. Par šo dāvinājumu Hilzens (*Inflanty*, 340. lpp.) aizrāda sikāk, ka Gonsevskis Auleju atdevis Daugavpils jezuītiem, novēlot to baznīcai, kuru Daugavpils starosta Ļackis pārcēlis no vietējās pils apkārtnes uz pilsētu un kuru, pārvēršot (*zamieniwszy*) no luteriskās par katolisko, nodevis jezuītu tēviem. Hilzens (345. lpp.) citē arī *Approbacya fundacyi kościola Dyneborskiego*, ko devis seims (*vigore Conventus praesentis in toto approbujemy wiecznemi czasy*). No 340. lpp. teksta redzams, ka Daugavpili atkārtojies tāds pats gadījums ar luterāņu baznīcu, kāds bija minēts Indricā, t. i., pārvēršot luterāņu baznīcu par katoļu baznīcu, to pārceļ uz jaunu vietu. Tas bija īstēni iespējams tikai ar koka baznīcām. Raksturojot spēcīgo kontrreformācijas vilni XVI un XVII gs. maiņā, L. Adamovičs (“Latvieši un katoļu baznīca”) atzīmē, ka viena baznīca pēc otras sākusi pāriet katoļu rokās (Rīgā pavisam trīs, tad Limbažos 1594. gadā, Rēzeknē 1597. gadā, Nitaurē 1609. gadā

u. c.). Rēzeknē XVI gs. beigās pastāvēja divas mūra baznīcas: viena pili, bet otra lejā, turklāt koka baznīca celta XVI gs. septiņdesmitajos gados. Tā laika vizitators Teknons 1617. gadā atrada, kā jau aizrādīts, vairs tikai koka baznīcu sliktā stāvoklī. XVII gs. otrā pusē šī celtne galīgi sakrita.

Jau minētais Daugavpils starosta Ļackis XVII gs. sākumā dibināja Izvaltas jezuītiem koka baznīcu. 1701. gadā jezuīti tās vietā uzcēla mūra baznīcu.

Krāslavā otro pēc skaita koka baznīcu cēla jezuīts Juris de Ludingshauzens-Volfs 1676. gadā. Baznīca bija krustveida un pastāvēja līdz 1755. gadam, kad celta tagadējā mūra baznīca.

Par Daugavpils baznīcām Manteifelis (M-79, 111. lpp.) atzīmē, ka XVII gs. tur bijusi "jezuītu baznīca (1626–1631) un katedrāle (1673), kas bijusi arī draudzes baznīca".

Dagdā pirms tagadējās mūra baznīcas bijusi koka baznīca. Manteifelis (M-79, 144. lpp.) aizrāda, ka kastelāns J. A. Hilzens jauno dievnamu cēlis jezuīta Mihaila Rota laikā. Mūra baznīcu, pēc Manteifeļa paša atzīmējuma (M-79, 144. lpp.), cēla (*zmurowany*) 1743. gadā; Rots (1721–1785) sekoja Hilzena aicinājumam uz Dagdu tikai 1774. gadā (Latviešu konversācijas vārdnīca, 36722). Baznīcas celšanas laikā viņam bija tikai 22 gadi. Ar to arī būtu pieņemams, ka Rotam ar baznīcas tapšanas gaitu nav bijis sakara.

Bernardiešu ordeņa darbībā celtnieciskās tendences nav saskatāmas. Mihals Riks 1753. g. Viļānos uzcelto baznīcu un klosteri dāvināja bernardiešiem, par ko viņi apņēmas apkalpot daudzas draudzes, kas skaitījās pie Viļāniem: Dricānus, Strūžānus, Piļcini, Gaigalavu u. c. Šajās draudzēs XVIII gs. otrā pusē Riku (sk.) dzimtas locekļi jau bija uzcēluši baznīcas.

Ja par lielo mūra baznīcu (Aglonas, Krāslavas, Pasienes, Dagdas u. c.) būvmeistariem dokumentu ziņas ir ļoti trūcīgas, nav ko brīnīties, ka no koka baznīcu būvmeistaru vārdiem gandrīz neviens nav uzglabājies. Avoti diezgan rūpīgi atzīmē baznīcas dibinātājus, retākos gadījumos tie īpaši piemin baznīcu cēlētus, t. i., personas, kas pārzināja būvi vispārīgi, — bet avoti klusē par būvmeistariem, bez kuriem taču neviena daudz maz lielāka, atbildīgāka baznīcas celtne nav lāgā iedomājama. Tādos apstākļos sevišķi vērtīgs kļūst kāds 1804. gada kontrakts, slēgts starp muižturi Annu Karņicku un meistaru Trofimu Aļeksejevu sakarā ar koka baznīcas būvi Franopolē (Rēzeknes apr.). Trofims Aļeksejevs apņemas "ši gada pavasarī, vasarā un rudenī līdz nākamai ziemai uzcelt ar saviem strādniekiem, kuriem jābūt pietiekamā skaitā, baznīcu, 7 asis garu un 5 asis platu, pēc dotā projekta (*wedle danego abryssu*). Šai baznīcai jābūt pilnīgi saskanīgai ar plānu un, cik vien iespējams, glīti nostrādātai (acu) skatam; torņu celšana, jumta jumšana un durvju iekārtošana, — tas viss pienākas Trofimum Aļeksejevam.

Par tādu būvi pēc dotā projekta a. g. Karņickai pienākas samaksāt 550 rubļu, rudzu 50 pūri, miežu 25 pūri, auzu 25 pūri, zirņu 10 pūri, iesala 5 pūri, brandvīna 10 garces, sāls 1 pūru un dot brīvu zveju ar Trofima Aļeksejeva tikliem divreiz nedēļā mazajā ezerā, sauktā par Velna ezeru, un atļaut Franopoles dzirnavās malties; bez tam jādod zirgi koku pievešanai līdz tai vietai, kur ceļ baznīcu. Darbs jāsāk 10 dienu laikā, skaitot no kontrakta slēgšanas. Pie kontrakta slēgšanas Trofimam Aļeksejevam iedota rokas nauda 50 rbļ. Proporcionāli veiktam darbam jāizmaksā nauda un jāizsniedz deputats, bet atlikums jāizmaksā pēc pilnīgas darbu pabeigšanas. Kā garantiju par kontrakta noteikumu ievērošanu Trofims Aļeksejevs nodod savu īpašumu, kā arī paša personu un kā rakstīt nepratējs parakstās ar trim krustiņiem, 1804. g. 12. maijā. Kontraktu parakstījuši vēl prezidents un Jans Karpovičs. Turpat kontrakta beigās Trofims Aļeksejevs kvītējis par 50 rbļ. rokas naudas saņemšanu. Kontrakts iesniegts Ludzas apr. Zemes tiesai un reģistrēts ar Nr. 25.

Līdzīgi noteikumi, pēc kuriem amatnieki saņēma atlīdzību naudā un graudā, atzīmēti agrāk sakarā ar Kalupes (sk.) koka baznīcas būvi, par kuru grāfs Zibergs samaksājis meistaram Jurim Šidlovskim 60 talerus un lielāku vairumu produktu. Par tās pašas Kalupes mūra baznīcas celšanu 1881. gadā maksāts vairs tikai naudā (8925 rubļi). Ja vēl atcerēsimies Krāslavas meistaru Kozlovski (sk. Akra) vai Īdeņas kapelas projektētāju A. Dalvicu, ar šiem nedaudziem vārdiem sāk apsīkt ziņas par arodniekiem, kam bijuši sakari ar Latgales koka baznīcu celtniecību līdz XIX gs. beigām.

Dažas aprautas zinas par būvmeistariem gadījās dzirdēt ceļā uz Rogaižu, uz Pildu (1938. gada 19. IX). Tā, piemēram, namdaris Grigorijs Kaštelans zināja stāstīt, ka Raipoles baznīcu (1883) cēlis Savelijs Rakļinskis no Homutovkas sādžas.

Atgriežoties pie Karņickas un Trofima Aļeksejeva kontrakta, vēl redzam, ka Franopoles baznīcai bijis izstrādāts projekts (*abrys, plan*) ar noteiktiem mēriem. Kas ir šī projekta autors? Par to aktā trūkst jebkādu norādījumu. Vitebskas guberņas valdes arhīva materiāli, cik no tiem izdevies saglabāt Valsts vēstures arhīvā, sākas tikai ar 1885. gadu, tātad atbilde uz šo jautājumu un tam līdzīgiem arhīvā nav meklējama. Līguma aktu starp kādu Latgales būvkungu un arhitektu nav nekur izdevies atrast. Zināmu ieskatu par abu kontragentu attiecībām XVIII gs. varam gūt kaimiņu Viļņā, jo laimīgā kārtā uzglabājies arhitekta Kristapa Glaubica kontrakts sakarā ar Sv. Katrīnas mūra baznīcas būvi 1741. gadā (iesp. *Biuletyn*, 1934. g. Nr. 3). Šis kontrakts ir 63 gadus vecāks par Franopoles kontraktu. Glaubics šeit parādās ne vien kā arhitekts, bet, liktos, arī kā būvuzņēmējs, jo apņemas kā vajadzīgos zīmējumus pagatavot, tā arī "darbus sākt nākamajā 1742. gadā

un tos turpināt tālākos gados līdz būves beigām". Par to būvkungs (konvents) no savas puses apņemas izmaksāt Glaubicam katra mēneša sākumā septiņus červoncus. Blakus naudas atlīdzībai arhitekts nodrošina sev vācu un franču vadmalas devu. Tālāk viņš apņemas sameklēt vismaz divus vācu biedrus (*Towarzyszów Niemców*), kuri jāalgo konventam, maksājot katram par vienu dienu septiņus sekserus (*szostaków*) naudā un no rītiem pa garnīcai alus un pa glāzei brandvīna. Par poļu mūrniekiem, kuru darba laiks noteikts 12 stundas dienā, jā rūpējas konventam. Tāds pats pienākums ir konventam attiecībā uz apmetēju (stukatieri).

III. Koka baznīcu tipi

Dokumentu ziņas par Latgales XVIII gs. koka baznīcām ir visai trūcīgas. Nodaļā par koka baznīcu dibināšanu un celšanu norādīti avoti, no kuriem gūta viena otra ziņa. Viens no galvenajiem avotiem — baznīcu inventāra grāmatas — tādā mērā apsīcis, ka tikai retos gadījumos palīdz tikt pie noteiktiem slēdzieniem. Dokumentu ziņu trūkums tomēr nevar būt par nepārvaramu šķērslī pieminekļu pētīšanas darbā, jo šajā darbā iespējami trīs ceļi: 1) autentiskā metode, kas dibinās uz dokumentu ziņām; 2) salīdzinātāja metode, kas gūst atziņas, operējot ar plašāku vai šaurāku salīdzināmo materiālu, un 3) attīstības metode, kas galveno uzmanību pievērš nevis atsevišķiem individuāliem gadījumiem un to hronoloģijai, bet gan celtnu tipiem un to attīstībai, ierādot redzamu vietu etnoloģiskiem un konstruktīviem elementiem (sal. *F. Seeselberg. Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker*). Pēc iepriekšējā aizrādījuma par dokumentu ziņu trūkumu kļūst saprotams, kādēļ koka baznīcu tipiem un to sistematizācijai veltīta viena no šī apcerējuma plašākām nodaļām un kādēļ salīdzinājumu tīkls izplests diezgan plaši.

Nosakot celtnu tipus, var iet dažādus ceļus. Pie šiem dažādiem ceļiem būtu jāpakavējas vispirms.

Norvēģu stāvbūves baznīcas uzrāda vairākus novadu tipus: krustveidīgo *Møre* tipu, daudzmastu *Sogn* tipu, četrmastu *Valdres* tipu un vienmasta *Numedal* tipu. (*Dr. L. Dietrichson, H. Munte. Die Holzbaukunst Norwegens*). Novadu nosaukumi ļauj tikai nojaust, ka norvēģu baznīcām piemīt savstarpēja atšķirība. Tuvāk šo atšķirību raksturo: pirmajā gadījumā (*Møre* tipā) plāna veids, kas atdarina krustu, bet pēdējos trīs gadījumos (*Sogn, Valdres* un *Numedal* tipā) atbalsta mastu skaits.

Pievēršoties **somu** baznīcu celtniecībai, uzmanību saista K. Lindberga *Suomen historialliset kirkketyypit (Suomen kirkot, 323. lpp. utt.)*, kur baznīcu tipu skaits pieaudzināts līdz 38. Šeit tipa noteikšanai par pamatu ņemta ne vien plāna forma (kvadrāts, iegarenais taisnstūris, krusts, astoņstūris u. tml.), bet arī uzbūves veids. Rodas tāds stāvoklis, ka baznīcas ar pilnīgi vienādu plāna formu dod ar mainīgu uzbūvi pavisam dažādus tipus. Sacītā pastiprinājumam varētu atzīmēt, ka, piemēram, 18. tipa Anjalas

1. Akra (A)

2. Baltinava-Kokova (A)

3. Bērzgale (A)

4. Brigi (A)

5. Atašiene (SK)

6. Kalnajaši (A)

7. Pilda (A)

8. Kombuži (A)

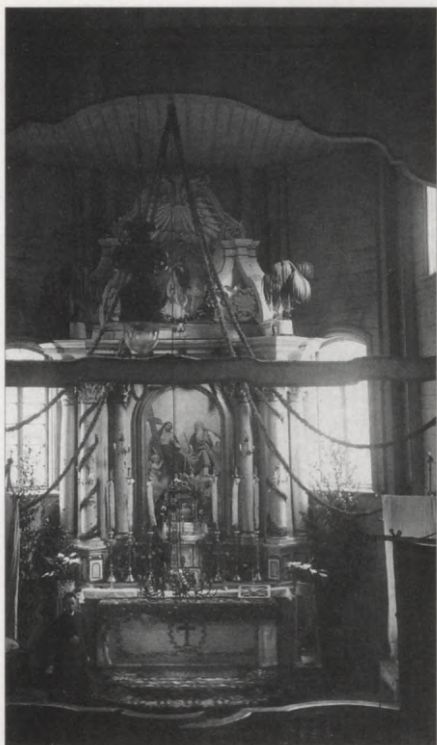

10. Pilda (AND)

9. Pilda (ST)

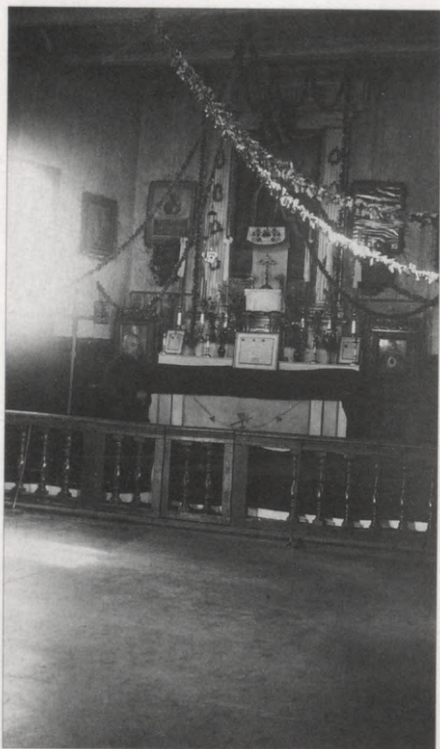
11. Puša (A)

12. Rozentova (A)

13. Stiglava (A)

14. Pienēni (A)

15. Savelinki (A)

16. Lievenis (A)

17. Rogaiža (A)

18. Savelinki (A)

19. Stiglava (A)

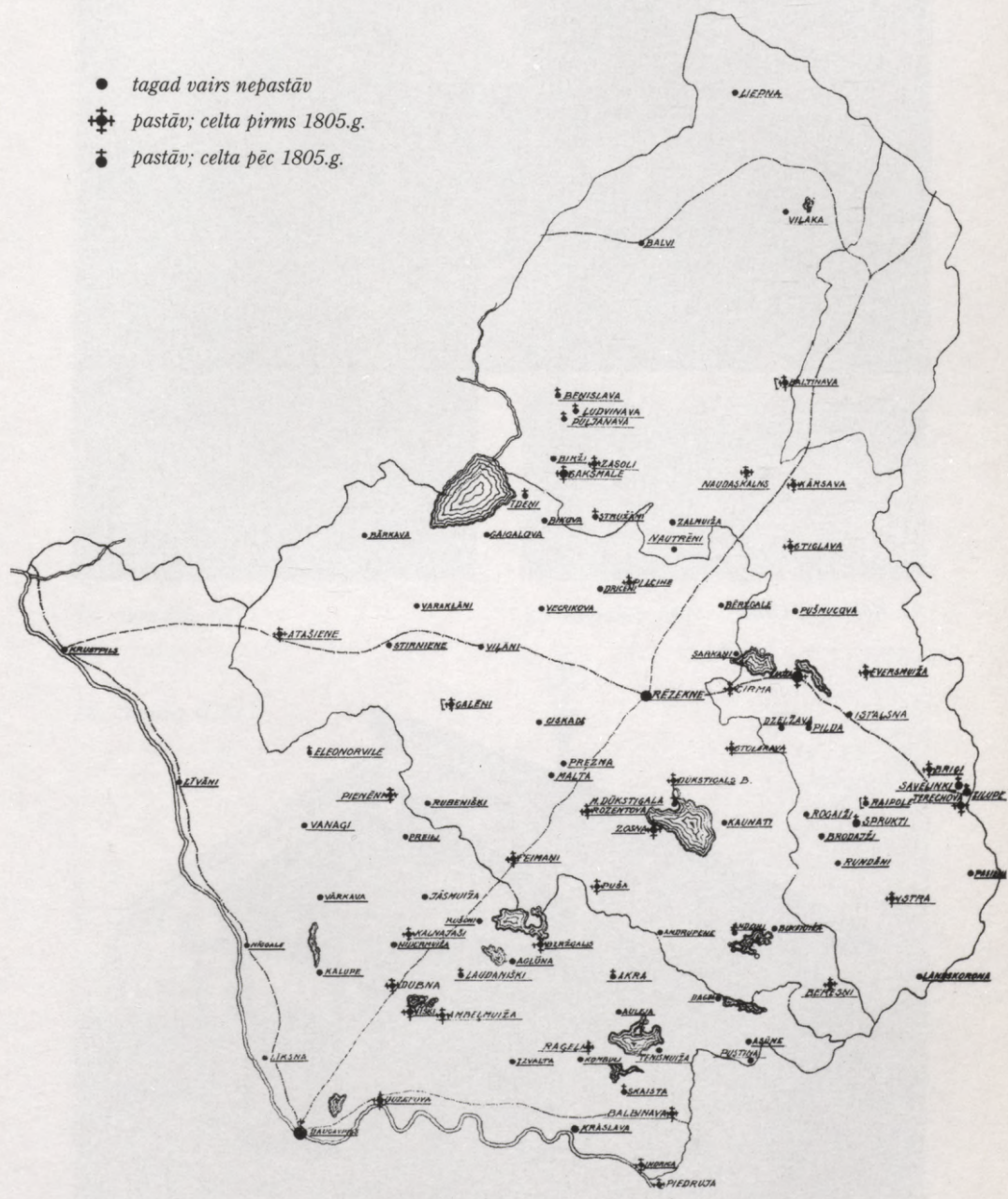

20. Strūžāni (A)

21. Stolerova (A)

- tagad vairs nepastāv
- ✚ pastāv; celta pirms 1805.g.
- ⦿ pastāv; celta pēc 1805.g.

Koka baznīcu izplatība Romas katoļu draudzēs Latgalē

22. *Lievenis (A)*

23. *Kokšenga (GR)*

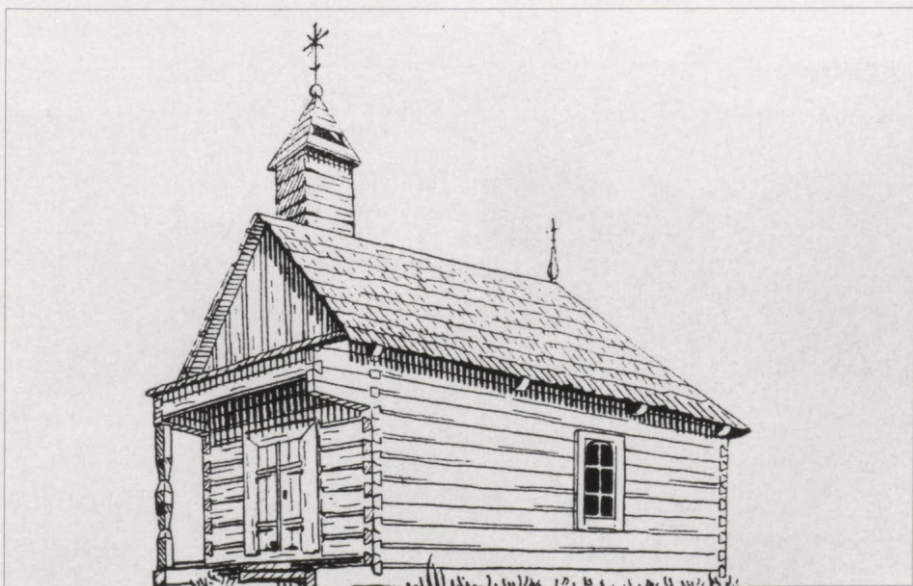

24. *Arendāle (A)*

25. *Arendāle (A)*

26. *Lietuva (GAL)*

27. Istra (RK)

28. Raipole (RV)

29. Zilupe (A)

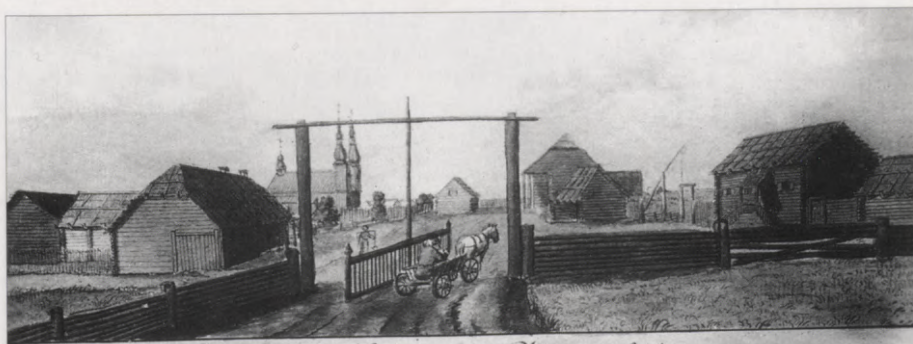

30. Kārsava (A)

31. Naujēne (PV)

32. Viļaka (BR)

Prospekt bei der Marienhäuser, von Plebanie od. Yllawa. 1797.

Pleban heißt für einen Teil der Plebanie; so nennt man in diesem Gegenden die Pfarren zusammen
 und bezieht unter diesem Namen auch wohl, was für der fall ist, das ganze Dorf, in welchem die
 Wohnung der Plebanie oder Pfarrenort liegt. In dieser Plebanie waren 2 Plebane, wofür außer
 dem Pfarrenort Stiglowe Pleban, und von dem salarist warthen. Das a ist ein Ferkelberg, und das b ein
 anderer Berg. Der Kirchhof liegt vor dem Thore, das Rakulgen od. Yalke kann geordnet werden, wenn
 ein Eingang zu sehen und zu sehen. Das für ein Land Kirch heißt Mariakirch. 1797

33. Pienēni (A)

34. Istalsna (NN)

35. Ragleļi (A)

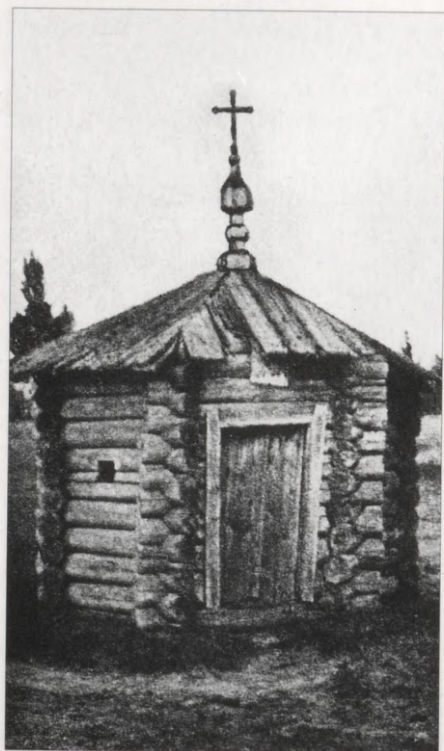
36. Brigi (A)

37. Bērzgale (A)

38. Stiglava (A)

39. *Bela Sluda (GR)*

40. *Dubna (A)*

41. *Eversmuiža (PV)*

baznīca (1755–1756), 19. tipa Pihitpudas baznīca (1783), 24. tipa Vihanti baznīca (1784), 26. tipa Kortjesjervi baznīca (1792) un, beidzot, 37. tipa Turtolas baznīca (1815–1818) — visas celtas pēc viena kopīga krustveidīga plāna.

Iepazīstoties ar **Karpatu** zemju koka baznīcu arhitektūru, par labāko ceļa vadoni šai stipri mistrotajā celtņu saimē izrādās atkal tipu saraksts. Turoties pie tā, pārskatāmība pār celtņu kopīgo ainu kļūst ievērojami ērtāka (sal. piemēram, *W. R. Zaloziecky. Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern*). Dr. Mihailo Dragans *Українські деревляні церкви* 1937, attiecīgās nodaļas Obmiņska, Moklovska, Petranu u. c. autoru darbos un īpaši vēl arī I. Grabara *Исторія русскаго искусства* III un IV, kur noteikti Krievijas koka baznīcu pieci galvenie tipi (*кльѣтскій, шатровый, кубоватый, ярусный, многоглавый храмъ*).

Pat tādā lokāli šauri norobežotā novadā kā Bjelica-Bjala, Stšigovskis (*J. Strzygowski. Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala*) atzinis par lietderīgu baznīcu grupējumu pēc tipiem un šķiro: 1) galveno tipu ar kvadrātveidīgo draudzes telpu un 2) baznīcas ar garenu draudzes telpu. Tas arī pilnīgi saprotams, jo **sistemātisks baznīcu iztīrājums bez tipu uzstādīšanas un noteikšanas nav nemaz lāgā iedomājams**. Varētu tūlīt piebilst, ka Latgale pēc savu koka baznīcu tipu skaita paliek tajās mērenajās robežās, kādas, piemēram, Petranu nospraudis Rumānijas atsevišķo novadu koka baznīcām (*Bisericile de lemn din judetul Arad, 1927*).

No agrāk minētajiem aprādījumiem redzams, ka tipu noteikšanai par pamatu var izraudzīties dažādus elementus, kā: baznīcas kopformu (Dītrihsons, Lindbergs), draudzes telpas formu (Stšigovskis), vispārējo būvpaņēmienu (Zalozieckis) u. tml. Šo elementu sarakstu var, protams, turpināt daudz tālāk un tipu noteikšanai likt par pamatu torņu skaitu, jomu skaitu, altāra telpas formu, baznīcas griestu veidu u. t. jpr. Neizvirzot pagaidām nevienu īpašu elementu kā tādu, uz kura būtu dibināma Latgales koka baznīcu tipu noteikšana, pārbaudīsim vispirms, kuram no trim plānu paņēmienu — centrālam, longitudinālam vai mediālam (vidējam) — sekojusi minētā baznīcu celtniecība. Tabulās (1–5) attēlotas pavisam 40 Latgales sakrālās koka celtnes. No tām centrālo būvpaņēmienu uzrāda trīs, longitudinālo 34, bet mediālo — trīs celtnes. Tā kā longitudinālais būvpaņēmiens izmantots skaitliski visvairāk, tuvāku iztīrājumu sāksim tieši ar to.

A tips

Iegarenais taisnstūris ir viena no tām formām, ko arhitektūra bagātīgi izmantojusi celtņu plāniem. Šī forma sastopama visdažādākajos laikmetos sākot no Ēģiptes un Mezopotāmijas senatnes līdz pat mūsu dienām; tā vienlīdzīgi noderīga kā monumentālai celtnei, tā vienkāršai ēkai; tā nepazīst

teritoriālu ierobežojumu, jo šo formu sastop kā Brazīlijā zem ekvatora, tā Islandē, tālu uz ziemeļiem; šo formu vienlīdzīgi izmantojusi kā mūra, tā koka celtniecība, kā sakrālā, tā profānā arhitektūra. Īsi saņemot, jāsaprot, ka iegarenā taisnstūra formai piemīt universālraksturs, kas to darijis pieņemamu visdažādākos laikos visdažādākām tautām.

Ievērojot minētās formas raksturu, varētu sagaidīt, ka arī Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība būs lielākā vai mazākā mērā izmantojusi šo formu. Jākonstatē, ka, atskaitot Naudaskalna kapu kapelas celli (Tab. I, 12., 1802.–1803. g.),niecīgo (43 m²) kapelu Laudanišķos (Tab. I, II, 1820. g.) un Balbinavas–Šnekavas kapelu (1803), šī forma nav atstājusi nekādu tālāku paraugu no agrākiem laikiem. Laudanišķu kapela nav vairs vienkāršs, nedalīts taisnstūris jeb vienas telpas celtnes, bet tā sastāv no priekštelpas un no lūdzamās telpas; Balbinavas–Šnekavas kapela priekšējā daļā rāda Latgalei raksturīgu tetrastilu, bet Naudaskalna kapela ievērojama kā vieniņgais peristils visā Latgales sakrālajā arhitektūrā.

Iegarenais taisnstūris "tīrā" veidā Latgalē ir gan sastopams, bet tikai jaunākā laikā, kā, piemēram, Īdeņas kapsētas kapela (Tab. I, 11a), kura (sk. Valsts vēstures arhīvs, Nr. 792.107) celta pēc Dalvica projekta — 1896. gadā; kāda vecāka celtnes, Daugavpils kapsētas kapela, celta 1856. gadā, uzrāda blakus galvenai telpai slēgtu priekštelpu un atklātu lieveni. Taisnstūra formu uzrāda mūra ēkā nesen iekārtotā lūdzamā telpa Arendolē. Iespējams, ka A tipa bijusi arī nojauktā koka baznīca Istalsnā.

Latgales koka baznīcu celtniecība, būdama visumā ļoti atturīga pret iegarenā taisnstūra formu, trīs vecās celtnēs — Naudaskalnā, Balbinavā un Laudanišķos — atstājusi iegarena taisnstūra paraugus, pie tam Naudaskalna un Balbinavas celte rāda nedalīta taisnstūra formu, bet Laudanišķu kapelas celte — dalīta taisnstūra formu. Šo tipu, sekojot apskates kārtībai, apzīmēsim par A tipu. Šim tipam pieskaitāmi tikai tie atrisinājumi, kuros draudzes telpa un altāra telpa iekļauta iegarenā taisnstūra kopformā. Turpretī tie atrisinājumi, kur kombinatoriskā ceļā no taisnstūriem radīta cita forma (piemēram, krusts), A tipam nav pieskaitāmi.

Minētā Latgales atturība pret iegarenu taisnstūri gūst īpašu noskaņu, jo redzam, ka tiklab mūsu tuvo kaimiņu zemēs, kā arī tālākos apvidos apstākļi vietām bijuši citādi.

Tā, pārbaudot K. Lindberga *Suomen historiallist kirkkotyyppit (Suomen kirkot, 323. lpp. u. t.)*, redzams, ka no visiem 38 somu baznīcu tipiēm mūsu A tipa plānus uzrāda deviņi tipi: 1.–8. un 15. tips, pavisam ar 180 baznīcām. Cik no šīm baznīcām bijušas koka, nav nosakāms, jo attēlos, blakus jaunākā laikā celtām baznīcām, uzrādītas vecās koka baznīcas tikai dažos gadījumos (*Kristiinankaupunki, 117. lpp., Mouhijärvi, 167. lpp. u. c.*). Jāpiebilst, ka Lindberga uzstādītais V tips ar kvadrāta plānu A tipam nav pieskaitāms.

Zviedrijas visvecākā koka baznīca Blomskogā (17. gs.), šķiet, sākumā bijusi A tipa, jo Ekhoofs (*Emil Eckhoff, Svenska Stavkyrkor*, 300. lpp.) altāra telpas piebūvi rāda ar raustītu līniju. A tipa labus paraugus, ko ev. traucē maza vējtvera piebūve, rāda kapelas, kā, piemēram, kapela Skagenā.

P. Galaune, apcerēdams **Lietuvas** koka baznīcu ģenēzi (*Lietuviu liaudies menas*, 77. lpp. u. t.) izteic uzskatu, ka vietējās vecākās koka baznīcas par paraugu ņēmušas klēti un dzīvojamo ēku (...*toji bažnyčiu forma atitinka tuo laiku buvusių Lietuvoje medinių statinių, klečių bei gyvenamojo namo formas...*). Galaune noteikti noraida varbūtību, ka koka baznīcu formas Lietuva būtu aizguvusi no citurienes, no Polijas (...*negalime prileisti, kad medinių bažnyčių architektūrinės formas būtų atnestos į Lietuvą iš ten, kur buvo skelbiamas Kristus mokslas, šino atveju, tā Lenkojos*). Minētam apcerējumam pievienotie klēts (46. lpp.) un dzīvojamo ēku (49. lpp.) plāni rāda viscaur iegarena taisnstūra formu, t. i., tieši to, kas raksturīga A tipam. Baznīcas plānu attīstības shēmā (84. lpp., 41. zīm.), bez torņa veidotais A tips saskatāms pirmajā no kreisās puses figūrā, bet ar torni — ceturtajā figūrā (Tab. VI, 1 un 4). Cik plaši A tips — vienkāršā un kombinētā veidā — būtu bijis izplatīts Lietuvas koka baznīcu celtniecībā, par to trūkst sīkāku datu. No baznīcām, kuru attēli ievietoti Galaunes publicētā darbā, A tipam pieskaitāma Rumšiškų baznīciņa (32. zīm.; sal. arī tekstu 80. lpp.: *Kodel gij Lietuvoje bažnyčios statiniui negalejo būti pritaikyta kiek ņakeista ir praplatinta klėtis*). XVIII gs. celtā Kurtuvenu, tāpat kā vēl vecākā, XVII gs. celtā Salantu baznīca, ņemot vērā altāra telpas veidojumu, A tipā vairs neiederas.

Apskatot **lielkrievu** koka baznīcu tipus, I. Grabars (c., III, 344. lpp.) aizrāda, ka krievu ziemeļu sādžas, kurām nebūtu pa spēkam celt savu baznīcu, taisot vismaz kapelu (*часовня*), kas būtu uzskatāma par vienkāršotu baznīcas veidojumu (*простѣйшее выражение церкви*). "Tādas kapelas visizplatītākais tips," raksta Grabars, "ir parastā istaba vai pat vienkārši klēts (*даже просто амбаръ*) ar priekšnamu. Ja korē nebūtu krusta, tad neviens nevarētu atminēt tādas celtnes uzdevumu. Šī tipa kapelas un baznīcas, t. i., tādas, kuru plāns ir četrstūris un kuras līdzīgi istabām nosegtas ar divslīpju jumtu, no seniem laikiem dēvē par *клецки, клѣцки, клѣтцки* vai, pareizāk, *клѣтски* celtām, — citiem vārdiem: celtām kā *клѣти* vai *избы*. Šo baznīcu grupa ir pēc skaita vislielākā, un pie tam *клѣтцкѣй храмъ*, jādodomā, ir pirmatnējā baznīcas forma. Ļoti iespējams, ka tieši šī no parastā dzīvokļa aizgūtā forma tikusi lietota, ceļot Krievijā pirmos dievnamus pēc kristīgās ticības pieņemšanas." Sacitam pievienotā ilustrācija, kapela Kokšengā (c., III, 337. lpp.) rāda Latgales A tipu, papildinātu ar prostila lieveni, kā vēl šobaltdien sastop pie dzīvojamās ēkas Latgalē.

A tipa izplatība viņpus Lietuvas vērojama galvenām kārtām dienvidu virzienā: **Galīcijā, Bukovinā, Besarābijā**, t. i., tieši tik tālu, cik tālu

vispārīgi var izsekot koka baznīcu celtnēm, jo pēc Stšigovska konstatējuma (*Early Church Art in Northern Europe*, Ch. II, Wooden architecture in Eastern Europe, 51. lpp.) koka baznīcas Dalmācijā vai Serbijā nav atrodamas (*are found only in Slavonia and Croatia, not in Dalmatia or Serbia*).

Iztirzājot koka baznīcu celtniecību **Piekarpatu Galīcijā**, Obmiņskis (*O cerkwach drewnianych w Galicyi*, Sprawozd. do bad. hist. sztuki w Polsce, T. IX, 484. lpp.) uzstāda piecus tipus, no kuriem pirmie trīs atbilst mūsu A tipam. Obmiņskis aizrāda uz t. s. Ņeborovska tipu ar kvadrātveidīgu plānu un piebilst, ka ar zināmu pamatu šo tipu varot uzskatīt par visvecāko. Svarīgs ir Obmiņska aizrādījums par Ņeborovska tipa līdzību ar dzīvojamo māju (*Ten dom Boży składał się podobnie, jak dom mieszkalny, z jednej izby zasadniczo kwadratowej, z wejściem od czoła, typ, który w literaturze ma ustaloną nazwę "nieborowskiego", i z pewną zlusznością uważany jest najstarszy*). Šī elementāri vienkāršā tipa nodibināšanās Piekarpatu Galīcijā varēja notikt tūlīt ar kristīgās ticības ieviešanu 870. gadā, tātad apmēram 100 gadus agrāk nekā Polijā vai Krievijā, kur kristīgo ticību ieviesa 965. resp. 986. gadā. Divkāršodamies kvadrātveidīgais pamata tips dod divu telpu baznīcu (*dwu-izbowy*), bet trīskāršodamies — trīstelpu baznīcu (*troj-izbowy*). Abos pēdējos gadījumos plāna kopforma paliek iegarenais taisnstūris — A tips. Ļoti raksturīgs A tipa paraugus publicējis D. Ščerbakivskis (*Українське мистецтво. II Буковинські і Галицькі деревляні церкви*, 1926). XVIII gs. beigās celtā Tirniokas peripterālā koka baznīca vai Širivci-Doļisni ciemā 1779. gadā celtais 3 x 6 stabu koka peripters šķiet nolējums no Naudaskalna peripterālās koka kapelas. Uz analogiju starp trīstelpu koka baznīcu un trīstelpu dzīvojamo māju aizrāda vēl Dr. M. Dragans (c. I, 34. lpp. 73. att.).

Austrumprūsijas novadiem A tips nav bijis svešs, par ko liecina, piemēram, Šarnavas koka baznīca Neidenburgas apriņķī (*Dethlefsen. Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen*, Tf. 32).

A tipa paraugi sastopami arī **Rietumprūsijā**, kā redzams no B. Šmīda (*Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, III Bd.) publicētās Lihtfeldas koka baznīcas (286. lpp.). Vienīgais papildinājums šeit būtu vējtvera piebūve baznīcas garenšānos, kas nedaudz traucē absolūto taisnstūra formu. Ap 1660. gadu Fišvaserā (Brandenburgā) celtā A tipa baznīca (arī ar vējtvera piebūvi šānos) pēc materiāla ir koka un ķieģeļu režģu būve, kas rāda pāreju uz tirā mūra celtni (publicējis J. Strzygowski, *Early Church Art in Northern Europe with special referance to timber construction and decoration*, 1928, 80. lpp.). Mūsu A tipam atbilstošo formu Zezelbergs (*Seeselberg. Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker*, 70. lpp.) apzīmē par *Reinli-Typus*, atšķirīgi no *Veggli-Typus*, kas atbilst mūsu D tipam.

Kā kuriozu varētu atzīmēt, ka tālā **Islande** savām velēnu baznīcām lieto

iegarenā taisnstūra formu (*E. Sacher. Die aus Grassoden und Holz gebauten Höfe und Kirchen in Island*).

Senajā **Livonijā** iegarenā taisnstūra plāns ieviesās baznīcu celtniecībā XII gs. līdz ar kristīgo ticību. Tā bija bīskapa Meinharda ap 1186. gadu Mārtiņa salā pie Salaspils celtā Sv. Mārtiņa mūra baznīca (P. Kampe. Salaspils un Ikšķiles senie celtniecības pieminekļi, 48. lpp.), kas uzrāda A tipu tirā formā. Joprojām saistīts pie mūra baznīcām, šis tips sastopams **Vidzemē** XVII un XVIII gs. Starp baznīcām, kuras atzīmētas P. Kampes darbā "Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660–1710)" iegarenu taisnstūra plānu uzrāda Burtnieku (118. lpp.), Raudas (165. lpp.), Siguldas (175. lpp.) un Trikātas (185. lpp.) mūra baznīca un Liepupes (145. lpp.) jauktā materiāla baznīca ar koka draudzes telpu un mūra altāra telpu. Koka baznīcu, kas būtu sekojušas A tipa paraugam, šķietami nav bijis.

Jau agrāk aizrādīts, ka, pēc P. Galaunes atzinuma, Lietuvā vecākas koka baznīcas vedināmas atpakaļ uz antohtonām klēts un dzīvojamās ēkas formām. P. Kundziņš, apcerot mūsu saiešanas kambaru atbalstu stabus ("Latvju arhitektūra", Latviešu konversācijas vārdnīca, 21480. lpp.), raksta: "Šī forma liecina, ka pat sakrāliem uzdevumiem sākumā nemeklēja paraugu tā laika stilu arhitektūrā (barokā)". Ar to mēs varam iedomāties daudz maz līdzīgu stāvokli tam, kāds bija Lietuvā: agrā laikmetā koka baznīcu celtniecība griezās, ja tā varētu teikt, ar ģīmi pret tautas mākslu un ņēma no šīs mākslas formām paraugus.

Raksturojot Krievijas ziemeļu koka baznīcu celtniecību, Grabars (c., III, 338. lpp.) raksta: "Salīdzinot vienā un tajā pašā laikā celtās baznīcas un istabas, nevar neredzēt, ka to celšanas paņēmieni ir kopīgi (*общность*) un ka sikumos, bet it sevišķi dekorācijā, šie paņēmieni kļūst pilnīgi vienādi (*тождественность*)."

Apcerot Latgales koka baznīcas, B. Vipers ("Latvijas māksla baroka laikmetā", 143. lpp.) atzīmē ne vien lokālās koka tehnikas tradīcijas, bet, analizējot Višķu baznīcu, saka arī, ka "plānā un masu kompozīcijā mēs te atrodam senu lokālās celtniecības tradīciju paliekas, kas netverami sajaucas ar vēsturisko ciklu iedīrbi". Kaut gan Višķu baznīca, būdama visā Latgales koka baznīcu celtniecībā *unikums*, varbūt mazāk iederētos tipu jautājuma iztirzājumā, tomēr svarīgi ir arvien no jauna dzirdēt, ka mūsu sakrālā koka celtniecība šādā vai tādā veidā centusies piekļauties vietējai, pašu tautas izkoptai un nevis no svešatnes ienākušai formai.

Lieki būtu aizrādīt, ka mūsu tautas celtniecības būvtipi savos plānos viscaur balstās uz iegarenu taisnstūra formu. Pēc visa līdz šim sacītā liktos dabīgi, ja Latgales agrā koka baznīcu celtniecība būtu saglabājusi tieši šo

iegareno taisnstūra formu. Tas tomēr nav noticis, jo citi tipi, iegūdami pārsvaru, nobīdījuši A tipu gandrīz galīgi pie malas.

Starp visiem Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā sastopamiem plānu risinājumiem A tips ir neapšaubāmi pats vienkāršākais. Liktos, ka vienkāršības ziņā vispār nebūtu vairs iespējams iet tālāk par A tipa taisnstūri. Pret to jāaizrāda, ka Lietuva savām koka baznīcām, bet Polija savām mūra baznīcām dažkārt izmantojusi trijstūra plānu. Kā paraugus minētai ultravienkāršai plāna formai varētu atzīmēt Lietuvas Deguču baznīcu Taurogenes apriņķī (pēc Vitauta Dižā kultūras muzeja materiāliem) un pāris mūra baznīcu Polijā (pēc Dr. Šablovska publikācijas).

B tips

Iegarenā taisnstūra vienu galu pārvēršot par poligonu, rodas forma, kas tipiska jau prāvākam koka baznīcu skaitam Latgalē. Šo īpato oblongo formu ar vienu taisnstūrainu, bet otru poligonālu galu apzīmēsim par B tipu. Draudzes telpas un altāra telpas savstarpējā nešķirotība, kas bija jau A tipa raksturīga pazīme, paliek spēkā arī B tipa plānos.

Visvienkāršākā veida B tips parādās Terehovas kapu kapelā (Tab. I, 7). Jau no šī pirmā parauga labi redzams, ka draudzes telpa un altāra telpa nav vēl diferencētas, bet sakļaujas vienā kopīgā telpas elementā tāpat kā A tipā. B tipa kombinētais variants rodas, vai nu piebūvējot pie ieejas vaļējus vai slēgtus lieveņus, vai nu altāra galā ceļot 1–2 piebūves, vai arī taisot abus minētos papildinājumus. Ja A tips vēl nevarēja uzrādīt par savu nevienu draudzes baznīcu vai lielāku celtni, tad B tipu reprezentē galvenām kārtām jau baznīcas un nevis kapelas, pie kam šo baznīcu lielākie apbūves laukumi tuvojas 250 m². Baznīcas priekšējās fasādes izveidojumā redzams daudzos gadījumos četru stabu lieveņa motīvs. Terehovas plāna vienkāršību, papildinātu tikai ar priekšhalli, rāda Andzeļmuižas baznīca (Tab. I, 8). Tādu pašu vienkāršu paņēmieni rāda Istras un Piedrujas kapela (Tab. IV, 7, 8); tāpat, bet ar ciešu vējtveri — Savelinku kapu kapela pie Zilupes (Tab. IV, 3). Vienpusīgas piebūves altāra telpas galā, paturot pie tam lieveņa motīvu pie ieejas, rāda Akra un Pienēni (Tab. I, 10. un 9), bet bez lieveņa — Ambeļmuižā (Tab. IV, 4). Beidzot, divas simetriskas piebūves altāra telpas galā un slēgtu priekšhalli pie ieejas rāda divas lielās baznīcas Beresnos un Atašienē (Tab. IV, b un 1), pie kam jāpiemetina, ka Beresnu celtnē pirmveidā bijusi daudz isāka un bez piebūvēm altāra daļa.

Jau šeit būtu jāatzīmē kāda īpaša parādība, kas varētu radīt pārpratumus. Nupat minētās Beresnu un Atašienes baznīcas, novietojot altāra telpai sānos simetriski ik pa piebūvei, ievada it kā šķērsbaznīcas motīvu, kas savukārt ierosina krusta motīva priekšstatu. Pret tādu tulkojumu jāaizrāda,

ka šķērsbaznīcas premisa ir šķērsvirziena nepārtrauktība. Tā kā abos gadījumos, Beresos un Atašienē, garenvirziens pārtrauc šķērsvirzienu, arī abos minētajos plānos nekāda šķērsbaznīcas motīva nav. Trūkstot šķērsbaznīcai, atkrīt arī jautājums par krusta motīvu (plāna tipoloģiskā nozīmē).

Meklējot B tipam analogijas kaimiņu koka baznīcu celtniecībā, varētu vispirms atzīmēt, ka, pēc Lindberga ziņām (*Suomen historialliset kirkkotypit (Suomen kirkot, 326. lpp.)*), šis tips (Pēc Lindberga — 9.) **Somijā** reprezentēts pavisam četrās XVII gs. un trijās XVIII gs. baznīcās, no kurām koka materiāla celtnes bijušas: Jokioinenē (1631), Lumparlandē (1638), Pihemā (1667) un Toholampi (1765). No šī isā saraksta redzams, ka B tips, salīdzinot ar A tipu, somu arhitektūrā veido pavisam niecīgu daļu.

B tipa raksturīgu paraugu **Zviedrijā** rāda sakarā ar A tipu jau minētā XVII gadsimteņa baznīca Blomskugā. Šķietami celta kā tīra A tipa būve, tā ar altāra telpas piebūvi pārgājusi D tipā. (Par D tipu sk. turpmāk.) Pēc XVII gs. notikušās sakristejas piebūves tā visvēlāk 1697. gadā, izdarot pagarinājumu, pārvērsta B tipā. Pēc torņa piebūves 1701. gadā tai dienvidu pusē 1746. gadā iebūvēta spēcīga krusta roka, ar ko iezīmējies pārejas ceļš no longitudinālā tipa uz centrālo tipu. Visā attiecīgajā literatūrā grūti būtu sameklēt kādu citu koka baznīcas paraugu, pie kura varētu novērot viena tipa elastīgo pāreju otrā tipā tikpat labi, kā zviedru vecajā Blomskugas baznīcā.

P. Galaune, dodot **Lietuvas** koka baznīcu attīstības shēmu (c. 84. lpp. 41. zīm.), šo tipu pat pavisam nepiemin. Pazīstams tas bijis turpreti **Austrumprūsijā**, kā to rāda, piemēram, Rauškenes baznīca (*Dethlefsen, C. Tf. 31; sk. arī Tab. IV, 5*). Šīs baznīcas galvenā atšķirība no Latgales B tipa saskatāma luktu iekārtojumā. Mūsu B tips ierāda luktām to pašu vietu, ko visi pārējie tipi: pie garenass virziena ieejas. Rauškenes baznīcā luktas novietojas ne vien pie minētās ieejas, bet arī gar abiem sāniem un pat altāra poligona daļā. Bez ieejas garenass virzienā radītas vēl divas ieejas baznīcas sānos.

1723. gadā Maņovas celto Sv. Sebastjāna koka baznīcu **Rietumgalicijā**, kas rāda B tipu tīrā formā, publicējuši jau 1916. gadā Felikss Kopera un Leonhards Lepšijs (*Kościół drewniane Galicyi Zachodniej, 136. lpp.*) ar atzīmi, ka baznīca nojaukta 1912. gadā. Dr. Tadeušs Šidlovskis šo pašu baznīcu uzņēmis 1938. gadā plašajā izdevumā *Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny. Część III. Wojewódstwo Krakowskie. Tom I. Zeszyt I. Powiat Nowatarski, 114. lpp.* Baznīcas izmēri — 6,75 x 10,3 m. Turpat Šidlovskis ievietojis (157. lpp.) Sromovcu (*Sromowce Niżne*) Sv. Katrīnas koka baznīcas plānu. Šeit B tipa skaidrību traucē gara piebūve galvenā bloka ziemeļu pusē. Celtnē publicēta arī minētajā Koperas un Lepšija apcerējumā *Kościół drewniane etc.* (1916). Salīdzinot abas publikācijas, redzams, ka laikā no 1916. līdz 1938. gadam piebūvē notikuši ievērojami grozījumi.

Jaukta materiāla B tipa baznīcu ar mūra altāra telpu un koka draudzes

telpu, celtu 1785. gadā **Kerntenē**, aprakstījis J. Stšigovskis apcerējumā *Helft die verlorene Holzbaukunst Oesterreichs wieder finden* (iesp. *Der Pflug*, H. 1, Januar 1926). Tipa tiro formu traucē sakristejas piebūve ēkas ziemeļu sānos. Apcerējumā *Early Church Art in Northern Europe* Stšigovskis atzīmē divas B tipa baznīcas: vienu Hermsvaldē (**Brandenburgā**), režģu būvi (80. lpp.), otru, celtu 1822. gadā, Veļika Mlakā **Slovākijā** (izmēri — 9,40 x 6,20, 51. lpp.) — 1764. gadā. **Ungārijā** (*Gödeny haza*) celto B tipa koka baznīcu ar vienu torni, ar svērtēniski piekārtotu dēļu apšuvumu, publicējusi Dr. I. Balogh (*Magyar fatornyok "Irta II Kiadás"*, 1935, 14. att.). Tīru B tipa formu **Bukovinā** uzrāda 1773. gadā Novi Mamaivci celtā koka baznīca (publ. D. Ščerbakivskis, c. (Dragana) c. 46. lpp.) trīsdaļu koka baznīcas attīstības tabulā uzņemtā Dašivkas baznīca un tā paša autora (c. 44. lpp.) aprakstītā 1790. gadā Sinevidsko Viznē celtā koka baznīca.

Ar **Transilvānijas** B tipa atrisinājumiem iepazīstina Anastasiu Popa apcerējumā *Biserici vechi de lemn din Transilvania si Maramures* (1937), publicējot 200–300 gadus veco koka baznīcu *Campia Turzii*. Atšķirīgi no parastā paņēmiena lievenis šai baznīcai piebūvēts tikai dienvidu pusē. Tāda pati lieveņa novietne redzama tālākā koka baznīcā Lunkā (Murešas apr.). Petranu (*Bisericile de lemn di judetul Arad*, 1927). B tipa koka baznīcas atzīmē Honcišorā (*Hontisor*), Tarmurē un Kaprucā (*Capruta*). Pēdējā gadījumā altāra telpas sešstūra puses vietā stājusies desmitstūra puse. Uzstādot tipu sarakstu, Petranu (*Bisericile .. Arad*) atzīmē B tipu vēl Besarābijā, Tarnovicā, Očos, Pleščucā, Honcišorā un Sarkošā, pie kam altāra telpas forma ir puse no sešstūra, astoņstūra vai desmitstūra. Šī formas dažādība norāda, ka B tips **Rumānijas** atsevišķos novados (Aradā) bijis ļoti plaši izplatīts un izkopts. To apstiprina Petranu 1931. gada publikācija *Monumentele istorice ale Iudet. Bihor I. Bisericile de lemn*, kur no minētiem 22 tiptiem četri atbilst B tipam, pie kam altāra telpai izmantota vienā gadījumā arī puse no divpadsmitstūra. Jāpiebilst, ka B tips mūra baznīcās konstatēts **Šveicē** no 1687. gada (sal. *Albert Braselmann. Der Kirchenbau des Protestantismus des 17. und 18. Jahrhunderts im Bergischen*. Inaug. Dissert. zur Erlung d. Doktorwürde der hohen philosoph. Fak. der Univ. Bern, 1912).

Beidzot, starp daudzām **Vidzemes** baznīcām, kas attēlotas P. Kampes agrāk minētajā darbā ("Baznīcu celtniecība Vidzemē etc.") nav nevienas B tipa koka baznīcas, bet ir gan divas šī tipa mūra baznīcas (Limbažos, 48. lpp. un Matišos, 154. lpp.).

C tips

B tipu varam iedomāties radušos tādā kārtā, ka iegarenam taisnstūrim viens gals pārvērsts par poligonu. Pārvēršot iegarenam taisnstūrim abus

galus par poligoniem, rodas tālāks jauns tips, ko apzīmēsim par C tipu. C tipa pamatnoteikums attiecībā uz draudzes un altāra telpu paliek tas pats, kas bija A un B tipam: abas telpas paliek pēc platuma savstarpēji nešķirotas.

Vērojot, ka C tips ļoti plaši izplatīts no Somijas ziemeļos līdz Rumānijai dienvidos, pārsteidz tas, ka **Latgales koka baznīcu starpā šis tips nevienā gadījumā nav konstatējams**. Vienīgi pieļaujot apzīmējumu "slēptā" vai "iekūņotā veidā", varētu šī tipa pazīmes saskatīt kā 1938. gadā nodegušās Ludzas baznīcas šķērstraktā, tā arī Višķu baznīcas centrālajā oktagonā, kurš celtnes garenass virzienā nedaudz pastiepts un tādēļ nav vairs regulārs oktogons. Šim C tipa iztrūkumam Latgalē stāv preti liela regulāro oktagonālpānu bagātība, bet pie tiem būs jāpakavējas īpaši, jo tie pieder centrālo vai mediālo celtnu grupai.

Somu baznīcu celtniecībā K. Lindbergs (c., 11. tips, 326. lpp.) C tipu atzīmē kādos desmit gadījumos, sākot ar 1690. gadā celto Sievi baznīcu, bet Stšigovskis (*Early Church Art in Northern Europe*, 70. lpp.) — divos gadījumos: Kilmanoski un Vestaufjerdā. Tajā pašā apcerējumā (80. lpp.) minēta C tipa Storbekas baznīca **Brandenburgā**, dib. 1730. gadā.

Austrumprūsijā tā paraugus atzīmējis Detlefsens Pētersvaldē (Tab. I, b) un Reihēnavā.

Starp **Rietumprūsijas** mūra baznīcām šo tipu uzrāda J. Heize (*Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, 1884, 7) Šveces apriņķī. Tā ir gan ne baznīca, bet tikai kapela, celta Sv. Jurim par godu jau 1474. gadā un atjaunota 1713. gadā (328. lpp.). I. Kote (*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Prov. Posen. III. Kreis Posen-Ost*, 19. lpp.) publicējis C tipa mūra baznīcu **Poznaņas** apriņķa Lusovā. **Sandomiras** novadā A. Bastšikovskis (*K. Aleksander Bastrykowski. Zabytki kościelnego budownictwa drzewnego w diecezji Sandomierskiej*. Kraków, MCM XXX) uzrāda C tipa koka baznīcu Mročkovā. Tai pašā apcerējumā attēlotā Bļizinas baznīca (233. lpp.), celta 1818. gadā, ar īpašu altāra telpas piebūvi, rada pieskares punktu ar dažām Latgales koka baznīcām, kā, piemēram, ar Dubnas baznīcu, par ko sk. turpmāk. Uzstādot **Rumānijas** koka baznīcu tipa shematiskos plānus, Petranu (c. Bihor, Tab. LXXX, *Tipul planurilor*) C tipu zīmē kā 13., 17. un 19. pēc skaita. Tas pats autors (c. Arad) starp Rumānijai raksturīgiem koka baznīcu plāniem uzrāda C tipu Grošu baznīcā. Dr. M. Dragans (c., 45. lpp.) rāda, ka Ukrainas trīsdaļu plānu koka baznīcas pa daļai seko arī C tipam (Mošnogorā, Obarimā), ierādot Mošnogoras plānam pilnvērtīga tipa nozīmi trīsdaļu baznīcu plānu attīstības ciklā.

C tips atrodams arī starp Kurzemes baznīcām Spārē (B. Vipērs, c., 119. lpp.); P. Arends ("Arhitektūra un baznīcas māksla Talsu novadā", 1835, 24. lpp.), bet starp Vidzemes baznīcām — Liepupē (P. Arends, c. 24. lpp.).

Lietuvā C tips izmantots tiklab nelielām kapu kapelām, kā arī prāvām

draudzes baznīcām. Vītauta Dižā kultūras muzejā Kauņā atrodas Kartenas (Kretingas apr.) kapu kapelas attēls — klasisks C tipa paraugs “tīrā” veidā, t. i., bez jebkādām piebūvēm. No baznīcām būtu minamas divas: Žaļosjos (Vilkavišķu apr.) un Sasnavā (Mariampoles apr.). Pirmā no šīm celtnēm uzrāda stipri izstieptu oktogonu (11,00 x 18,00 m), kura garenvirzienu spēcīgi pastiprina divas taisnstūrainas piebūves, viena pie ieejas, otra pie altāra gala. Paņēmienu līdzību ar Latgales Dubnas baznīcu palielina griestu atbalsts uz četriem stabiem. Kardinālā atšķirība starp abām celtnēm ir tā, ka Dubna altāri ievirza īpašā telpā, kas ir šaurāka par draudzes telpu. Ar to Dubnas baznīcas piederība C tipam atkrīt. Žaļosju celtne turpretī altāri patur oktogonā un ar to apliecina savu piederību C tipam.

Vislielāko interesi var modināt plašā (16,0 x 27,5 m) Sasnavas baznīca, kurai labu analogu rāda Latgales mazā baznīca Baltā Dukstīgalā (I, 4). Abos atrisinājumos oktogona četri sāni pavirzīti uz priekšu, radot noslēgumā divus trapeceveida piedēkļus. Viens no tiem izpilda vējtvera uzdevumu, bet otrs pārņem divas dažādas funkcijas: Sasnavā tur novieto altāri, bet Dukstīgalā — sakristeju.

J. Stšigovska publicētā Storbekas baznīca, tāpat kā A. Bastšikovska Bļizinas baznīca, rāda kvadrātveida piebūvi altāra telpas galā. Tādu pašu iekārtu vēl redzam B. Šmīda (c.) publicētajā Fredenavas (156. lpp.) un Zlotkovas baznīcā (158. lpp.) Rozenbergas apriņķī **Rietumprūsijā**. Pirmā no šīm baznīcām dibināta jau XIV gs., bet pārbūvēta 1595., 1719. un 1768. gadā; otrā baznīca celta 1576. gadā. Abās baznīcās piebūve paredzēta sakristejai, bet ne altārim, jo altāris palicis savā vecajā vietā poligona galā ar nelielu atvirzījumu no gala sienas, lai varētu iekļūt sakristejā. Ja C tips ar piebūvi poligona galā vai sānos zaudē savu “tīro” formu, tad šis zaudējums tomēr neskar paša tipa saknes, un Fredenavas vai Zlotovas baznīcas nešaubīgi pieskaitāmas C tipam. Citāda aina paveras Bļizinas baznīcā. Šeit altāris ievirzīts īpašā telpā, kas ir šaurāka par draudzes telpu, — ar ko radīts stāvoklis, kas neatbilst C tipa pamatnoteikumam. Bļizinas baznīca tādēļ C tipā vairs neiederas.

Agrāk jau aizrādīts, ka 1938. gadā nodegusi Ludzas baznīca uzrāda C tipu iekūņotā, slēptā veidā. Līdzīgi atrisinājumi sastopami arī ārzemēs, kā, piemēram, XVII gs. koka baznīcā Opatovā (J. Kohte, c., III daļa, Kempenes apr., 340.41. lpp.).

Latgales koka baznīcu celtniecība vairījusies no iregulārā astoņstūra, jo, kā jau aizrādīts, vienīgi Višķu baznīcas kodols uzrāda novirzīšanos uz tā pusi. Regulārais astoņstūris ir tā forma, ko Latgales centrālo baznīcas ēku grupa rāda daudzos gadījumos. Piebūvējot vienam astoņstūra sānam kvadrātveidīgo altāra telpu, bet tieši pretējam sānam vējtveri (kā, piemēram, Dubnas baznīcā), centrālais celtnes raksturs zūd un tā vietā ierodas longi-

tudinālais raksturs. Minētais atrisinājums Dubnā labi rāda, ka robeža starp **longitudinālo** un **centrālo** tipu īpašā gadījumā var kļūt ļoti labila un var radīt pat grūtības, izšķirot piederību pie noteikta tipa. Tādēļ līdzīgi gadījumi jāizdala īpašā **mediālā** grupā, kurā iederas pārejas formas starp longitudinalo un centrālo tipu. Konkrēti mediālam tipam Latgalē pieskaitāmas baznīcas Višķos, Dubnā un Baltā Dukstīgalā.

A. Braselmans (c.) rakstā par Šveices 17. un 18. gs. mūra baznīcām rāda tiešu pāreju no A tipa uz C tipu: Rosbahā 1763. gadā celtā baznīca ir ar četriem noapaļotiem stūriem, bet 1790. gadā celtā Ronsdorfas baznīca stūru apaļumu iztaisno diagonālvirzienā, ar ko panākts C tips tūrā formā.

D tips

Līdz šim aprakstīto tipu raksturīgā pazīme bija draudzes telpas un altāra telpas kopīgais platums vai savstarpējā nešķirotība. Pastāvot šai attiecībai, grūti būtu pateikt, kur beidzas viena un kur sākas otra no minētām telpām. Īstenībā pirmajos trijos tipos mums bija darišana ar **vienu** telpu; par divām telpām (draudzes un altāra) šeit var runāt vairāk iedomājama nekā reāla sadalījuma nozīmē.

D tips ir pirmais tips, kur abas minētās telpas, būdamas dažāda platumā, stingri norobežojas viena no otras. D tips ir visvairāk izplatītais starp visiem pārējiem tipiem Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā. Tas ne vien dominē skaitliskā ziņā, bet arī pārspēj citus tipus ar savu variantu dažādību un māksliniecisko sasniegumu augstumu. D tipā altāra telpa ir — kā jau aizrādīts — šaurāka par draudzes telpu. Tūlīt būtu pat grūti apzināt visas tās tālu ejošās sekas, kas radās sakarā ar jauno iekārtu. Pilnā mērā tās būs izvērtējamas tikai pēc baznīcas uzbūves iztīrījuma. Atskaitot ļoti retus izņēmumus, kā, piemēram, Pildas veco koka baznīcu un Rogaižas kapsētas kapelu, D tipa altāra telpa noslēdzas poligonāli.

Taisnstūrainais vai poligonālais altāra telpas noslēgums varētu vedināt uz domām, ka D tipā jātaisa kāds iedalījums. Ja ņemam vērā to, ka D tips citās zemēs, kā, piemēram, Rumānijā, altāra telpu noslēdz ar četru, piecu, sešu, astoņu, desmit un divpadsmitstūru daļām, tad jāatzīst, ka tipu skaits, balstīts uz altāra telpas dažādo formu, izaugtu ārkārtīgi liels. To arī tiešām var konstatēt Petranu apcerējumā *Monumentale istorice ale Iudetulni Bihor I*, kur tas sasniedz 22! Latgales apstākļiem labi atbilst, ja D tipa pamatā liek draudzes telpas un altāra telpas platumā dažādību, neprasot tālāk par altāra telpas noslēgumu.

D tipu sastop kā vienjoma (Rageļos, Tab. IV, 2), tā arī trīsjomu celtnes (Eversmūižā, Tab. V, 3), ar divām simetriskām (Indricā, Tab. V, 4) vai ar

vienu asimetrisku (Zosnā, Tab. V, 1) piebūvi pie altāra telpas, ar ciešu priekštelpu (Pušā, Tab. V, 2) vai ar atklātu lieveni (Rageļos, Tab. IV, 2), ar diviem torņiem (Raipolē, Tab. IV, 10) vai ar vienu (nelielu) torni (Indricā, Tab. V, 4). Šim sarakstam pēc piederības jāpievieno vēl Rozentova, Dukstīgals, Stoļerova, Brigi, Vidsmuiža un dažas celtnes, kas tikai pastiprina agrāk izteikto konstatējumu par D tipa izplatīšanos Latgalē.

D tipa tīrai formai piesaistās klāt dažādas piebūves, tāpat kā iepriekšējiem A, B un C tipiēm. Vienpusīgi izbūvētā sakristeja vājināja celtnes stingro simetriju (Rageļos, Dukstīgālā, Zosnā, Vidsmuižā, Pildā). Lai šo trūkumu novērstu, parasti taisīja sakristejai pretējā baznīcas pusē otru kambari (Stoļerovā, Eversmuižā, Indricā, Rozentovā, Pušā). Šīs divas telpas saistīja pie galvenā bloka dažādi: vai nu izmantojot tikai nelielo platumu, kas radās ar draudzes telpas un altāra telpas diferenci (Brigos, Tab. IV, 9), vai nu izvirzot minētās piebūves spēcīgi ārpus galvenā bloka sānu laidīem (Stoļerovā, Tab. V, 8), vai arī kombinējot abus paņēmienus (Raipolē, Tab. IV, 10). Pirmajā gadījumā nepārprotami notiek pagrieziens uz to visvecāko tempļu pusi, kurus piemin Batlers (*Buttler*) savā apcerējumā *Nabataean temple plans* etc. Ka šis pagrieziens nav beidzies pat visjaunākā laikā, par to liecina piemēram, Strūžānu jaunā koka baznīca (Tab. IV, 11). Otrajā gadījumā, ar izvirzītām piebūvēm, rodas tāpat kā B tipā it kā šķērsbaznīcas un krusta motīvs.

Lieku reizi gribētos uzsvērt, ka Latgales D tipa trīsjomu baznīcās iekšējie jomu stabi vienmēr nostādīti tā, ka virs tiem uzbūvētās sienas atrodas pilnīgi vienā laidā ar altāra telpas sānu sienām. Viegli saskatāms, ka ar tādu iekārtu draudzes telpas vidusjoms un altāra telpa no jauna gūst to vienību, uz kuras balstās B tips, vai, citiem vārdiem, D tipa vidusjoms kopā ar altāra telpu rada pilnvērtīgu B tipa formu.

Atstājot pagaidām neskartu uzbūves jautājumu, jo par to būs jārunā vēlāk, šeit lai būtu atzīmēts tas tīri organiskais process, ko vērojam, vienkāršākam būvtipam pārveidojoties komplicētākā būvtipā. Līdz šim tas noritējis pakāpeniski, bez jebkādiem lēcieniem, un arī tālākā tipu attīstības gaita rādīs to pašu organiskās, pakāpeniskās augšanas ainu.

Šī organiskās dabas pazīme arhitektūrā vispārīgi nav zemu vērtējama, jo tā ir raksturīga arhitektūras monumentālajam virzienam. Atceroties seno grieķu tempļu tipu maiņu no apterila līdz monopteram (prof. Dr. *H. Muchau*. *Pfahlbau und Griechentempel*), jūtam visā norisē iekšēju likumību, kurai tā pakļauta. Dots zināmu iespējamību loks starp divām galējībām, ko vienā pusē iezīmē kolonnu trūkums (apterils), bet otrā pusē — sienas trūkums (monopters). Starp minētām divām galējībām norit tipu maiņa: apterils, *in anthis*, prostils, amfiprostils, peripters, pseidoperipters, dipters, pseidodipters un monopters, — ar tādu pašu likumību, kādu varam iedomāties

Mendeļjeva elementu tabulā. Sekojot tālāk Latgales koka baznīcu tipu attīstībai, būs redzams, ka arī šeit forma nostaiģā noteiktu iespējamību loku. Sākdamās ar iegarenu taisnstūri, tā izaug līdz diezgan komplicētai garenbūvei, lai pēc tam, izgājusi cauri mediālam un centrālam tipam, atgrieztos izejas stāvoklī. Tikko skicētā norise iedomājama, protams, tikai kā ideāla attīstības shēma, tāpat kā grieķu tempļu tipi nebūs cēlušies cits pēc cita tieši tajā sakārtojumā, kā nupat aprādīts.

Pievēršoties D tipa atsevišķām celtnēm Latgalē, nevar palikt nepamanīts apstāklis, ka daudzas no tām veidojušas draudzes telpu kā pilnīgu kvadrātu vai kā kvadrātam tuvu taisnstūri. Tā kā tas pats novērojams arī turpmākā garentipā E, tad pie šīs parādības sīkāk būs jāpakavējas sakarā ar E tipa apcerējumu. Pagaidām konstatēsim, ka kvadrātveida vai kvadrātam tuvu draudzes telpu uzrāda D tipa baznīcas Brigos (11,8 x 11,8), Dukstigalā (10,6 x 10,4), Stoļerovā (11,6 x 11,6), Zosnā (6,0 x 6,20), Pušā (10,7 x 10,7), Rozentovā, vecajā daļā (10,2 x 10,5), Raipolē (10,8 x 10,8) un Baltinavā — Kokovā (10,9 x 10,8); noteikti iegarenu jeb stieptu draudzes telpu uzrāda Indrica (9,4 x 11,4), Eversmuiža pēc paplašināšanas (9,3 x 15,8), Rozentova pēc paplašināšanas (10,5 x 16,4), Ragleļi (9,0 x 10,6) un Feimaņi (12,4 x 14,0).

Ņemot vērā daudzas D tipa baznīcas ar kvadrātveida vai kvadrātam tuvu plānu, nostiprinās pārliecība, ka šīs formas lietošana nav nekāda nejaušība, bet ka tā notikusi apzinīgi, ar kādu dziļāku pamatojumu. Pie šī jautājuma, kā jau aizrādīts, būs jāatgriežas sakarā ar E tipa apskati.

Vēl viens apstāklis D tipā vedina uz pārdomām. Iepriekšējos A, B un C tipos baznīcas bija vienmēr vienjoma; D tipa baznīcu vairākums ir trisjomu (Brigos, Raipolē, Rozentovā, Pušā, Indricā, Eversmuižā, Dukstigalā, Stoļerovā). Sānu jomu no vidusjoma atdala katrā pusē 1–2 stabi — kolonnas. Lielāks stabu skaits (3) norāda, ka baznīcas pirmatnējā celtnē vēlāk pagarināta (Rozentovā, Eversmuižā). Vērojot sānu jomu platumu, redzams, ka tas dažos gadījumos noslidējis pat zem 1,0 m. Tā, piemēram, Indricā tas ir tikai 97 cm, — platums, kas varētu šķist nepietiekams satiksmes prasībām. Tā kā arī nākamais E tips gandrīz bez izņēmuma (sk. Piļcini, Tab. III, 3) uzrāda trisjomu baznīcas, viss, kas būtu īpaši vēl sakāms par sānu jomām, būs sakopots pie E tipa apcerējuma.

Jautājot, kur un kad mūsu zemē vispirms būtu baznīcu celtniecībā parādījies D tips (ar ko joprojām sapratīsim taisnstūra draudzes telpu ar šaurāku taisnstūrainsi vai poligonāli noslēgtu altāra telpu), mums jāpievēršas Livonijas visvecākiem mūra baznīcu paraugiem. Ikšķiles baznīca savā pirmā redakcijā rāda kvadrāta plāna draudzes telpu un šaurāku taisnstūra altāra telpu, ar to atdarinot D tipa plānu (P. Kampe "Salaspils un Ikšķiles senie celtniecības pieminekļi", iesp. Ilustr. Žurn. 1927, 316. lpp.). Šeit apskatot plānu tipus, nebūtu svarīgi, ka Ikšķiles baznīcas draudzes telpas pārsegums —

četrjomu velve — balstās uz viena vidējā staba. Sosnovskis (*O. Sosnowski. Uwagi o gotyckiem budownictwie drzewniem w Polsce*, iesp. Biulet. 1935, Nr. 3, 173. lpp.) blakus Lazanu baznīcai (Velicku apr.), kas līdzīgi Ikšķiles baznīcai lieto vienu vidējo atbalsta elementu, uzrāda Poņisoviču baznīcas (Silēzijas apr.) plānu ar diviem pārseguma atbalsta elementiem un turpat Rogovas baznīcas (arī Silēzijas apv.) plānu bez jebkāda iekšējā atbalsta elementa. Par šo triju baznīcu celšanas laiku Sosnovskis tuvāku ziņu nav devis. Svarīgs būtu tas apstāklis, ka visas trīs minētās baznīcas reprezentē D tipu, paplašinātu ar dažām piebūvēm. Norādījumus D tipa attīstības virzienā gūstam T. Dobrovoļska apcerējumā *Kościół św. Mikołaja w Wysocycach* (44. lpp.). Apcerējuma autors atzīmē trīs baznīcas, celtas XII gs. beigās vai XIII gs. sākumā: Stare Miasto, Visocicos un Kosceļcē, pie kam divas pēdējās baznīcas veido gandrīz pilnīga kvadrāta draudzes telpu un šaurāku par to altāra telpu, kas romānikas garā noslēgta nevis daudzstūrains, bet apaļisks. Ieeja šajās divās baznīcās iekārtota sānos, atstājot masīvo torni baznīcas rietumu fasādē bez tiešas satiksmes ar āru, — paņēmiens, ko viduslaikos jo plaši izmantoja aizsardzības nolūkā. Šis paņēmiens labi saskatāms, starp citu, arī Tallinas vecajās baznīcās. Visocicos iebūvētas luktas, bet Kosceļcē tās nav parādītas. Divu sānu altāru iebūve pie altāra telpas loka, sakristejas piebūve altāra telpas sānos un nupat minētās luktas Visocicu baznīcā uzrāda tos elementus, uz kuriem visumā uzbūvējas Latgales XVIII gs. koka baznīcu D tips.

Būtu ļoti interesants uzdevums — XII–XIII gs. Visocicu vai Kosceļces mūra baznīcām, pēc plānu atrisinājuma tik radniecīgām mūsu Latgales XVIII gs. koka baznīcām, meklēt vecākus paraugus, aizstaigājot ne vien līdz kristīgo celtniecības pirmsākumiem, bet meklējot pagānu celtniecībā tos tipus, uz kuriem pirkristīgie dibināja savu kvadrātveida draudzes telpu ar centralizēto apsīdu un ar divām simetriski no galvenās ass novietotām telpām (*prothesis* un *diakonikon*). Tāds uzdevums pēc sava rakstura un apmēriem būtu jau ārpus šeit apceramā temata robežām, un tas būtu veicams īpaši iztirzājumā. Nevar tomēr neatzīmēt Batlera pētījuma (*H. C. Buttler. Nabataean temple plans and the plans of Syrian churches*, Princeton University), no kura redzams, ka mums svarīgā baznīcas plāna forma izsekota līdz I gadsimtenim pr. Kr. (tempļi Ummidj Džimalā, Slemā un is-Sanamēnā). Batlers pie tam izteic domu, ka viņa publicētās formas dibinās uz vēl agrākām vietējām tempļu formām (*in still earlier native temples*), kuru atliekas pilnīgi nozudušas no zemes virsas.

Paliekot pie Eiropas paraugiem un pievēršoties koka baznīcām, varētu atzīmēt XVI gs. (1558. g.) Bogušicos celto koka baznīcu (*I. Przeworska, M. Walicki. Strój z XVI w. kościoła w Boguszycach*, iesp. "Studja do dziejów sztuki w Polsce. T. I. Warszawa. MCMXXIX), kas reprezentē D tipa pilnīgu paraugu — tādu, kā to sastopam Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā

(sal. Tab. V, 6 un 7). Bogušicos pilnīgi kvadrātveidīgai draudzes telpai pieslēdzas, veidojot altāra telpu, pagarināta astoņstūra puse. Altāra telpai ziemeļu virzienā piebūvēta sakristeja, bet draudzes telpai dienvidu sānos — vējtveris. Iekšiekārtojumā redzamas ērģeļu luktas, balstītas uz četrām kolonnām. Griestus balsta arī četras kolonnas, ar ko draudzes telpa sadalās trīs jomos. Īpaši jāatzīmē, ka Bogušicu baznīcā vidusjoma platums nav pilnīgi saskaņots ar altāra telpas platumu: Latgales pieminekļos turpretī vidusjoma platums vienmēr saskaņots ar altāra telpas platumu. Šim apstāklim piešķirama, kā vēlāk būs redzams, ārkārtīgi svarīga nozīme D tipa baznīcu uzbūvē.

Bagāti materiāli par D tipa izplatīšanos Poznaņas, Sandomiras, Krakovas un Galīcijas novados atrodami Kotes, F. Koperas un I. Lepšija, Bastšikovska un Šidlovska apcerējumos, bet par tālākiem dienvidu rajoniem, kā Bohēmiju, Morāviju, Bihoru, Aradu, Transilvāniju, Moldāviju un Ukrainu materiālus sniedz Petranu, Vatašianu, Dragans, Popa, Pavluckis u. c. Uzrādīto vietu, kur minētajās zemēs sastopams koka baznīcu D tips, ir tik daudz, ka to saraksts vien jau aizņemtu veselas slejas. No minētiem avotiem tādēļ iespējams atzīmēt tikai raksturīgākos gadījumus.

J. Kote (*Verzeichnis der Kunst. D. Prov. Posen*) atzīmē **Poznaņas** provincē divas ap 1550. gadu celtas D tipa baznīcas ar taisnstūra altāra telpu, vienu Bauhvicā (99. lpp.), 9,50 m platu, un otru Lagovicā. Bez tam, atsaukdamies uz *Codex dipl.* Nr. 1782, viņš publicē Sedļecas vienjoma koka baznīcu, celtu 1727. gadā, bet dibinātu jau 1380. gadā. Ja šeit XVIII gs. plāns būtu atkārtojis XIV gs. plānu, tad Sedļecas vecā celtne būtu pieskaitāma visagrākiem D tipa koka baznīcu paraugiem. Kotes publicētā Kostšinas baznīca, celta 1298. gadā, ir gan labs D tipa paraugs, bet mums maz noder, jo ir mūra. Kote šo baznīcu apzīmē kā "vēlās gotikas halles baznīcu". Latgales D tipam viscaur raksturīgu atrisinājumu dod XVII gs. celtā Sv. Egidina koka baznīca Mikozinā (340. lpp.).

Ļoti raksturīgus D tipa paraugus starp **Sandomiras** koka baznīcām publicējis Bastšikovskis (*K. Aleksander Bastrykowski. Zabytki kościelnego budownictwa drzewnego w diecezji Sandomierskiej. Kraków, MCMXXX*). Ļoti daudzas no šīm baznīcām uzrāda tirā D tipa kodolu; tās ir bez torņa, ar spēcīgi garumā izstieptu altāra telpu, vienjoma līdz trīsjomu, ar vienu divām piebūvēm altāra daļā, kura, atskaitot kādus pāris gadījumus (Midlovā, Mņišeivā), noslēdzas poligonāli. Prāvā skaitā atzīmētas XVIII gs. baznīcas: Bjalobžegos (1773), Mņišeivā (1768), Kļecanovā (1749), Sveržos (1744), Midlovā (1724) un Kšižanovicos (1706). XVII gadsimteni reprezentē tikai divas baznīcas: Jasjonā un Ņekrasovā (1661). Vislielāko ievēribu pelna Bastšikovska aizrādījumi uz vienu XVI gs. un uz trim XV gs. koka baznīcām.

1. Sv. Voiceha baznīca Gļiņanos, Zavihovskas dekanātā, celta 1595. g. (74. lpp. u. t.). Ar 12,05 x 9,40 m plašu draudzes telpu, ar 6,40 m platu altāra

telpu un sakristeju baznīcas ziemeļu pusē, bez torņa, bet ar jumtragu, tā šķiet mūsu Dukstigalas vecās koka baznīcas istā māsa. Tā kā Gļiņanu baznīca savā uzbūvē ir arī raksturīga pseidobazilika, tad radniecība ar Latgales celtni nostiprinās pilnīgi.

2. Sv. mocekļa Laurenca 1486. gadā (pēc vietējiem dokumentiem) celtai baznīcai Bastšikovskis plānu nav pievienojis, bet pēc dienvidrietumu puses fotoattēla redzams, ka arī šī raksturīgā pseidobazilika ir D tipa. Baznīca bez torņa, ar jumtragu, tagad nojaukta (60. lpp.).

3. Par Stšegomas baznīcu Bastšikovskis raksta, ka vizitāciju protokoli no pašiem agrākiem līdz pašiem vēlākiem laikiem vienbalsīgi apliecinot baznīcas vecumu (*zaznacząc o starożytności kościoła*), no kā var secināt, ka tagadējais Stšegomas dievnams pastāvējis jau Dlugoša laikā ap 1440. gadu. Pieņemot Bastšikovska atzinumu, dibinātu uz vizitāciju protokoliem, par pareizu, Stšegomas 1440. gadā celtajā baznīcā saskatāms paraugs daudzām Latgales koka baznīcām. Altāra daļu un ieeju Stšegomā pēc platuma apvieno tāpat B tipā, kā to daudzkārt dara Latgalē. Ārpus B tipa platuma izvirzīto draudzes telpu Stšegoma nosedz ar vilktu jumtu (*Schleppdach*), kam pilnīgu analogiju uzrāda Latgalē Piļcines u. c. baznīcas.

4. Vēl vecāks par Stšegomas baznīcu ir Kopšiviņskas dekanāta Maļicu dievnams, pēc vietējo dokumentu ziņām, celts jau 1412. gadā. Būdam izmēros lielāks par Stšegomas baznīcu, tas plāna vispārīgajā koncepcijā burtiski noderējis par paraugu Stšegomai. XVI gs. otrā pusē tas piederējis kalvinistiem, 1633. gadā atdots atpakaļ katoļiem un konsekrets par jaunu. Kara laikos to profanējuši zviedri un ungāri. Maļicu baznīca uzskatāma par visvecāko D tipa koka baznīcu paraugu, kam sekojis Latgale. Celtnes draudzes telpa ir kvadrāts (10,59 x 10,50), dalīts trīs jomos, ar 2 x 2 atbalstu stabiem; altāra telpa ir 7,40 m plata un 10,15 m gara; celtnē apšūta svērtēniski novietotiem dēļiem.

Dažu baznīcu (Krempā, Medzeržā) celšanas laiks Bastšikovska apcerējumā nav uzrādīts.

Krakovas vojevodistes vecajām koka baznīcām veltīts I sējums Dr. Tadeuša Šidlovska apstrādājumā plašajā izdevumā *Zabytki sztuki w Polsce. Inventarz topograficzny. Część III*. I burtnīcā apskatīts Novotargas apriņķis. Uzrādītas D tipa koka baznīcas, sākot ar XV gadsimteni (Dembno, Grivaldā un Harklovā). Raksturīgi, ka visām trim minētām baznīcām altāra telpa noslēdzas taisnstūrains. XVI gs. celtā baznīca Nedricā, tāpat kā XVII gs. Bjalkas un Oravkas baznīca, vai arī 1772. gadā dibinātā un trīs reizes pārbūvētā baznīca Novi Targā nekā jauna D tipa jautājumā nedod.

Jāsaka, ka Rietumgalicijā izdarīti vispārīgi plaši pētījumi, par ko nākušas klajā vairākas turpmāk atzīmētas publikācijas. F. Kopera un L. Lepšijs (*Kościół drewniane Galicyi Zachodniej*, 1916) savā darbā apskatījuši prāvu

skaitu vecu D tipa koka baznīcu. Vairākas no šīm baznīcām (Šalovā, Senkovā) publicētas 1906. gada izdevumā *Teka Grona konserwatorów Galicyi Zachodniej*, kur III nodaļā apskatītas Krakovas apriņķa baznīcas. Kopera un Lepšijs, atsaucoties uz *Słownik geograficzny* datiem (III sēj., 525. lpp.), aizrāda, ka Ivkovas baznīca bijusi dibināta jau 1398. gadā. Tagadējā baznīcas ēka celta XVIII gs. baroka stilā, ar gotikas un renesanses motīviem. Ja šī baznīca būtu paturējusi savu pirmatnējo plānu, tad būtu uzrādīts Latgales D tipa paraugs, kas 14 gadus vecāks par Maļicu paraugu. Tāpat, pēc *Słownik geograficzny* ziņām (X sēj., 87. lpp.), aizrādīts, ka Rīgļicas baznīca dibināta 1301. gadā; 1657. gadā to nodedzinājuši tatāri, pēc tam celtne atjaunota XVII gs. beigās. Arī šeit trūkst sīkāku datu par 1301. gada baznīcas plānu. Tas pats sakāms par 1199. gadā dibināto Besjadku baznīcu, ko 1661. gadā nopostīja ungāri un ko atjaunoja tikai 1876. gadā. Par Šaļovas lielo Sv. Miķeļa baziliku, ko arī attēlo Tekā (I, 301), aizrādīts, ka pēc Dlugoša, *Lib. Benef.* ziņām, draudze pastāvējusi jau XV gs., baznīcas celtne 1595. gadā profanēta, pēc tam uzcelta tagadējā (D tipa) baznīca. Pēc vietējā prāvesta informācijas (*Schematismus Dioecesis przemisliensis*, 1903, 59. lpp.) Žepeņikā (*Rzepiennik biskupi*) uzglabājusies 1494. gadā celtā Jāņa Kristītāja baznīca. Tikai 3,65 m augstiem griestiem un 6,6 x 6,6 m lielu draudzes telpu, tā rāda Latgalei raksturīgo D tipa plānu. No XVI gs. koka baznīcām izcilu vietu ieņem Senkovas celtne (publicēta arī Tekā, I, 296. lpp.), par kuru autori izsakās: *Bardzo charakterystyczny i typowy, choć zapewne nie starszy nad wiek XVI*. 1517. gadā Skšišovā celtā Sv. Staņislava baznīca divreiz paplašināta, ar ko zaudējusi savu pirmatnējo izskatu; XVI gs. sākumā celtā baznīca Ļipņicā, 1523. gadā celtā baznīca Ļibušā un 1585. gadā Vadovicē atjaunotā baznīca (*Słownik geograficzny*, XII, 887. lpp.) rāda raksturīgus D tipa plānus, bet, tāpat kā vēl atzīmētās XVII un XVIII gs. baznīcas, kvalitatīvi nepapildina to materiālu, kas līdz šim jau gūts par D tipu vispār.

Jau minētā *Teka Grona konserwatorów Galicyi Zachodniej* (T. II–III Powiat Krakowski) aizrāda, ka Čuļicē jau XIV gs. pirmajā pusē pastāvējusi draudze un ka Dlugoša (*Lib. Benef.*) laikā tur bijusi baznīca. Tagadējā baznīca celta 1547. gadā, un tā rāda raksturīgu D tipu.

Sakarā ar D tipa baznīcām Polijā varētu atzīmēt Moklovskā (*Kazimierz Mokłowski*) grāmatu *Sztuka ludowa w Polsce* (1903), kurā aizrādīts (366. lpp.) uz D tipa Gidļu baznīcu kā *w każdym razie bardzo stary* (1059. g.?). Turpat (405. lpp.) Moklovskis dod piecus baznīcu tipus, no kuriem pirmie četri: *śląski, podhalski, Galicyi wschodniej* un *pod Kołomyją* ir raksturīgi D tipa paraugi.

Uzrādot baznīcu tipus **Bohēmijā** un **Morāvijā**, Stšigovskis (*Early Church Art in Northern Europe*, 32. lpp., 22. att.) zīmē tieši D tipu tā abos variantos: ar taisnstūrainu un ar poligonālu altāra telpas noslēgumu, uzrādot abos gadījumos kvadrātveidīgu draudzes telpu.

Vatašjanu (*Virgil Vatașianu*. Contribuție la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova, 1931) starp Moldāvijas trīstelpu baznīcām, kas savā uz-būvē iet no Latgales pavisam šķirtus ceļus, zīmē (19. lpp.) arī Voločiņecas banzīcu: taisnstūrī apvienotu priekš- un draudzes telpu, aiz kuras atrodas pilna regulāra sešstūru altāra telpa. Tāds paņēmiens D tipam nav rakstu-rīgs, tomēr tas liecina par šā tipa variantu bagātību.

Rumānijas Bihora un Arada novada koka baznīcām K. Petranu veltījis pa apcerējumam. Pēc viņa ziņām, Bihorā no baznīcu kopskaita 431 koka materiālā celta 151 baznīca, bet Aradā tāpat no 216 baznīcām — 55. Vecāko starp šīm baznīcām Petranu datē ar 1692. gadu. Par Rumānijas koka baznīcām visumā varētu atzīmēt, ka daudzos gadījumos tās izmanto D tipu, bet pie tam taisa papildinājumus — lieveni, kas baznīcas kodolu aplenc no vairā-kām pusēm. Šos lieveņus taisa ar nolūku aizsargāt baznīcas pamatus no bojāšanās mitruma dēļ. Kaut gan šie lieveņi saistīti ar baznīcām un ir to piederums, tad tomēr plašajos tipu sakārtojumos ne Petranu, ne arī Dra-gans to neuzrāda. Ar to ir izskausts tas loceklis, kas varētu apgrūtināt Latgales un Rumānijas (kā arī citu zemju, piemēram, Polijas) tipu salīdzī-nāšanu. No 22 tiptiem, ko Petranu zīmē Bihora novada baznīcu apskatā, tieši puse atbilst Latgales D tipam. Īpaši apskatītās baznīcas (Gigišenos, Brus-turos, Grošenos u. c.) ir viscaur D tipa. Arada novadam Petranu uzstāda 11 tipiskus plānus, starp kuriem četri (Oienari, Bodești, Jonesti un Poiana) pieder D tipam. Starp īpaši apskatītām baznīcām (Tisa, Telagīna) tikai daļa ir D tipa, jo sastopami arī citi tipi (piemēram, B tips Honcišoras baznīcā).

Starp **Transilvānijas** un **Maramurešas** koka baznīcām A. Popa (c.) uzrāda D tipam piederīgās Martinești (XVII–XVIII gs.), Lunas (1795), Manastireas (1734) un Dragomirești (1722) baznīcas. Šīs celtnes ar ļoti sek-lām altāra telpām stāv asā kontrastā ar Polijas D tipa baznīcām, kas apskatī-tas sakarā ar Bastšikovska, Koperas u. c. pētījumiem. Viena no brīnišķīgajām Transilvānijas un Maramurešas koka baznīcām pārcelta uz nesen iekārtoto brīvdabas muzeju Bukarestē. Tā ir 1727. gadā Dragomireštā celtā baznī-ciņa, kā vēsti attiecīgais donācijas uzraksts: *Maramureș. Biserica de lemn din Dragomirești lucrata in anul 1727. Donata de episcopăia greco-catolica a Maramureșului si de parochia Dragomirești*. Baznīciņa ir D tipa.

Ukrainas koka baznīcu pētījumos uzmanību saista Dragana (c.) aiz-rādījumi par divdaļīgo un trīsdaļīgo baznīcu plānu attīstību. No šiem aizrā-dījumiem redzam, ka abos gadījumos konstatējama attīstības fāze (46. un 65. lpp.), kurai atbilst Latgales D tips (sal. piemēram, plānus Zņesiņā, Pid-gorodcos, Gļinskā u. tml.).

Vērojot ārkārtīgo D tipa bagātību uz dienvidiem no mums, pārsteidz tas, ka ziemeļu virzienā no mums, **Somijā**, D tipu pavisam nepazīst (*C. Lind-berg. Suomen historialliset kirkkotyyppit* (Suomen kirkot, 323. lpp. utt.). Šis

apstākļi šķiet jo savāds tādēļ, ka Latgales D tips, kā redzējām, organiski izaug no B tipa, kurš izplatīts arī somu koka baznīcu celtniecībā un kurš ir D tipa integrējoša sastāvdaļa. Var, protams, tikai minēt, kādu iemeslu dēļ somu arhitektūra pēc B tipa (Lindberga saraksta 9. tipa) izveidošanas nav gājusi Latgales arhitektūrai līdzīgā virzienā uz D tipu. Šķiet, ka protestantiskā Somija atzinusi par visvairāk piemērigu savām vajadzībām centralizējošo krusta formu (13., 14., 18.–37. tips pēc Lindberga), katoliskā Latgale turpretī — longitudinālo tipu. Kā arī būtu bijis, jāatzīst, ka D tipam ar Latgali nosprausta izplatīšanās robeža ziemeļaustrumu virzienā, jo starp somu baznīcu 38 tipiem D tips nav sastopams.

Sakarā ar A un B tipu jau vairākkārt aizrādīts uz **Zviedrijas** visvecāko koka baznīcu Blomkugā (*Ekhoff*, c., 300. lpp.). Šī baznīca nostaiģējusi garu attīstības ceļu no longitudināla A tipa līdz pilnīga centrālā tipa atrisinājumam. Ekhofa dotie plānu attēli 418 un 419 rāda D tipu, kaut gan ne visai pārliecinoši, jo altāra telpas piebūve, kas ir šaurāka par draudzes telpu, izzīmēta ar raustītu līniju. Kā paraugu mūsu Latgales D tipa attīstībai taisnā virzienā varētu atzīmēt **Norvēģijas** veco koka baznīcu Urnesā (*Ekhoff*, c., 50. lpp.). Taisnās attīstības solis būtu saskatāms tajā apstākļi, ka parastam D tipam altāra telpas galā piepotēta vēl tālāka piebūve, kas ar savu sašaurinājumu rada teleskopa izskatu. Cik lielā mērā šo galējo piebūvi baznīcas garenvirzienā būtu ierosinājusi angļu baznīcu *Lady chapel*, nav nosakāms.

Lietuvā D tips, spriežot pēc Galaunes uzstādītās baznīcas plānu attīstības shēmas (*Lietuvių liaudies menas*, 84. lpp.), veido vienu no šīs attīstības svarīgiem etapiem, jo parādīts divos variantos: 1) bez pamattorņa un 2) ar diviem pamattorņiem.

D tipa paraugus **Austrumprūsijā** Detlefsens (*Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen*) atzīmē prāvā skaitā: Kalinovenā (ar mūra torni, Tf. 26), Veļičkos, Ostrokoļenā u. c. Minētie paraugi ir trīsjomu baznīcas ar kvadrātveida draudzes telpu un dziļu altāra telpu; saskanīgi ar Latgales paņēmieni vidusjoma stabi novietoti vienā laidā ar altāra telpas sānu sienām, kaut gan uzbūvē pseidobazilikālais veidojums konstatējams tikai dažos retos gadījumos (Ostrokoļenas baznīcā, Mazūrijā).

Ziņas par **Rietumprūsijas** D tipa baznīcām atrodam B. Šmīda apcerējumā *Die Schurzholzkirchen Westpreussens* (ievietots V. Milkes (*Mühlke*) kopojumā *Von nordischer Volkskunst. Beiträge etc.*, 1906). Ļoti jānožēlo, ka vairākas no šīm baznīcām nojauktas, kā, piemēram, Radomnas baznīca Lebavas apv. Spriežot pēc Šmīda publicētiem paraugiem (baznīcas Firhavā, Pinšīnā — 1745; Rumavā — 1714), dalījums starp Austrumprūsijas un Rietumprūsijas D tipa baznīcām ir tikai administratīvi teritoriālas dabas.

Pievēršoties beidzot **Vidzemes** XVIII gs. baznīcu celtniecībai, redzams, ka D tips bijis noteiktā pārsvarā pār visiem pārējiem tipiem. Pēc P. Kampes

publicētiem datiem ("Baznīcu celtniecība Vidzemē etc."), no baznīcu plānu kopskaita (apmēram 50) kādi 35 plāni atdarina D tipu, pie kam koka baznīcu skaita attiecība pret mūra baznīcu skaitu ir 4:3. Ar to būtu pietiekami droši nodibināts, ka XVIII gs. koka baznīcu celtniecība arī Vidzemē sekojusi galvenām kārtām D tipa paraugam. Ar šo nodibinājumu būtu vēl arī dots mājiens, ka konfesijai nepieder vienmēr noteicējs vārds centrālā vai longitudinālā būvpaņēmiena izvēlē, jo Vidzeme un Somija, abas būdamas protestantu zemes, baznīcu tipu izvēlē gājušas, kā redzams, šķirtus ceļus.

Agrāk pieminētajā Detlefsena apcerējumā par Austrumprūsijas koka baznīcām sastopams īpats plāna atrisinājums, atšķirīgs no D tipa ar to, ka draudzes telpas kvadrātam vai taisnstūrim nošļauti abi tornim pievērstie stūri (*Gros-Rosinko*, Tf. 27). Līdzīgs atrisinājums sastopams, starp daudziem citiem, 1662. gadā celtajā Lasocinas baznīcā, Sandomiras novadā (Bastšikovskis, c., 82. lpp.), 1750. gadā celtajā Gromņika baznīcā Rietumgalicijā (Kopera un Lepšijs, c., 77. lpp.). Kā tipu to uzstāda Petranu (*Bihor*, Tab. LXXX, Tipul planurilor). To uzrāda arī Popa (c.) 1781. gadā celtajā Lunkas baznīcā Transilvānijā; P. Henri (*Paul Henry. Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI siècle*, 1930, 128. lpp., 61. att.) to atzīmē 1499. gadā celtajā Balinešti baznīcā. Arī V. Vatašjanu (c.) piemin raksturīgu paraugu — Kalugaricas baznīcu Moldāvijā.

Blakus aprakstītajam atrisinājumam pastāv vēl otrs variants, pie kura ilgāk uzskatāmas Dragans (c.) un kuru uzrāda arī Vatašjanu (c.). Šis otrais variants pastāv no vidējās dominantes — draudzes telpas, kas ir vai nu pilnīgs kvadrāts, vai arī no pilnīga kvadrāta atvasināta forma ar visiem četriem nošļautiem stūriem. Altāra telpa tāpat kā priekštelpa rāda pagarināta astoņstūra pusi. Šis astoņstūra puses bieži ir dažāda platuma: altāra telpai šaurākas, priekštelpai platākas. Šo veidojumu savukārt Dragans (c.) uzņēmis tipu sarakstā.

Pēc visa sacītā nevar būt šaubu, ka D tips, attīstīdamies tālāk, devis kādu jaunu veidojumu. Šis jaunais veidojums, parādīdamies daudzās vietās sporādiski, guvis Rumānijā (sal. Petranu, Bihors) un Ukrainā (sal. Dragans) tipa nozīmi. Līdz Latgalei šis tips, cik var spriest, nav nonācis, jo Latgalē nekur nav saskatāmas tā pēdas. Šī tipa robeža ziemeļaustrumu virzienā nospraužas ar Austrumprūsiju, līdzīgi tam, ka paša D tipa robeža nospraudās ar Latgali.

Dažās Latgales koka baznīcās ar vairākiem altāriem, sānu altāri, kas atrodas pie altāra telpas loka, novietoti 45° leņķī pret ārsienu un loka sienu, tādējādi aiz šiem altāriem rodas tukša trīsstūra telpa. Tā iekārtotus sānu altārus redzam, piemēram, Feimaņos un Pušā. Līdzīgi atrisinājumi sastopami arī citās zemēs, piemēram, Polijā (Gliņanos, Mņišeivā, sk. Bastšikovskis, c.). Liktos, ka sānu altāru novietojums diagonālvirzienā ierosinājis paņēmieni pagriezt pašu ārsienu 45° leņķī pārejas vietā no draudzes telpas uz altāra telpu, lai ar to izskaustu ne visai pievilcīgo trīsstūrains tukšumu aiz sānu al-

tāriem. Bastšikovskis (c.) publicē divus diagonālsienu paraugus Polijā: 1776. gadā celtajā Ruda kosceļna (113. lpp.) un 1767. gadā celtajā Vsoļas baznīcā. Latgalē līdzīgs sienu nostādījums nevienā gadījumā nav sastopams.

E tips

Jau D tipā ar izvirzītām piebūvēm pie altāra telpas šķietami radās šķērsbaznīcas motīvs. Piemēram, Atašieni (Tab. IV, 1) vai Stoļerovu (Tab. V, 8) varētu minēt kā neistas šķērsbaznīcas paraugus — neistas tādēļ, ka šķērsrakta garumu pārtrauc divas sienas; tiešas šķērsbaznīcas priekšnoteikums turpretī ir šķērsrakta nepārtrauktība visā tā garumā.

Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā pastāv vesela rinda baznīcu, kur šis noteikums izpildīts un kuru plānos šķērsbaznīcas motīvs izteikts nepārprotami skaidri. Šo grupu apzīmēsim par E tipu.

Šķīrojot pēc jomu skaita, E tipā sastopamas kā vienjoma (Piļcine, Tab. III, 3), tā trīsjomu baznīcas (Ludza, Tab. III, 5). Arī E tips, tāpat kā visi iepriekšējie tipi, nepaliek vienmēr tīrā formā, bet ar dažādām piebūvēm aizplivuro šo tiro formu.

Šķērsbaznīca, krustodamās ar garenbaznīcu, rada krusta formu. Jautājumu, kā pievienot šai krusta formai sakristeju un pretējo kambari, Latgale atrisinājusi divējādi: nesaskaņoti ar šķērsbaznīcas roku izvirzījumu (Pilda, Tab. III, 6) vai arī saskaņoti ar to (Stiglava, Tab. II, 1). Ja pirmajā gadījumā rodas — varētu teikt — mehānisks telpu sakopojums, tad otrajā gadījumā jūtams organisks telpu saudzējums, kas brīnišķīgi skaidri izteikts vairākās Latgales lielās baznīcās (Stiglavā, Bērzgalē un Kārsavā — Tab. II 1, 2, 4). Jāpiebilst vispār, ka šķērsbaznīcas jeb krusta baznīcas tipam Latgalē sekojušas tikai lielās koka baznīcas, starp tām arī Ludzas baznīca ar relatīvi vislielāko apbūves laukumu (615 m²).

Krusta formā garentrakts un šķērsrakts var pēc garuma būt dažādās attiecībās; svarīga ir arī šķērsrakta novietne (pret garentrakta vidu vai uz tā viena gala pusi). Atkarībā no izvēlētās traktu attiecības un no šķērsrakta novietnes rodas trīs krusta pamatformas: ortodoksu, latiņu un armēņu. Jākonstatē, ka Latgales koka baznīcu E tips visvairāk tuvināts latiņu krustam, kura raksturīga pazīme ir rietumu rokas dominante. Ortodoksu krusts, ar visām četrām vienāda garuma krusta rokām XVIII gadsimteņa pieminekļos nav sastopams, bet armēņu krusts — ar pretī stāvošo roku vienādu, bet blakus stāvošo roku dažādu garumu — sastopams tikai jaunākā laikā (Skaistas baznīcā, Tab. III, 1).

Visas krusta baznīcas Latgalē, atskaitot vienīgi 1938. gadā nodegušo Ludzas baznīcu, veido šķērsbaznīcu ar taisnleņķa galiem. Ludzas baznīcā turpretī abi gali beidzas poligonāli. Ja šo šķērsbaznīcu atlobītu no pārējās baznīcas, tad šeit — vienīgo reizi visā Latgales koka baznīcu celtniecībā —

būtu dots tīrā veidā C tips, ko redzējām plaši izplatītu vairākās ārvalstīs un kas nav svešs ne mūsu Vidzemei (Liepupe), ne Kurzemei (Spāre).

Jau agrāk aizrādīts, ka E tipam sekojušas tiklab vienjoma, kā arī trīsjomu baznīcas. Stiprā pārsvarā ir trīsjomu baznīcas (Ludza, Dukstīgala, Baltinava–Kokova, Stīglava, Bērzgale, Kārsava). Arī E tips, tāpat kā D tips, stingri ievēro, lai siena virs iekšējiem atbalsta stabiem (ēkas garenvirzienā) būtu pilnīgi vienā laidā ar altāra telpas sānu sienām. Kādēļ šī prasība bija stingri jāievēro, to redzēsīm pie baznīcu uzbūves iztīrījuma. Šeit jau jāizrāda, ka griestu veidojumā šķērsbaznīcas virzienam iet pāri longitudinālais, altārim piegrieztais virziens. Ar to tad arī būtu teikts, ka visos līdz šim aprakstītajos tipos longitudinālais virziens parādās kā valdošais. Centrālajam tipam Latgalē piekrit pēc daudzuma pavisam niecīga nozīme, bet mediālais tips uzskatāms par izņēmumu.

Ja longitudinālam virzienam Latgales koka baznīcu celtniecībā piekrit noticeja loma, tad pārsteidz tas, ka divos pēdējos (D un E) tipos draudzes telpa veidota vai nu kā absolūts kvadrāts, vai arī kā kvadrātam tuvināta forma. Citiem vārdiem: izkopjot savas koka baznīcu celtnes longitudinālo virzienu kā galveno, Latgale tomēr šo pašu baznīcu draudzes telpai ar lielu neatlaidību piešķir centralizējoša kvadrāta formu. Attiecībā uz E tipu vispār jāatzīmē, ka šeit draudzes telpai visbiežāk piešķirta kvadrātam tuvināta forma.

Stšigovskis, apcerēdams XVII–XVIII gs. koka baznīcas Bjeļicas-Bjalas apkārtnē (*I. Strzygowski. Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala*), izšķir divus baznīcu tipus: 1) galveno tipu ar kvadrātveidīgo draudzes telpu (*1. Haupttypus mit quadratischem Gemeinderaum*) un 2) baznīcas ar garenu draudzes telpu (*2. Kirchen mit länglichem Gemeinderaum*). Pirmajā tipā viņš šķiro starp baznīcām ar taisnstūrainu altāra telpas noslēgumu (A) un ar poligonālu altāra telpas noslēgumu (B). No darbā sīkāk apcerētām desmit baznīcām deviņas uzrāda mūsu Latgales D tipu un tikai viena baznīca (Lodigovicā) — E tipu. Stšigovska šķirojums starp taisnstūraini un poligonāli veidotiem altāra telpas variantiem, atspoguļojies arī Latgalē.

Tas apstākļi, ka, nosakot Bjeļicas-Bjalas koka baznīcu tipus, pirmajā vietā (*Haupttypus*) izvirzīts arī Latgales tik raksturīgais iekārtojums ar kvadrātveidīgo vai kvadrātam tuvu draudzes telpas formu, pietiekami akcentē šīs formas svarīgo nozīmi. Sakarā ar kvadrātveidīgo draudzes telpu mēs esam nonākuši līdz robežai, aiz kuras vēl joprojām nerimst strīdi par to, vai koka baznīcu celtniecība būtu akmenī veidoto formu un būvpaņēmienu pielāgojums koka materiālam vai šī celtniecība būtu kaut kas pilnīgi patstāvīgs. Lai nepārtrauktu šai nodaļā paredzētās tipa attīstības un izplatīšanās ainas, kvadrātveidīgā draudzes telpa, kas atrodama daudzās Latgales XVIII gs. koka baznīcās, apskatīta nākamajā, IV nodaļā (Koka baznīcu sastāvdaļas un platība. Draudzes telpa).

Pievēršoties E tipam kaimiņu zemēs, redzams, ka **somu** baznīcu celtniecība, darinot kādus 25 krusta baznīcas variantus, E tipu nepazīst. Minētie 25 varianti Somijā vedināmi atpakaļ vai nu uz armēņu, vai arī uz ortodoksu krustu. Pirmajai no šīm krusta formām piemīt centralizētāja tendence, bet otrā forma pieskaitāma noteiktiem centrāltipa paraugiem, kam Latgales E tipa longitudinālais raksturs ir tāls un svešs. Ortodoksu krusta plānu sastop **zviedru** mūra baznīcās (*E. Dahlbergius, c., templum Udalricae Eleonoraе, 26. lpp.*). Ļoti tuvināts E tipam parādās **Norvēģijas Møre** tips (*L. Dietrichson, H. Munthe. Die Holzbaukunst Norwegens, Soleras baznīca, 14. lpp.*).

Par E tipu **Lietuvas** koka baznīcu celtniecībā var spriest pēc P. Galunes (*Lietuvių liaudies menas, 84. lpp., 41. zīm.*) sastādītās "Baznīcu plānu atbilstības shēmas", kurā E tips atzīmēts divas reizes: ar diviem pamattoriem sestajā, bet bez pamattoriem — trešajā skicē. **Austrumprūsijā**, spriežot pēc Detlefsena sniegtiem datiem (*Bauerhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen*), E tips nav sastopams, tāpat kā Somijā. Starp Stšigovska apskatītām baznīcām viena vienīgā Lodigovicu baznīca (22. att.) atdarina Latgales E tipu. Stšigovskis paskaidro, ka šķērsbaznīcas motīvs šeit radies kā divu sānu kapelu piebūves rezultāts. Šis paskaidrojums netraucē saskatīt Lodigovicu pilnu analogiju ar Latgales Ludzas baznīcas plānu, ņemot vērā vēl it īpaši to, ka abos gadījumos (Lodigovicu un Ludzā) trīs krusta rokas nobeigtas poligonāli. Tālāk uz dienvidiem, aiz robežlinijas Mišņenici-Živeca, nonākot **Slovākijas un Karpatu Ukrainas** novados, šis tips vairs nav sastopams. (Sal. *W. Zaloziecki. Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern.*) Kotes (c.) publicētā XVII gs. baznīca Opatovā Poznaņas novadā (340.-341. lpp.) ar trim poligonāli noslēgtām krusta rokām dzīvi atgādina mūsu E tipa Ludzas baznīcu. **Rietumgalīcijas** (1756. gadā celtā Sv. Andreja) Rozembarkas baznīca (Teka, c. 285. lpp.), spriežot pēc pievienotā griezuma, ir nevis E, bet D tipa. No Bastšikovska (c.) publicētām **Sandomiras** novada baznīcām Midlovas celtnē (103. lpp.) būtu piemērs tam, ka D tipam divas simetriski pie altāra telpas novietotas piebūves var radīt E tipa ilūziju. Tas pats sakāms par divām tālākām baznīcām: Ruda Kosceļnā un Bjalobžegos. Petranu starp Bihora novada 22 tipiēm zīmē vienu ne visai noteiktu E tipu, bet starp Arada sešiem tipiēm E tipu pavisam neuzrāda. Huculu tipa krusta baznīcas dibina savus plānus viscaur uz ortodoksu vai armēņu krusta formas (*Żukowski J. Huculszczyzna. Przyczynki do badań nad budownictwem ludowem. Iesp. Biuletyn 1935, Nr. 4*), kā rāda, piemēram, baznīca Vorohcā (306. lpp.) vai baznīca Kšivoruvņā, — abas celtas ap 1735. gadu.

Arī **Vidzemes** XVII-XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā Latgales E tips nav sastopams. Nedaudzie minētā laikmeta krusta plāni (Liepkalnā, Lau-donā, Pēterupē, Velēnā) ir noteiktas ortodoksu krusta formas.

Pēc sacītā redzams, ka E tipa izplatība ārpus Latgales ir ļoti ierobežota, jo, atskaitot dažus biklus mēģinājumus Polijā un skaitliski nenoskaidrotus gadījumus Lietuvā, šis tips citur nav sastopams, — ne Somijā, ne Austrumprūsijā, ne Karpatu zemēs. Latgalē turpreti tas uzziēdējis sevišķi koši, jo XVIII gs. lielākās un skaistākās koka baznīcas (Ludzā, Stiglavā, Bērzgalē, Kārsavā u. c.) celtas pēc E tipa parauga.

Ar E tipu beidzas Latgales longitudinālo baznīcas plānu attīstības apskate.

F tips

Centrālais būvpaņēmiens pratis Latgalē nobriedināt tikai vienu tipu: astoņstūri (F tipu). Kaut arī jāatzīst, ka šī tipa nozīme pēc celtnu skaita nav liela, tomēr visai svarīga ir paša tipa forma — astoņstūris. Ar šo formu F tips, palikdams pats ēnā, sagatavo gaišu ceļu nākamajam, G tipam, kuram pieskaitāma daudzējādā ziņā interesantā Višķu vecā koka baznīca.

F tips Latgalei nav devis nevienu lielu baznīcas celtni. Tās ir mazās kapelas Dzelzavā, Kalnajašos, Ludzā pie baznīcas vai Pušas parkā, kas sekojušas šim tipam. Arī mūsu kaimiņu zemēs šis tips, cik var spriest, nav bijis izplatīts, jo trūkst jebkādu atzīmju par to. Salīdzinājumam līdz šim citētie autori — Lindbergs, Galaune, Detlefsens, Zalozeckis, Stšigovskis u. c. — par šo tipu mūsu kaimiņu zemēs cieš klusu. Vienīgi Dr. M. Dragans (*Украиньскі деревляни церкви*) divu daļu un trīs daļu plānu attīstības shēmā atzīmē gan ne regulāro astoņstūri, bet kvadrātu ar nošļauptiem stūriem; Grabars (c., III, 339., 344. u.t. lpp.) aizrāda uz šī tipa atkarību no akmens formām un, atsaukdami uz E. E. Zabeļina pētījumiem, šī tipa agrīnos paraugus piesaista XVIII gs. beigām.

G tips

Starp centrālo un longitudinālo būvpaņēmienu dažkārt veidojas īpats — varētu teikt — divdabja paņēmiens, kurā vienlaikus darbojas centralizējošā un longitudinālā tendence. Protams, ka atsevišķā gadījumā divas minētās tendences var būt vai nu līdzsvarotas savā starpā, vai arī viena no tām var būt pārsvarā pār otru. Abos gadījumos tomēr šis divdabja paņēmiens rada kaut kādu vidēju stāvokli starp centrālo un longitudinālo formu, tādēļ to atšķirībā no pēdējām divām formām varētu nosaukt par mediālo (t. i., vidējo) formu.

Runājot par Pētersvaldes, Reihenas, Spāres un Liepupes baznīcām, kuru tips Latgalē nav sastopams, bija jau aizrādīts, ka šo baznīcu plāns nav regulārs astoņstūris, bet gan iegarens astoņstūris. Tāds plāns būtu labs

mediālās formas piemērs. Mediālā forma būtu arī kvadrātam tuvināts iegarens taisnstūris.

Līdz šim apskatītajos plānu grupējumos pirmie trīs tipi deva vientelpas paraugus tādā ziņā, ka draudzes telpa un altāra telpa nebija savā starpā diferencētas. Šī diferencēšana notika tikai nākamajos divos tipos (D un E). Pārejot uz centrālā būvpaņēmiena F tipu, no jauna izzūd robeža starp draudzes telpu un altāra telpu. Minot tālāko G tipu, dibinātu uz F tipa, varētu — pēc analogijas ar iepriekšējiem gadījumiem — sagaidīt, ka atkal notiks minēto divu telpu diferencēšana, jo tikai tad būtu attaisnota jauna G tipa nodibināšana. Uz to nu jāaizrāda, ka šeit paveras divi ceļi: 1) līdzīgi D tipam var izbūvēt altāra telpu, šaurāku par draudzes telpu. Šo gadījumu var novērot Dubnas baznīcā (Tab. I, 5), pie kam šeit vēl saglabājusies drumstala no D un E tipa iekārtas, pēc kuras atstatums starp stabiem saskaņots ar altāra telpas platumu; 2) neizbūvējot īpašas altāra telpas, var panākt draudzes telpas un altāra telpas savstarpēju šķirošanu ar piemērīgām iebūvēm pašā astoņstūrī. Šo gadījumu redzam Višķu vecajā koka baznīcā (Tab. I, 1).

Pievienojot Dubnas un Višķu baznīcai vēl Baltās Dukstigalas baznīcu (Tab. I, 4), būtu nosauktas visas trīs Latgales koka baznīcas, kas reprezentē mediālo būvpaņēmieni un reizē ar to arī G tipu. Dukstigalas nelielā baznīca (95 m²) centrālo būvpaņēmieni pārvada mediālā ar divu trapeču palīdzību — paņēmieni, kas vēl kādā citā baznīcas celtnē nav zināms. Lietuvas paraugi — Žalosju un Sasnavas baznīca — lieto arī trapeces, bet šo C tipa trapeču uzdevums atšķiras no Dukstigalas trapeču uzdevuma ar to, ka nepārvada centrālo tipu longitudinālā tipā, bet jau dotā longitudinālā tipā veido vējtvera un altāra telpas elementus. Iekšējie četri stabi Dukstigalā iebūvēti jaunākā laikā celtnes griestu atbalstam.

Raugoties uz neparasto trapeces formu Dukstigalas baznīcas plānā, varētu likties, ka šeit iespraudies kāds svešs elements, raksturīgs Sīrijas vai Bizantijas akmens celtniecībai. Tā tomēr nav, jo šeit noticis tikai pirmatnējā astoņstūra divu sānu divkāršojums. Divkāršojuma motīvs sastopams arhitektūrā no seniem laikiem. Tā, piemēram, to redzam Knosas pilī, kur divkāršotā kolonna rada diviņu kolonnas motīvu; to redzam seno grieķu tempļu plānos, kur ar divkāršojumu radīts amfiprostils un dipters. Raksturojot baroka īpatnības, Velflins (*H. Wölfflin. Renaissance und Barock*) piemin arī formu reduplikāciju ("Renesanse deva katru locekli tīri un vienkārši, baroks savus locekļus divkāršo", 51. lpp.). Atceroties, ka Baltās Dukstigalas baznīca celta baroka ziedu laikā (1774), šis astoņstūra sānu sienas divkāršojums gūst īpašu nozīmi arī no monumentālās mūra arhitektūras viedokļa. Pie Dukstigalas plāna būs vēl jāatgriežas sakarā ar Višķu baznīcas apskati.

Pilnīgu analogiju Dubnas celtnē ietvertam G tipam dod **Somijas** 38. tips, kas tur atdarināts 11 baznīcās (*C. Lindberg, c., 337. lpp.*). Trūkst

iebkādu datu par to, vai pārējās kaimiņu zemēs G tips (Dubnas, Dukstīgalas, Višķu vai kādā citā redakcijā) būtu sastopams. Nav šis tips agrāk bijis pazīstams arī Vidzemē (sk. P. Kampes "Baznīcu celtniecība Vidzemē etc.", jo tikai XIX gs. 20. gados radās Rīgā Jēzus baznīca, kas, būdama koka, rāda Dubnas paņēmienu tālāku attīstību. (P. Kampe "Jēzus baznīca Rīgā", Latviešu konversācijas vārdnīca, 57. burtn.)

Dukstīgalas baznīcas plāns, kā jau aizrādīts, sasniedz astoņstūra pagarinājumu, pastiepjot četrus astoņstūra sienas. Ar šo pagarinājuma astoņstūra kārtņējā forma, protams, izzūd un rodas jauna kvadrātam tuvināta forma. Tātad Latgales mediālā būvpaņēmienu G tips šajā gadījumā tendē uz centrālo formu (kvadrātu), kuru sasniedz pilnā mērā Rīgas Jēzus baznīca, izvēlēdamās par izejas stāvokli Dubnas plāna paņēmienu.

Ja mēs izvēlētos to mediālā paņēmienu G tipu, ko atzīmējam Spāres, Liepupes un Pētersvaldes baznīcas plānos, tad būtu redzams, ka šis tips sasniedz pagarinātā astoņstūra formu, pastiepjot nevis četras, bet tikai divas astoņstūra sienas. Ar šo pagarinājumu astoņstūra kārtņējā forma, protams, izzūd un rodas jauna forma, kas samērīgi ar minēto divu sienu pagarinājumu attālinās no kvadrāta. Mediālā paņēmienu G tips šajā gadījumā tendē uz garenformu. Tas apstāklis, ka G tips spējīgs tendēt tiklab uz centrālo formu, kā arī uz garenformu, lieku reizi apstiprina šī tipa divdabīgo raksturu.

Vienīgais gadījums, kad redzam Latgalē nekārtņēju astoņstūra formu, panāktu ar divu sienu pastiepšanu, bija Ludzas šķērsbaznīcā. Šeit oblongais astoņstūris parādās nevis atklāti, bet iekūņotā veidā, kas, pēc Velflina atziņuma, būtu raksturīga baroka pazīme (*H. Wölfflin, c., ...sind nicht zu einem individuellen Sonderdasein durchgebildet*). Visumā jākonstatē, ka oblongā astoņstūra forma, ko sastopam Somijā, Vidzemē, Kurzemē, Austrumprūsijā un citur, Latgalē nav spējusi izlauzt sev brīvu ceļu, bet palikusi vai nu iekūņota kādā plašākā formu kompleksā, vai arī palikusi kaut kur pusceļā starp regulāro astoņstūri un kvadrātu.

Tipi pēc uzbūves elementiem

Agrāk minētie septiņi Latgales baznīcu tipi noteikti, ņemot par pamatu vienīgi plāna atrisinājumu. Tāds paņēmiens varētu likties trūcīgs un noraidāms tādēļ, ka nav ievērota celtnu uzbūve, jo labi zināms, ka baznīcas ar kopīgu plānu var veidot dažādus tipus, ja vien uzbūve ir dažāda. Varētu rasties šaubas, vai, piemēram, Latgalē plaši izplatītais D plāns vienmēr un visādos uzbūves gadījumos paliktu D tips vai no tā būtu — atkarībā no uzbūves — attīstāmi dažādi tālāki tipi. Somijas krustveida plāns, nekādi nemainot savas formas, devis, kā jau agrāk aprādīts, piecus savā starpā atšķirīgus uzbūves tipus (*C. Lindberg. Suomen historialliset kirkkotyyppit, XVIII, XIX, XXIV, XXVI un XXXVII, Suomen kirkot, 331. lpp.*). Nupat minētos tipos

vērojam, ka 18. tipa uzbūve uzrāda divu bloku jeb traktu krustošanos, pie kam abi trakti segti četrslīpju jumtiem; 19. tips dod to pašu atrisinājumu, bet papildinātu ar jumta tornīti traktu krustojuma centrā; 24. tipā četrslīpju jumtu krusto mansarda jumts, papildināts ar jumta tornīti; 26. tips — līdzīgs iepriekšējam, bet mansarda jumta taisnā forma aizstāta ar liekto formu; 37. tips atdarina 18. tipu, bet pie tam šī tipa stāvo jumtu aizstāj ar lēzeno jumtu.

No šī saraksta labi redzams, ka tipu noteikšanai izmantoti vai nu pavisam dažādi celtnes elementi (jumts un tornis), vai arī viena un tā paša celtnes elementa dažādi veidi (stāvs, lēzens, laužts, taisns, liekts jumts). Tā kā pat gluži vienkāršas celtnes uzbūve ietver vairākus elementus, no kuriem gandrīz ikvienu iespējams dažādi veidot, kļūst saprotams, ka tipu skaitu var bez sevišķām grūtībām izaudzināt visai prāvu. Pārāk lielam tipu skaitam tomēr piemīt tā nevēlamā īpašība, ka praktiskā pārrēķināšana pār tiem samazinās proporcionāli tipu skaita pieaugumam. Cik reljefi tēlojas, piemēram, Norvēģijas *Møre, Sogn, Valdres* un *Numedal* četri tipi (*L. Dietrichson, H. Munte. Die Holzbaukunst Norwegens*) vai Karpatu zemju lemku, huculu, boiku un galiciešu četri tipi (*И. Грабарь. История русского искусства, VIII, 364. lpp.*) tik nenozīmīgs varētu likties somu arhitektūrā kāds 17. vai 34. tips. Jāpiebilst tomēr, ka eksaktā zinātnē šis tiri praktiskās pārrēķināšanas trūkums absolūti nav svarīgs, un pret K. Lindberga 38 tipu uzstādījumu nekādu principiālu iebildumu nevar būt.

Lai varētu dot atbildi uz sākumā izteikto jautājumu par to, vai pie tipu uzstādīšanas pieļaujama uzbūves elementu eliminācija, pievērsisimies vispirms pašai Latgales baznīcu uzbūvei kā tādai. Noskaidrojot šīs uzbūves dažādos paņēmienus, kļūs redzams, cik un kādi no uzbūves elementiem būtu vēl piesaistāmi, izdarot tipu noteikšanu.

Celtnes plāns zināmā mērā jau it kā paredz celtnes uzbūvi. Būtu tikai loģiski, ja uzbūve izceļ un akcentē tās daļas celtnē, kas jau plānā izceltas un akcentētas. Plānam un uzbūvei ejot, tā sakot, roku rokā, varētu sagaidīt vispilnīgākos, kuplākos un organiski visciešāk sakļautos atrisinājumus. Piedzīvojumi tomēr rāda, ka arhitektūra ne vienmēr staigā šī prātojuma ceļu, bet ka notiek šķietamas ačgārnības, jo to, kas izcelts plānā, uzbūve dažreiz mēģina nevis arī izcelt, bet gan noplacināt un nospīest. To apliecina daudzi gadījumi Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā.

Krustveidīgā plāna tips parādās Latgalē — kā jau agrāk aizrādīts — divos veidos: šķietamā krusta baznīcas veidā (piemēram, Rozentovā, Tab. V, 3) un tiešā krusta baznīcas veidā (E tips, piemēram, Stiglavā, Tab. II, 1). Pēc viena vai otra no šiem tipiem celtas gandrīz visas (kādas 16) ievērojamākās XVIII gs. koka baznīcas. No visām šīm daudzajām baznīcām tikai Ludzas baznīca savā uzbūvē izceļ krusta formu. To šī celtnē panāk, veidodama garenzvirziena jumtu ar savu kori un šķērsvirziena jumtu ar savu kori. Visas

pārējās baznīcas veido tikai garenvirziena jumtu, bet šķērsvirzienā atrodas šās krusta rokas vai nu pavelk zem garenvirziena jumta pagarinājumiem (t. s. *Schleppdach*), vai arī nosedz ar šim virzienam līdztekus esošiem pults jumtiem. Gandrīz visas pēc krustveidīgā plāna celtās baznīcas ir trīsjomu. Starp vienjoma baznīcām būtu atzīmējama tikai Piļcines, Atašienes un Beresnu baznīca. Trīsjomu iekārtā vidusjoma platums vienmēr stingri saskaņots ar altāra telpas platumu. Tā ir viena no Latgales koka baznīcu ipatnībām, kas rada atšķirību no Polijas XVI gs. paraugiem (sal. Bogušicu baznīcas plānu, Tab. V, 7, kur saskatāms, ka aprādītā saskaņošana nav notikusi).

Latgales koka baznīcas, veidojot jumtus tikai garenvirzienā (koru noslēgums šeit nekristu svarā), bez grūtībām var apsegt ar kopīgu jumtu ne vien visus trīs jomus, bet arī varbūtējās piebūves, kas rastos ārpus sānu jomu laida. Tāds atrisinājums, piemēram, redzams Rozentovas baznīcā (Tab. G, 2b). Pateicoties vidusjoma un altāra telpas vienādām platumam, rodas iespēja radīt šīm divām telpām īpašu kopīgu jumtu, pilnīgi šķirtu no klātējo sānu jomu jumtiem. Ar to rodas jumta veidojumā lūzums, virspus kura tagad atrodas viens jumts, bet leļpus — otrs jumts (sk., piemēram, Bērzgales baznīcas jumtu. Tab. G.VIII, 5b). Pašā lūzuma vietā atrodas platāka vai šaurāka vertikāla siena. Pirmajā gadījumā, t. i., ja vertikāla siena pietiekami augsta, var iekārtot logus, kā redzams Brigu baznīcā (Tab. G.VII, 6); otrajā gadījumā, ja vertikālās sienas josla ir par šauru, logu tai iekārtot nevar. Ar īpašu uzsvāru jāteic, ka pirmais gadījums Latgales koka baznīcu celtniecībā ir vienreizējs, jo sastopams tikai Brigu baznīcā; visās pārējās baznīcās redzams otrs gadījums. Pie šiem otriem gadījumiem jāpakāvējas sīkāk, jo tie acīmredzot nepieder ne bazilikālai iekārtai, ne arī vienkāršam halles tipam. Varētu teikt vēl vairāk: šajos gadījumos atklājas viena no Latgales baznīcu dziļākām ipatnībām, kas aptver gandrīz visas lielākās koka baznīcas Latgalē un tādā kārtā dod pamattēmu visai Latgales koka baznīcu simfonijai.

No trim apgaismošanas veidiem hipaitrālais veids, kā redzams no G.VII tabulas, Latgales celtniecībā pilnīgi atkrit. Par halles apgaismošanu (ar apgaismošanu šeit un turpmāk domāta, protams, apgaismošana ar dienas gaismu) būtu jābilst tikai pāris vārdu. No G.VII tabulā uzrādītiem baznīcu shematiskiem griezumiem redzams, ka tiklab vienjoma (piemēram, Dukstīgalā, 1a), kā arī trīsjomu (piemēram, Rozentovā, 2b) baznīcas jomu ārsienās iekārtotie logi piegādā telpai nepieciešamo gaismu. Logus iespējams iekārtot arī rietumu fasādes sienā kā pirmajā stāvā, tā arī ērģeļu luktu stāva augstumā. Jāatzīmē, ka Latgale visumā ļoti atturas no rietumu fasādes sienas uzirdināšanas ar logu motīviem. Labi bieži tā apmierinās pat ar vienu nelielu logu luktu stāva augstumā, kā, piemēram, Indricā. Altāra telpai logus iekārto tikai pret garenasi slīpi pagrieztajās sienās. Nenoliedzamu efektu panāk ar apļa formas lodziņu tieši virs galvenā altāra, kā, piemēram, Brigos.

Bazilikālā iekārtā apgaismošanas jautājums nav gluži vienkāršs. Par baziliku visumā dēvē tādu celtni, kas dienas gaismu dabū arī pa augšējiem logiem, iekārtotiem ēkas ārsienā virs sānu jomu jumtu pieslēguma centrālajam blokam. Tāda bazilikas izpratne būtu pilnīgi pareiza un pietiekama attiecībā uz antīko baziliku. Attiecībā uz viduslaiku baziliku augšējais izskaidrojums varētu izrādīties par nepietiekamu. Tā kā runājot par Latgales XVIII gs. baziliku, nekādi nedrīkstētu izlaist no acīm viduslaiku baziliku, būtu jāmin pāris vārdu par to.

F. Zezelbergs (*Seeselberg*), cik zināms, visagrāk norādījis uz *Epistola Isidori episcopi ad Luitefridum cordubensem episcopum directa* (t. s. *Necrologium Lundense*). Minētajā "Epistolā" Izidors, starp citu, uzskaita ļoti sīki visus tos pienākumus un uzdevumus, ko veic atsevišķas amata personas, kā: *ostiarii, exorcistae, acoliti, psalmistae, lectores, subdiaconi, diaconi, presbyteri, episcopi, archidiacons, primicerii* u. c. Bīskapa (*episcopus*) pienākumiem, starp citu, pieskaita arī *basilicarum consecratio, unctio altaris et confetio crismatis, ipse praedicta officia et ordines ecclesiasticos distribuit; ipse sacras virgines benedicit...* Arhidiakona uzdevumos turpretī ietilpst: *sollicitudo quoque parrochianorum et ordinatio et iurgia ad ejus pertinent curam; pro reparandis diocesanis basilicis ipse suggeret sacerdoti, ipse ambim amb'eat?/ parrochias cum iussione episcopi, et ornamenta vel res basilicarum vel parrochianorum, gesta libertatum ecclesiasticarum episcopo idem referet...* Primicerija (*primicerius*) uzdevums bija *si quid etiam necessarium est pro reparations basilicarum quae sunt in urbe denunciet sacerdoti; ... basilicarios ipse constituat...*

Minētajos citātos nepārprotami izteikts, ka bīskapa amata pienākums bijis baziliku iesvētīšana un altāru iesvaidīšana. Jāpiebilst, ka lielās baznīcas — aizrāda tālāk Zezelbergs — iesvētīja arhibīskapi un ka šajā svinīgajā aktā parasti piedalījās arī laicīgi valdnieki. *Res basilicarum* un *res parrochianorum* minētas kopīgi, pie kam vienā diecēzē var būt vairākas "bazilikas". Bīskaps prasa, lai arhidiakons periodiski ziņotu par draudzes baziliku stāvokli; diezgan zemā rangā stāvošus *primicerius* drīkst nodot vienkārša *sacerdos* pārzināšanā visu, kas vajadzīgs "pilsētu bazilikas" remontam; baziliku pārvaldīšanai vajadzīgo amata personu, sauktu *basilicarius*, ieceļ *primicerius* pēc savas izvēles. Ņemot vērā visus šos apstākļus, nevar būt šaubu — secina Zezelbergs (c., 70. lpp. utt.), ka Izidora priekšrakstu pastāvēšanas laikā: 1) ar bazilikas vārdu nekad nav saprastas bīskapa baznīcas, bet gan vienmēr tikai mazas vai arī vidēji lielas baznīcas; 2) "bazilikas" apzīmējumam trūkst konstruktīva jēdziena par augšējo sānu gaismu un arī antīkā vārda satura: *basilicus* — ķēnišķīgs, grezns; 3) "bazilika" bija vienmēr garīgo ordeņu pārvaldīta draudzes baznīca, bet *basilicarius* — mācītājs.

Tālāk Zezelbergs aizrāda, ka Izidora priekšraksti bijuši spēkā jau VII gs., tos pieņēmis Ludvigs Dievbijīgais Āhenē ar bīskapu piekrišanu par vispār saistošiem (*Nekrolog. Lund*), bet XI gs. tie uzņemti Lundas kanoņiskajos nolikumos. Ar to varētu skaitīt par nodibinātu, ka nosaukums *basilica* cauri visiem viduslaikiem apzīmējis draudzes baznīcu.

Ja "bazilikas" nosaukums, kā redzams, pieļauj divus savā starpā tālu atšķirīgus tulkojumus, tad šeit lai būtu uzsvērtts, ka šī apcerējuma turpinājumā "bazilika", "bazilikāls" u. tml. nav jāsaprot viduslaiku administratīvi parohiālā nozīmē, bet gan antīkas tehniski konstruktīva interpretācijā: bazilika — baznīca ar sānu augšgaismu.

Atskaitot 1800. gadā celto Brigu baznīcu, XVIII gs. neuzrāda vairāk nevienu baziliku. Tiesa, kā lielu retumu varētu atzīmēt divus mazus, augsti sānu sienā iekārtotus lodziņus Feimaņu baznīcā. Tā kā zem šiem lodziņiem neatrodas sānu joma pulsts jumts, bet gan ļoti zemu kādas piebūves jumtiņš, tad, protams, Feimaņu baznīcu pieskaitīt bazilikālam tipam nekādi nevar. Tātad vienīgā bazilika Latgales XVIII gs. koka baznīcu starpā ir Brigu baznīca.

Jau agrāk aizrādīts, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcu lielum lielā daļa pēc savas uzbūves veida paliek it kā pusceļā starp halli un baziliku. Šajā vietā derētu atcerēties Velflinu. Savā darbā *Renaissance und Barock* Velflins atzīst sarucināšanu kā tādu principu, ar kura palīdzību iespējams doto motīvu novest līdz nullei. Minētā darba 38. lpp. Velflins raksta: "Sv. Pētera vēlākie plāni rāda blakustelpu tālāku samazinājumu, — princips, kas savu visnoteiktāko izteiksmi gūst *Il Gesl* garenbūvē (Viņola, 1597). Šeit ir vairs tikai viens joms ar kapelām, kurām savā starpā ir gan satiksme, bet kuras pavisam neatstāj īpaša sānu joma iespaidu. *Il Gesù* top priekšzīmīgs visai Romas būvniecībai. Blakustelpu atmešanu (*Fortfall*) centrālbūvēs var tālāk saskatīt Mikelandželo S. Džovanni de' Florentini plānos un Lorencio Bernīni kupola baznīcās, kuras kā gandrīz neiedalītas (*ungegliedert*) telpas mēģina atdarināt Panteona iekārtu." Turpat (36. lpp.) viņš vēl piebilst: "Lai salīdzina, piemēram, to pārveidojumu, kas izdarīts ar triumfa loka motīvu pie *Gesù* galvenā altāra (*Giacomo della Porta*): liels vidusloks, sānu daļas pilnīgi sarukušas (*verkümmert*), kolonnas tā saspiestas kopā (*zusammengedrückt*), ka gandrīz jārūnā par diviņu kolonnām (*Kuppelung*)."

Atzīstot organisku attīstību baznīcu uzbūvē tāpat kā baznīcu plānos, jākonstatē, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcas daudzos gadījumos nav izaudējušas augšējo bazilikālo sienu līdz tam augstumam, kurā būtu bijis iespējams iekārtot bazilikālos logus. Pārsniegdama āra veidojumā klātējo sānu jomu jumtus, bazilikālā siena neapšaubāmi līdzina ceļu savam galvenajam uzdevumam — augšējās sānu gaismas iekārtai. Šis uzdevums tomēr paliek

neveikts, jo bazilikālā siena dod nevis pilnu, bet reducētu augstumu. Tādā kārtā baznīcas ar reducētu (samazinātu, sarukušu) aušgsienu augstumu nav uzskatāmas par pilnvērtīgām, istām bazilikas tipa pārstāvēm, bet par šī tipa neistām reprezentantēm. Liktos, ka to būtībai vistuvāk atbilstu apzīmējums "pseudobazilika".

Kaut gan dažiem ar "pseido" apvienotiem apzīmējumiem piemīt negatīva noskaņa, kā, piemēram, "pseudogotikai", "pseudoklasikai", tomēr šos gadījumus atsver apzīmējumi, kā: "pseudoperipters" vai "pseudodipters", kur nekāda negatīva pieskaņa nejaucas klāt. Šai pēdējai grupai pieskaitāma arī Latgales "pseudobazilika", kas būtu saprotama kā bazilika gan, bet ar noteiktu satura samazinājumu.

G.VII tabulā parādīti shematiskā veidā griezumi caur Latgales 15 baznīcām, pie kam kopainas pilnības dēļ tabulā uzņemtas arī trīs jaunāko laiku celtnes: baznīcas Skaistā, Pildā un Strūžānos. Pseudobaziliku griezumi (3c, 3d, 5b, 5e un 5d) rāda vispirms, ka jumta lūzuma vietā jumta slīpums strauji mainās: vidusjoms patur diezgan stāvu (apmēram 45°) jumtu, bet sānu jomiem vienmēr taisīts lēzenāks jumts. Tādu iekārtojumu dažos gadījumos neapšaubāmi izvirzījusi vēlēšanās dot sānu jomiem pēc iespējas prāvāku augstumu. Sānu jomu augstums Latgales pseudobazilikā ir vienmēr mazāks par vidusjoma augstumu, ko varētu skaitīt par raksturīgu parādību tieši bazilikālai iekārtai, kaut gan arī halles tips nereti paceļ vidusjomu pār sānu jomiem, kā, piemēram, Stefana katedrāle Vinē. Dažos gadījumos (piemēram, Stoļerovā) redzams, ka sānu jomiem paredzētie augstumi būtu iespējami arī tad, ja sānu jomu jumtu taisītu tikpat stāvu kā galveno jumtu. Izskaidrojumu šādai konsekventai sānu jumtu slīpināšanai varētu meklēt kādās senākās jumta formās, kas savā ilgā lietošanas laikā kļuvušas tradicionālas. Koka baznīcu celtniecībā tādas senas jumta formas uzglabājušās, piemēram, Permas guberņā. Grabars (cit., 349. un 357. lpp.) atzīmē divus ļoti raksturīgus gadījumus: 1614. gadā celto baznīcu Monastira sādžā, Čardinskas apriņķī, un kapelu Vjatčīnīnā, Soļīkamskas apriņķī (XVIII gs.). Pirmajā gadījumā jumta veidu būtu varējušas vēl kaut kā ietekmēt spēcīgi uz sāniem izvirzītās atcilas (повалы), otrā gadījumā (jaunākā) atcilu vairs nav, bet jumta veids joprojām seko XVII gs. sākuma paraugam. Kā pirmā, tā otrā gadījumā atšķirība no Latgales pseudobazilikas lauza jumta ir tikai kvantitatīvas dabas.

Citāda veida stāvā un lēzenā jumta kombinācijas vienā un tai pašā koka baznīcas celtnē parādās ļoti bieži Eiropas Krievijas ziemeļu guberņās. Šeit centralizējošajās telts baznīcās tornis veidots stāvs, bet tā apmales lēzenas. Kontrastā pret stāvo jumtu stāv lēzenie krusta roku jumti (Grabars, c., 384. lpp.). Spas-Vieži sādžas baznīca Kostromas guberņā rāda dažādos jumta slīpumus kā pie torņa, tā pie baznīcas bloka (Grabars, c., 353. lpp.).

Visos līdz šim uzrādītajos gadījumos visu laužto jumtu raksturīga iezīme ir tā, ka virzienā no laužuma uz ēkas vidu vienmēr lietots stāvāks jumts, bet no laužuma uz ēkas malu — lēzenāks jumts. Šo jumtu iekārta pilnīgi atbilst Latgales pseidobazilikālo baznīcu jumtu iekārtai. Vienīgais izņēmums no šīs iekārtas visā Latgalē ir Višķu vecā koka baznīca, jo šeit lēzenāka ir jumta vidējā daļa, bet stāvāka — jumta sānu daļa. Tātad arī jumta veidojumā Višķu baznīca gājusi no pārējām Latgales koka baznīcām šķirtus ceļus.

Latgales pseidobazilika ne vienmēr apmierinās ar vienu jumta laužumu, kā, piemēram, Stoļerovā. Ļoti bieži jumta iekārtu taisa tā, ka lēzenais jumts (lejup no lūzuma) nosedz tikai sānu jomus. Ja ārpus sānu jomu laida ir vēl kādi izvirzījumi — un tādi ir ne vien E tipā, bet arī D tipā — šos izvirzījumus dažkārt nepārsedz ar sānu jomu jumta vienkāršu pagarinājumu (t. i., "vilkto jumtu", *Schleppdach*), bet taisa šai jumtā otru lūzumu. Tādā kārtā, sākdamies no kores, nonāk līdz lāstekai trijos atsevišķos posmos. Šai iekārtā jau saskatāma analogija ar Galīcijas vecajām koka baznīcām, kuras jumta posmu skaitu nereti kāpina līdz pieci (Grabars, c., 333. lpp., Malnovas baznīca, celta 1672. g.) vai pat līdz sešiem (Zalozeckis, c., 18. att., *Studene Wyżne* baznīca). Trešais (t. i., zemākais) jumta posms skar galvenām kārtām sakristejas un kambarus, kuriem liels augstums nebija vajadzīgs. Šajos gadījumos pazeminātais trešais jumta posms bija vēlams no saimnieciskā viedokļa, jo, sedzot šīs telpas ar jumta otro posmu, būtu lieki jāpaaugstina sedzamo telpu sienas.

Par jumtu slīpuma leņķi varētu aizrādīt vispārīgi, ka koka pārsegumi pat viena jumta veidojumā var nostāigāt visus 90° , kas ietveras starp lime-nisko un svērtēnisko stāvokli. Krievu koka arhitektūrā bieži sastopamais kokošņika motīvs varbūt visizteiksmīgāk apliecina nupat sacīto, kā, piemēram, redzams Počozera baznīcā, Oloņecas guberņā (Grabars, cit., 370. lpp.). Pirmo jeb stāvo jumta posmu Latgale darina aptuveni 45° , otro un trešo posmu — apmēram 30° pret limeni.

Apskatot Latgales baznīcu uzbūvi, noskaidrots, ka šeit blakus bazilikas un halles tipam izveidojies vēl kāds trešais tips — pseidobazilika. Ārpus šiem trim tipiem Latgale nekādu tālāku uzbūves tipu neveido. Ka halles paņēmiēnā var celt ikkuru no agrāk uzrādītiem A–G plāna tipiem, nevar būt šaubu, jo zem halles jumta iekārtota: A tipa Andzeļmuižas, B tipa Istras, D tipa Rageļu, E tipa Piļcines baznīca, F tipa Ludzas kapela un G tipa Dubnas baznīca.

Nevarēs noliegt, ka komplicētākos plānu tipos, kā, piemēram, Piļcinē, vienlaidu jumts ne visai labi iederas. Šeit jūtama it kā iekšēja nesaskaņa starp plānu un jumtu. Un tiešām: plāns ar spēcīgi izvirzīto šķērsbaznīcu ļoti nepārprotami pieteic krusta formu; uzbūvē no šīs krusta formas nekas nav saskatāms, jo vienvirziena jumts kā milzu putns paslēpj zem saviem spārniem kā krusta garenvirziena, tā arī šķērsvirziena rokas.

Teorētiski var iedomāties, ka bazilikālu iekārtu, t. i., celtni ar sānu augšgaismu, varētu radīt ikkuram no noteiktiem plānu tipiem. Kā tīrs bazilikas tips starp Latgales koka baznīcām pastāv tikai Brigu paraugs (D plāna tips). Apstākļus pārliedot, arī šeit būs skaidri redzams, ka visas vienjoma iekārtas būtu mākslīgi pielāgotas bazilikas prasībām, jo tikai tur, kur plāna atrisinājumā ir vidusjoms un kur uzbūve šo vidusjomu taisa pacilu, tikai tur bazilikas paņēmiens būs savā istajā vietā.

Attiecībā uz pseidobaziliku jāatkārto viss, kas nupat teikts par baziliku. Faktiskais stāvoklis ir tāds, ka pseidobazilikas paņēmienu Latgale lietojusi nevis mazu vienjoma baznīcu vai kapelu būvei, bet lielām trīsjomu baznīcām. Tāds stāvoklis runā pats par sevi skaidru valodu.

Uzbūves iztīrījuma sākumā bija uzdots jautājums, vai būtu pareizi nodibināt baznīcu tipus tikai uz plānu pamata, eliminējot uzbūves elementus. Tagad pēc uzbūves sīkāka iztīrījuma redzams, ka:

1) uzbūve, tāpat kā plāni, kategoriski izvirza savus tipus (halli, baziliku, pseidobaziliku);

2) uzbūves elementi tāpat jāņem vērā kā plānu elementi;

3) tipu noteikšana pēc plāniem un pēc uzbūves notiek uz principiālas paritātes pamata, citiem vārdiem: uz plānu pamata vai uz uzbūves pamata noteiktie tipi kā tādi ir līdzvērtīgi savā starpā;

4) no viena zināma plāna tipa var attīstīties visi trīs minētie uzbūves tipi un līdzīgi: vienam zināmam uzbūves tipam var atbilst vairāki plāna tipi.

Sevišķi svarīgs būtu pēdējais atzinums. Tuvākam paskaidrojumam varētu ņemt, piemēram, D tipu: 1) pēc šī plāna tipa parauga celtā Rāgeļu baznīca, kura savā uzbūvē ir halle; 2) pēc tā paša D plāna tipa parauga celta arī Brigu baznīca, kas izbūvēta kā bazilika; 3) beidzot, pēc D plāna parauga celta Indricas baznīca ar pseidobazilikālu uzbūvi.

Ņemot par izejas stāvokli kādu no uzbūves tipiem, piemēram, halli, redzam, ka šim uzbūves tipam atbilst: 1) A plāna tips (Andzeļmuiža); 2) B plāna tips (Piedruja); 3) D plāna tips (Rožentova), 4) E plāna tips (Piļcine), 5) F plāna tips (Baltā Dukstīgala) un 6) G plāna tips (Višķi). Pēdējā gadījumā varētu rasties jautājums, vai Višķu baznīca pēc savas uzbūves pazīmēm (lauztais jumts) nebūtu pieskaitāma pseidobazilikas tipam. Pēc nodibinājuma, ka visas pseidobazilikas Latgalē veido jumta centrālo daļu stāvu un tā perifēriālo daļu lēzenu, Višķu baznīca pseidobaziliku grupā neiederas.

Tālāk varētu rasties jautājums par varbūtējām neskaidrībām tipu noteiktībā, ja tie izvērtējumu dabū no heterogēniem celtnes elementiem — plāna un uzbūves. Jo vairāk liktos šāds jautājums pamatots, ņemot vērā to, ka līdz šim atzīmētie trīs uzbūves tipi — bazilika, pseidobazilika un halle — radīti, liekot tipu šķirošanai par pamatu baznīcu apgaismošanas veidu. Ja atcerēsimies agrāk sacīto, ka tipu noteikšanu var pamatot ar neaprobežotu

skaitu uzbūves elementu (torņiem, logiem utt.), tad varētu likties, ka tipu "mežs" sāk izaugt pārāk plašs un ka šai mežā būs grūti orientēties. Pret to jāaizrāda, ka katrā konkrētā gadījumā vienkāršs un turklāt ļoti precīzs baznīcas apzīmējums rodas, ņemot vienu plāna tipu un tam pievienojot vienu uzbūves elementu. Tā kā apgaismošanas veids devis ļoti raksturīgus tipus, tad tieši sava raksturīguma dēļ šie tipi (bazilika, pseidobazilika, halle) būtu izceļami redzamā vietā. Pāris konkrētu gadījumu varēs lietu galīgi noskaidrot. Brīgu baznīca, piemēram, ir D tipa bazilika. Ar šo apzīmējumi Brīgu baznīca būtu pietiekami raksturota kā no plāna, tā no uzbūves viedokļa. Atbilde būtu iespējams izvērst arī plašāk: D tipa trīsjomu bazilika ar jumta torni, u. tml., pie kam arī šeit apzīmējuma kodolā ietveras plāna un uzbūves elementi. Otrs piemērs: Bērzgales baznīca ir D tipa pseidobazilika. Paplašināts apzīmējums: D tipa trīsjomu pseidobazilika ar diviem pamattorņiem.

No šiem diviem piemēriem redzams, ka, paplašinot apzīmējumu, notiek pāreja uz baznīcas aprakstu.

Saņemot kopā rezultātus, kas līdz šim gūti Latgales XVIII gs. koka baznīcu plānu un uzbūves iztirzājumā, var konstatēt, ka:

1) plānu atrisinājumi, uzrādot visumā lielu dažādību, galvenām kārtām izmanto garenbūves paņēmieni;

2) savā kopībā tie uzrāda secīgu pāreju no vienkāršām formām uz saliktām formām;

3) minētā secībā skaidri izpaužas plānu organiskā attīstība;

4) visumā atkārtojot plānu tipus, kas sastopami arī kaimiņu zemēs, Latgale atsevišķos gadījumos uzskatāma par galējo robežu, līdz kurai nonācis noteikts plāna tips (D), bet citos gadījumos tā gandrīz pilnīgi "okupē" viena pati kādu noteiktu plāna tipu (E);

5) liela daļa plānu uzrāda kvadrātveidīgu vai kvadrāta formai tuvu draudzes telpu;

6) baznīcu plāni uzrāda telpu trijotni: altāra telpa, draudzes telpa un priekšbaznīca;

7) ģeometriski figurālā ziņā visi plāni uzbūvējas tikai uz diviem elementiem: uz taisnstūra un uz astoņstūra, izmantojot pēdējā gadījumā pilnu astoņstūri vai tikai daļu no tā;

8) samazinot plānu uzbūves elementu skaitu līdz minimumam (divi elementi: taisnstūris un astoņstūris), Latgales koka baznīcu celtniecība nosprauž sev ceļu monumentālā virzienā;

9) pārejā no halles tipa uz bazilikas tipu vērojams starptips — pseidobazilika, ko sastop retos gadījumos arī ārpus Latgales, bet kas tikai Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā iekarojis sev tipa vietu un nozīmi.

IV. Koka baznīcu sastāvdaļas un platība

Priekšbaznīca

Divām baznīcas pamata daļām: draudzes telpai un altāra telpai parasti pievienojas vēl kāda trešā daļa, kuras nozīme nav zemu vērtējama. Tā ir priekšbaznīca. Kā jau agrāk redzējām, šis elements, uzstādot un nodibinot baznīcu tipus, nebija nepieciešams. Noklusēt to tomēr nekādi nevar, jo šis elements ieņem pārāk izcilu vietu ja ne visās baznīcās un to tipos, tad tomēr ļoti daudzos gadījumos (sk. Tab. I–V). Īpašos atrisinājumos, kā, piemēram, Višķu koka baznīcā tas gūst pavisam ārkārtīgu nozīmi.

Turpinot iepriekšējā nodaļā jau ievadīto uzbūves paņēmieni apskati, priekšbaznīca aplūkojama ne vien līmeniskā, bet arī svērtieniskā griezumā. Šis pēdējais griezums atklāj tālākas divas baznīcu ēkas sastāvdaļas: ērģeļu luktas un torņus. Pievienojot vēl lieveņus, rodas pilnīgs saraksts tiem motīviem, kas kopojas ap priekšbaznīcu līdz draudzes telpai. Pēc draudzes telpas un altāra telpas apskata pāris vārdu būs vēl jāmin par sakristejām, kambariem un pagrobiem.

Nav šaubu, ka Romas valstī pirms kristīgās ticības izsludināšanas par valsts ticību pastāvējušas kristīgo sakrālās celtnes. Droši zināms, ka mūsu ēras pirmajos gadsimteņos dievkalpojumi noturēti ne vien privātos dzīvokļos, bet arī baznīcās. Tās pieminētas, starp citu, Edesā 201. gadā, Antiohijā 272. gadā. Romā šo celtnu skaits pārsniedzis 40. Par to, kā bijušas iekārtotas šīs agrinās kristīgo sakrālās celtnes (*eukterion, oratorium, domus Dei, dominicum* vai *kiriakon*), nekas tuvāks nav zināms, jo ne materiālās drupas, ne rakstītas ziņas nav saglabājušās. Ar kristīgās ticības nostiprināšanos 4. gadsimtenī baznīcu skaits ārkārtīgi strauji pieauga, un nodibinājās seno kristīgo draudzes divi baznīcu pamattipi: garenbūve un centrālbūve, turklāt pirmais tips skaitliskā pārsvarā bija rietumu draudzēs, bet otrs — austrumu draudzēs.

Pakavējoties sīkāk pie rietumos izplatītā garenbūves paņēmiena, jāizrāda, ka seno kristīgo draudzes savām kulta vajadzībām ņēma par paraugu to Romas būvtipu, kas visvairāk atbilda kristīgo liturģiskām prasībām. Šis

būvtipi bija hellēnistiskā bazilika. Īsā skicējumā baznīcas attīstība tēlojas šādi: celtnes garenass galā novietojas altāra telpa (*adyton, abaton, altarium*) ar pusapļa nišu — apsidu, kur uz paaugstinājuma atradās bīskapa krēsls (*thronos, kathedra*), bet tam abās pusēs sēdekļi (*subsellia*) prezbiteriem un diakoniem. No centrālās altāra telpas atradās pa labi un pa kreisi ik pa telpai: *prothesis* — svēto dāvanu sagatavošanai — un *diakonikon* — garīdzniekiem pašiem un baznīcas rīku uzglabāšanai. Pēc apbūves laukuma baznīcas lielāko daļu ieņēma draudzes telpa (*capsum*). Šo vienkāršo seno kristīgo baznīcas iekārtu jau agrā laikmetā sāka papildināt. Radās šķērsbaznīca (sakarā ar dziedoņu kora novietošanas jautājumu), emporas (sevišķi austrumu draudzēs, lai rūpīgāk varētu šķirot baznīcas apmeklētājus pēc dzimuma), torņi (visagrāk Sīrijas grupa), kapelas (ar to radās īpats kapelu bazilikas tips), kupols (ar ko nodibinājās kupola bazilikas tips), u. v. d. c. Svarīgs papildinājums vēl bija baznīcas priekšā rietumu fasādes pusē izbūvētais ātrijs. Ātriju veidoja kā pagalmu ar segtām ejām visapkārt un ar svētītā ūdens aku (*kantharos*) pagalma vidū. Šo ātriju, kas arhitektoniskā ziņā uzskatāms par priekšspēli pašai baznīcai, vēlāk aizstāja ar nartekū. Narteks bija jau pašas baznīcas ēkas sastāvdaļa, tās priekštelpa, priekšbaznīca. Narteks, *capsum, altarium* — priekšbaznīca, draudzes telpa, altāra telpa — tā ir tā telpu trijotne, kas pavada kristīgo baznīcas ēku no senseniem laikiem līdz pat mūsu dienām. Lieki būtu aizrādīt, ka arī Latgales XVIII gs. koka baznīcās šai telpu trijotnei bija jābūt.

Pievēršoties vispirms priekšbaznīcu veidam, redzam, ka Latgalē tas uzrāda lielu dažādību. Tas parādās gan kā relatīvi mazs vējtveris (Dukstīgalā, Dubnā, Piļcinē, Savelinkos), gan kā plašāka piebūve: a) nepilnā baznīcas platumā (Feimaņos, Stiglavā, Bērzgalē, Kārsavā, Pušā, Indricā, Melnajā Dukstīgalā), b) pilnā baznīcas platumā (Stoļerovā, Raipolē–Zilupē, Beresnos, Rageļos, Pildā), c) pārpilnā baznīcas platumā (Eversmuižā) —, gan kā plašs un dziļš trakts, kļūstot par priekšbaznīcu šī vārda vistiešākā nozīmē (Rožentovā). No šī saraksta redzams, ka viens un tas pats priekšbaznīcas veids atbilst dažādiem baznīcas tipiem. Tā, piemēram, pilnā baznīcas platumā priekšbaznīca ir celta kā D tipa baznīcām Stoļerovā, Rageļos un Raipolē–Zilupē, tā B tipa baznīcām Beresnos un E tipa baznīcām Pildā un Melnajā Dukstīgalā (Tab. III, 4, 6). Ar šo apstākli tad arī izskaidrojams, kādēļ pie baznīcas tipu uzstādīšanas priekšbaznīca bija pilnīgi jāeliminē.

Tālāk par Latgales priekšbaznīcu būtu sakāms, ka tā daudzos gadījumos, būdama pēc platības diezgan liela, nepieslēdzas draudzes telpai ar vaļējām, parasti trim ailām, kā, piemēram, Kārsavā un Stiglavā, vai arī ar vienu plašu ailu, kā, piemēram, Beresnos, bet norobežojas no draudzes telpas ar ciešu sienu, kurā iebūvētas tikai vienas durvis.

Priekšbaznīcas pieslēguma veidu draudzes telpai ietekmē klimatiskie

apstākļi. Grabars un Gornostajevs (I. Grabars, c., 452. lpp.), apcerot Krievijas ziemeļu koka baznīcas, raksta: "Bargais aukstums un nežēlīgie vēji likuši ieslēgt dievnamu iekštelpas nepiedodami šaurās robežās" (t. i., salīdzinot ar dievnamu ārējo veidojumu — A. K.). Minētā apcerējumā tālāk aizrādīts uz priekšbaznīcas jeb t. s. trapezas jeb trapeznajas izcelšanās motīviem. Aizrādīts, ka tā izveidojusies no vienkārša priekšnama (*трапеца, выросшая из простых сѣней, постепенно заняла очень важное мѣсто въ приходской жизни сѣверянъ*, 461. lpp.); aizrādīts, ka draudžu teritoriju lieluma dēļ ļaudis mērojuši tālo ceļu uz baznīcu jau dievkalpojuma priekšvakarā un ka bijusi nepieciešama telpa, kur šie ļaudis, sargāti no vēja un aukstuma, varētu mitināties līdz dievkalpojuma sākumam un stiprināties ar ēdienu un dzērienu. No šiem aizrādījumiem redzams, ka priekšbaznīcas motīvs ir elastīgs diezgan, lai pielāgotos pat tādām vajadzībām, kam ar reliģisko kultu tikai indirekts sakars. Par Latgali jāteic, ka šeit priekšbaznīcām izvirzīti šādi uzdevumi: būt par vējtveri baznīcas galvenajai telpai, dot vietu trepēm satiksmei ar ērģeļu luktām un radīt papildu telpu baznīcēniem, kuriem pietrūktu vietas draudzes telpā.

Pirmo uzdevumu Latgales atrisinājumi veic tādējādi, ka, taisot rietumu fasādes centrā galveno draudzes ieeju, paredz vēl otru, mazāku ieeju priekšbaznīcas sānos (piemēram, Kārsavā, Bērzgalē, Feimaņos u. c.). Šo sānu ieeju lieto parastajos dievkalpojumos visu cauru gadu, bet galveno ieeju tikai svinīgos gadījumos, apvienotos ar svētbilžu un karogu pacelšanu un procesijām.

Otrs uzdevums — dot vietu trepēm uz ērģeļu luktām — radis divus atrisinājumus. 1. Saskaņoti ar diviem torņiem, kas raksturīgi Latgales koka baznīcām, priekšbaznīcas traktu dala ar divām šķērssienām trijās daļās. Vidējā telpa paliek piesaistīta galvenajai ieejai; viena sānu telpa rodas pie jau minētās sānu ieejas, bet otru sānu telpu izmanto trepju iebūvei (piemēram, Raipolē–Zilupē). 2. Trepes satiksmei ar luktām iebūvē vaļēji priekšbaznīcā (piemēram, Kārsavā). Jāatzīst, ka otrais atrisinājums rada pagaidu iekārtas noskaņu un maz iederas nedalītājā priekšbaznīcā.

Beidzot jāpiebilst, ka priekšbaznīca būs kā papildu telpa pie baznīcas telpas tikai tad skaitāma, ja baznīcēni no šīs priekšbaznīcas varēs pienācīgi sekot dievkalpojuma gaitai. Šeit jautājumu izšķir priekšbaznīcas pieslēguma veids pie draudzes telpas. Kā jau aizrādīts, daudzos gadījumos priekšbaznīcā redzamību un dzirdamību ierobežo ciešā siena ar vienām durvīm. Nav novērots, ka Latgale būtu mēģinājusi šajos gadījumos uzlabot apstākļus līdzīgi Krievijas ziemeļiem, kas sienā starp trapezu un draudzes telpu vai nu iekārto acu augstumā istus logus (sk. Grabars, c., 459. lpp., Jedomas baznīca Vologdas gub.), vai arī vismaz iekārto šauras spraugas (Grabars, c., 463. lpp., Galaune, c., 58. lpp.).

Priekšbaznīcas motīvu **Lietuvas** koka baznīcu celtniecībā īsiem vārdiem piemin Galaune (*Lietuvių liaudies menas*, 83. lpp.), atzīmēdams, ka “mūsu kapelās nav pat baznīcu trešās sastāvdaļas — *bobinčius*, kas parasti atrodas baznīcas pārējā daļā”. Ar to arī Lietuvas baznīcu celtniecībā apstiprināta agrāk pieminētā telpu trijotne. Šo pašu trijotni apliecina arī Grabars (c., 451. lpp.), rakstīdams, ka “katrā dievnamā neatvairāmi atkārtojas viņa trīs galvenās daļas — centrālā telpa dievlūdzējiem, tās austrumgalā pieslēgtā altāra telpa un rietumgalā piejūgta trapeza”. Metot skatu tālāk uz dienvidiem, redzam, ka **Karpatu** zemēs priekšbaznīcas motīvs atsevišķos baznīcu tipos līdzsvarots ar altāra telpu, ko starp citiem autoriem atzīmējis arī Dr. M. Dragans (c., 45. lpp., Mošnogorā, Rogatinā, Ziņkivā, Taraščā, Kurņikos u. c.).

Lievenis

Kopīgi ar priekšbaznīcas apskati būtu jāpievēršas atklātam lievenim, kas diezgan bieži piesaistīts baznīcas ēkai. Tipu iztirzājumā jau aizrādīts, ka šis motīvs sastopams A tipā (Naudaskalnā), B tipā (Andzeļmuižā, Pienēnos, Akarā, Piedrujā, Istrā), D tipā (Rageļos) un, beidzot, arī F (Kalnajašos, Pušā) un G tipā (Višķos). Nav sastopams šis motīvs vienīgi E tipā. Izslēdzot no sīkāka apskata šai vietā Višķu baznīcu, jo tā apskatīta īpaši, un vēl Brigus un Rozentovu, jākonstatē, ka atklātā lieveņa motīva nav nevienai trīsjomu baznīcai, bet ka tas izbūvēts tikai pie vienjoma celtnēm.

No visa diezgan prāvā lieveņu skaita kā savdabis būtu vispirms uzrādāms Naudaskalna kapu kapelas lievenis, kas līdzīgi antikam peripteram apjož celli no visām četrām pusēm.

Nav reti tie gadījumi, kas zinātniskā literatūrā aizrāda uz analogijām starp dažām mūsu koka celtnēm un klasisko antīku. Sakarā ar šo jautājumu P. Kundziņš (“Latvju arhitektūra”, Latviešu konversācijas vārdnīca, 21462. lpp.) raksta: “Pirmatnējās ēkas bija neliela apjoma vientelpas, bet jau aizvēsturē radās paplašinājumi un papildinājumi, piemēram, lieveņi, kas vēl tagad dažreiz atrodami pie klētīm un pirtīm. Šādas stabiem atbalstītas jumta paspārnes radušās āriešu sentautu koka celtniecībā, bet sevišķi krāšņi izkoptas grieķu un romiešu arhitektūrā.” P. Galaune (c., 79. lpp.) raksta: “Runājot par klēts arhitektūru, mēs akcentējam, ka tā ar savu plānu un frontonu izskatu ir līdzīga svētnīcai Ramnā, Atikā.” Salīdzinājumam ar seno grieķu *templum in anthis* un *prostylos* Galaune (c., 46. lpp.) nostāda blakus klēts plānu ar priekšklēti (*priekklētis*). Šiem diviem izrakstiem pievienosim vēl arī J. Stšigovska izteikto uzskatu: “Tagad mēs redzam arvien skaidrāk, ka tieši tā būvforma, ko mēs gadsimteņus ilgi esam uzskatījuši kā varbūt vienīgi pieļaujamo, ko mēs visās akadēmijās un augstskolās esam izsludinājuši par

nepieciešamu priekšnoteikumu (*Voraussetzung*) ikvienai celtnieciskai domāšanai, — šis būvtipš ar zelmini un kolonnām, ko mēs apkārtceļā pa Romu un itāliešu renesansi esam pārņēmuši no grieķu tempļa, — ka šis visu paraugu paraugs pats ir iesācies no koka celtniecības (*Holzkirchen*, c., 34. lpp.).

Kā redzams, jautājums par lieveni nenorobežojas tikai ar analogiju uzmeklēšanu starp ziemeļu koka klētiņām un Grieķijas akmens templi, bet tver daudz plašāku jautājumu par būvtipiem, ko āriešu sentautas veidojušas koka celtniecībā, vai arī skar jautājumu par Eiropas celtniecības formu nodibināšanos tieši koka materiālā.

Liktos, ka tik universāli tvertu jautājumu mūsu mazā Latgale nevar pavisam ne par matu preti ne pozitīvai, ne negatīvai atbildei. Un tiešām! Operējot ar niecīgu skaitu objektu, iespējams tikai daudz maz nojaut, uz kuru pusi šie objekti māj, bet nav iespējams taisīt slēdzienus visā jautājuma plašumā un pilnībā.

Jau agrāk minētais Zalozeckis (c., 11. lpp.) raksta, ka “starp materiālu un darinājumu koka arhitektūrā spraužas monumentālās arhitektūras paraugi”. Ja nu Latgales koka baznīcu celtniecība darina koka lieveņus, tad jautāsim: kāds ir tas monumentālās arhitektūras paraugs, kam šai konkrētā gadījumā sekojusi Latgale. Tuvākā, jau dotā atbilde būtu: grieķu templis.

Izteiciena “sekot paraugam” jēga gan būs tā, ka sekotājs atdarina ja ne visus parauga elementus, tad tomēr tik daudz no tiem un tādā veidā, ka radniecības saite starp paraugu un sekotāju nepārprotami skaidri saskatāma. Kur šī saite nav vairs saskatāma, tur arī nevar runāt par “sekošanu paraugam”.

Seno grieķu prostilā un amfiprostilā kolonnas novietotas celtnes galos, bet peripterā — celtnes galos un sānos. Mūsu Latgalē (protams, arī pārējā Latvijā un visās zemēs, kur ceļ koka ēkas) lieveņi ar saviem koka stabiem bieži novietoti celtnes sānos, un tikai sānos. Šajos gadījumos grūti būtu runāt par sekošanu grieķu monumentālās arhitektūras paraugam aiz tā vienkāršā iemesla, ka paša parauga — kolonnu novietnes tikai tempļa sānos — grieķu arhitektūrā nav.

Varētu iebilst, ka sānu lieveņu piemērs aizgūts no profānas koka arhitektūras un ka tādēļ tas nepārlicina jautājumā par sakrālo koka arhitektūru. Lai atspēkotu šo iebildumu, turpmāk atsauksimies tikai uz Latgales sakrālo celtnes lieveņiem.

Latgales Naudaskalna kapsētas peristilā kapela nostāda četrus stabus priekšējā fasādē un tikpat daudz, t. i., četrus stabus sānu fasādē, abos gadījumos skaitot līdzī stūru stabus. Kur visa grieķu tempļu arhitektūrā būtu gadījums, ka iegarenās celles peripteram liek vienādu kolonnu skaitu priekšējā un arī sānu fasādē? Sākot ar stipri garumā izstieptiem atrisinājumiem, kāds, piemēram, ir Artemīdas templis Sirakūzās ar sešām kolonnām un trīsreiz lielāku skaitu, t. i., 18 kolonnām, sānu fasādē, grieķu templis nonāk

lidz kanoniskai attiecībai ar x kolonnām priekšējā fasādē un $2x+1$ kolonnu sānu fasādē. Zem kanoniskās attiecības paliek ne visai daudz tempļu, piemēram, Zeva templis Akrā (7:14), Aiginas templis (6:12), Metroons Olimpijā (6:11). Konkrētā Naudaskalna gadījumā jāatzīst, ka Latgales sakrālās celtnes lievenis palicis bez parauga grieķu monumentālā arhitektūrā.

Naudaskalna kapelas lieveni saskatāms vēl kāds tālāks savdabīgs paņēmiens. Kapelas priekšējā fasādē lieveņa stabu skaits ir četri, bet pretējā fasādē — trīs. Nav šaubu, ka antika pazinusi gala fasāžu rotājumu gan ar četrām, gan arī ar trim kolonnām, bet nav zināms neviens gadījums, kad monumentālā grieķu arhitektūra būtu vienlaikus likusi dažādu kolonnu skaitu tempļa pretējos galos. Tātad — Latgales piemērs atkal stāv bez grieķu parauga, kuram — pēc Zalozecka aizrādījuma — koku celtniecībā taču vajadzētu sevi dokumentēt.

Eiropas sakrālā koka arhitektūra ir — ja tā varētu teikt — piesātināta ar atklātā lieveņa motīvu. To sastop tiklab ziemeļos un dienvidos, kā arī austrumos un rietumos. Piemēri: ziemeļos Borgundas baznīca Norvēģijā (*H. Klemetti. Suomalaisia kirkonrakentaja*, 10. lpp.); dienvidos Oncešti baznīca Rumānijā (*K. Hielscher. Rumänien*, 229. lpp.); austrumos Veļikoveckas Nikolaja baznīca Pomonastirskā, Vologdas gub., Krievijā (*И. Грабарь. Исторія русскаго искусства*, 422. lpp.); rietumos Ploskivas baznīca Karpatu Ukrainā (*Zalozecki. Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern*, 89. att.). Visās minētajās zemēs bez grūtībām var sameklēt atklāto lieveņu piemēru, kuriem “monumentālā arhitektūrā” tāpat nav paraugu kā Latgales aprādītiem piemēriem.

Atliktu vēl tikai atzīmēt tālākos Latgales baznīcu lieveņu raksturīgos vilcienus, cik tie būtu saskatāmi no plāniem.

Visbiežāk lietotais stabu skaits ir četri. Šo skaitli būvētāji nav nekad pārsnieguši, pat ne tajos gadījumos, kad lievenis veidots dziļumā, ar diviem stabiem sānos (Piļcinē). Retāk lietoti tikai divi stabi (Beresnos, Rozentovā, Brigos). Visos šajos gadījumos saskatāma analogija ar grieķu prostila paņēmienu. Analogiju ar grieķu peripteru uzrāda Naudaskalna kapela. Lieveņu stabu rinda vairākos gadījumos pievirzīta tik tuvu pie celtnes bloka, ka atstatums starp to un starp stabu rindu paliek tikai viens metrs (Pienēni) vai pat mazāk par to (Akrā 0,80 m). Tik mazu atstatumu dēļ lieveņi zaudē savu aizsargnozīmi un pārvēršas par tīri dekoratīvu baznīcas vai kapelas piedevu. Savu platumu Latgales sakrālo celtnu lieveņi gandrīz bez izņēmuma saskaņo ar tuvākā slēgtā bloka (vējtvera) platumu. Vienīgie izņēmumi no šīs iekārtas būtu baznīcas Beresnos un Rozentovā, kur divu stabu lieveņu platumus pielīdzināts apmēram pusei no klātējā vējtvera vai priekšbaznīcas platumā. Mazo astoņstūru kapelu (Kalnajašos, Pušā) lieveņi pēc platumā saskaņoti ar astoņstūra sānu platumu.

Luktas

Luktu motīvs Latgales XVIII gs. koka baznīcās parasti aprobežojas ar telpu, kas rodas virs priekšbaznīcas, izmantojot pie tam vai nu visu priekšbaznīcas platumu, vai arī tikai tās vidējo daļu. Retāki tie gadījumi, kad luktas ievirzītas kādu gabalu draudzes telpā. Ievirzīto daļu tad neatbalsta uz konsolēm, bet uz īpašiem stabiem, kā labi saskatāms, piemēram, Feimaņu vai Kārsavas baznīcas plānos (Tab. II, 3 un 4). Sānu luktu, kas plaši izplatīta Austrumprūsijas koka baznīcās, Latgale nav cēlusi, atskaitot divus gadījumus: Višķos un Kārsavā. Višķu vecā koka baznīca, kā jau agrāk aizrādīts, gājusi no visa parastā šķirtus celtniecības ceļus, par ko sk. tālāk īpašā nodaļā. Kārsavas baznīca iebūvējusi virs sakristejas (baznīcas dienvidu pusē) nelielas luktas, ar pieeju no āra (Tab. II, 4). Būvētāji pratuši ar vienkāršiem līdzekļiem radīt baznīcas dienvidu spārnā mājīgu emporu motīvu citkārt cieši noslēdzamā altāra telpas sienā. Nelielā asimetrija, kas rodas baznīcas āra veidojumā sakarā ar emporu trepju iebūvi, dabā nav gandrīz nemaz manāma. Ņemot vērā aprādītos apstākļus, jāatzīst, ka Latgale visumā bijusi savās koka baznīcās atturīga pret luktu motīvu, bieži vien apmierinādamās ar minimālo laukumu ērģeļu uzstādīšanai. Satiksmei ar šīm ērģeļu luktām paredzētās trepes dažkārt ir tik neērtas, ka prasa no kāpējiem akrobātisku veiklību. Šis apstāklis lieku reizi uzsver, ka ērģeļu luktas daudzos gadījumos celtas vienīgi ērģelnieka funkcijām.

Tornis

Tālākā ar priekšbaznīcu saistītā baznīcas daļa ir tornis. Latgales XVIII gs. koka baznīcas varbūt ne ar ko tik stipri neakcentē savas īpatnības kā ar torņiem. Pēc veidojuma nekad neatkārtodamies, tie nostājas asā kontrastā tam ar piramīdu vainagotam torņu tipam, ko redzam atkārtotu desmitām un atkal desmitām reizi Kurzemes baznīcās.

Gandrīz visas lielākās Latgales XVIII gs. katoļu koka baznīcas cēlušas divus torņus. Arī šai ziņā konstatējama liela atšķirība no ev.-luteriskās Vidzemes un Kurzemes. Spriežot pēc baznīcas virsvaldes 1929.–1930. gadā izdotā fotokopojuma "Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas Mārtiņa Lutera mazā katķisma un Augsburgas ticības apliecības 400 gadu atcerei", starp 278 baznīcām divus torņus uzrāda tikai Rīgas Mārtiņa baznīca un Daugavpils Garnizona baznīca, abas mūra celtnes. Par Daugavpils baznīcu zināms, ka to XVII gs. dibinājis vojevoda Gonseskijs; līdz 1810. gadam tā piederējusi jezuītiem, tad to pārņēmuši savā īpašumā pareizticīgie, un tikai reizē ar Latvijas valsts nodibināšanu baznīca dabūjusi savu tagadējo saimnieku. Minētajā baznīcas virsvaldes izdevumā

divu torņu motīvs saskatāms vēl Subates un Pūres baznīcās, bet abos gadījumos torņi palikuši diġļa stadijā, kāniecīgi attorniši (*fiales*), līdzīgi Latgales Atašienes baznīcas darinājumiem.

Nekavējoties pie torņu arhitektūras attīstības, lai būtu tikai atzīmēts, ka šī motīva monumentāls izpauzums konstatējams jau senatnē (sal. piemēram, Babilonijas zikurātus). Seno kristīgo baznīcas arhitektūrā torņa motīvs jaušami izteikts jau VI gs. (piemēram, Turmaninas bazilikā). Saskaņīgi ar trīsjomu bazilikas plānu, kas paredz vidusjomu simetriski abos sānos pa vienam sānu jomam, Sīrija uzstāda divtorņu bazilikas tipu. Šo paņēmieni sastopam Eiropā šai pusē Alpiem romāņu stilā kā valdošo. Gotikas laikmetā tas sasniedz lielāko pilnību, lai pēc atslābuma renesanses laikmetā dotu baroka celtnēs no jauna dižus paraugus.

Divtorņu paņēmieni plaši izmantojusi Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība. To rāda baznīcas: Atašienē, Baltinavā–Kokovā, Bērzgalē, Eversmūižā, Feimaņos, Naujenē, Kārsavā, Ludzā, Pildā, Stiglavā, Stoļerovā un Raipolē–Zilupē. No saraksta redzams, ka, atskaitot vienīgi Atašieni, visas divtorņu baznīcas ir trīsjomu celtnes. Tā nevar būt nejaušība, bet tā ir apziņāta darbība, un varam teikt, ka Latgale piešķir koka baznīcai divus torņus tad, kad šie divi torņi dziļāki nodibināti baznīcas plāna iekārtā. Bez šī dziļākā nodibinājuma torņi var pārvērsties par māksloti radītu dekorāciju. Latgale no tā, kā redzams, rūpīgi vairījusies, jo vienjoma Atašienes baznīcai tā dod ne divus pamattorņus, bet tikai divus attornišus (*fiales*).

Torņu iesaistījums plānā ir dažāds, atkarībā no tālākās uzbūves veida, ko var taisīt: 1) ar guļbūves sienām, sākot no zemes, vai 2) režģu konstrukcijā, sākot to ērģeļu luktū augstumā. Pieturoties pie pirmā uzbūves veida (Eversmūiža), torņa novietne būs skaidri saskatāma jau baznīcas plānā, bet pie otrā uzbūves veida saskatāmība nebūs vairs tik pilnīga (Stoļerova). Pēc novietnes tornis 1) var izvīzīties ārpus baznīcas priekšējās un sānu fasādes laidiem (Eversmūiža), 2) var sakļauties ar baznīcas priekšējās un sānu fasādes laidiem (Raipolē–Zilupē) vai 3) var ierauties pret sānu fasādes laidiem, paliekot pie tam vienā laidā ar priekšbaznīcas fasādi (Kārsava). Šeit varētu atzīmēt, ka pēdējais paņēmieni atstāj neaizklātus sānu jomu pulstus jumtu galus, kas neizskatās pievilcīgi; galvenās dzegas augstumā rodas aiz torņa lieks aplauzums, kas veicina jumta bojāšanos šai vietā un mitruma iesūkšanos baznīcas iekšienē (piemēram, Kārsavā).

Ceļot torņus no zemes, priekšbaznīca sadalās trijās telpās, kas, piemēram, novērojams Raipoles–Zilupes baznīcā. Šis priekšbaznīcas sagraizījums nav uzskatāms par Latgalei raksturīgu, jo visbiežāk priekšbaznīca šeit reprezentē vienu telpu, kuru, kā jau agrāk aizrādīts, aizņem atklāto trepju izbūve satiksmei ar ērģeļu luktām.

Tā kā priekšbaznīcas dziļums nekad nav liels, jo tas samērojams ar

torņa sānu platumu, kas parasti nepārsniedz 3 m, tad nav arī nekādu tehnisku grūtību sākt torņu guļbūvi ērģeļu luktu grīdas augstumā (piemēram, Kārsavā). Novērojami arī pretēji atrisinājumi, t. i., priekšbaznīcas pirmajā stāvā iebūvētas torņu atbalstam divas šķērssienas, bet luktu grīdas augstumā torņu sienu konstrukcija no guļbūves pārvērsta režģa būvē (piemēram, Raipolē–Zilupē).

Kaut gan baznīcu torņu augšējās, virs baznīcu jumtiem paceltās daļas nebija pieejamas, tomēr var spriest, ka šīs daļas bieži nav guļbūve, bet režģu būve. Uz to vedina no baznīcām šķirtie zvanu torņi, kas viscaur uzrāda režģu būves paņēmienus (Naujenē, Ludzā, Pušā u. c.).

Šeit būtu jāatzīmē kāda svarīga Latgales koka baznīcu īpatnība: koka baznīcu torņos zvani nav karināti, bet tiem baznīcu tuvumā celti īpaši zvanu torņi. Atšķirībā no šiem zvanu torņiem pašreiz apskatāmos torņus dēvēsim par baznīcas torņiem.

Baznīcas torņu sānu izmēri nav lieli. No baznīcu plāniem redzams, ka priekšbaznīcas platums dažkārt ir pieņemts mazāks par baznīcas platumu. Šādos apstākļos torņu sānu mēri jāierobežo, jo citādi torņi stāvētu viens otram gandrīz blakus, pilnīgi nomācot zelmaņa motīvu starp torņiem.

Virš baznīcas galvenās dzegas visi Latgales torņi uzrāda vienmēr vienu un to pašu formu: slaikāku (Bērzgalē) vai strupāku (Feimaņos) paralelepipedu. Pildas vecās baznīcas attēls pēc R. Šteina zīmējuma (*Über Land u. Meer*, 1855), rāda torņus bez jebkāda pārtraukuma ar joslām vai dzegām, skaitot no zemes līdz augšai. Varētu šaubīties, vai tā tiešām ir bijis. Apzinīgais un rūpīgais Broce Viļakas baznīcas torņus savā 1798. gada zīmējumā pārtrauc ar galveno dzegu, ar to parādīdams to joslu vai dzegu iekārtu, kas tagad vēl pastāv visās XVIII gs. koka baznīcu torņu iekārtās. Minēto paralelepipedu vai nu atstāj aklu (Bērzgalē, Pildā u. c.), vai arī tai iekārto logus: tiešu (Naujenē), netiešu (Feimaņos).

Viss baznīcas priekšējais skats, nerunājot pagaidām par torņu augšējo nobeigumu, lielā mērā atkarīgs no tā, cik tālu baznīcas vidusjoma jumts ievirzīts starp abiem torņiem. Šeit rodas trīs iespējamības: 1) jumta zelmini nostāda vienā laidā ar torņu priekšfasādes laidu. Tā rīkojušies, piemēram, Kārsavas, Ludzas, Stoļerovas un Atašienes baznīcu cēlēji. Šis atrisinājums neizbēgami rada starp jumta slīpnēm un torņu iekšējām sānu sienām dziļus trīsstūrainus iedzirkļus, kuros sakrājas mitrums, kas ir pavisam nevēlami. Tīri arhitektoniskā izvērtējumā šis paņemiens devis pilnskanīgas, labas kompozīcijas; 2) vidusjoma zelmini aizvirza līdz torņu aizmugurei, bet radušos dobi starp abiem torņiem nosedz ar īpašu jumtu, kas, sākdamies no vidusjoma jumta zelmaņa, noslid uz priekšu un lāstekas līmenī apvienojas ar ēkas galveno dzegu. Tāda iekārta redzama Bērzgales un Pildas vecās baznīcas fasādēs. Šis atrisinājums ir no tehniskā viedokļa daudz labāks par

iepriekšējo, jo šeit pilnīgi izskaustas nevēlamas mitruma bedres, kas bija pirmajā atrisinājumā. Dziļo nišas motīvu starp abiem torņiem pāršķeļ vidū saišķu sija, kas iebūvēta torņu sastiprināšanas nolūkā. No tīri arhitektoniskā viedokļa šī sija (Bērzgalē, Feimaņos u. c.) izvērtējama tikpat negatīvi, kā kura katra neizkopta vajadzības forma (piemēram, kailie saišķi Rigas Doma baznīcā), 3) beidzot, vienā gadījumā — Naujenē — būvētāji palikuši ar vidusjoma zelmīni pusceļā starp torņu aizmuguri un priekšējo fasādi. Šis Naujenes kompromisa paraugs ievērojami mazina trūkumus, kas atzīmēti pie pirmā veida atrisinājumiem Kārsavā un citur. Tai pašā laikā baznīcas cēlējiem izdevies atrast kopīgu māksliniecisku mērogu starp priekšbaznīcas ierāvumu pret baznīcas kopīgo platumu, no vienas puses, un starp torņu veidotas nišas dziļumu, no otras puses. Sakarā ar mūra baznīcas jaunbūvi 1938. gada vasarā pie Naujenes vecās koka baznīcas bija sākti jau daži nojaukšanas darbi.

Ja torņu paralelepīpeds visām līdz šim apcerētām Latgales XVIII gs. koka baznīcām ir vienāds, tad starp šīm celtnēm nav gandrīz neviena pāra paraugu ar torņu vienādu vainaga daļu. Ar to Latgales koka baznīcas spilgti atšķiras no dažām Vidzemes, bet it īpaši Kurzemes baznīcu grupām, kas uzrāda pilnīgi vienādus torņu vainagojumus (sal. piemēram, Vidzemes baznīcas Augstrozē, Aizkrauklē, Mālpilī un Jaunburtniekos, Kurzemes un Zemgales baznīcas Vircavā, Bauskā, Zemītē, Vecaucē, Īlē, Krūtē, Nigrandē, Embūtē, Muižciemā, Lambertē, Codē, Sakaslejā, Balgalē, Bātā u. t. jpr. nebeidzamā rindā, kas visam torņa vainagam lieto četrstūrains piramīdu, variējot šo motīvu vienīgi piramīdas slaikuma vai strupuma ziņā.

Arī Latgales XVIII gs. baznīcu torņu noslēgumi nav atteikušies no piramīdas. To redz dažāda augstuma, ar dažādu galotnes nobeigumu un ar dažādu šķautņu skaitu Stiglavā, Eversmuižā un Naujenē; bez tam vēl divās pārceltās baznīcās: Raipolē–Zilupē un Baltinavā–Kokovā.

Par Stiglavas torni jāaižrāda, ka tagadējo izskatu tas dabūjis tikai 1931. gadā, kad baznīcai izdarīti plaši remonta darbi. Agrākie torņi bijuši nobeigti nevis ar zvaigznes griezuma piramīdu, bet ar kādu baroka stilam raksturīgu veidojumu. Pārejai no paralelepīpeda uz piramīdu Stiglava iebūvējusi romānikas torņiem raksturīgos zelmiņus, katrā torņa sēnā pa vienam. Arī pats piramīdas veids patapināts viduslaiku torņu arhitektūrai.

Eversmuižas torņa paralelepīpedi un piramīdas radušās pret apstiprināto būvprojektu. Šis būvprojekts, ko 1875. gada 12. II galīgi apstiprinājis iekšlietu ministrs ģenerāladjutants Timašovs minētā gada 6. februārī, skatīts cauri tehniskajā būvkomisijā un atzīts par pieņemamu, izdarot grozījumus, kas parādīti ar zilu tinti. Pieminekļu valdes arhīva eksemplārs (kopija) rāda, ka būvkomisijas iebildumi bijuši vērsti pret trīsstūrains zelmīni starp

torņiem. Tā vietā būvkomisija iezīmējusi citu, ar liektām un lauztām formām, iespējamu renesanses vai baroka stilā. Pavisam neparastu ainu rāda astoņstūraino torņu augšdaļa, kura katram tornim parādīta citāda: ziemeļu puses tornim stāva astoņstūrainā piramīda ar lēzenumu lejas daļā, bet dienvidu puses tornim — ļoti barokāla astoņstūrainā cepure ar sīpolveidīgu, briedīgu uzgali.

Izpildījumā tikpat kā nekas nav palicis pāri no apstiprinātā būvprojekta, jo uzbūvētie parastie četrstūrainie paralelepīpedi, virs tiem stāva četrstūrainā piramīda, bet starp torņiem — trīsstūrainis zelminis. Tādu vaļību varēja atļauties varbūt Eversmuižas īpašnieks kambarkungs fon Paulins, bet ne kurš katrs cits. Eversmuižas piemērs rāda, ka, liktos, absolūti ticami arhīva dati (iekšlietu ministra apstiprināts būvprojekts) dažkārt neatbilst faktiskajam stāvoklim. Pieņemot, ka Eversmuižas baznīca pēc izdarītās pārbūves vairs neeksistētu, — šis baznīcas apraksts, dibināts tikai uz arhīva datiem, būtu bijis nepareizs. Augsti vērtējami tādēļ paliek Andrea Palladio vārdi: *Con gli occhi propri ho veduto (I quattro libri dell'Architettura)*.

Divi apskatītie piramīdas torņu pāri (Stiglavā un Eversmuižā) celti, kā redzams, jaunākā laikā. Trešais piramīdas torņu pāris pieder Naujenes baznīcai. Nav šaubu, ka šie torņi celti kopā ar baznīcu (1769). Virs četrstūrainā paralelepīpeda paceļas slaiķa astoņstūrainā piramīda, uzsēdināta uz ne visai augstas astoņstūrainas prizmas. Piramīdā divos dažādos augstumos iekārtoti mazi logi. Piramīdu vainago lode, virs kuras iekārtota otra mazāka lode, bet virs tās — ļoti slaiķas formas krusts. Pāreju starp torņa paralelepīpedu un prizmu (zem piramīdas) rāda astoņi trīsstūraini zelmiņi.

Starp torņa paralelepīpedu un piramīdu romānika, kā jau atzīmēts, ļoti bieži lieto trīsstūraino zelmini, vienalga, vai šī pāreja jārada starp četrstūrainām vai astoņstūrainām formām. Pirmais gadījums atzīmēts Stiglavas torņa apskatē. Otrā gadījumā Latgales koka arhitektūra pilnīgā veidā nedod, bet astoņstūrainā prizma, apvienota ar astoņstūrainu piramīdu, redzama mūra arhitektūrā (piemēram, mūra zvanu tornis Preiļos; Pieminekļu valdes materiāli). Pārējā Latvijā šis otrais (astoņstūra) gadījums, atšķirīgi no Latgales, sastopams diezgan bieži: Vidzemē — Lejasciemā, Unguros un Vecpiebalgā, bet Kurzemē un Zemgalē — Jelgavā (Jāņa baznīcā, Trīsvienības baznīcā), Jaunesavā, Budbergā, Zaļā un Bārbelē. Pavisam atšķirīgi no parastās iekārtas Naujenē nesēdina trīsstūraino zelmini uz astoņstūrainās prizmas, bet zemāk, uz paralelepīpeda, pie tam ar tādu aprēķinu, lai trīsstūraino zelmiņu isās kores būtu vienā augstumā ar astoņstūrainās prizmas augšējo malu. Mazie zelmiņi ar to zaudē jebkādu vajadzības formas raksturu un pārvēršas par tīri dekoratīviem elementiem. Šis Latgales jauninājums apsveicams jau pats par sevi kā īpats un izteiksmīgs starplocekļa piramīdas un paralelepīpeda arhitektoniskā saistījumā. Turklāt šis

jauninājums vēl ir vērtīgs norādījums uz to, ka Latgales XVIII gs. koka celt-
nieku kombinatoriskās spējas bijušas labi attīstītas.

Pie divu pārcelto baznīcu (Baltinavas un Raipoles) torņu piramidām
nebūtu ko uzskatīt. Darinātas jaunākā laikā, sakarā ar baznīcu pārceļ-
šanu uz Kokovu resp. Zilupi tās stāv ārpus pašreizējā apcerējuma robežām.
Par Raipoles baznīcu zināms, ka tā bijusi bez pamattorņa, ar vienu jumtragu
virs ieejas; par Baltinavas torņiem jāsaprot, ka tie, baznīcai pārceļoties uz
jaunu vietu, pilnīgi grozīti. Torņus agrāk noslēguši astoņstūraini sīpolveida
darinājumi (sk. prof. B. Vipers, "Latvijas māksla baroka laikmetā", 145. lpp.,
114. att.).

Saņemot īsumā kopā visu teikto par Latgales XVIII gs. koka baznīcu
torņu piramidām, jākonstatē, ka Naujenes baznīcas torņi ir vienīgais gadī-
jums, kad torņa piramīda tieši uzsēdināta uz torņa paralelepīda.

Kā raksturīgs paraugs pārejai uz komplikētākām formām minama
Bērzgales baznīca. Torņu paralelepīds šeit it kā noslēgtos ar lēzenu pira-
mīdu, bet no šīs piramīdas izaug torņa otrs stāvs — astoņstūraina prizma ar
savu astoņstūraino, lēzeno piramīdas jumtu. Tāds divstāvu torņa paņē-
miens, nebūdamas svešs Latgales pašas mūra baznīcām, redzams plaši izpla-
tīts pārējās Latvijas daļās (piemēram, baznīcas Rucavā, Sēlpilī, Vecpiebalgā
u. c.). Pēc trīsstāvu torņiem, kas raksturo Latgales lielās mūra baznīcas
(Aglonā, Daugavpilī, Pasiēnē) un kas sastopami arī Vidzemē (Vietalvā,
Palsmanē), Kurzemē un Zemgalē (Liepājā Trīsvienības baznīca, Jaunesavā),
Latgales koka baznīcas nav tiekušas. Pavisam trūkst Latgales koka baznī-
cām arī torņu ar ažuŗām daļām, kas, kaut gan reti, parādās pārējā Latvijā,
piemēram, Lugažu baznīcā, neskaitot vispārnozīmīgo Rīgas Pētera baznīcu
un Doma baznīcu.

Varētu pieminēt, ka Lietuvas koka baznīcu torņi pēc stāvu skaita
pārsniedz Latgales paraugus. Tā, piemēram, Daugaiļu koka baznīcas torņi,
skaitot no apakšējās dzegas, ir veidoti trim stāviem. Baznīcas celšanas gads
nav zināms.

Divstāvu torņiem, spriežot pēc Andermaņa zīmējuma (publicēta žūr-
nālā *Tygodnik Polski*, 1927, 21. V, Nr. 82; sk. arī Pieminekļu valdes mate-
riālus), būtu bijuši pieskaitāmi arī Pildas vecās koka baznīcas torņi. Šeit virs
torņa paralelepīda, ko — līdzīgi Bērzgales tornim — sedz lēzena pira-
mīda, celta desmitstūraina prizma ar lēzenu cepuri, kurai līdzīgu motīvu
uzrāda Indricas torniņa augšējā daļa. Šī Pildas baznīca vairs nepastāv. Tās
vietā celtā koka baznīca iet atpakaļ uz vienkāršu paņēmienu, šo stāvu pat
redzami nenodalot no baznīcas priekšējās sienas, bet saplūdinot torņus
vienā nepārtrauktā virsmā, atgādinot ar to Atašienes paņēmienu pie mums
Latgalē vai arī Vajasišķu baznīcu Ežerenu apriņķī Lietuvā. Vecās Pildas baz-
nīcas torņi pēc R. Šteina zīmējuma, publicēta žurnālā *Über Land und Meer*

(1855), rāda visā augstumā neiedalītus torņus, segtus ar barokālām cepurēm. Andermaņa un Šteina zīmējumi rāda divus pavisam dažādus torņus, kādēļ jāpieņem — ja ne visa baznīca pirms tagadējās celtnes jau reiz atjaunota, tad pilnīgs atjaunojums skāris vismaz priekšbaznīcu ar abiem torņiem.

Vēl notālas ieskaņas no piramīdas torņa uzrāda Stoļerovas baznīca. Viegli ieliekto piramīdveidīgo jumtu šeit vainago maza laterna ar smaili nobeigtu cepuri, — atrisinājums, kam analogijas ik uz vietas saskatāmas Latgales pareizticīgo baznīcās (Jaunslabadā, Brigu pag., Kaunatā un veciticībnieku baznīcās Artjomovkā, Andrupenes pagastā, Rudušķos u. c.). Stoļerovas baznīca, kā vēlāk būs aprādīts, savu tagadējo apšuvumu taisījusi jaunākā laikā. Iespējams, ka, izdarot kapitālremontu, grozīts arī pirmatnējais torņu veids, — kā neapšaubāmi nodibināts attiecībā uz Stiglavas un Baltinavas baznīcām. Pret varbūtējo grozījumu tomēr runā tagadējā torņu augšas komplicētā forma. Agrāk konstatētos grozījumu gadījumos bija vērojama tieksme vienkāršot torņa formu. Vienkāršošanas motīvs Stoļerovas baznīcā, liktos, atkrit. Līdzīgas laternas ar sīpolveidīgām cepurēm ir arī Lietuvas Indrēnu baznīcai Taurages apriņķī. Ja apsver apstākli, ka torņu veidojumu Romas katoļu draudzēs Latgalē nesaistīja nekādi kanoniski noteikumi, ka būvdarbos bija iespējama nekatoļu amatnieku līdzdarbība, ka šo baltu dienu starp Latgales katoļiem ir liels procents krievu tautības personu, tad vienā otrā gadījumā kāds arhitektūras motīvs varēja gūt noskaņu vai nokrāsu, kas raksturīga citas, nekatoļu konfesijas baznīcu celtniecībai.

Ne visai pārlicina savā — varētu teikt tīri mehāniskā uzlikumā uz torņa paralelepīpeda Feimaņu baznīcas astoņstūrainie veidojumi ar piramīdas noslēgumu. Lēcienu no koka stingrā kuba uz lokano metāla astoņstūri nevirza nekādi optiski uztverami spēki. Pāreja no koka uz metālu notiek bez pieteikuma, negaidīti, patvaļīgi. Organiskā saistījuma vietā stājas mehānisks salikums.

Daudz organiskāku atrisinājumu dod Kārsavas baznīcas torņi, kas ar lēzena metāla jumta palīdzību rada pāreju no koka kuba uz koka astoņstūraino prizmu, virs kuras paceļas viens no Latgales baznīcu visinteresantākajiem torņu nobeigumiem. Ja starp baroka stila raksturīgām pazīmēm min arī pārraukuma motīvu, Kārsavas torņu augšdaļa varētu noderēt par spilgtāko paraugu tādām pārtraukumam. Cepurveidīgais darinājums, kas sedz astoņstūraino koka prizmu, nebeidzas, kā parasts, smailē, bet šķiet nogriezts tajā vietā, kur kakla ielocē ievada formas jaunu piebriedumu. Šai formā iesprausts krusts ar pusmēnesi un lodi zem tā, atbalstīts uz īpata veidojuma, ko vislabāk varētu salīdzināt ar atvērušos izpletņi. Tādi izpletņi līdzīgi veidojumi redzami, starp citu, virs Venēcijas Sv. Marka baznīcas kupoliem; sevišķi bieži šis motīvs sastopams Indijas sakrālā arhitektūrā (piemēram, Mahamalaipuras pagodā u. c.). Kādā kārtā tieši šis motīvs

nokļuvis mūsu Kārsavā, par to var tikai izteikt minējumus. Apmēram līdzīga forma, bet bez Kārsavas dziļā pārtraukuma, konstatēta vēl tikai vienā gadījumā — Baltās Dukstīgalas baznīciņas čukurā.

Ludzas 1938. gada vasarā nodegušās baznīcas torņi beidzot liktos pēc augšas sastāvdaļu skaita viskomplicētākie. Īstenībā tomēr šeit ir motīva divkāršošanas gadījums, ko vispār skaita par baroka stilam raksturīgu (*H. Wölfflin. Renaissance und Barock*, 51. lpp.: "Renesanse deva katru locekli tīri un vienkārši, baroks savus locekļus divkāršo.") Pašu motīvu veido astoņstūra prizma ar astoņstūrīgu klostera velves formu. Piešķirot prizmai dažādus augstumus un sānu izmērus, panākts dzīvs torņa nobeigums, organiski iesaistīts stāvajā piramidā, kas marķēta virs torņa paralelepīpeda. Zem krustiem Ludzā atradušās tikai lodes (bez pusmēness), uzbīdītas uz burkānveidīgām smailītēm.

Ļoti savdabīgi un no visa līdz šim apskatītā torņu materiāla atšķirīgi bijuši veidoti Viļakas vecās koka baznīcas torņi. Broces 1797. gadā pagatavotā zīmējumā šie torņi rāda ārkārtīgi izstīdzinātu formu. Kā redzams, torņu nobeigumi bijuši veidoti izlocītās formās. Tas arī būtu galvenais, kas no šai zīmējumā attēlotās baznīcas ēkas skaidri saskatāms. Baznīcas pseidobazilikālā uzbūve arī redzama, bet šķiet, ka sānu jomi atvirzīti nemotivēti tālu no priekšbaznīcas trakta. Pēc ēkas kontūras (attēlā kreisajā pusē) varētu likties, ka jumts altāra telpas galā būtu ar zelmini, kas Latgalē pie pseidobazilikālā tipa baznīcām nekad nav novērojams. Iepazīstoties ar Latgales koka baznīcu celtniecību pēc citiem pilnīgākiem avotiem, Broces zīmējumi paliek joprojām neatsverams palīgs, noskaidrojot vienu otru minētās celtniecības vispārīgu jautājumu. Sikākiem pētījumiem Broces zīmējumi (Ludzas, Viļakas un Rozentovas baznīca), protams, nav pietiekami. No Viļakas zīmējuma gan redzams, ka XVIII gs. beigās braucējiem bijis jāturas ceļa labajā pusē, bet, vai zemnieku pajūgi bijuši ar ilksīm un loku, nav īsti saskatāms.

Pēc torņu skaita pavisam savrupu vietu ieņem Atašienes baznīca, kas līdz šim apskatīto divtorņu tipu apvieno ar otro pamattipu, ko raksturo viens centrālais tornis. Atašienes baznīca tādā kārtā sarindo priekšfasādē veselus trīs torņus, pie kam tomēr jāatrunā, ka abi sānu torņi rāda ļoti sarukušu formu, jo atlikusi tikai torņa astoņstūrīnā piramīda, bet torņa stāvs pilnīgi sapludināts ar baznīcas fasādi. Tāds torņu sapludinājuma paņēmieni vērojams ne tikai Latgalē (arī jaunajā Pildas baznīcā), bet arī Lietuvā, kas, piemēram, ļoti labi redzams Ežerenu apriņķa Vajasišķu baznīcā.

Atašienes baznīcas fasādē rāda strupinātu zelmini, kam nogriezuma vietā uzsēdināts pilnīgs kubs, 2,8 m liels visās dimensijās; virs kuba iekārtota astoņstūrīnā piramīda. Šajā Atašienes paraugā saskatāms prototips vairākām baznīcām un kapelām ar vienu torni: Ambeļmuižā, Akrā, Piļcinē un Brigos. Ja Ambeļmuižas baznīcas nelielā jumta uzbūve ar liektās formas

42. *Andzeļmuiža (A)*

43. *Akra (A)*

44. *Naudaskalns (A)*

45. *Łudvinava (PV)*

46. *Ķedaini (VD)*

47. Bērzgale (A)

48. Piedruja (RK)

49. Zosna (A)

50. Beresni (A)

51. Feimaņi (NN)

52. Miadziol Novv (CB)

53. Bērzgale (A)

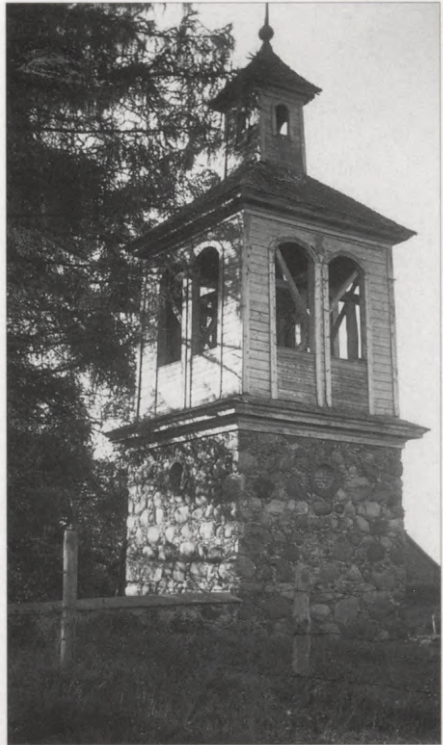
54. Galēni (A)

55. Ludza (NN)

56. Skaista (A)

57. Indrica (A)

58. Terehova (A)

59. *Puša (A)*

60. *Naujėne (A)*

61. *Laudaniški (A)*

62. Šaukeni (VD)

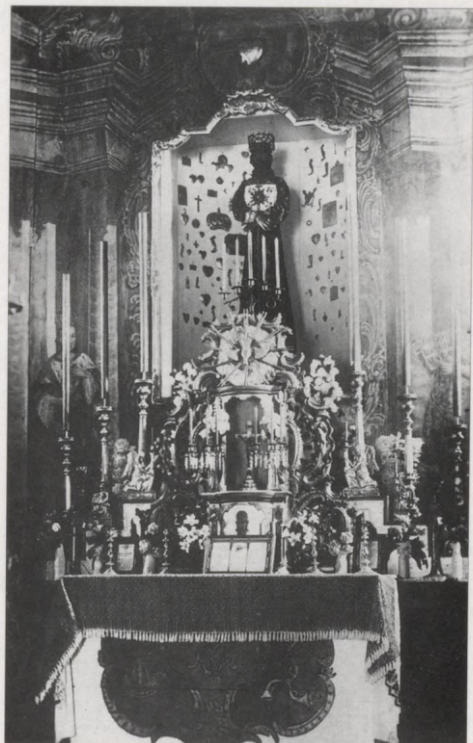

63. Skansen (NN)

64. Rudzēti (PV)

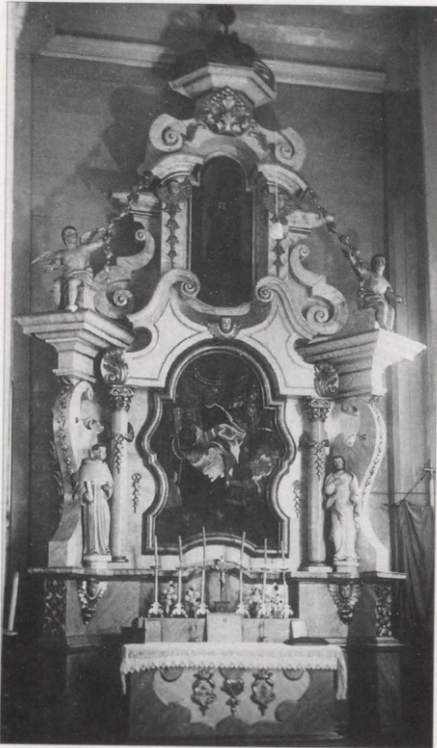

65. Stožerova (NN)

66. Stožerova (SK)

67. *Ludza (NN)*

68. *Ludza (NN)*

69. Bērzgale (A)

70. Ludza (NN)

71. *Kombuži (A)*

72. *Bērzgale (A)*

73. Telsi (VD)

74. Balbinava (RK)

75. Brigi (NN)

76. Daugavpils (A)

77. Dukstigala (A)

78. Galēni (A)

79. Eversmuiža (A)

80. Indrica (A)

81. Izvalta (PV)

82. *Kārsava (A)*

83. *Pilda (A)*

84. *Piļcine (A)*

pārsegumu vēl vērtējama kā jumtrags, tad Akras baznīcas jumta abos galos novietotie akrotēriji nebūs neko lielāki par parasto skursteņu galvām. Akras baznīciņa tādēļ būtu uzskatāma par celtni, kas pārvada uz atrisinājumiem bez jebkāda torņa vai jumtraga (Terehova, Naudaskalns, Pienēni un Andzeļmuiža). Prāvāki Atašienes parauga torņi ir Piļcinē un Dubnā. Brigu baznīca savu torņa kubu pilnīgi pieskaņo Stiglavas paraugam, bet zvaigznes griezuma piramīdas vietā iekārto ļoti lēzenu četrstūrīgu piramīdu. Beidzot, Rozentovas astoņstūrainais tornis izvirzīts sānu daļā uz priekšu pret apakšējās fasādes laidu, — atrisinājums, kas Latgales koka baznīcu celtniecībā vairs neatkārtojas, bet kam analogi gadījumi konstatējami mūra baznīcās kā pašā Latgalē (Andrupenē), tā pārējā Latvijā (Ulmales–Labragā).

Visvairāk izplatītais torņa tips vientorņa baznīcu atrisinājumos veidots no divu stāvu pabūves un piramīdas jumtiņa. Apakšgrupu par sevi veido tie gadījumi, kad torniša apakšējais un augšējais stāvs daudz maz savā starpā līdzsvaroti pēc lieluma. Šai apakšgrupai pieskaitāmas celtnes Balbinavā, Laudanišķos, Savelinkos, Pušā, Rageļos (nepabeigta, jo torni atjauno) un Rogaižā. Noteiktu dominantes raksturu guvušas apakšējās torņa daļas Beresnu baznīcā, Zosnas, Piedrujas un Istras kapelā, kas veido otru apakšgrupu. Pēc pievienotiem attēliem var spriest, cik individuāli dažādi veidojušas abas apakšgrupas savus torņus. Lokāli ciešāk saslēgtos novados (Istrā, Balbinavā, Piedrujā) jūtama kāda kopīga atrisinājuma meklēšana.

Pilnīgi savrup no visiem līdz šim apskatītiem torņu atrisinājumiem stāv Indricas tornis. Uzkrātojis uz strupinātā baznīcas zelmiņa kubu ar piramīdas jumtu, Indricas tornis šajā pēdējā jumtā ieaudzē astoņstūri, nosegtu ar cepures motīvu, līdzīgu tam, kas redzams Stoļerovas torņu virsotnē.

Ne jau vairs torņus, bet jumtragus, pie tam baroka formā, rāda Baltās Dukstigalas baznīca un Pušas kapela parkā. Vispār jumtragi sastopami vairākās divtorņu baznīcās. Tos novieto 1) tikai kores beigās virs altāra telpas (Naujenē, Viļakā), 2) abos kores galos (Kārsavā) vai 3) abos kores galos ik pa vienam, bet kores vidū trešo jumtragu (Stoļerovā). Pilnvērtīgā krusta tipa baznīca Ludzā devusi divus jumtragus uz garenass, divus — uz šķērsass un vienu — garenbaznīcas un šķērsbaznīcas krustojumā. Pieskaitot šiem pieciem jumtragiem vēl divus pamattorņus baznīcas fasādē, dabūjam Latgales koka baznīcā maksimālo torņu, resp. jumtragu, skaitu, ar ko mēdz lepoties viduslaiku dižākās sakrālās celtnes. Jāpiebilst, ka arī Lietuva nav skopa, izdalot akrotērijiem pielīdzināmos arhitektoniskos akcentus savās koka baznīcās, jo tādi — vismaz priekšējā fasādē — saskatāmi jau agrāk minētās Indrēnu, Daugaiļu, Vajasišku un vēl Rozalimas baznīcā, celtā 1780. gadā (Vītauta Dižā kultūras muzeja mat.).

Visas locītās torņu daļas tagad nosegtas ar skārdu. Vai tāds stāvoklis bijis baznīcu celšanas laikā, nav nosakāms, jo, piemēram, krievu koka

celtniecībā skaidām vai dēlišiem nosegtas pat tik stipri liektas formas kā kokošņiki (I. Grabars, c., 481. lpp., baznīca Znamenkā, Irkutskas gub.; 477. lpp., baznīca Londužā, Oloņeckas gub.) un mazi kupoli (I. Grabars, c., 479. lpp., baznīca Počozerā, Oloņecas gub.). Lielā torņa piramīdas gandrīz bez izņēmuma iesegtas ar skārdu. Šindeļu segumu tomēr vēl paturējusi Rozentovas baznīca. Šindeļus daudzkārt sastop mazu torņu — jumtragu segumos, kā, piemēram, Laudanišķos, Balbinavā, Istrā un Rogaižā.

Šajā nodaļā jau minētas dažas Lietuvas divtorņu koka baznīcas (Daugaiļos, Vajasišķos u. c.). Pievēršoties luterisko draudžu baznīcām Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, redzējām, ka divtorņu baznīcu skaits tur sarūk līdz minimumam (Mārtiņa baznīca Rīgā). Ejot tālāk ziemeļu virzienā uz Somiju, var viegli pārliecināties, ka divtorņu koka baznīcu tur pavisam nepazīst, un ne Lindbergs, ne Klemeti savās plašajās publikācijās neatzīmē nevienu vienīgu attiecīgo gadījumu. Lietuvā divtorņu koka baznīcas sastopamas prāvā skaitā. Minot dažus raksturīgus paraugus, varētu atzīmēt baznīcas Indrēnos, Rozalimā, Vajasišķos, Kedaiņos un Daugaiļos (Vitauta Dižā kultūras muzeja materiāli, Kauņā). Jasenas (*Visotinė meno istorija*, I, 289 utt.) no Lietuvas koka baznīcām piemin celtni Gargždos (1794), par kuru viņš saka: "Apšūta stāveniskiem dēļiem, tā ar savu sīpola torni (*savo svogūno bokštu*) un baltiem logiem rāda tipisku Lietuvas baznīcu.

Zinot, ka Latgale ilgu laiku bijusi Polijas ietekmē, varētu domāt, ka īstos paraugus savām divtorņu koka baznīcām Latgale būs aizguvusi no Polijas un ka Polijā divtorņu baznīcas tips būs sevišķi plaši reprezentēts. Pret to jākonstatē, ka Polijā divtorņu koka baznīcas skaitāmas par retumu. Pēc *Centralne Biuro Inwentaryzacji Zabytków sztuki* datiem, izdevies sameklēt divtorņu koka baznīcas Dorotičē (1783, Nr. 10972), Mjadziol-Novī (Nr. 16665), Mņihovā (Nr. 4328) un Tomašovā (Nr. 13319). Blakus daudziem radniecīgiem vilcieniem, kas Polijas koka baznīcu torņus tuvina Latgales veidojumiem, kā galvenā atšķirība jāatzīmē torņu sienas un galvenās dzegas saistījums ar ieloces palīdzību (Tomašovā). Šis liektais saistījums Latgales paraugos nekad nav sastopams. Trūkst Latgales koka baznīcu rietumu fasādēm arī tā dziļā reljefa, kas rodas Polijā (Tomašovā), izvirzot torņu masīvus no fasādes kopīgā laida spēcīgi uz priekšu un liekot šim izvirzījumam izskanēt galvenās dzegas un jumta daļas aplauzumos.

Ar Polijas paraugiem divtorņu koka baznīcu atrisinājumi izsīkst, jo Prūsija un Karpatu zemes no šī paņēmiena noteikti novēršas. Polijā divtorņu koka baznīcu skaits, kā redzējām, ir niecīgs. Trūkstot attiecīgiem datiem par Lietuvu, atliek konstatēt, ka divtorņu koka baznīcu tips Latgales XVIII gs. celtniecībā sasniedzis ārkārtīgu uzplaukumu, pakļaudams sev gandrīz visas sava laika ievērojamākās koka baznīcas.

Zvanu tornis

Savrup no baznīcām, aksiālā novietnē ar tām (Stoļerovā) vai arī pilnīgi neatkarīgā novietnē (Pušā) paceļas daudzskaitlīgie zvanu torņi. Pēc materiāla tie veido trīs grupas: mūra (Stoļerovā), koka (Naujenē) un jaukta mūra un koka materiāla (Pušā). Pirmās grupas paraugi (Kārsavā, Feimaņos, Rozentovā, Stoļerovā) pārsteidz ar savu dižumu, kas vietām (Stoļerovā) sāk pat nomākt pašu baznīcas celtni. Otrā grupa rāda divus variantus: zvanu stabus jeb neapšūtus torņus (Andzeļmuižā, Kokovā, Terehovā) un apšūtus torņus (Naujenē, Bērzgalē, Rageļos un Stiglavā). Visvienkāršāko atrisinājumu dod Andzeļmuiža, kur zvana piekarināšanai uzcelti divi svērtēniski stabi ar divslīpju jumtiņu virs tiem. Terehova un Kokova lieto četrus stabus, kas savā saslējumā izskatās kā strupināta piramīda. Šo augšup sašaurināto formu redzam vēl Naujenes apšūtajā zvanu tornī, bet šī forma Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā nekad nesaistās ar baznīcu kā baznīcas tornis. Ar to Latgales baznīcas noteikti norobežojas no savām Austrumprūsijas (*Dethlefsen*, Taf. 28, Fig. 7) un Karpatu zemju māsām (*Zaloziecki. Gotische und barocke Holzkirchen etc.*, Hervarta un Bujakovas baznīca, 45.–46.). Jau Naujenes koka zvanu tornis atdarina akmens rustus visos četros torņa stūros, bet daudz lielākus aizguvumus no monumentālās akmens arhitektūras rāda zvanu tornis Bērzgalē. Dīvainā stilu mistrojumā torņa apakšējais stāvs šķiet noskatīts kādam klasicistam, otrais stāvs pie gotizēto logu palodzēm nostāda dižas volūtas līdz ar šķietamām arkām, bet trešais stāvs rāda sešstūrīgu prizmu, nosegtu ar klostera velves veida jumtu, kas atgādina Galīcijas boiku tipa baznīcu vidusdaļas jumtus (piemēram, Matkovā — Grabars, VIII, 372) bez vien pēdējiem raksturīgās mazās vainaga laternas. Bērzgales zvanu torņa trīs stāvi, skaitot no zemes uz augšu, uzrāda plānā ieregulāru astoņstūri, kvadrātu un sešstūri. Tāds paņēmiens tuvina Bērzgales zvanu torni krievu “posmu baznīcas” (*ярусный храм*) atrisinājumam, kas pazīstams no XVIII gs., piemēram, Kandalakšā, Arhangeļskas gub. (Grabars, c., IV, 431. lpp). Kā Višķu vecā koka baznīca ir unikums starp visām Latgales koka baznīcām, tā Bērzgales zvanu tornis ir neatkārtots visā Latgales zvanu torņu saimē. Pēc arhitektoniski nenozīmīgā un galīgi novecojušā zvanu torņa Rageļos ievēribu pelna Stiglavas zvanu tornis. Šī torņa veidojumā labi atspoguļojas tas divstāvu un vairākstāvu jeb posmu tips, kas, sašaurinot katru augstāko stāvu, rada kāpšļu piramīdai pielīdzināmu kontūru. Šī tipa izplatība ir ārkārtīgi plaša, jo to sastop ziemeļos (Klemeti, c., 29; Ekhofo, c., 216), austrumos (Grabars, c., IV, XXI nod.), rietumos (Galaune, c. 97; Detlefsens, c. 61) un dienvidos (Zalozieckis, c., 86). Šim tipam pieskaitāmi arī jauktā materiāla zvanu torņi Skaistā, Eversmuižā, Pildā, Ludzā, Pušā, Galēnos un Indricā, pie kam

Skaistas un Indricas torņi veidoti kā triju posmu celtnes, bet visi pārējie — kā divu posmu celtnes.

Latgales zvanu torņi tipu daudzpusības ziņā varbūt ne vienmēr varēs mēroties ar citu zemju darinājumiem. Piemēram, Lietuvā (sk. P. Galaune, c., 93.–98. lpp. *Varpines*) tipu skaits strauji pieaug ar piramidas un paralelepēda kombinācijām un ar astoņstūrainā plāna veidu. Latgale ārkārtīgi sīksti turas pie kvadrāta plāniem, it kā gribēdama arī šeit uzsvērt koka celtniecībai raksturīgo formu. Vienīgais izņēmums, kurā kvadrāta forma atmeta, ir Bēržgalē (Andzeļmuiža šeit, protams, neskaitās līdzī). Attiecībā uz vingru, sakoptu formu jāsaaka, ka starp Latgales zvanu torņiem ir īsti šedevri, kā, piemēram, Indricas tornis, kurš arhitektoniskas nobleses ziņā paļāvīgi var uzņemt salīdzinājumu ar kuru katru savu vai tālu konkurentu.

Draudzes telpa

Iepriekšējā nodaļā sakarā ar D tipa apskati bija konstatēta vesela rinda koka baznīcu (astoņas), kuru draudzes telpa pēc plāna ir vai nu pilnīgs kvadrāts, vai arī kvadrātam tuva forma. Tālāk, apskatot E tipu, bija aizrādīts, ka vēl joprojām pastāv strīds par to, vai koka baznīcu celtniecība būtu raksturojama kā akmeņi izveidojušos formu pārstrādājums koka materiālā, vai arī šī celtniecība tēlotos kā kaut kas patstāvīgs, apveltīts ar organiskas attīstības spējām. Strīds par šiem diviem viedokļiem ir tā izvērties plašumā, ka īsiem vārdiem izvairīties no jautājuma gandrīz nav iespējams. Tā kā tieši koka baznīcu kvadrātveidīgo draudzes telpu izvirza kā spēcīgu argumentu, skaidrojot koka celtniecības autonomo raksturu un pierādot šīs celtniecības neatkarību no akmens darinājumiem, tad jāmin daži vārdi par draudzes telpu īpaši. Arī šeit, tāpat kā runājot lieveņa jautājumu, varētu uzskatīt šaubas, vai mūsu mazā Latgale varētu lielo, visas pasaules celtniecības mērogā uzdotu jautājumu nosvērt uz vienu vai otru pusi. Lai novērstu katru pārpratumu, gribētos uzsvērt: nesamierināti savā starpā pastāv divi agrāk minētie viedokļi par koka celtniecības būtību; sīkāka pārbaude var rādīt, kuru no šiem diviem viedokļiem Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība ar sevi apstiprina un kuru tā noraida. Šāds mērens uzdevums lai būtu izvirzīts turpmākam iztīrījumam.

Baznīcu celtniecība Austrumeiropas zemēs sākās pēc kristīgās ticības pieņemšanas, kas notika Livonijā XII gs. beigās, Lietuvā XIII gs. vidū Mindauga laikā, bet Polijā jau X gs. beigās. Šai laikā katoļu baznīca jau sen bija izveidojusi un nodibinājusi noteiktus sakrālās celtniecības tipus, darinātus akmens materiālā. Strīdīgs tad nu ir jautājums, vai kristīgā baznīca, nākdama uz ziemeļiem un austrumiem, uzspiedusi jaunkristītajiem savu akmens formu arī koka baznīcu celtniecībā vai ziemeļi un austrumi sekmīgi

atvairījuši svešu ietekmi un devuši koka baznīcu celtniecībā autohtonās būvmākslas paraugus.

Lai spilgtāk raksturotu divus pretējos uzskatus, kas pastāv koka baznīcu izvērtējumā, minēsim divus autorus — V. Zalozecki un J. Stšigovski, atzīmējot raksturīgus izvilkumus no tādiem viņu darbiem, kas parādījušies vienlaikus un kas skar reģionāli tuvu stāvošus objektus. No Zalozecka darbu saraksta varētu ņemt *Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern* (1926), bet no Stšigovska *Die Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala* (1937).

Pirmais no minētiem autoriem raksta: “Katrā atsevišķā gadījumā iespējams uzrādīt, ka mūsu pieminekļi stāv ciešā sakarā ar Rietumeiropas vai Austrumeiropas monumentālo arhitektūru, no kam tad arī izvīrās vienīgi pieņemamais zinātniskais pamatojums, uz kura jādibina mākslas vēsturisks apcerējums. Mūsu pieminekļos parādās kā Austrumeiropas, tā Rietumeiropas arhitektūras īpatas būvformas. Jau tas pastiprina viedokli, ka mums jāraugās uz mūsu novada koka celtniecību kā uz atvasinātu mākslu (*abgeleitete Kunst*), kas pārņem monumentālās arhitektūras formas, tās pārstrādā un kombinē, paliekot pie tam vienmēr atkarības attiecībās. Primāri radošā (*das Ursprünglich-schöpferische*) tai trūkst. Tā neveido jaunu formu un nerada to, jo tās tiešais uzdevums beidzas ar pārņemtu un koka tehnikai pielāgotu formu kombinācijām un variācijām.”

Ja šim citātam pievienotu vēl izteicienus *sogenannte Volkskunst* (9. lpp.), vai ...*die bereits betönte Grundtatsache, dass des Holzbaukunst die "innere, organische Entwicklungslinie" gänzlich fehlt*, tad grūti būtu attiecīgā literatūrā sameklēt kādu citu autoru, kurš koka celtniecībai piešķirtu tik maz patstāvības. Laikam gan tādēļ, ka koka celtniecībā formu maiņa redzama ikvienam, kas negrib būt tiši akls pret šo maiņu, Zalozeckis pieļauj tomēr zināmu attīstību arī koka celtniecībā, bet tikai — lietojot viņa paša izteicienu — *bedingt*, jo, pēc viņa uzskata, būvformu istā attīstība (*eigentliche Entwicklung*) nenorisinās koka arhitektūrā pašā, bet tajos monumentālās arhitektūras paraugos, kas ietekmē koka celtniecību (10. lpp.). Domu par šo mazliet divaino attīstību, kas atkal it kā nebūtu attīstība, Zalozeckis noslēdz ar aizrādījumu, ka “mūsu baznīcu tāds tipoloģisks sakārtojums, kas gribētu problēmu atrisināt neatkarīgi no koka baznīcu attiecības pret monumentālo arhitektūru, būtu pašos pamatos aplams”.

Tas izskan stipri dogmatiski. Tirkultūrā saglabāt šo dogmu neizdodas arī pašam Zalozeckim, jo blakus tipiem, kurus viņš pakļauj monumentālajā arhitektūrā nodibinātiem stilu nosaukumiem (gotika, baroks, ampīrs), parādās arī uz etnoloģiskām savdabībām balstīti tipu apzīmējumi, kā, piemēram, ...*beruht der sogenannte lemckische Kirchenbautypus unseres Gebietes* (71. lpp.).

Par senās Galīcijas kņazistes iedzīvotājiem zināms, ka viņi, būdami mazkrievi, dalījušies vairākos nogrupējumos, atšķirīgos savā starpā pēc rakstura, paražām, apģērba un runas. Šie nogrupējumi bijuši: lemki, huculi un boiki. Arī visus šos trīs nogrupējumus Zalozeckis atzīmē savam minētajam apcerējumam pievienotajā kartē (*lemkisch, huculisch, boykisch*, 129.–129. lpp.).

Zalozecka viedoklis par koka baznīcu celtniecības būtību nav ne aizstāvams, ne pieņemams. Apskatīdams jauktos tipus (*Mischtypen*), Zalozeckis pats noved savu viedokli strupceļā, kā redzams no apcerējuma 67. lpp.: “Baroka iekārtas (*Anlagen*) atšķiras tikai maz no gotiskām. Baznīcu [seko vietu nosaukumi] plāni, ar dažām proporciju maiņām, ir tie paši, kas gotiskām baznīcām. Jāapskata tuvāk tikai dažas pārejas celtnes no baroka uz gotiku, lai par to pārliecinātos [seko vietu nosaukumi]. Jautājumu par to, vai kāda baznīca ir gotiska vai baroka, izšķir visbiežāk tornis vai fasāde. Salīdzināsim Huklīvas baznīcas sānskatu ar kādu gotisku, piemēram, Majdankā. Ja mums Huklīvā būtu gotisks tornis, tad baznīca būtu “gotiska”.”

Pievērsīsimies tagad J. Stšigovskim, kura uzskati par koka celtniecību ir diametrāli pretēji Zalozecka uzskatiem. Pēc tam būs iespējams taisīt slēdzienu par to, cik lielā mērā Latgales koka celtniecība pastiprina viena vai otra autora viedokli.

Stšigovskis (*Die Holzkirchen etc.* 27. lpp.) raksta: “Savā apcerējumā *Slavia III*, (Prāgā, 1924, 392. lpp.) es mēģināju parādīt attiecībā uz rietumslāvu baznīcu plašo loku, kurā ietveras arī Bjelicas-Bjalas grupa, ka kvadrāta forma ir pirmatnējā, t. i., tā forma, kas ar kristīgās ticības pieņemšanu radusies no rietumslāvu pašu mākas (*Können*) pirms Rietumromas vai Austrumromas kanoniskās bazīlikas vai kupola celtnes ieviešanās. Mūsu priekšā tātad būtu kāds pilnīgs ziemeļu veidojums, kāda pamatforma — kvadrāts, ko vēlāk (vismaz arī katoliskās mūra celtnēs) galīgi izspieda garenbūve un kas no jauna ievadījās kopā ar dienvidu baroku. Es nosaucu šo veidu, šo kvadrātu par priekšromānisku, kaut gan tas līdz pat mūsu dienām sastopams tautas garā veidotā baznīcu celtniecībā. To es daru tādēļ, ka nevaru pievienoties tagad vispār valdošam uzskatam, ka koka baznīcās mums esot darīšana ar mūra celtniecības atdarinājumiem. Es varu turpretī pierādīt, ka koka baznīcu būtība no pašiem sākumiem nodibināta koka celtniecībā. Kvadrāts saistās ar koka materiālu tāpat, kā aplis ar akmens materiālu.” 33. lpp.: “Koka baznīcas līdz šim nostādīja kā nemonumentālas, kā nespējīgas attīstīties, raksturojot tās kā pagaidu celtnes (*Notbauten*) un mūra baznīcu atdarinājumus. Ar vienu cirtieni tas top citādi, ja nobriest pretējā atziņā, t. i., ka Eiropas celtniecība vienkārši nav bijusi mūra celtniecība. Īstenā Eiropa šaipus Alpiem, vai tieši: Austrumeiropas cietzemes rajons ar savu gulbūvi (*Blockbau*), Rietumeiropas rajons ar savu režģu būvi (*Fachwerkbau*) un Ziemeļeiropas jūras rajons ar savu stāvbūves baznīcu

(*Mastenkirche*), — tie ir tie trīs apli, kas veido tieši pirmatnējo, valdošo Eiropas mākslu.”

Minēto citātu, šķiet, pietiktu, lai nojaustu, cik nesamierināmi pretēji uzskati valda vēl mūsu dienās par koka celtniecību vispār un līdz ar to arī par koka baznīcu celtniecību īpaši.

Jautājot, kuru no minētiem diviem savstarpēji pretējiem viedokļiem Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība apstiprina, pievērsīsimies vispirms minētajam organiskās attīstības trūkumam, jo tieši šīs attīstības trūkumu (...*die innere, organische Entwicklungslinie gänzlich fehlt*) Zalozeckis izvirza zināmā mērā kā pamatojumu visam tālākam koka celtniecības raksturojumam: atkarībai, nepatstāvībai u. tml. Pēc visa tā, kas noskaidrojies III nodaļā sakarā ar tipu iztīrījumu, nevarētu būt nekādu šaubu, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība rāda ārkārtīgi spēcīgu organisku attīstību. Sākdamās plānos ar vienkāršu longitudināla taisnstūra formu (A tipu), tā nekavējoties pārņem trapeci (sk. B tipu), kas ir koka konstrukcijas īpata forma jau no tiem nezināmi seniem laikiem, kad koka trijstūra sastiprinājumam namdaris pirmoreiz iekārtoja šķērsi. Balstīdamās vienīgi uz diviem elementiem: taisnstūri un poligonu, XVIII gs. koka baznīcu celtniecība Latgalē izaudzē septiņus dažādus tipus, no kuriem longitudinālā paņēmienā veido piecus, bet mediālā un centrālā ik pa vienam. Zalozecka iegalvoto attīstības trūkumu nepārprotami skaidri un noteikti noraida pirmie pieci tipi, kuru rindojums no A līdz E nav nekas cits kā iekšējās organiskās attīstības klasisks paraugs. Bet tipi A līdz E aptver, kā jau iepriekšējā nodaļā aizrādīts, gandrīz vai visas XVIII gs. galvenās koka baznīcas. Ja šim konstatējumam pievieno vēl aizrādījumu, ka uzbūvē Latgales koka baznīca nodibinājusi pseidobazilikas tipu, ka draudzes telpas samēros tā pārliecināti iestājas par koka celtniecībai raksturīgo kvadrātu, tad atbilde uz sākumā uzdoto jautājumu par minētās celtniecības būtību neatvairāmi nosveras Stšigovska norādītā virzienā. Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība raksturo sevi nevis kā no akmens arhitektūras atvasinātu mākslu (Zalozeckis: *abgeleitete Kunst*), bet kā pirmatnēju formu (Stšigovskis: *ursprüngliche Gestalt*).

Noskaidrojot koka baznīcu celtniecības patstāvību un neatkarību, viens apstāklis ņemams sevišķi vērā. Agrāk jau aizrādīts, ka draudzes telpa daudzās Latgales baznīcās ir vai nu pilnīgs kvadrāts, vai arī kvadrātam tuvināts taisnstūris. Šī kvadrāta (tāpat kā arī katra regulāra poligona) forma prasa vienāda garuma balķus visām savām sienām. Turot savā rīcībā celtnei vajadzīgā resnuma balķus ar šim resnumam atbilstošu maksimālo garumu, kvadrātveidīgā konstrukcijā iespējams izmantot šo maksimālo garumu bez jebkādiem atgriezumiem, kuri visumā vienmēr nozīmē materiāla zaudējumu.

Kvadrāts un koka konstrukcija, kā redzams, savā starpā saistīti daudz ciešākām saitēm nekā kvadrāts un mūra konstrukcija.

Visu, kas teikts par kvadrātu, var attiecināt teorētiski uz kuru katru regulāru poligonu, bet praktiski uz celtniecībā bieži sastopamo sešstūri vai astoņstūri. Ja Ērika Dālberga *Svecia Antiqua & Hodierna* kādā II daļas titullapā (*Insigne Comitatus Lapponiae*, 76) sniedz regulāra sešstūra guļbūves namiņu, tad tiešām šai ziemeļu Lapzemes veidojumā neviens un nekad nevarēs saskatīt akmens formu atdarinājumu. Spriežot pēc Latgales paraugiem, ne poligonai altāra telpai, ne arī kvadrātveidīgai draudzes telpai nav bijis jāmeklē ceļš uz sevi caur akmens celtniecību. Arī uzbūvē Latgales koka baznīcas liecina par savas koka formas patstāvību, nenoraidot to, kas nav noraidāms: akmens arhitektūras līdzdalību atsevišķos veidojumos.

Papildus šeit varētu vēl atzīmēt dažas vēsturiskas ziņas, no kurām redzams, ka atsevišķās zemēs koka baznīcas celtas agrāk par mūra baznīcām. Grabars (c., III, 331. lpp.) raksta: "Krievijā ilgi pirms kristīgās ticības ieviešanas bija koka dievnami." Hronista 882. gada vēstījumā (*ипатьевская лѣтопись*) par to, ka Oļegs nonāvējis Askoldu un Diru, vēl pieminētas arī divas baznīcas — Sv. Nikolas un Sv. Ovinas. Šīs baznīcas bija koka, kas redzams no hronista atzīmes, ka tās bijušas "cirstas" (*срубленные*). Mūra baznīcas Krievijā sāka celt pēc kristīgās ticības pieņemšanas un pirmo šī materiāla celtni (*Десятинная*) dibināja Vladimirs Svētais 991. gadā (Grabars, c., I, 145.–146. lpp.). Stšigovskis (*Holzkirchen etc.*, 39. lpp.) atzīmē: "1223. gadā Krakovā ievada dominikāņu ordeni un to nometināja Sv. Trīsvienības koka baznīcā, kura tolaik bija visas Krakovas draudzes baznīca; 1347. gadā Kazimirs Lielais cēla no koka *sancti corporis Christi* baznīcu. Pēc tās sagraušanas .. cēla ķieģeļu baznīcu." P. Galaune (c., 73. lpp.) raksta: "Nav šaubu, ka elku kalpigās Lietuvas valstī XIV gs. beigās pirms kristīgās ticības [pieņemšanas] pirmās baznīcas bija celtas no koka. Tā rikojās ne tikai Lietuvas nomalēs, bet arī tās jaunajā galvaspilsētā Viļņā. 1390. gadā Jagelo sūdzas pāvestam, ka krusta bruņinieki, aplenkuši Viļņu, no jauna uzcelto koka baznīcu nojaukuši un no tās uztaisījuši tiltu pār Nēri. 1394. gadā krusta bruņinieki atkal no jauna uzcelto katedrāli *sudegino lygi pamatu*." Tādā kārtā arī pēc 1390. gada notikuma celtā katedrāles baznīca bijusi koka. Ja tā būtu bijusi mūra, tā nebūtu "nodegusi līdz pamatam".

Altāra telpa

Vairākos no uzstādītajiem plānu tipiem (A, B, C un F) altāra telpa saplūst kopā ar draudzes telpu, nenodrošinot sev individuālu patstāvību. Šie gadījumi, kā jau agrāk aizrādīts, skar tikai mazās un vidējā lieluma celtnes

(kapelas Dzelzavā, Kalnajašos, Ludzā u. c.; baznīcas Baltā Dukstīgalā, Andzeļmuižā u. c.). Pārējos (D, E un G) tipos altāra telpa stingri norobežojas no draudzes telpas, un šim atrisinājumam pieskaitāmas gandrīz visas lielās XVIII gs. koka baznīcas. Izvēloties plāna formai kvadrātu vai iegareno taisnstūri, mainot attiecību starp vidusjoma un sānujoma platumu, piesaistot šķērsbaznīcu vai atmetot to, veidojot altāra telpu poligonāli vai taisnstūrīni, bet par visām lietām pievēršot uzmanību griestu izveidojumam, Latgales koka baznīcas panāk ārkārtīgi lielu izteiksmes dažādību.

Altāra telpa pazīst tikai divus atrisinājumus: noslēgumu ar taisnstūri vai ar poligonu. No tās formu dažādības, kas sastopama, piemēram, Rumānijas Arada vai Bihora novadā (Petranu. *Monumentele istorice. Bihor*. Tab. LXXX vai tā paša autora *Bisericile de lemn. Arad.*), šeit nekas nav jūtams. Tā kā altāra telpai sānu sienas saskaņotas ar stabu novietni draudzes telpā, stabu iekārta ikreiz noteic altāra telpas platumu. Šis platumš ir ļoti svārstīgs, jo, piemēram, Ludzā tas ir 10,2 m, bet Pildā tikai 5,3 m. Ja būtu pastāvējusi kāda kanoniska attiecība starp draudzes telpas un altāra telpas platumu, tad, ņemot par pamatu Ludzas atrisinājumu, altāra telpas platumš Pildā būtu nevis 5,3 m, bet 7,43 m. Arī dziļuma ziņā altāra telpas uzrāda lielu dažādību, ko zināmā mērā noteic sakristejas vai citu piebūvju izmēri un novietne. Melnā Dukstīgalā un Piļcinē (Tab. III, 4 un 3) altāra poligons pieslēdzas tieši šķērsbaznīcai, bet Kārsavā (Tab. II, 4) atstatums no altāra loka līdz poligona diagonālsienai ir kādi 6 m. Ja rastos minējums, vai šis ievērojamais dziļums Kārsavā nestāv sakarā ar luktu iekārtu virš sakristejas, tad jāizrāda, ka arī atrisinājumos bez luktu iekārtas vērojami tikpat prāvi dziļumi (Ludzā 6,5 m, Brigos 5,4 m, Bērzgalē 5 m).

Sakristeja

Pēc ikreizējās vajadzības un vēlēšanās, bet ne kā nodibināta tipa nepieciešamu piederumu ceļ sakristeju — vienu vai divas piebūves, parasti altāra telpas sānos. Nav tomēr izslēgta sakristejas novietne aiz altāra telpas, kā redzams Baltā Dukstīgala piemērā. Altāra telpas vienu diagonālsānu izmanto sakristejas novietnei visai reti (Akrā, Tab. I, 10), bet gadījumu, kad šim nolūkam būtu izmantoti abi sāni, kā, piemēram, Sasnavas baznīcā Lietuvā, Latgale nepazīst. Sasnavas paraugs skaidri rāda, ka arhitektonisko domu tur valdījusi centrālā paņēmienu tieksme, kas saprotama pašas baznīcas centralizējošā atrisinājumā (C tipa). Latgale, kur C tips nav pazīstams, savas sakristeju piebūves vai nu pakļauj longitudinālam galvenajam virzienam (Bērzgalē, Kārsavā, Tab. II, 2, 4), vai arī tās pieskaņo šķērsbaznīcas virzienam (Pildā, Tab. III, 6), nevaļroties pat no piebūves piesaistījuma altāra telpas diagonālsienai (Ambeļmuižā, Tab. IV, 4).

Pagrabs

Kā pēdējā baznīcas celtnes sastāvdaļa jāmin pagrabs.

No vienas puses, zināms, ka Vidzemē zviedru laikos zemnieki vai nu kapu vietas dārguma, vai miroņa transportēšanas tāluma un grūtuma dēļ aizgājējus apbedījuši ne garīdzniecības izraudzītā un iesvētītā draudzes kapsētā, bet mežā, kur senāk bijušas pagānu kulta un ziedojumu vietas (P. Kampe "Baznīcu celtniecība Vidzemē etc.", 59. lpp.). No otras puses, zināms, ka kapa vietas atradušās pat pašās baznīcās, — gan tikai muižturu dzimtām. Tās bijušas iekārtotas korī abās pusēs, katrai dzimtai īpaša vieta. Valmieras mācītājs F. J. Brininks raksturo šīs iekārtas neciešamo stāvokli izmeklēšanas komitejas priekšā 1743. gadā šādiem vārdiem: "Ziemu baznīcā jāsalst nost, vasaru jāmirst aiz miroņu smakas" (*Im Winter müsse man in der Kirche erfrieren, im Sommer von Gestank der Toten getödet werden* (L. Adamovičs "Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740", 369. lpp.).

Vidzemes apstākļiem līdzīga aina vērojama arī Latgalē, jo arī šeit baznīca bija vieta, kur dižciltīgie meklēja un atrada sev mūža dusas vietu. Par to sevišķi skaidru liecību dod Višķu vecā koka baznīca. Dievnama galvenā altāra priekšā, labajā pusē, dažus desmitus centimetru virs ķieģeļu klona paceļas Franča Mola kapakmens ar zīmīgo uzrakstu poļu valodā: *Czem jesteście byłem, Czem jestem bedziecie*. F. Mols miris 1839. gadā, un kapakmens, jādomā, noguldīts savā vietā īsi pēc tam.

Nav droši nosakāms, cik gadījumos vai kurās Latgales XVIII gs. koka baznīcās mirušie apglabāti zem baznīcas klona. Piemēram, apskatot 1938. gada vasarā Ludzas nodegušās baznīcas pamatus un klonu, nevarēja saskatīt nekur norādījumu, ka zem baznīcas klona būtu pagrabs. Tikai 1939. gada septembrī presē parādījās ziņa, ka, atjaunojot dievnamu, strādnieki pamatos atrakuši kādu nelielu pagraba telpu, kurā bijuši sakrauti kādi 35 zārki. Ludzas dekāns paskaidrojais, ka baznīcas grāmatās par to neesot nekas minēts. Spriežot pēc dažiem vēl salasāmiem uzrakstiem uz zārkiem, tie attiecoties uz laiku ap 1700. gadu.

Ka šis paradums pastāvējis vēl pagājušā gadsimteņa trīsdesmitajos gados, to apstiprina nupat minētais Višķu paraugs. Turpat Višķu baznīcas priekšā, kādus 30 metrus no ieejas, izmūrētas zemē īpašas celles liķu novietošanai, ar pieeju no ceļa puses. Šī iekārta tādā ziņā neparasta, ka tai nav nekādas virsbūves jeb liķu kambara, bet ir tikai apakšzemes mūrējums (ķieģeļu). Līdzīga iekārta, gan vairs ne brīvā laukā, bet tieši zem baznīcas, atrodas vairākās vietās (Kārsavā, Pienēnos, Ludzā). Pēc lieluma visas līdzīgas pagrabu iebūves pārspēj Kārsava. Septiņi ķieģeļu kāpieni baznīcas ziemeļu pusē ved no āra liķu pagrabā, kurš izmūrēts pilnā baznīcas platumā (13 m). Pagrabs 4 m plats un 2,5 m augsts, ievelvēts ar 0,75 m augstu kurvja

liknes velvi. Abās pusēs šai telpai iekārtotas ik pa 12 x 2 nišas, 2 m dziļas, 0,7 m platas un 0,6 m augstas, segtas ar segmentveidīgu velvi. Spriežot pēc pagraba mūra savienojuma ar baznīcas pamatiem un arī pēc pagraba ārējās piebūves piesaistījuma baznīcai, jāpieņem — ja ne viss pagrabs, tad vismaz tagadējā pieceja pie pagraba celta vēlāk par pašu baznīcu. Vietējie draudzes locekļi zina stāstīt, ka dažas nišas bijušas no priekšas aizmūrētas, kas licis domāt, ka tajās guldīti mirušie. Lielinieku laikā mūrējums nojaukts, pie kam izrādījies, ka arī šīs nišas bijušas tukšas. Ar to būtu teikts, ka lielākais liķu pagrabs zem koka baznīcas Latgalē palicis pilnīgi neizmantots. Šī stāvokļa tuvākus iemeslus nebija iespējams noskaidrot.

Apbūves platība

Pēc koka baznīcu sastāvdaļu apskates atliktu vēl pievērsties šo baznīcu apbūves platībai.

Valsts vēstures arhīvā uzglabājies Vitebskas guberņas valdes 1892. gada (978/22) akts sakarā ar barona fon der Rekes lūgumu atļaut remontēt Baltinavas Romas katoļu draudzes baznīcu. Savā lūgumā fon der Reke aizrāda, ka draudzes locekļu skaits sasniedzis 6000, bet dievlūdžēju telpa baznīcā esot tikai nepilnas 269 kvadrātaršinas; skaitot baznīcēnu pieļaujamo normu trīs personas uz vienu kvadrātaršinu ($0,51 \text{ m}^2$) baznīcā varot novietoties tikai 807 personas jeb draudzes locekļu astotā daļa ($1/8$). Ja zināms, ka katoļu baznīcās normāli skaita vienai sēdvietai $0,47 \text{ m}^2$, bet stāvvietai $0,31 \text{ m}^2$, tad fon der Rekes aprēķins izrādās par augstu, un 269 kvadrātaršinas = 136 m^2 brīvā laukuma pietiktu 440 stāvvietai vai tikai 267 sēdvietām.

Baltinavas baznīcas piemērs nepārprotami rāda, ka XIX gs. beigās atsevišķā gadījumā samērs starp draudzes lielumu un piederīgas baznīcas platību bijis galīgi neizsvērts. Mēģināsim ieskatīties apstākļos, kādi šai ziņā visumā valdījuši Latgales XVIII gadsimteņa koka baznīcās.

Tas apstākļi, ka vairākas baznīcas (Rozentovā, Beresnos, Eversmūižā), izdarot pārbūvi, paplašinātas, liek nojaust to pašu nesamērību starp draudzes locekļu skaitu un baznīcu platību, kas konstatēta Baltinavā. Pilnīgi eksakti noteikt nesamērības lielumu nav iespējams, jo trūkst statistikas datu par draudžu sastāvu. Šie dati kļūst pieejami no pagājušā gadsimteņa vidus, kad tie atrodami tiklab konsistorijas 1854. gada sarakstā, kā arī Vitebskas, Viļņas un Mogiļevas ģenerālgubernatora kancelejas tā paša gada sarakstā. Nedaudz vēlāk (1863. gadā) statistikas datus dod *Атласъ переписи Западнаго края*. Pēc tam tie ievietoti kārtējos *Directorium* izdevumos. Pirmo divu avotu ziņas, kas attiecas uz vienu un to pašu 1854. gadu, savā starpā vienmēr labi saskan, atskaitot kādus trīs gadījumus (Raipolē, Daugavpilī, Aglonā).

Runājot vispirms par sakrālo celtni absolūto lielumu, jāaizrāda, ka

svārstība ir visai plaša, jo celtas kā pavisam niecīgu izmēru kapelas (piemēram, Terehovā, ar 19 m² lielu apbūves laukumu), tā arī lielas baznīcas. Starp pēdējām vispirmā vietā ierindojama Ludzas baznīca ar 615 m² lielu apbūves laukumu. Šīs baznīcas platība vairāk nekā 32 reizes pārsniedz Terehovas kapelas laukumu.

Ņemot vērā no apskatāmā laikmeta sakrālām celtnēm tikai baznīcas, rodas šāds saraksts: 1) Ambeļmuiža, 1782. g. — 131 m²; 2) Atašiene, 1801. g. — 223 m²; 3) Beresni, 1805. g. — 241 m²; 4) Bērzgale, 1751. g. — 315 m²; 5) Brigi, 1800. g. — 241 m²; 6) Dubna, 1800. g. — 154 m²; 7) Dukstigala Baltā, 1775. g. — 95 m²; 8) Eversmuiža, 1771. g. — 241 m²; 9) Feimaņi, 1760. g. — 318 m²; 10) Indrica, 1698. g. — 188 m²; 11) Jezupova, 1782. g. — 437 m²; 12) Malnava, 1741. g. — 366 m²; 13) Ludza, 1738. g. — 615 m²; 14) Pienēni, 1806. g. — 120 m²; 15) Piļcine, 1772. g. — 146 m²; 16) Puša, 1743. g. — 240 m²; 17) Rageļi, 1780. g. — 155 m²; 18) Rozentova, 1780. g. — 301 m²; 19) Stiglava, 1710. g. — 392 m²; 20) Stoļerova — 1769. g. — 288 m²; 21) Vidsmuiža, 1743. g. — 245 m²; 22) Višķi, 1718. g. — 490 m².

Vidējā platība minētajos 22 gadījumos ir 270 m². Izslēdzot no saraksta Ludzu un Višķu baznīcu kā maksimālās, bet Dukstigala Baltā baznīcu kā minimālo pēc apbūves laukuma, pārējo 19 celtņu vidējā platība ir 250 m². Šim vidusmēram pavisam tuvus skaitļus uzrāda kādas septiņas no sarakstā atzīmētām baznīcām.

Minēto 250 m² caurmēra platību sastāda priekšbaznīca, draudzes telpa un altāra telpa ar piebūvi (sakristeju). No šī nolīdzinājuma ar vairākiem nezināmiem būtu diezgan grūti izlobīt dievlūdžējiem paredzēto laukumu. Ņemot tādēļ vienu, caurmēra platībai tuvu stāvošu konkrētu gadījumu, apskatīsim attiecību, kāda rodas starp apbūves laukumu un dievlūdžēju telpu. Uz iegūtā rezultāta pamata būs iespējams taisīt kādu vispārēju un, protams, gan tikai aptuvenu vērtējumu.

Pušas baznīca, celta 1743. gadā, uzrāda apbūves laukumu 240 m². Baznīcas altāra daļā atrodas piebūves; priekšbaznīca un draudzes telpa savā starpā saistītas trim ailām, tā ka baznīcēni no priekšbaznīcas var sekot dievkalpojuma gaitai. Draudzes telpas neto (t. i., sienu neskaitot) laukums ir 10,42 x 10,45 = 108,89 m², priekšbaznīcas neto laukums — 3,50 x 7,00 = 24,50 m², bet kopā 133,3 m², kas no kopīgā apbūves laukuma ir nedaudz vairāk par pusi (apmēram 56%). Ja šo attiecību pieņemtu kā derīgu visiem gadījumiem un tāpat arī caurmēra lieluma baznīcai ar 250 m² lielu apbūves laukumu, tad dievlūdžējiem paredzēto vidējo platību varētu skaitīt 140 m².

Pieļaujot fon der Rekes normas, kas neapstrīdami raksturīgas pārblīvētām telpām, caurmēra lieluma baznīcā varētu novietoties 3 personas x 2 x 140 = 840 personas. Rēķinoties ar normāliem apstākļiem (sēdvietai

0,47 m², stāvvietai 0,31 m²), minētais skaitlis būtu samazināms līdz kādiem 400–450.

Konsistorijas un ģenerālgubernatora kancelejas 1854. gada datos trūkst ziņu par draudzes sastāvu Ambeļmuižā, Atašienē, Beresos, Dubnā, Pienēnos, Piļcinē un Rageļos. Atlikušajās 15 draudzēs locekļu skaits svārstās: pēc konsistorijas ziņām, no min. 947 līdz maks. 4787 personām, bet pēc ģenerālgubernatora kancelejas datiem — no min. 896 līdz maks. 4787 personām. Abos avotos minimālais draudzes locekļu skaits uzrādīts Baltā Dukstigalā, bet maksimālais — Ludzā. Caurmēra skaitlis par vienu draudzi ir — pēc konsistorijas ziņām — 2088, bet pēc ģenerālgubernatora kancelejas ziņām — 2196 draudzes locekļi.

Fon der Rekes lūgumā aprādītās dievlūdžēju telpas platība Baltinavas baznīcā bijusi 269 kvadrātāršinas = 136 m², tātad gandrīz tieši tik daudz, cik var skaitīt uz caurmēra platību, kura, kā noskaidrots, ir 140 m². Baltinavā 1892. gadā uz 136 m² platības bija 6000 galvu liela draudze, bet caurmēra gadījumā 1854. gadā uz 140 m² — 2088/2196 galvu liela draudze.

Locekļu skaits draudzēs, protams, nebija pastāvīgs, bet mainīgs, ar noteiktu pieauguma tendenci garākos laika posmos, kas neizslēdza samazinājuma tendenci (tikai dažās draudzēs) īsākos gabalos. Tā, piemēram, laikā no 1854. līdz 1912. gadam Bērzgales draudzes locekļu skaits pieaudzis no 2093 uz 3893; Baltā Dukstigalā no 947 uz 1624; Eversmuižā no 1964 pat uz 6170 utt. Vērojot šo vispārīgo pieaugumu no 1854. līdz 1912. gadam, var pieņemt, ka pieauguma sākums atvirzāms labu tiesu atpakaļ XVIII gadsimtenī, kad pēc Ziemeļu kara mūsu dzimtenē visumā iestājās labvēlīgāki, mierīgāki apstākļi. Nemēģinot noteikt, cik lielas pēc dvēseļu skaita bijušas Latgalē XVIII gadsimteņa draudzes, pēc iepriekšējiem aprādījumiem var droši pieņemt, ka koka baznīcu celtniecības visintensīvākajā laikmetā — XVIII gs. pēdējā ceturksnī — draudzes locekļu skaits visumā bijis mazāks nekā 1854. gadā. Ar šo pieņēmumu būtu teikts, ka attiecība starp draudzes locekļu skaitu un dievlūdžēju telpas platību koka baznīcās XVIII gs. bijusi daudz labvēlīgāka nekā 1854. gadā, kad uz 140 m² skaitījās 2088/2196 draudzes locekļi.

Varētu vēl piemetināt, ka lielajās baznīcās — Ludzā, Višķos, Stiglavā, Malnavā, Jezupovā, Feimaņos un Bērzgalē —, no kurām ikkatra ir plašāka par 300 m², 1854. gadā uz 1 m² baznīcas apbūves laukuma skaitījās 6,2 draudzes locekļi; vidēja lieluma baznīcās — Brigos, Eversmuižā, Pušā, Rozentovā, Stoļerovā un Vidsmuižā — ar apbūves platību 200–300 m², uz 1 m² skaitījās 8,3 draudzes locekļi, bet mazās baznīcās — Dukstigalā un Indricā — ar apbūves laukumu zem 200 m², uz 1 m² skaitījās 7,3 draudzes locekļi. 1912. gadā šie skaitļi bija attiecīgi mainījušies un sastādīja: pirmajai grupai 12,4, otrai grupai 17,5 un trešajai grupai 20,0. Procentuālais pieaugums tātad

attiecīgi 100%, 111% un 174%. Izrādās, ka kārtējam draudzes locekļu pieaugumam visnelabvēlīgākie apstākļi radušies maza apbūves laukuma baznīcās.

Pēc konsistorijas datiem, Latgales 61 Romas katoļu draudzē 1854. gadā skaitījās pavisam 168 644 piederīgo. 1912. gadā šis skaitlis, pēc *Directorium* 1912. gada ziņām, bijis pieaudzis līdz 338 760, t. i., tieši dubultojies 58 gadu laikā. Ja pieaugums būtu noritējis vienmērīgi un tādā pašā tempā kā pēc 1854. gada, tad, skaitot no šī gada 58 gadus atpakaļ, mēs varētu teikt, ka 1796. gadā draudzes locekļu skaits caurmērā bijis (2088 līdz 2196): $2 = 1044$ līdz 1098 personas. Jāatzīst, ka XVIII gs. Latgale, ceļot savas koka baznīcas, ne vien raudzījusies uz pašreizējām vajadzībām, bet arī ņēmusi vērā draudzes sagaidāmo pieaugumu.

Labu salīdzinājuma materiālu dod Stšigovskis (*Holzkirchen etc*), uzrādot visu aprakstīto desmit koka baznīcu izmērus. No Stšigovska datiem redzams, ka draudzes telpu lielums svārstās no $50,41 \text{ m}^2$ (Grabošicē) līdz $190,32 \text{ m}^2$ (Lodigovicē), bet altāra telpas lielums attiecīgi no $30,0 \text{ m}^2$ līdz $78,44 \text{ m}^2$. Attiecība starp draudzes telpas un altāra telpas platību atrodas 1,4:1 (Bielovicko) līdz 2,4:1 (Lodigovicē) robežās.

Pastāvot tik lielai svārstībai, var teikt, ka Bjelicas-Bjalas koka baznīcu grupā nekāda kanona draudzes telpas un altāra telpas savstarpējai samērošanai nav bijis. Tas pats sakāms par Latgales XVIII gs. koka baznīcām, starp kurām arī novērojamas lielas svārstības kā absolūtā platībā, tā daļu savstarpējās attiecībās (sk. Tab. I–VI).

V. Koka baznīcu iekšējais un ārējais veidojums

Celtnes iekšējo un ārējo veidojumu noteic dažādi elementi: sienas, griesti, jumts, logi, dzegas u. tml. Vieni no šiem elementiem saistīti tikai ar iekšējo veidojumu, kā, piemēram, klons un grīda; otri savukārt saistīti tikai ar celtnes ārējo veidojumu, piemēram, āra apšuvums; beidzot, trešā grupā ieskaitāmi tie elementi, kas piedalās tiklab iekšējā, kā āra veidojumā. Tādu uzdevumu pilda, piemēram, logs. Veltījot šo nodaļu XVIII gs. koka baznīcu iekšējā un āra veidojuma iztirzājumam, vispirms apskatīsim elementus, uz kuriem balstās abi minētie veidojumi.

Pamati

Apskatītās koka baznīcas gandrīz bez izņēmuma atrodas līdzenās vietās, un tikai atsevišķos gadījumos zemes līmeņa svārstības kļūst vairāk vai mazāk jūtamas. Tā, piemēram, Pienēnu baznīca, laikam sakarā ar ierīkojamo zem baznīcas liķu pagrabu, ievirzīta pa daļai nogāzē, tā ka pieeja liķu kambarim zem altāra telpas atrodas vienā līmenī ar klātējo zemi. Pamatu augstums, protams, ir dažāds, kā redzams no šāda saraksta: Kārsavā 0,80 m, Ludzā (baznīcā) 0,18 m, Stoļerovā 0,38 m, Rozentovā 1,05 m, Feimaņos 0,38 m, Višķos 0,65 m, Naujenē 0,85 m, Bērzgalē 0,50 m, Pušā 0,80 m, Pienēnos — nogāze ar pagrabu, baznīcas priekšā pamatu augstums 0,50 m. Ambeļmuižā 0,50 m, Akrā 0,60 m, Andzeļmuižā 0,55 m, Beresnos 0,57 m, Baltā Dukstīgalā 0,75 m, Zosnā 0,20 m, Savelinkos 0,60 m, Brigos 0,90 m, Raipolē-Zilupē 0,65 m, Eversmuižā 0,75 m, Rogaižā 0,30 m, Rageļos 0,15 m, Indricā 1,00 m, Stīglavā 0,90 m, Piļcinē 0,50 m, Naudaskalnā 0,50 m.

No saraksta redzams, ka pamatu augstums mainās robežās no 0,15 (Rageļos) līdz 1,0 m (Indricā). Rozentovas pamatu augstums (1,05 m) nebūtu skaitāms par maksimālo, jo baznīcas grīdas līmenis šajā gadījumā iekārtots zemāk par mūra daļas (t. i., pamatu) virsu. Grupējot pamatu augstumu pēc shēmas 0–25–50–75–100 cm, pirmajā grupā būtu trīs, otrajā — sešas, trešajā — astoņas un ceturtajā — septiņas baznīcas. Visaugstākā

mūra pabūve bijusi tagad nojauktajai Istalsnas baznīcai. Spriežot pēc durvju iekārtas, šī pabūve pārsniegusi 2 metru augstumu. Rozentovas pabūve ar pāri par 1 metru augstumu tuvinās Istalsnas iekārtai, bet Indricas 1 m lielais mūra augstums pieskaitāms visnotaļ pamatiem, jo baznīcas grīda atrodas augstāk par 1 metru. Rozentovas un Istalsnas baznīca noder par piemēru tam, cik vaļīga var kļūt robeža starp mūra un koka baznīcām. Istalsna, uzsvērdama mūra pamatu augstumu, ievada nepārprotami pāreju uz mūra materiāla celtni. Savukārt kāda mūra baznīca, piemēram, Bukmuižā, aizstādama mūra velvi ar koka griestiem, tikpat nepārprotami zaudē daļu no sava pamatrakstura.

Agrāk uzskaitīto 26 koka celtnu pamatu caurmēra augstums ir 0,60 m. Tā kā baznīcas gandrīz bez izņēmuma celtas paaugstinātās vietās un tātad novietnes ziņā atrodas vienādos apstākļos, lielo starpību pamatu augstumos gan nevarēs citādi izskaidrot kā ar taupības apsvērumiem. Baznīcu lielumam un nozīmei nav bijis sakāms galavārds, noteicot pamatu augstumu, jo visplašākā Latgales baznīca — nodegušais Ludzas dievnams — uzrāda tikai 18 cm augstus pamatus, kas stāv cieši pie minimuma robežas (Rageļi — 15 cm). Jānāk pie atziņas, ka attiecībā uz baznīcas klona augstumu virs zemes Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā nav bijis nekādu saistošu normu, bet ka šo augstumu būvētāji noteikuši katram gadījumam īpaši.

Pamati parasti taisīti no neapstrādātu laukakmeņu vai retāk ķieģeļu mūra. Tikai vienā gadījumā — Savelinku kapsētas kapelā — laukakmeņi rūpīgi apstrādāti par regulāriem kvadriem. Ņemot vērā to, ka Savelinku celtnē visumā ir maznozīmīga, rodas jautājums, vai granīta kvadri būtu tiešām gatavoti šainiecīgai celtnēi (61,0 m²) vai izmantoti kādas citas nezināmas monumentālas ēkas akmeņi. Retos gadījumos pamatu mūris apmests (Ludzā), kas — cik zināms — izdarīts tikai jaunākā laikā. Pamatu mūra platums visā pilnībā saskatāms nodegušās Ludzas baznīcas atliekās. Šī pamatu platība, mērijot virs zemes, ir 46–48 cm, no kuriem vidējo joslu 21 cm platumā aizņēmusi koka sienu konstrukcija. Mūra virsā labi saskatāma lēzena ailīte, kurā bijis ieguldīts ēkas pamatvainags. Tāda iekārta varēja veicināt mitruma iespiešanos zem pamatvainaga un ievadīt tā bojāšanos. Ar dažiem tehniskas dabas trūkumiem tad arī būtu izskaidrojami diezgan bieži remonti, kas prasīja prāvus līdzekļus. No Ludzas Romas katoļu draudzes baznīcas inventāra saraksta, sastādīta 1934. gadā, redzams, ka ar dekāna Antona Voloviča pūlēm un no draudzes locekļiem savākti līdzekļiem 1912.–1913. gadā baznīca no ārienes un no iekšienes tikusi atjaunota. 1930. gadā ar dekāna Mons. O. Urbša pūlēm baznīcā ticis izdarīts plašs remonts. Sienās sapuvušo baļķu vietā tikuši ielikti jauni baļķi. Šis pēdējais remonts, kas aptvēris vēl arī jaunu betona pamatu ielikšanu, kora telpas paplašināšanu un (1931. gadā) baznīcas iekšpuses atjaunošanu, nokrāsojot sienas

un altārus ar eļļas krāsu, izmaksājis, pēc minētā inventāra saraksta ziņām, 7000 latu. No Vitebskas guberņas valdes aktīm (Valsts vēstures arhīvs, 1892, lieta 977/6) redzams, ka Ludzas baznīcai un kapsētas kapelai pieprasīts remonts, kura izmaksa aprēķināta 1796 rbļ. 58 kap. apmērā. 1892. gads, 1912. gads, 1930. gads — Ludzas baznīcas remonta gadi — rāda, ka ēkas labojumi bijuši nepieciešami ik 18–20 gadus. Pēc Vitebskas guberņas valdes tālākiem datiem, vecām koka baznīcām izprasītas remonta atļaujas un būvkrēdīti: 1892. gadā Baltinavas baznīcai 2144 rbļ. 41,5 kap. (Nr. 978/22). 1887. gadā Indricas baznīcai 1954 rbļ. 59 kap. (Nr. 56/62), 1896. gadā Feimaņu baznīcai 4555 rbļ. 27 kap. (Nr. 289/129), 1892. gadā Melnās Dukstigalas baznīcai 658 rbļ. 67 kap. (Nr. 736/7), 1892. gadā Stoļerovas baznīcai 5430 rbļ. 10 kap. (Nr. 732/138), 1893. gadā Vidsmuižas baznīcai mūra vējtvera piebūvei 2795 rbļ. 21 kap. (Nr. 749/43), 1894. gadā Višķu baznīcai 1640 rbļ. 91 kap. (Nr. 170/138).

Kamēr Latgalē lietaskoku mežu bija diezgan, tikmēr draudzēm bija pa spēkam izdarīt koka baznīcu remontu. Jaunākā laikā, kad Latgales mežu platības procents noslidējis līdz 16,10, šie bieži remonti gulstas kā pārāk smaga nasta uz draudzēm, un tādēļ jautājums par baznīcu materiālu sācis izšķirties koka celtniecībai nelabvēlīgā virzienā.

Pārejas vietu starp mūra pamatiem un koka ārsienu veido no ārpuses vai nu ar nosegu dēļu palīdzību (Feimaņos, Ambeļmuižā u. c.), vai arī ar slīpu apmetumu (Kārsavā, Višķos u. c.). Kā izņēmums skaitāma Bērzgales baznīca. Šeit 0,55 m augsto pamatu virsa noklāta ar slīpu javas kārtu, bet 15 cm virs tās pierīkots nosegu dēlis, kurā tātad gandrīz visā savā platumā karinās pilnīgi brīvi gaisā. Nosegu dēļi piekārtoti ar spēcīgu kritumu pret āru un pabīdīti zem sienu ārējā apšuvuma dēļiem.

Grīda un klons

Aptuveni vienā līmenī ar pamata virsu atrodas baznīcas grīda vai klons. Grīda taisīta tiklab no vienkāršiem dēļiem, kā arī no parketveidīgi pagatavotiem vairogiem. Lielu dažādību uzrāda klons. Tajās baznīcās, kurās ķieģeļu klons nav vēlāk pārliets ar cementa javas kārtu, labi vērojama tieksme dot atrisinājumu kaut kādā rakstā. Parasti lietoti pie tam nevis skujveidīgie raksti, bet miju rindu raksti, kā, piemēram, Savelinkos. Ķieģeļu klonam izdilstot, dažkārt taisīts cementa javas pārļējums. Šis atrisinājums skaitāms par vismazāk pievilcīgu, jo javas kārtā, vietvietām atlobīdamās, rada ļoti raibu un nesakoptu klona izskatu. Ne visai bieži lietotas plāksnītes (flizes), gan tikai altāra telpā, kā, piemēram, Kārsavā un Ludzā. Ludzas baznīcas klonā labi saskatāmi veco ķieģeļu izmēri, kas ir 28 x 14 x 6 cm. Tuvējās ordeņa pils celšanai (1399) lietotie ķieģeļu izmēri ir 30 x 14 x 9 cm, tātad daudz prāvāki (atsevišķu ķieģeļu tilpuma attiecībā kā 2352:3780).

Ārsienas un to apšuvums

Visas XVIII gs. Latgalē celtās koka baznīcas ir guļbūves, no ārienes apšūtas ar dēļiem. Darbā lietoto pilnšķautņu biezums ir 15–20 cm, bet plātums nereti tuvinās 50 cm. Tā, piemēram, Kārsavas baznīcā, šķērsbaznīcas stūri pa kreisi, vainagu izmēri ir 18 x 46 cm. Līdzīgus lielus baļķu izmērus min Stšigovskis (*Holzkirchen etc.*, 14. lpp.) sakarā ar Komorovicu baznīcas celtni (50 x 50 cm). Par “bieziem baļķiem” un “platiem dēļiem” ziņo Rusovs (“Livonijas hronika”, 154. lpp.), aprakstot Rēveles trīsstāvu māju būvveidu (*mit gewaldigen dicken Balcken*). “Resnus baļķus” viņš atzīmējis arī Vezenbergas pils aprakstā (187. lpp.). Nevienā no abiem minētiem gadījumiem baļķu mēri nav uzdoti. Stefani (*Der älteste deutsche Wohnbau*, 82. lpp.) citē kādu izrakstu no Tacita apcerējuma *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*, ar norādījumu, ka ģermāņi nelietojot ne dabiskos akmeņus, ne ķieģeļus, bet visur lietojot neapstrādātus apaļkokus, nepievēršot uzmanību skaistumam un laipnam izskatam. Pēdējais izteiciens (*ohne Rücksicht auf .. freundliches Aussehen*) ļauj nojaust, ka darbā likti resni baļķi. Baļķu resnuma ziņā visu šķiet pārspējam 1685. gadā iesvētītā erceņģeļu Miķeļa un Gabriela baznīca Juromskas–Veļikodvorskā pie Mezeņas upes, jo atsevišķu vainagu diametrs sasniedz 1 aršinu = 72 cm (Grabars, c., IV, 399. lpp.). Salīdzinot ar tādu senatnes dižumu, sīki un niecīgi šķiet vienā otrā gadījumā jaunlaiku darinājumi, kā, piemēram, Ludvikovas baznīcas (Daugavpils apr.) siena, kurai bijuši vajadzīgi kādi 17 vainagi, lai sasniegtu tikai durvju augstumu.

No iekšpuses parasti nekādas siltinājuma iekārtas nav. Vienā otrā gadījumā tomēr iebūvētas dēļu pasienes jeb paneļi. Baznīcu ārpusē turpreti vienmēr apšūta ar dēļiem limeniskā vai svērtēniskā virzienā. Dažos retos gadījumos, kā, piemēram, Pušā, kombinēti abi virzieni, taisot apšuvumu svērtēniskā virzienā ārsienas apakšējā daļā (apmēram 2 m augstu) un zeminī, bet visās pārējās daļās, ieskaitot pat nelielo tornīti — limeniskā virzienā. Visbiežāk lietots limeniskais virziens, jo tīro svērtēnisko apšuvumu uzrāda tikai Baltās Dukstigalas, Bērzgales un Andzeļmuižas baznīca un Rogaižas kapela. Trijos virzienos — limeniskā, svērtēniskā un slīpā — darinātu apšuvumu uzrāda Beresnu baznīcas “jaunais” gals. Pavisam bez apšuvuma palikusi no vecajām celtnēm vienīgi Naudaskalna kapela un Raipoles un Baltīnavas uz jauno vietu pārceltās baznīcas.

Guļbūves sienu stingrinājumam Latgale XVIII gs. lietojusi to pašu paņēmienu, ko sastopam ap XVI gs. vidū celtajā Bogušicu baznīcā Polijā (*I. Przeworska, H. Walicki, c.*). Pēc šī paņēmiena ārsienai noteiktos posmos piekārtota stabus sienas iekšpusē un ārpusē, un šos stabus savienoja ar dzelzs bultām. Ar šo paņēmienu izdevās novērst sienu izsvēršanos, ko piemin L. Adamovičs (“Vidzemes baznīca”, 363. lpp.). Baznīcas iekšpusē novietotie

stabi palika nemaskēti, bet ārpusē novietotos stabus parasti apšuva ar svērtenski piesistiem dēļiem. Radās šaurāki vai platāki pilastrī, kas runāja spēcīgi līdzī baznīcu ārējā arhitektūrā.

Apšuvuma dēļus tikai izņēmuma gadījumos piesita tieši pie guļbūves sienas. Tāds atrisinājums redzams, piemēram, Višķu vecās koka baznīcas (par ko sk. īpašu nodaļu) altāra galā. Parasti pie guļbūves sienas piestiprināja vertikālā virzienā neliela izmēra šķautņus, pie kuriem līmeniskā virzienā piesita apšuvuma dēļus, — paņēmiens, ko negrozītā veidā lieto vēl mūsu dienās.

Dēļu platums svārstās no 15 līdz 20 cm, bet biezums ir parasti 2,5 cm (1"). Atsevišķos gadījumos, kā, piemēram, Stoļerovas baznīcā, skaidri redzams, ka tagadējais āra apšuvums ir daudz jaunāks par pašu baznīcas ēku (sk. turpmāk). Grūti būtu pieļaut varbūtību, ka kāds XVIII gs. apšuvums neskartā veidā vispār būtu uzglabājies līdz mūsu dienām, — grūti pieļaut aiz agrāk atzīmētā novērojuma par biežiem remontiem Ludzas koka baznīcā (ik 18–20 gadus). Uz apšuvuma vecumu droši norāda darbā lietotās kaltās naglas, kas konstatējamas vairākos gadījumos, kā, piemēram, Višķos, Kalnajašos un Andzeļmuižā. Andzeļmuižas baznīca celta 1845. gadā, Kalnajašu kapela 1788., bet Višķu baznīca 1715. gadā (tagadējā vietā). Svarīgs būtu tas apstākļi, ka nevienā apšuvumā nav konstatējami plēsti, ar cirvi apstrādāti dēļi, bet viscaur tikai zāģēti dēļi. P. Kampe ("Baznīcu celtniecība Vidzemē etc.", 45. lpp.) raksta: "Bērzaunē 1692. g. minēts, ka "zemnieki neprotot dēļus zāģēt un balķus tikai samaitājot; zāģēšanu izdarot zāģētāji no Poļu-Vidzemes, kuri par vienu šoku (*Schock*) dēļu 5 asu (9,15 m) garumā saņemot 6 šilingus darba algas". Tātad dēļu zāģētāji nākuši no Poļu-Vidzemes, t. i., no mūsu Latgales jau XVII gs. beigās. Minētais 1692. gads būtu jāpatur prātā. P. Kundziņš savā apcerējumā "Latvju arhitektūra" (Latviešu konversācijas vārdnīca, 21475 (6. lpp.)) raksta: "Līdz 19. gs. otrai pusei visus darbus prata veikt ar cirvi vien, lai gan kalts un svārpsts nebija sveši. Ap 1860. tauta sāka lietot zāģi un ēveli, vispirms durvju un logu izgatavošanai. Lielos šķērszāģus sākumā uzlūkoja ar neuzticību." — Kā redzams, jautājumā par zāģa ieviešanas laiku latviešu celtniecībā pastāv dažādi uzskati: pēc vienas versijas, tas bijis XVII gadsimta beigās, bet pēc otras versijas — XIX gadsimta 60. gados. P. Kampe (c., 45. lpp.) vēl atzīmē, ka "tai pašā (1693. gadā) Vestienā dots rīkojums, ka tur koki baznīcas būvei "cērtami pilnā mēnesī februārī, balķi aptēšami un dēļi sazāģējami". — "Nocirstos kokus namdari turpat mežā aptēš un sagatavo būvei, bet citus sazāģē dēļos. Dēļu patēriņš baznīcas ēkām bija ievērojami liels, jo tos lietoja zeltiņu un torņu sienām, griestiem, grīdai un galdnieka darbiem. Dēļos sazāģēja sevišķi resnus balķus, lai, platos dēļus vajadzīgā vietā piestiprinot, pēc iespējas taupītu dārgās naglas." — "1707. g. minēts, ka Nitaurē zāģu

baļķi nav dabūjami.” P. Kampe aizrāda, ka “lidzās zāgētiem dēļiem lietoja arī plēstus, ar cirvi apstrādātus dēļus. 1688. gadā Palsmanes baznīcas grīda klāta plēstiem dēļiem un jumts segts lubām; tāpat arī 1698. gadā Lugažu baznīcas grīda klāta plēstiem dēļiem, un 1704. gadā jumts tai segts lubām. Tad vēl lubu jumti minēti Lubānas (1692) un Smiltenes (1704) baznīcai. Šis aizrādījums par plēstiem dēļiem un lubām nekādā ziņā nevājina nozīmi tam faktam, ka 1693. gadā Vestienā “dēļi sazāgējami”, ka 1707. gadā Nitaure “zāģu baļķi nav dabūjami” vai ka 1695. gadā Liepkalnā “par dēļu zāģēšanu izmaksāti 8 dālderī”. Šie fakti, liktos, pilnīgi nodibina, ka zāģis un zāģēti dēļi Vidzemē bijuši pazīstami un plaši lietoti jau XVII gs. beigās. Bērzaunes 1692. gada atzīme, ka “zāģēšanu izdarot zāģētāji no Poļu-Vidzemes”, šķiet norādām uz to, ka XVII gs. beigās Latgalē zāģa lietošana bijusi Vidzemei pat kādu soli priekšā. Jumti un grīdas bija tās ēkas daļas, kurām bija vajadzīgi relatīvi vislielākie dēļu vai lubu vairumi. Uz lubu plašo izplatīšanos aizrāda jau Bilenšteins (*Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten*, 22. lpp.), atsaukdamies uz vietu vārdiem, kā: Lubāna u. c. Svarīgi nodibinājumi, atšķirīgi no A. Bilenšteina atziņām par lubām un lubu jumtiem, atrodami P. Kundziņa darbā “Dzīvojamā rija Latvijā”, 468./9. un 473./437. lpp.).

No minētajam darbam pievienotās kartes (475. lpp., 100. att.) redzama lubu jumtu izplatība Latvijā. Karte sastādīta pēc 1673., 1845., 1863. un 1893. gada datiem. Pēc šīs kartes lubu jumtu izplatīšanās austrumu virzienā apstājusies pie Jaunlatgales, Rēzeknes un Daugavpils apriņķa rietumu robežām. Svarīgs ir aizrādījums (476. lpp.), ka “lubu jumti sākuši plašāk ieviesties 17. un 18. gs.” un (474. lpp.) ka “šāds jumta veids (lubu jumts ar bērza tāsi vai kamieni — A. K.) bija par iemeslu lielai meža postīšanai, un to varēja atļauties tikai apvidos, kur mežu bija papildnam vai nebija iespējas piegādāt jumšanai citu materiālu”. Atsaucoties uz Kurzemes 1696. gadā izdoto *Die Busch-Ordnung* un Hupela *Oekonom. Handbuch*, P. Kundziņš vēl piebilst, ka “ne vienu vien reizi mēģināts meža taupīšanas nolūkos ierobežot lubu jumtu likšanu”.

Ja lubu jumti bija mežsaimniecībai tik kaitīgi, ka vismaz Kurzemē mēģina īpašu noteikumu ceļā ierobežot šo jumtu tipu, un ja XVII gs. beigās Vidzemē, kā redzam, bieži piemin zāģi, zāģu baļķus un zāģētus dēļus, — tad grūti būtu iedomāties, ka tauta līdz 1860. gadam būtu atturējusies no zāģa lietošanas, atstājot līdz minētam laikam šo vērtīgo darbarīku tikai speciālistu amatnieku ziņā un lietošanā. Ņemot vērā 1692. gada aicinājumu, par Latgali var droši teikt, ka tur zāģis un zāģētie dēļi būs bijuši pilnīgi parasta parādība jau XVII gs. beigās. Ar to arī būtu tālāk teikts, ka XVIII gs. koka baznīcas jau savā celšanas laikā dabūjušas tādu pašu ārējo ietērpu, kādu redzam tagad.

P. Kampe (c., 45. lpp.) aizrāda, ka dēļos sazāģēti sevišķi resni baļķi, lai,

platos dēļus vajadzīgā vietā piestiprinot, pēc iespējas taupītu dārgās naglas. "Siguldā namdaris 1699. g. ceļ iebildumus pret baznīcas būvei sagatavotiem dēļiem tāpēc, ka tie bija par šauriem, ne tādi, kādus viņš prasīja — 13 collu (0,33 m) platus."

Nav šaubu, ka dēļu zāgēšanai neņēma kuru katru baļķi, bet tikai derīgus kokus, tāpat kā lubu plēšanai (sal. P. Kundziņš, "Dzīvojamā rija Latvijā", 474. lpp.: "Lubu plēšanai meklēja bezzarainas taisnas priedes."). Jau agrāk aizrādīts, ka, piemēram, Kārsavas pilnšķautņu vainagi sasniedz 18 x 46 cm. No tāda vainaga tātad varēja iegūt 46 cm platus dēļus. "Zāģu baļķi", kurus piemin P. Kampe (c., 45. lpp.) gan nebūs citādi saprotami kā taisnie un — jādoma — pēc iespējas arī resnie un bezzarainie baļķi. Nav redzams, ka Latgales zāģētāji būtu mainījuši darba algu atkarībā no baļķu resnuma, — bet, ja tā, tad darba devēja interese bija — dot zāģēšanai pēc iespējas resnus baļķus. Varētu tomēr izvirzīties tehniskais apsvēruma, ka pārāk plati dēļi stipri izliecas un ka tādēļ zināma platuma robeža nebūtu pārkāpjama. Arī ar šādu apsvērumu dēļu platums pēc 1699. gada Siguldas namdara iebilduma paliek nodrošināts 33 cm. Tagadējos Latgales XVIII gs. koka baznīcu apšuvumos nevienā gadījumā tāds dēļu platums nav konstatējams. Jāaizrāda, ka, uzzinot baznīcu sienu augstumu, tiešā uzmērīšana nebija vienmēr iespējama, jo uz vietas bieži vien trūka vajadzīgo pierikojumu (trepju, kāršu u. tml.). Saskaitot sienas apšuvumā visas dēļu rindas un rūpīgi uzmērojot apakšējo 10–15 dēļu augstumu, radās droša pietura visas sienas augstuma noteikšanai. Tādā kārtā apšuvuma dēļu platuma noteikšana bija nepieciešama gandrīz vai visām baznīcām. Jākonstatē, ka tagadējo apšuvuma dēļu platums svārstās no 13 cm līdz 22 cm. Atsevišķos gadījumos uzmēroti šādi platumi: Kārsavā 22 cm, Stoļerovā 18 cm, Rozentovā 16 cm, Feimaņos 15,5 cm, Naujenē 16,7 cm, Bērzgalē 16 cm, Pušā 18 cm, Akrā 18,5 cm, Andzeļmuižā 22 cm, Dukstigalā M. 15,3 cm, Savelinkos 21 cm, Brigos 14,6 cm, Eversmuižā 18 cm, Rageļos 20 cm, Indricā 13 cm, Stiglavā 20 cm, Piļcinē 14 cm. No saraksta redzams, ka visšaurākie dēļi lietoti Indricā, visplatākie — Kārsavā; bet arī Kārsava ar 22 cm dēļu platumu paliek par 11 cm iepakaļ no 33 cm platuma, ko 1699. gadā pieprasījis Siguldas baznīcas namdaris.

Ja tagadējie baznīcu apšuvumi rāda Latgalē viscaur mērenus dēļu platumus, visumā tādus, kādus par pieņemamiem atzinusi mūsu dienu tehnika (sal. *Handbibliothek für Bauingenieure*. Th. Gesteschi, "Der Holzbau", 97. lpp.: b) Breites Schnittholz (Bretter, Borde, Dielen, Läden), dēļu platumi, kas radās XVII un XVIII gs., sazāģējot "sevišķi resnus baļķus", gan būs bijuši praktiskām vajadzībām par lieliem. Bet, ja jau tajos laikos amatnieku rīcībā bija zāģis, tad kāda, piemēram, 46 cm plata dēļa pārzāģēšana divos 23 cm platos vai trijos 15 1/3 cm platos dēļos nevarēja radīt nekādu tehnisku

grūtību, ne arī pašu dēļu materiāla zaudējuma. Paliktu vienīgi jautājums par lielāku vai mazāku skaitu naglu samērīgi ar šaurākiem vai platākiem dēļiem. Konstatētā biežo remontu vajadzība (Ludzā pat ik 20 gadus) balsta atziņu, ka XVIII gadsimteņa apšuvumi līdz mūsu dienām — vismaz neskartā veidā — nav uzglabājušies, bet vai nu pavisam, vai arī pa daļai aizstāti ar jauniem apšuvumiem. Šo viedokli pastiprina analoga parādība baznīcu jumtu segumos, pie kuriem būs jāpakavējas vēlāk.

Dēļu absolūtais platums, protams, var ietekmēt naglu skaitu (P. Kampe, c., "lai, platos dēļus vajadzīgā vietā piestiprinot, pēc iespējas taupītu dārgās naglas"), bet tikai tajā gadījumā, ja dēļu garuma virzienā iedzen naglas vienā un tajā pašā atstatumā citu no citas, vienalga, vai darbā lietojami plati vai šauri dēļi. Tad, protams, platie dēļi prasīs mazāk naglu nekā šaurie, un radīsies naglu ietaupījums. Bet var viegli iedomāties arī pretēju gadījumu, t. i., ka apšuvumam ar platiem dēļiem lietots vairāk naglu nekā apšuvumam ar šauriem dēļiem. Piemēram, 20 cm plati dēļi, iedzenot tajos naglas ik pa 50 cm, prasīs vienam kvadrātmetrā apšuvuma desmit naglas, bet 50 cm plati dēļi, iedzenot tajos naglas ik pa 10 cm, prasīs 20 naglas. Jautāsim tādēļ, cik lielos atstatumos, skaitot dēļu garenvirzienā, vecie baznīcu apšuvumi dzinuši naglas?

Kaut kāda norma šeit nav konstatējama, bet jautājums atbildēts katram gadījumam par sevi. Pakavēsīsimies pie gadījuma, kad naglas dzītas (dēļu garenvirzienā) relatīvi vislielākos atstatumos cita no citas. Šis gadījums ir — cik izdevies noskaidrot — Višķu vecajā koka baznīcā. Apšuvumam viscaur lietotas kaltas naglas, ar ko būtu dots norādījums, ka apšuvums nav taisīts jaunākā laikā. Baznīcas labajā pusē, skaitot virzienā uz galveno ieeju, viss 16,45 m lielais apšuvuma garums sastāv no trim dēļiem, no kuriem pirmais ir 4,5 m, otrais 7,7 m, bet trešais 4,25 m garš. Pirmajos un trešajos dēļos iedzīts ir pa trim naglām: katrā galā pa vienai un vidū viena nagla, — ar ko atstatums starp naglām ir nedaudz vairāk par diviem metriem. Otrajos dēļos iedzīts ik pa piecām naglām: galos pa vienai, bet pārējā daļā trīs naglas, — ar ko atstatums starp naglām ir nedaudz mazāk par diviem metriem. Tātad caurmērā varētu pieņemt vienu naglu ik pēc diviem metriem, neskaitot, protams, dēļu galu sadures vietu, kur iedzītās naglas stāv gandrīz blakus. Pieņemot tālāk dēļu platumu 0,20 m, izrādītos, ka vienam kvadrātmetrā lietotas 2,5 naglas, bet vienai kvadrātasij — $2,5 \times 4,55 = 11,37$ naglas. Skaitot līdzī abas dēļu naglas, Višķu baznīcas apšuvumā lietotas faktiski uz vienu kvadrātmētru 11 naglas $\times 100 \text{ cm} / 20 : 16,45 = 3,34$ naglas, bet uz vienu kvadrātasij $3,34 \times 4,55 = 15,19$ vai noapaļojot 15 naglas. Dēļi Višķu baznīcas apšuvumā salaisti slīpā sadurē. Ja apskatīsimies, ka normu grāmatas šādam gadījumam prasa 48 naglas uz vienu kvadrātasij (*И. де Рошфорь. Урочное положение*, 178, b), tad arī redzams, ka konkrētā gadījumā naglu

norma izpildīta tikai par vienu trešo daļu. Kalto naglu galviņas nav apļa, bet ovāla formas, apmēram 11 x 15 mm platas. Nerauģoties uz ilgo stāvēšanu brīvā gaisā, rūsa tās gandrīz nemaz nav bojājusi, un vēl tagad skaidri saskatāmas uz galviņām vesera sitienu radītās šķautnes.

Latgales koka baznīcu apšuvums atspoguļo daudzas no tām formām, kas skaitās par mūra arhitektūras piederumu. Tā, piemēram, celtnu stūros iekārtotie rusti (Naujenes baznīcā un zvanu tornī, Pušas parka kapelā vai Istalsnas baznīcā) ir akmens formas atdarinājums koka materiālā. Ne citādi vērtējama būtu arī — tālāku piemēru pieminot — tā smailo lociņu dekorācija, kas Kārsavas baznīcā rotā zelmini virs galvenās ieejas. Šie patapinājumi ir tik daudzi un dažādi, ka pie tiem būs jāpakavējas īpaši. Tad arī mēģināsim ierādīt šiem patapinājumiem pienācīgo vietu Latgales koka baznīcu arhitektūras kopnovērtējumā.

Jumts

Jumtu konstrukcija kā celtniecībā vispār, tā Latgales XVIII gs. koka baznīcās īpaši, būs vislielākā mērā atkarīga no brīvā pārlaiduma, kas jumtam sedzams. Kaut gan baznīcu platumi visumā nav ļoti lieli, tomēr vairākos gadījumos tie sasniedz tādus izmērus, kas XVIII gadsimtenim varēja sagādāt dažas grūtības. Ļoti jānožēlo, ka Latgales baznīcu bēniņu telpas daudzos gadījumos izrādījās nepieejamas. Tūlīt tomēr jāatrunā, ka 1) no relatīvi visplatākās Višķu koka baznīcas Vitebskas guberņas valdes aktis (Valsts vēstures muz. Nr. 179/138) uzglabājies šķērsriezums sakarā ar 1894. gadā nodomātu baznīcas jumta pārbūvi. Būvprojekts, kas paredz lauztā jumta aizstāšanu ar nelauztu divslīpju jumtu, nav realizēts (Tab. I, 1). 18,2 m platā Višķu baznīca atstāj platuma ziņā diezgan tālu aiz sevis visas pārējās koka baznīcas Latgalē, jo pēc platuma otrā baznīca, 1938. gadā nodegušais Ludzas dievnams, bija 15,0 m, bet trešā pēc platuma baznīca atrodas Stiglavā — ar 13,8 m platumu. Tai seko Kārsava (12,8 m), Bērzgale (12,6 m), Feimaņi (12,4 m), Brigi (12,0 m), Stoļerova (11,6 m) un Atašiene (9,6 m); 2) Vitebskas guberņas valdes aktis (Valsts vēstures arhīvs, 1893, Nr. 749/43) uzglabājies arī Vidsmuižas (Galēnu) baznīcas šķērsriezums, kurā parādīta jumta konstrukcija 10,20 m brīvam pārlaidumam, kas būtu kādus 0,60 m vairāk par Ludzas baznīcas vidusjoma platumu. Šeit, apskatot jumta konstrukciju jautājumu, visspilgtāk jūtams lielais atvieglojums, ko konstrukcijas ziņā dod baznīcas trīsjomu iekārta: Ludzas trīsjomu baznīcai ar 15,0 m kopplatumu brīvais pārlaidums ir mazāks nekā vienjoma Atašienes baznīcai vai trīsjomu Stiglavas baznīcai ar 13,8 m kopplatumu brīvais pārlaidums (9,0 m) ir nedaudz mazāks nekā visas Rāgeļu baznīcas platums (9,25 m); 3) pieejami bija Kārsavas baznīcas bēniņi, pie kam noskaidrots, ka šeit vidusjoms ar

8,20 m lielu brīvo pārlaidumu veido savu jumta konstrukciju no spārēm un saišķiem starp tām. Garenvirzienā vēja dēļi vai kāds cits nostiprinājums nav iebūvēts. Tā kā Bērzgales un Feimaņu vidusjoms pēc platuma absolūti saskaņots ar Kārsavas baznīcas vidusjomu, var pieņemt, ka šo divu pēdējo baznīcu jumti pēc konstrukcijas ir tikpat vienkārši kā Kārsavā. Nenoskaidrota vienīgi paliktu Stiglavas baznīca ar 9,20 m platu vidusjomu. Spriežot pēc Vidsmuižas atzīmētā griezuma, pie 10,2 m brīvā pārlaiduma lietota jau piekārtās sijas kopne ar vienu kārti. Vai Stiglavas baznīca, kuŗas vidusjoma platums ir starp Kārsavas un Vidsmuižas platumu, sekojusi vienam vai otram paraugam, nav izdevies noskaidrot.

Nodibināts, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcu jumtiem ar brīvu pārlaidumu līdz 8,20 m taisīta pavisam vienkārša konstrukcija no spārēm un saišķiem. 8,20 m lielu brīvo pārlaidumu pārsniedz baznīca Višķos (17,50 m), Atašienē (9,0 m), Beresnos (8,40 m), Stiglavā (9,20 m), Ludzā (9,60 m), Rageļos (8,80 m) un Vidsmuižā (10,20 m). Višķu baznīca ar laužto jumta konstrukciju stāv pilnīgi savrup no visām pārējām baznīcām; lielākā divslīpju jumta konstrukcija (Vidsmuižā 10,20 m) rāda piekārtu kopni, bet pie 8,20 m platuma būvnieki lieto vienkāršās spāres ar saišķiem.

Tā kā daudzos gadījumos, kā jau aizrādīts, baznīcu bēniņu telpas nebija pieejamas, iespējams, ka vienā otrā vietā — līdz 8,20 m brīva pārlaiduma platumam vai pat mazāk par to — jumta konstrukcija tomēr taisīta komplikētāka nekā Kārsavā. Pieļaut šādu varbūtību mudina novērojumi poļu koka baznīcu jumtu konstrukcijās. I. Račiņskis (*J. Raczyński. Przyczynki do historii ciesielskich konstrukcyj dachowych w Polsce*, izdevumā *Studja do dziejów sztuki w Polsce*, 1930, 111. sēj.) publicējis plašākus materiālus par šīm konstrukcijām. Brīvie pārlaidumi visumā tādi paši kā Latgalē. Tie svārstās no 7,0 m (Jankovicos, Sandomiras apr.) līdz 10,50 m (Voļa Vjonzova, Lasku apr.). Liela rūpība pievērsta spāres lejasgala nostiprinājumam, darinot to kādos desmit dažādos veidos. Gandrīz visos bez izņēmuma gadījumos parādīts spāres lejasgalam piepotētais slīpkoks. Ar tādu iekārtu jumts dabū savā apakšējā daļā lielāku vai mazāku liekumu, atkarībā no lietotā poteskoka garuma un novietnes. Šis paņēmieni Latgalei ir svešs, jo, atskaitot vienīgi Višķu veco koka baznīcu, nav nevienā citā gadījumā konstatējams. Latgales XVIII gs. koka baznīcu jumti no kores līdz lāstekai iekārtoti gan vairākos posmos, bet paši posmi guļ vienmēr vienā plaknē bez liekumiem vai laužumiem.

Par bijušo jumta seguma materiālu jāatkārto dažā ziņā tas pats, kas jau sacīts par dēļu apšuvumu, t. i., ka līdz mūsu dienām, jādōmā, nebūs uzglabājies neviens no XVIII gs. taisītiem koka materiāla jumta segumiem. Metāla segumi koka baznīcām ieviesušies tikai jaunākā laikā. (Par torņu segumiem sk. vēlāk īpaši.) Tā, piemēram, pēc Ludzas baznīcas 1934. gada

inventāra saraksta baznīcai vecā šindeļu jumta vietā 1912.–1913. gadā uzlikts jauns skārda jumts. Pušas baznīcai skārda jumts — pēc izziņas uz vietas — taisīts pirms kādiem 30 gadiem; Kalnajašu kapelai 1938. gada pavasarī, bet Dubnas baznīcai — tā paša gada septembrī. Pavisam jauna materiāla izskatu saglabājuši Savelinku kapelas un Akras, kā arī Rozentovas baznīcas skārda jumts. Lieki būtu aizrādīt, ka divām pārceļtām — Baltinavas un Rai-poles — baznīcām to jaunajā atrašanās vietā taisīts cinkotā skārda jumta segums.

Cik viengabalaini un glīti izskatās baznīcas ar vecajiem, vietām pat jau viegli nosūnojušiem šindeļu jumtiem (Andzeļmuižā, Zosnā), tik saraustītas tās kļūst ar cinkotā skārda jumtiem, neciešamiem visvairāk pirmos gadus, kad vēl nekāda ūba nav skārusi to taukaini spīdīgo virsmu. Šobrīd skaitliskā pārsvarā vēl ir šindeļu jumti, bet, vērtējot pēc vispārīgiem koka materiāla likteņiem, šis pārsvars var jau tuvākā laikā beigties.

Blakus cinkotajam skārdam un šindeļiem citi jumtu seguma materiāli nekrit svarā. Tiesa, Terehovas kapsētas kapelai saglabājies vēl salmu jumts, — kas laikam būs vienīgais gadījums visā daudzskaitlīgajā Latgales kapelu saimē. Par to nebūtu ko brīnīties, ja atceras Vitruvija aizrādījumu, ka ķeizara Augusta laikā Romas kapitolā vēl stāvējusi Romula būda, kuras jumts bijis segts salmiem (sal. *Dr. phil. N. G. Stephani. Der älteste deutsche Wohnbau etc.* I, m 1). Kārniņu jumtu nav. Vienīgi Īdeņā pie Lubānas ezera vecajam piramīdas jumtam virs krucifiksa uzglabājies kārniņu segums, bet tikai jumta divās šļaubēs. Pārējās divas šļaubes segtas ar skārdu.

Jau tajā apstākli, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība jumta veidojumos dod noteiktu priekšrocību viena virziena atrisinājumiem (Piļcīne), saskatāma būvnieku tieksme — izvairīties no iegulām jeb jumta kaktiem, kas gandrīz vienmēr rodas divu virzienu jumtiem (Ludza). Turklāt vērojams vēl kāds tālāks jumtu vienkāršošanas paņēmieni, kurš, liktos, visuzskatāmāk izteikts Rāgeļos (Tab. IV, 2). Kā redzams no plāna un arī no fotoattēla, ēka, būdama spilgts D tipa paraugs, segta ar B tipam piederīgu jumtu. Ar tādu atrisinājumu apietas grūtības, kas rastos pārejā no ēkas platākas (draudzes telpas) daļas uz tās šaurāko (altāra telpas) daļu. Zemā sakristeja segta īpaši, kas dod “jumtu zem jumta” atrisinājumu (sk. fotoattēlu).

Ar aprādīto paņēmieni Latgale nenostājas savrup, bet atkārtoti arī citās zemēs novērojamo atrisinājumu. Javiškovicē (*Strzygowski. Holzkirchen etc.*, 16. lpp. un 13. att.) draudzes telpas jumts nemainās pārejā uz šaurāko altāra telpu (D tips), ar ko šeit rodas apmēram 1,75 m platas jumta pārkāres. Līdzīgi jumta vienkāršojumi sevišķi bieži sastopami trīs apsīdu mūra baznīcā, kur tie parādās jau ļoti agrā laikmetā, piemēram, Mjačinā pie Novgorodas 1179. gadā (Grabars, c., II, 178). Krievu koka baznīcās šo paņēmieni

Grabars atzīmē no 1691. gada Čerevkovā (c., IV, 413. lpp.), no 1748. gada Jedomā, Volodgas gub. (c., IV, 417), bet no XVIII gs. sākuma īpatā astoņstūra gadījumā Londužā, arī Volodgas gub. (c., IV, 476. lpp.). Interesanti jumta vienkāršojumi vērojami arī Rumānijas baznīcu arhitektūrā (sal. *K. Hielscher*. Rumānien, baznīcas Susevicā un Parhaucē). Hilšers attēlo arī gadījumus, kad apļa formas torņiem uzsēdinātas sešstūrainas piramīdas, radot ar to pārkāres visos sešos stūros. Starp mūsu Latgales atrisinājumiem interesi saista sevišķi Vidsmuižas–Galēnu bij. koka baznīcas jumta pārkāres bijušā altāra telpas daļā.

Kā svarīgs papildinājums pie jumta iekārtas jāatzīmē teknes un notekas. Pie baznīcām un kapelām, kas segtas šindeļiem vai skaidām, šī iekārta nevienā gadījumā nav konstatēta. Tā parādās tikai pie dažām ar skārdu segtām baznīcām, kā: Rozentovā, Pušā, Indricā, Feimaņos, Brigos, Akrā un Baltinavā–Kokovā — tātad tikai mazā daļā (apmēram 1/8) no Latgales XVIII gs. koka baznīcām un kapelām. Šindeļu vai skaidu segums arī Latgalē ir vecāks par skārda segumu. Tā kā pie šī vecākā seguma tekņu un noteku nekur nav, jānāk pie slēdziena, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcas sākumā bijušas visas bez tekņu un noteku iekārtas.

Dzega

Pārejā no sienas uz jumtu atrodas svarīga ēkas daļa — dzega. Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā dzegas nozīme uzsverama tādēļ, ka šeit izplatītais pseidobazilikas tips parasti veido trīs dzegu rindas. Pirmā no tām pieder pacilus stāvošam vidusjomam, otrā — sānu jomiem, bet trešā — eventuālām piebūvēm vai šķērsbaznīcām. Jākonstatē, ka apskatītās koka baznīcas gandrīz bez jebkāda izņēmuma lieto akmens arhitektūrā nodibinātās dzegu formas un ka tikai dažās kapelās (Laudanišķos, Zosnā, Rogaižā) sastopama tautas celtniecībai raksturīgā nospārne. Pie jautājuma par dzegām būs vēl jāatgriežas sakarā ar baznīcu āra arhitektūras vispārīgo apskati.

Pilastrs

Sakarā ar koka ārsienu būvveidu bija aizrādīts, ka tehnisku iemeslu dēļ garākos guļbūves posmos sienu stingrinājumam lietoti vertikāli statņi, novietoti viens pret otru sienas iekšpusē un ārpusē un savstarpēji savienoti dzelzs bultām cauri guļbūves vainagiem. Iekšējos statņus atstāja vai nu taisnstūrainus, vai arī tos taisīja poligonus; ārējos statņus ieņēma zem sienu apšuvuma, dažkārt visai ievērojami palielinot jaunradāmā pilastra izmērus. Tā, piemēram, Naujenes baznīcā pie ieejas veidoti divi āra pilastrī 50 cm

plati un 28 cm biezi, — kas tālu pārsniedz pirmatnējo konstruktīvo statņu izmērus (apmēram. 15 x 20 cm).

Sīkāk apskatot pilastrus, redzam, ka tie dažos gadījumos nes savu apzīmējumu ar pilnām tiesībām. Tā, piemēram, Kārsavas veidojumi torņu stāvā uzrāda bāzes un kapiteļus, bet baznīcas galvenā stāvā vēl arī pabūves jeb cokolus. Mūra materiālā veidotos orderos virs kolonnām vai pilastriem novieto, kā zināms, antablementu. Arī Kārsavā redzam tādu pašu iekārtu. Tiesa, Kārsava samazina šo antablementu par apakšējo trešo daļu, — citos paraugos tie reducēti pat par 2/3 (Bērzgalē), bet arī šie strupinātie veidojumi nepārprotami apstiprina piederību pie klasikas antablementu plašās cilts.

Kolonna — stabs

Arhitektūras vizīteiksmīgākiem locekļiem, bez šaubām, pieskaitāma kolonna. Tās lietošana neaprobežojas ar monumentālo akmens arhitektūru vien. Skaitāms pat par nodibinātu, ka akmens arhitektūras visspilgtākais paraugs — seno grieķu arhitektūra — savus sākumus vedina no koka celtniecības (*Strzygowski. Holzkirchen etc.*, 34. lpp.; *Prof. Dr. H. Muchau. Pflahlbau und Griechentempel*; *Paul Sarasin. Über die Entwicklung des griechischen Tempels aus dem Pflahlhause*, Vitruvius, IV). Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība bagātā mērā izmantojusi šo atbalsta elementu tiklab āra arhitektūrā pie atklāto lieveņu būves, kā arī iekšarhitektūrā bazilikālās sienas vai ērģeļu luktu atbalstam, bet it īpaši altāru darinājumos.

Griezumā Latgales koka baznīcu stabi-kolonnas uzrāda apļa (Bērzgalē, Pienēnos, Indricā u. c.), astoņstūra (Kārsavā, Višķos, Stoļerovā) vai kvadrāta ar nošķļautiem stūriem formu (Feimaņos, Pušā, Brigos u. c.). Ir vienkārši stabi, t. i., tādi, kas visā atbalsta elementu augstumā uzrāda viengabalainu stabu (Kalnajašos), un salikti stabi, kas zem staba uzrāda pakāji jeb zokeli (Kārsava).

Diezgan noteikti šķirojas stabi vienā grupā, kurā jūtama sekošana akmens arhitektūras kolonnu paraugiem, un otrā grupā, kurā nekāda akmens formu paraugu ietekme nav jūtama. Ir vēl stabi, kas dažādā augstumā no klona uzrāda dažādu griezumu, kā, piemēram, Višķu baznīcas stabi: no apakšējās astoņstūra formas tie pāriet apļa formā, iespraužot pārejas vietā gredzena motīvu; pretējo kārtību, t. i., apakšējā apļa formas pāreju augšējā astoņstūrī, rāda Pienēnu baznīcas lievenis. Retu divpadsmitstūru stabu rāda Akra. Redzot tik lielu dažādību stabu veidošanā, jau tūlīt var pateikt, ka šeit nav sagaidāmi nekādi kanoni vai stingri noteikti tipi, bet brīvi veidojumi. Tāds stāvoklis tad arī tiešām apstiprinās. Tajos gadījumos, kad stabu veidojumiem nav meklēti paraugi akmens arhitektūrā, vērojama viena raksturīga parādība: visi profili ir gūti, izgriezot tos no neapstrādātā staba un nekad

netaisot uzlikumu. Tāda paņēmienu paraugs ir, piemēram, Stoļerovā, Pušā. Ja staba darinātājiem tēlojies kā paraugs kāds akmens veidojums, tad vēltīgi būtu šeit gaidīt pilnvērtīgu atdarinājumu, jo no kurienes gan lai būtu varējušas rasties Latgales XVIII gs. amatniekam klasisko kanonu zināšanas! Jāsaka tomēr, ka šis atdarinātrās formas bieži vien pārsteidz ar pareizu proporciju: vājāki par proporciju ir profila veidojumi. Visbagātākos šī otrā virziena paraugus dod Kārsavas baznīca, kuras stabus ietekmējušas dekoratīvas agrās renesanses kandelabru kolonnas. Labi paraugi ir vēl nomaļajos Pienēnos, Indricā un Brigos, turpreti Akra, Kalnajaši, Andzeļmuiža, Rozentova un Bērzgale dod vājākus atrisinājumus.

Griesti

Pievēršoties baznīcu griestu iekārtai, redzam ļoti lielu dažādību. Kā sienas un jumts balsta ēkas āra arhitektūru, tā sienas un griesti noteic celtnes iekštelpu. No G tabulas, kurā sakopoti Latgales koka baznīcām raksturīgie telpu pārseguma veidi, redzams, ka griestu veidojumam lietoti trīs paņēmieni: taisnais, liektais un jauktais (taisnais kopā ar liekto). Pirmais paņēmiens taisa vai nu viena laida līmeniskus griestus visā telpā (Baltā Dukstīgalā, Raipolē–Zilupē, Tab. C/III, 1a, 1b), vai arī vidusjoma griestus taisa augtākus par sānu jomu griestiem (Rozentovā, Pušā, Indricā u. c.) (Tab. G III, 2b, 3b, 3c). Šo paņēmienu var novērot arī vienjoma baznīcās, kā, piemēram, Rogaižā un Zosnā (Tab. G VIII, 2a, 3b). G VII tabulas 4b griezienā parādītās taisnās griestu slīpes pieder jaunākā laikā celtai Pildas baznīcai. Vecās baznīcās šī forma griestu veidojumā nav novērojama, bet gan sienā, kas atdala draudzes telpu no altāra telpas (sk. Indricas baznīcu, G VIII tab., 3b). Indricas baznīca, cik zināms, ir vecākais paraugs, kurā trapecveida forma izmantota uzbūves arhitektoniskam veidojumam. Jumta konstrukcijā šī forma kļuva pazīstama jau tad, kad namdaris spāru nostiprināšanai pirmoreiz uzbūvēja saišķi, jo bēniņu telpas apveids no grīdas līdz saišķiem dod trapeci. To pašu trapeces formu lieto baznīcai B, C, D un E plāna tipi savos altāra telpu noslēgumos. Šī forma, ko — acīmredzot kāda pārpratuma dēļ — mūsu gadsimteņa sākumā uzskatīja par tipiski somisku, Latgales koka baznīcu arhitektūrā apzināti paudusies jau pirms XVIII gadsimteņa (Indricā). Nevar liegt, ka Somijā šo formu izmanto visai plaši kā logu un durvju darinājumos (P. Lindbergs, c., Anjalas baznīca, 16. lpp., Asikalas baznīcas tornis, 18. lpp.), tā griestu iekārtā (Lindbergs, c., Anjalas baznīca, 22. lpp.). Bet nedrīkstētu aizmirst, ka trapecveidīga forma nokļūst visur, kur vien sastopama daudzstūrains noslēgtā altāra telpa. Šos noslēgumus sastop kā Krievijas ziemeļu koka baznīcās (Grabars, c., 388. lpp., Debesbraukšanas baznīca Kemā, Arhangeļskas gub.), tā Polijas dienvidos

(*Strzygowski. Holzkirchen* etc., 6. att., Belovickas baznīca) un vēl tālāk uz dienvidiem, Slovākijā (*Zaloziecky, c.*, 70. lpp., Novosedļīcas baznīca; *L. W. Rochowanski. Columbus in der Slowakei*, 449. lpp. Hervatovas baznīca). Ārpus Somijas šo motīvu sastop gan durvju darinājumos (Grabars, c., durvis starp trapezu un centrālo telpu Pētera–Pāvila baznīcā Pučugā, Arhangeļskas gub., 366. lpp.; durvis 1761. gadā celtajā Berezņas baznīcā Čerņigovas gub., 353. lpp.), gan telpu uzbūvē (*Zaloziecky, c.*, draudzes telpas un arī altāra telpas uzbūve Niklovas, Ņižņijorlika u. c. baznīcās, 73. un 75. att.). Trūkstot pierādījumiem, ka trapeces forma ģenētiskā ziņā būtu bijusi visagrāk pie-saistīta Somijai, nebūtu pietiekama iemesla saskatīt šai formā kaut ko tipiski somisku. Atrasisoties no koka celtniecības un meklējot šīs formas parādīša-nos arhitektūrā vispār, tā nojaušama jau Senās Ēģiptes pilonos.

Ļoti bieži Latgales XVIII gs. koka baznīcām celti liekti griesti. Šajos gadījumos lietotam apzīmējumam “koka velves” vai vispār “velves” nebūtu pietiekama tehniska pamatojuma, bet optiski uztverama līdzība ar liektā formā veidoto velci nedrīkstētu mūs maldināt. Vispirms jāatzīmē, ka tiešās mūra velves darina arī limeniskas. Tās ir t. s. spoguļa velves. Tāda spoguļa velve, piemēram, celta pirms kādiem 2000 gadiem, uzglabājusies Romas Palatinā (*villa Mila*). Ja nu gribētu limenisko apšuvumu saukt par (koka) velvi, tad nepareizība nebūtu lielāka kā tajā gadījumā, kad liekto koka apšu-vumu sauc par (koka) velvi, jo limeniskam koka apšuvumam atbilst lime-niska mūra velve, tāpat kā liektam koka apšuvumam atbilst liekta mūra velve. Velve un apšuvums ir divi tehniski paņēmieni, kuri pamatoti uz dažādiem un savā starpā pilnīgi atšķirīgiem principiem. Tādēļ, apzīmējot apšuvumu ar velves nosaukumu, rodas nevēlams tehnisko jēdzienu sajukums.

Nav zināmi gadījumi, kad vienjoma baznīcu vai kapelu griestiem Lat-gale būtu lietojusi liektā apšuvuma formu. Šo formu sastop tikai trīsjomu baznīcās. Tā kā vidusjoms normatīvi ir platāks par sānu jomiem, jau šī ap-stākļa dēļ vien vidusjomā būtu sagaidāms lielāks augstums nekā sānu jomos. Ja pievienojas vēl sānu joma jumta pazeminājums, tad rezultātā visas Latga-les XVIII gs. koka baznīcas uzrāda tādu vidusjomu augstumu, kas ievēro-jami pārsniedz sānu jomu augstumu. Taisnā apšuvuma gadījumos starpība starp vidus un sānu jomu augstumu halles tipā ir 0,25–0,65 m, pseidobazi-likas tipā 0,45–0,65 m, bazilikā — 1,60 m. Liektā apšuvuma gadījumos dife-rence pieaug no min. 0,95 m (Bērzgalē) līdz max. 1,80 m (Melnās Duksti-galas vecajā baznīcā). Pēdējā gadījumā tāpat pseidobazilika pārsniedz, kaut arī nedaudz (1,80 – 1,60 = 0,20 m), to augstumu, kas Latgales vienīgai koka bazilikai, Brigu baznīcai, bijis nepieciešams bazilikālo logu iekārtojumam. Šī parādība izskaidrojama ar kādu Latgales koka baznīcu īpatnību, pie kuras jāpakavējas mazliet ilgāk.

Salīdzinot iekštelpu uzbūvi ar baznīcas ārējo veidojumu, Grabars (c., 451. lpp.) raksta: "Lai cik liels būtu varenais dievnams no ārienes, iekšpusē tas pavisam neatbilst savam ārveidam. Ikviens, kam pirmoreiz gadās redzēt kādu no ziemeļu dievnamu milžiem, jūtas ļoti vilies, kad, gatavodamies ieiet milzīgā telpā, kura tiecas pret debesīm un kuras āra veidojums to nule bija tā aizgrābis, — viņš pēkšņi nokļūst zemā un tumšā telpā, līdzīgā kādam priekšnamam, kura augstums reti pārsniedz 5 aršinas. Tā ir "trapeza" vai, pareizāk, "trapeznaja" jeb ēdamā telpa, bet tautā uzglabājies pirmais nosaukums, ko parasti piemin arī aktis. No šejienes zemas durvis ved galvenajā lūdzamā telpā, bet arī šeit veltīgi būtu meklēt augstumu, kas daudzmaz atgādina "debesu augstumos" tiecošos telti un tās kupolus. Šeit griesti tikai par aršinu vai labākā gadījumā par divām aršinām augstāki nekā trapezā, un ne vien trūkst atgādinājuma par telti, bet griesti pat nekad nesniedzas līdz tās atcilām (*повалы*). Bargie aukstumi un nežēlīgie vēji likuši iekštelpas iekļaut nepiedodami šaurās robežās un novest līdz vienkāršas dekorācijas līmenim dievnamu telšu, mucu, teremku un kupolu lielisko majestāti. Tas sevišķi skaidri redzams dažādu baznīcu griezumos, kur neievērojami iekštelpu apcirkniši šķiet it kā milzu riekstu kodoliņi, apauguši ar neticami biezu mizu un pasakaini lieliem puniem."

Šajā aprakstā ļoti pareizi attēlota nesamērība starp grandiozo ārieni un niecīgo iekšieni. Jautājums varētu rasties tikai par to, vai tiešām vienīgi "bargās ziemas un asie vēji", izraisījuši šo nesamērību. Apraksts dots XXIV nodaļas sākumā ("Dievnamu iekšējais rotājums" — *Внутреннее убранство храмовъ*, kur nebūt nav īpaša aizrādījuma uz Krievijas ziemeļu rajonu baznīcām, bet kur runā par seniem Krievijas koka dievnamiem vispār. Pat ja ņemtu vērā Eiropas Krievijas ziemeļu Arhangeļskas, Vologdas un Oloņecas guberņu, tad pēdējās divas ar visu platību, bet Arhangeļskas guberņa ar savu dienviņu daļu guļ starp 60. un 65. platuma grādu, tātad tai pašā joslā, kurā arī lielākā daļa Somijas un vēl Zviedrijas un Norvēģijas vidusdaļa. Ja klimatiskie apstākļi būtu vienīgie iekšējā un ārējā veida attiecību noteicēji, tad kaut kāda nesamērība būtu sagaidāma arī Somijas, Zviedrijas un Norvēģijas baznīcās. Varētu iebilst, ka klimats Norvēģijā un Zviedrijā, pateicoties Golfa straumei, ir daudz mikstāks nekā Krievijā tajos pašos platuma grādos. Neatspēkota paliktu tomēr Somija, kas nupat minēto platumu joslā ir tiešs Krievijas turpinājums. Kaut gan ne Lindbergs, ne arī Klemeti savos plašajos darbos par somu baznīcām nedod baznīcu griezumus, kas uzskatāmi ilustrētu attiecību starp iekšējo un ārējo arhitektūru, tad tomēr jau paša telts baznīcas tipa trūkums eliminē Somijā to tipu, kurā saskatāma vislielākā nesamērība starp baznīcu iekšveidojumu un to ārējo uzbūvi. Ar to lai būtu teikts, ka ziemeļu koka baznīcu celtniecībā, noteicot samērību starp iekšu un āru, svarīgāko vārdu saka uzbūves tips. Klimatiskie apstākļi būves tipu

nepredestinē, jo, piemēram, Krievijas ziemeļu klimats atļāvis attīstīties kā vecākam "kļetoski", tā jaunākam "telts" tipam, divām baznīcu grupām, kuras Grabars raksturo kā *двѣ группы, весьма противоположныя одна другой* (Grabars, c., 344. lpp.). Noraidot klimatisko apstākļu noteicēja lomu tipu veidošanā, liktos, ka pirmajā vietā stādāms tautas gars, un šai vietā varētu pateikt, ka Latgale XVIII gs. nekad nav zaudējusi izsvarota samēra sajūtu starp savu koka baznīcu iekšējo un ārējo veidojumu. Tieši otrādi. Jūtama cenšanās iekštelpu sakļaut ar ārējo čaulu gandrīz vienā vienīgā kopformā. Šīs tendences kulmināciju neapšaubāmi rāda (tagad jau nojaukta) Melnās Dukstigalas vecā koka baznīca (Tab. G VII 5d). Attiecīgajā skicē parādīts griezumš caur nelielo jumta tornīti rietumu fasādes galā. Šis tornītis mazliet aizēno isto kopainu, kurai pareizāk var izsekot pēc raustītās līnijas.

Salīdzinājumam noliekot blakus Kļimentovas baznīcas (Arhangeļskas gub., Unas posadā), Baltās Dukstigalas baznīcas (Latgalē) un Kostrīnu baznīcas (Slovākijā) griezumus, redzams tas pilnais diapazons, kurā vēzējas iekšējā un ārējā veidojuma sakļautība dažādos gadījumos, — redzams, ka Latgale ar savu pseidobazilikālo uzbūves tipu sakļautības ziņā stāv noteikti tuvāk dienvidslāvu nekā krievu darinātiem paraugiem. Latgales XVIII gs. koka baznīcas pārsegumiem nelieto vairs ciešo būvveidu, bet tā vietā vieglo dēļu apšuvumu. Ārēji formālā ziņā tāds būvpaņēmieni ir visai elastīgs un ar šo savu īpašību vedina aizvien tālāk prom no stingrās ciešbūves paraugiem, kurus dienvidslāvu paraugos raksturo nevis liekto, bet gan taisno līniju kombinācijas. Kļimentovas baznīcas plāns komponēts ortodoksu, bet Kostrīnu baznīcas plāns — armēņu krusta veidā; mūsu Dukstigalas baznīca rāda pilnīga kvadrāta draudzes telpu, poligonālo altāra telpu un taisnstūrainu priekšbaznīcu (D tips). Kaut gan plānu ziņā pirmās divas baznīcas pavisam tuvu rada savā starpā, uzbūvē tomēr Kostrīnu baznīca ar armēņu krusta plānu kā noteikta garenbūve stāv tuvāk Dukstigalas baznīcai ar D tipa plānu, bet tālāk Kļimentovas baznīcas centrālbūvei ar ortodoksu krusta plānu. No teiktā atkal var secināt, ka baznīcu raksturojums tikai pēc vienas kategorijas elementiem (plāna vai uzbūves) uzskatāms par trūcīgu.

Attiecībā uz Latgales baznīcu liekto griestu formu jāatzīmē, ka vidusjomam un sānu jomiem parasti lieto savstarpēji atšķirīgas formas, robežu starp kurām veido (pseido)bazilikālās sienīņas apakšējā daļa. Vienīgais izņēmums no tādas iekārtas atkal ir Višķu vecā koka baznīca, kas visus trīs baznīcas jomus pārsedz ar vienu kopīgu kurvja veida pārsegumu. Starp baznīcu pārsegumiem lietojamām liektām formām redzamā vietā izvirzās: vidusjomam segments, bet sānu jomiem segments un pussegments (sk. Tab. G VII). Kā limeniskie pārsegumi ar ieloces palīdzību labprāt noapaļo taisno stūri starp sienu un pārsegumu (piemēram, Indricā), tāpat arī liektos pārsegumus apvieno ar ieloci, tādā veidā pārvēršot segmenta formu par kurvja formu.

Jau minētā (pseido)bazilikālā siena, balstīdamās uz jomu stabiem, tikai nedaudz izvirzās iz pārseguma laida un šai savā redzamajā daļā norobežojas uz leju ar taisnu līniju. No šīs iekārtas tomēr ir viens izņēmums — Stoļerovas baznīca. Šajā baznīcā pāreju no staba uz stabu baznīcas garenass virzienā neveido taisne, bet dvīņu arka ar pakariņa motivu (sk. fotoattēlu). Šajā baznīcā vēl redzams, ka vidusjoma griestu apšuvums veidots puscilindri, bet sānu jomu pārsegums ceturtdaļcilindra formā, ka logu augšdaļas pabeigtas ar pusapli un, beidzot, ka robežarka starp draudzes telpu un altāra telpu arī veidota kā pusaplis, pēc kā vispirms var konstatēt, ka Stoļerovas baznīca starp Latgales visām XVIII gs. koka baznīcām visvairāk, visplašāk izmantojusi liekto formu. Vēl nesen liekto formu koka celtniecībā uzskatīja par tiešu aizgūvumu no akmens celtniecības. Pēc tāda uzskata, Stoļerovas baznīca nebūtu nekas cits kā mūra baznīcas tulkojums koka materiālā.

Aina strauji mainīsies, ja mēs ņemsim vērā tos slēdzienus, kuri gūti uz plašu pētījumu pamata un kuri apliecina, ka Eiropā koka celtniecība bijusi nevis ņēmēja no akmens arhitektūras, bet gan devēja akmens celtniecībai. Visā šī jautājuma plašumā viedokli ņēmis Stšigovskis, kurš sakarā ar koka baznīcu iztirzājumu (*Holzkirchen* etc.) raksta: "Vispārīgi var pamatoti teikt, ka ziemeļi senāk būvējuši no koka materiāla" (34. lpp.). Citā vietā: "Paraugu (baznīcas) vienjoma telpai zemnieks ņēmis varbūt tieši no savas dzīvojamās ēkas. Pat astoņstūrainai, t. i., no astoņstūra trim sāniem veidotai, apsīdai nereti atrodami paraugi zemnieku sētu vajadzības būvēs. Tie veidi, kas dzīvo līdz šai baltai dienai, tātad ir vecās vajadzības formas" (26. lpp.). Vēl noteiktāk apcerējumā *Die altslavische Kunst*: "Savā *Armenienwerk* es ieņēmu to viedokli, ka visas kvadrāta kupola celtnes cēlušās indoāriskā koka celtniecībā" (20. lpp.) vai: "Var pieņemt, ka arī uz četriem pilāriem atbalstītā pieckupolu baznīca vedināma atpakaļ uz seno koka celtniecību nekā uz Gruziju, Armēniju un Bizantiju" (31. lpp.), vai: "Arī koka celtniecībā krusta forma varētu būt vecāka nekā kristīgās ticības ieviešana" (50. lpp.).

Grabars (c., 331. lpp.) raksta: "Krievijā līdz ar mūra baznīcām sirmā senatnē cēla arī koka baznīcas. Celšanas laika ziņā koka baznīcas gāja mūra baznīcām pa priekšu. Pateicoties mežu bagātībai, tās bija ļoti izplatītas, un to formas izcēlās ar savu gatavību (*законченностью*) tādā mērā, ka drīz sāka ietekmēt mūra celtniecības attīstību."

Iekams apmierināties ar piesauktajām autoritatīvām atziņām, būtu vēlams tuvāk pievērsties Stoļerovas baznīcā valdošai apļa formai kā tādai. Tas būtu jādara jo vairāk tādēļ, ka koka celtniecības autonomijas visredzamākais sargs un aizstāvis Stšigovskis pats atzīst, ka "būvēšanai mūra materiālā, cik vispār var runāt par pareizu būvēšanu, kā pamarforma paliek īstenībā tikai aplis" (*Holzkirchen* c., 23. lpp.). Tas izskan pilnīgi noteikti, un,

85. Stoľerova (SK)

86. Tomašova (CB)

87. Keuruu (LIN)

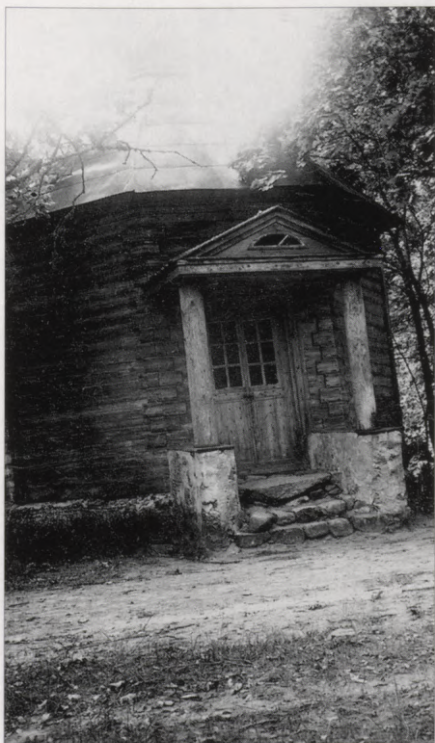

88. Monastira (GR)

89. Kokova (A)

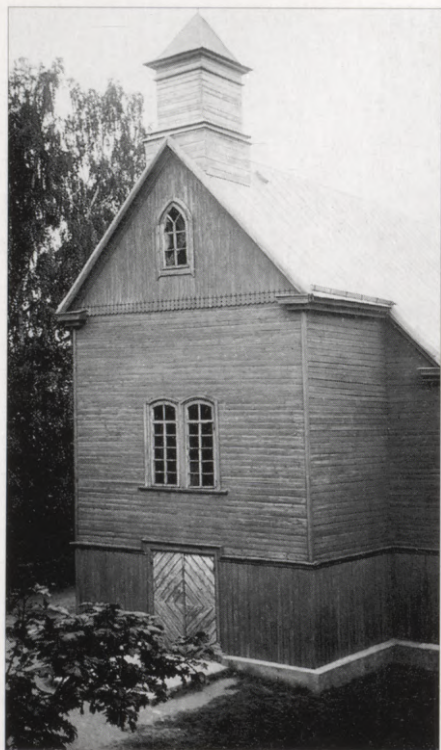

90. Puša (A)

91. Dukstigala (A)

92. Puša (A)

93. Īdeņa (A)

94. Ludza (NN)

95. Zosna (A)

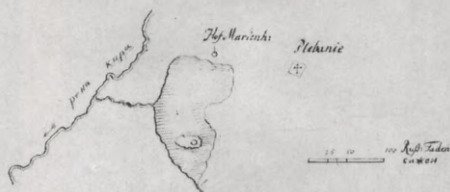

96. Ambelmuiza (A)

99. Viļaka (BR)

Lage des Hofes des Marienhäufes.

Die Höfe des Hofes des Marienhäufes liegen in einem Gau
 jeh in einem Lande. Um oben herum der Hof der Hof Mari-
 enhäufes sind nicht weit davon die Plehanie der Hofes sind
 ein sehr großer Hof. Weiter in dieser Plehanie, hat die
 Kirche, welche nach der Kirche in Plehanie, Plehanie
 Plehanie Plehanie 2 Plehanie Plehanie Plehanie
 Die Marienhäufes Kirche 1797

Die Kirche ist von Holz erbauet, mit hölzernen Dach und ist man
 ansetzen, welche Holzwerk über dem Hofen haben, denn die Höfe in
 dem Hofen sehr gebauet beyden Plehanie, der Hofen zu setzen
 ist. Der Hofen die Kirche umgeben denn sind nicht wegen Alter ge-
 sondern ist in dieser hölzernen Hofen ge-
 von Plehanie setzen, in Plehanie ist nicht Plehanie Plehanie Plehanie
 Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie
 Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie Plehanie

100. Naujene (PV)

101. *Indrēni (VD)*

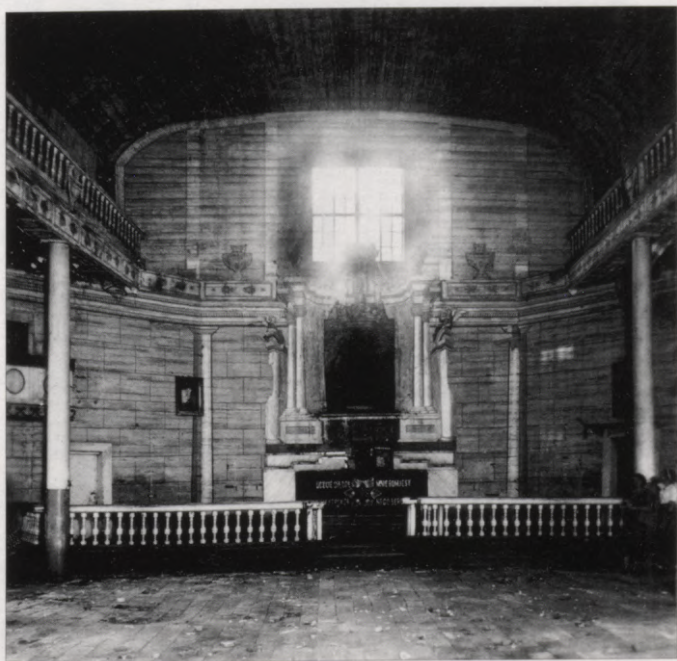

102. *Tomašova (CB)*

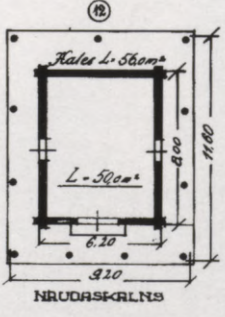
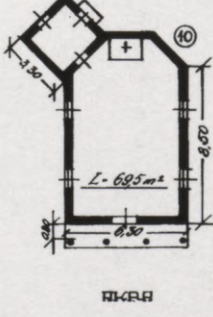
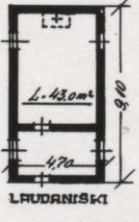
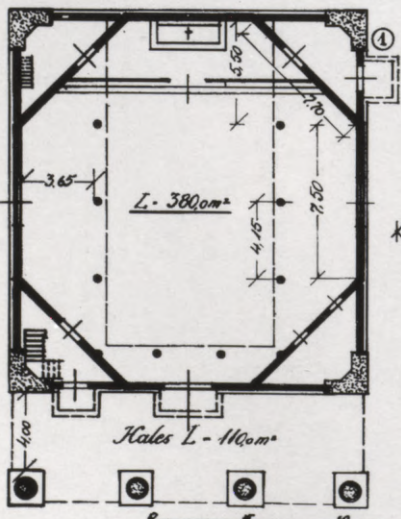
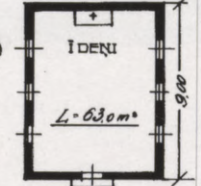
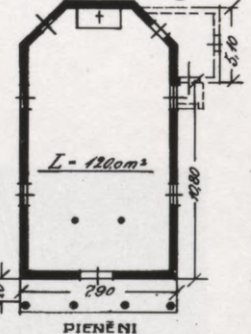
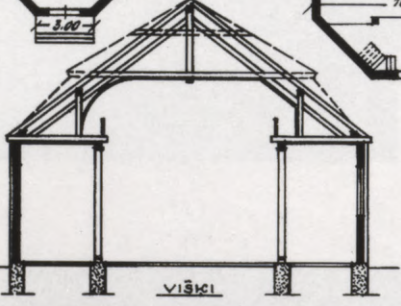
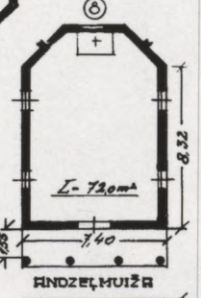
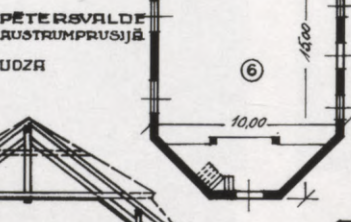
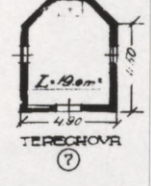
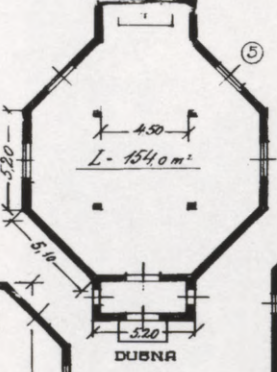
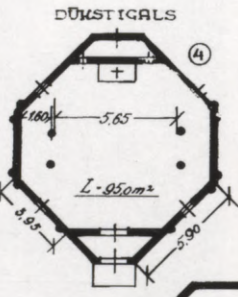
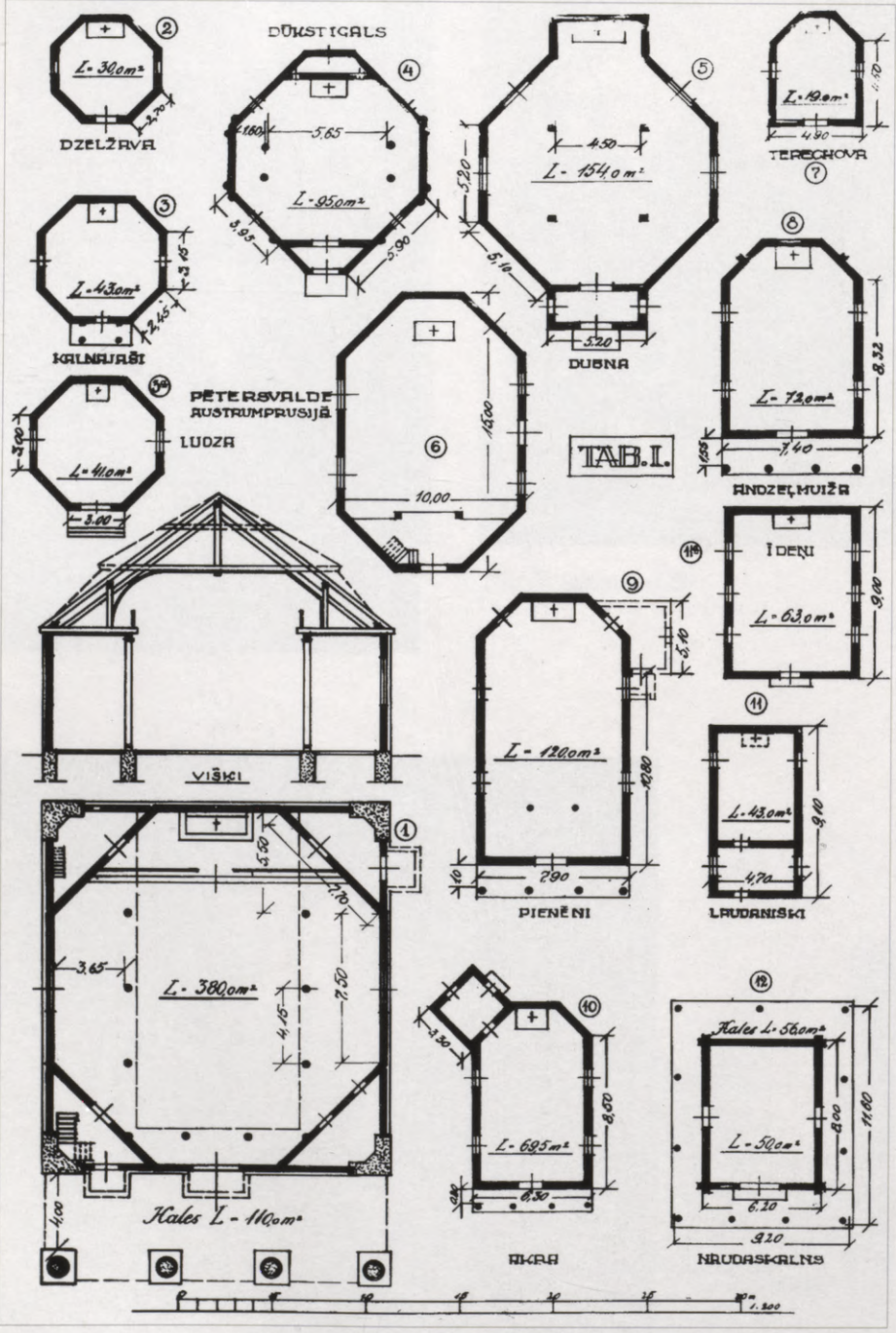
103. *Naujene (NN)*

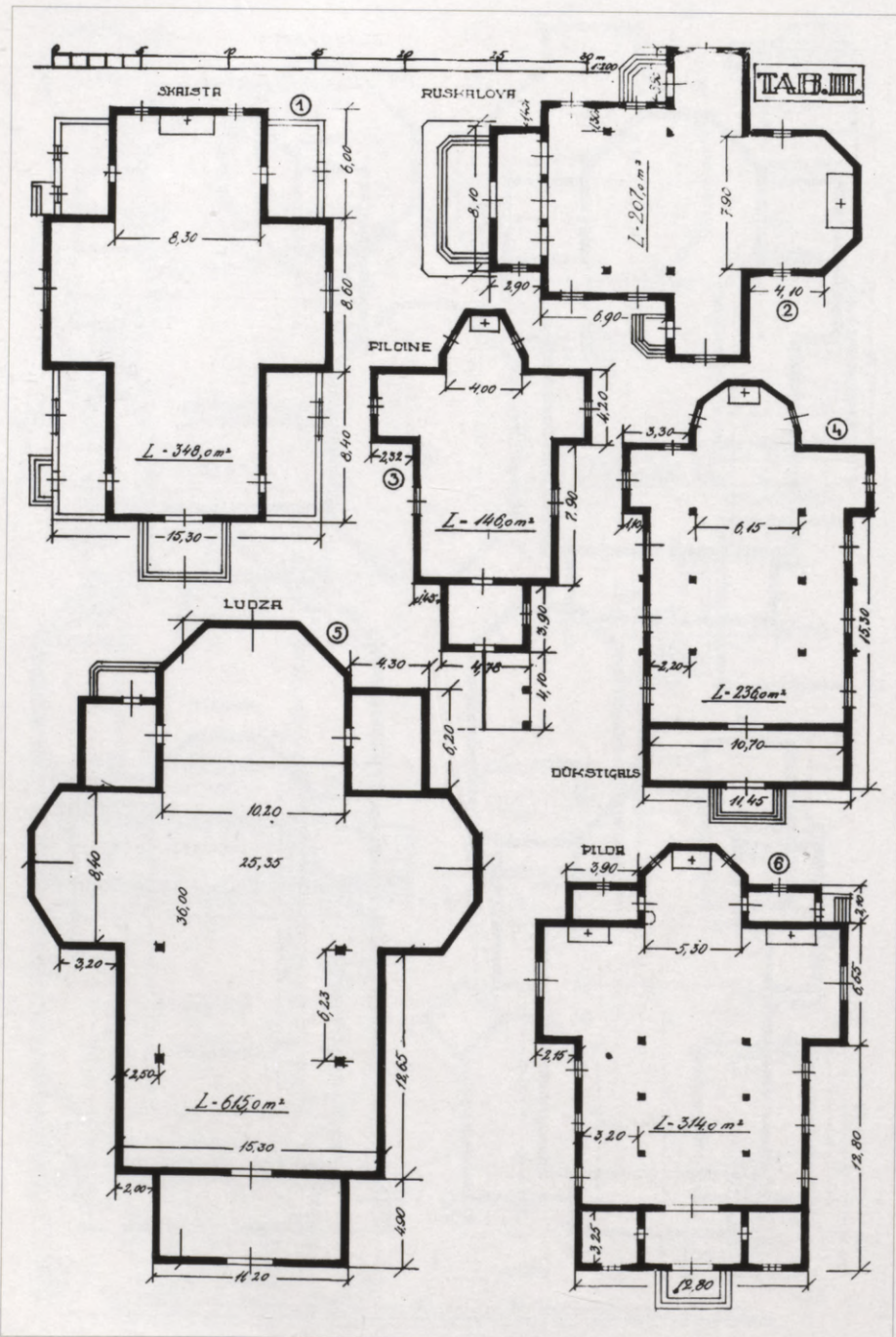

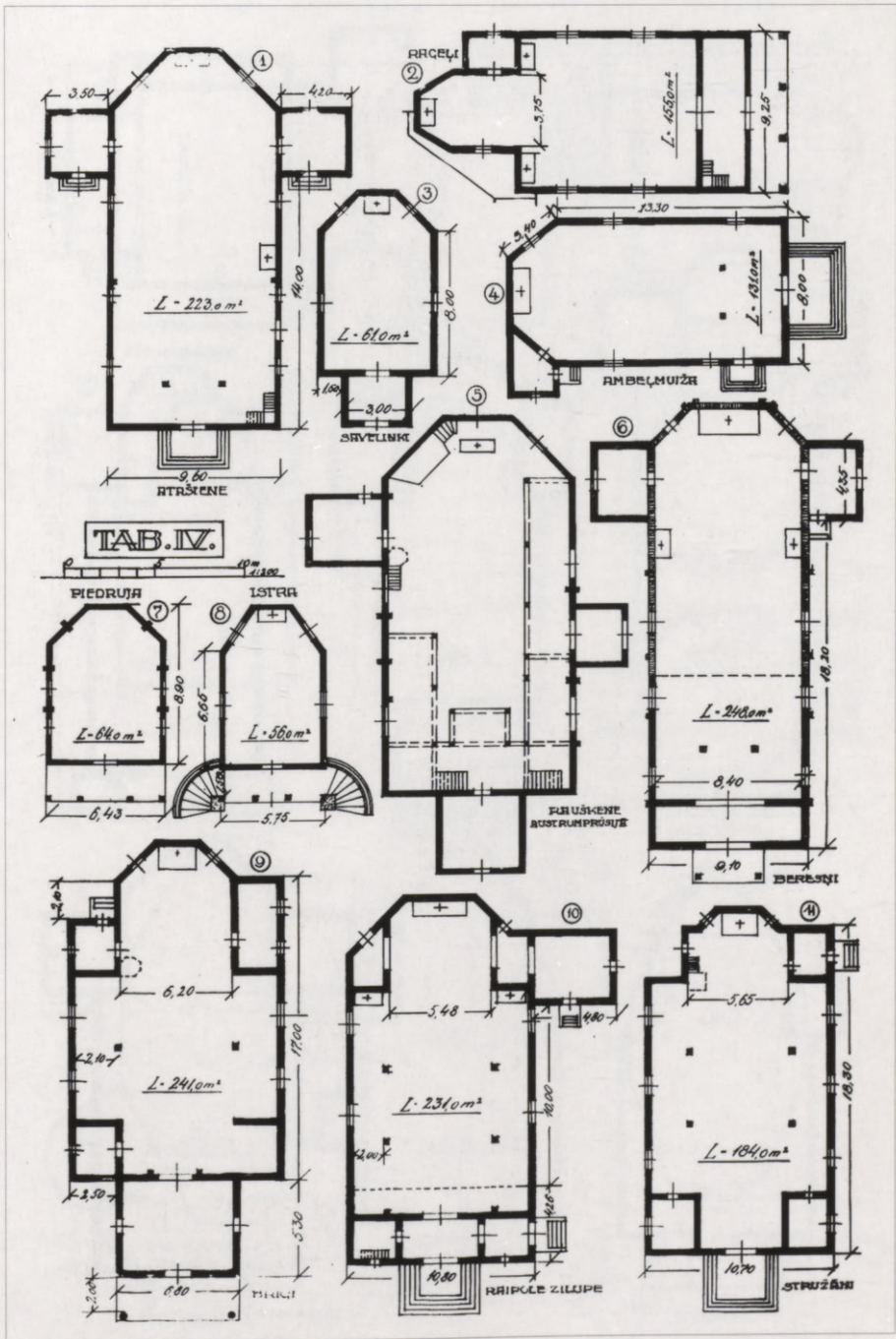
104. Viški (A)

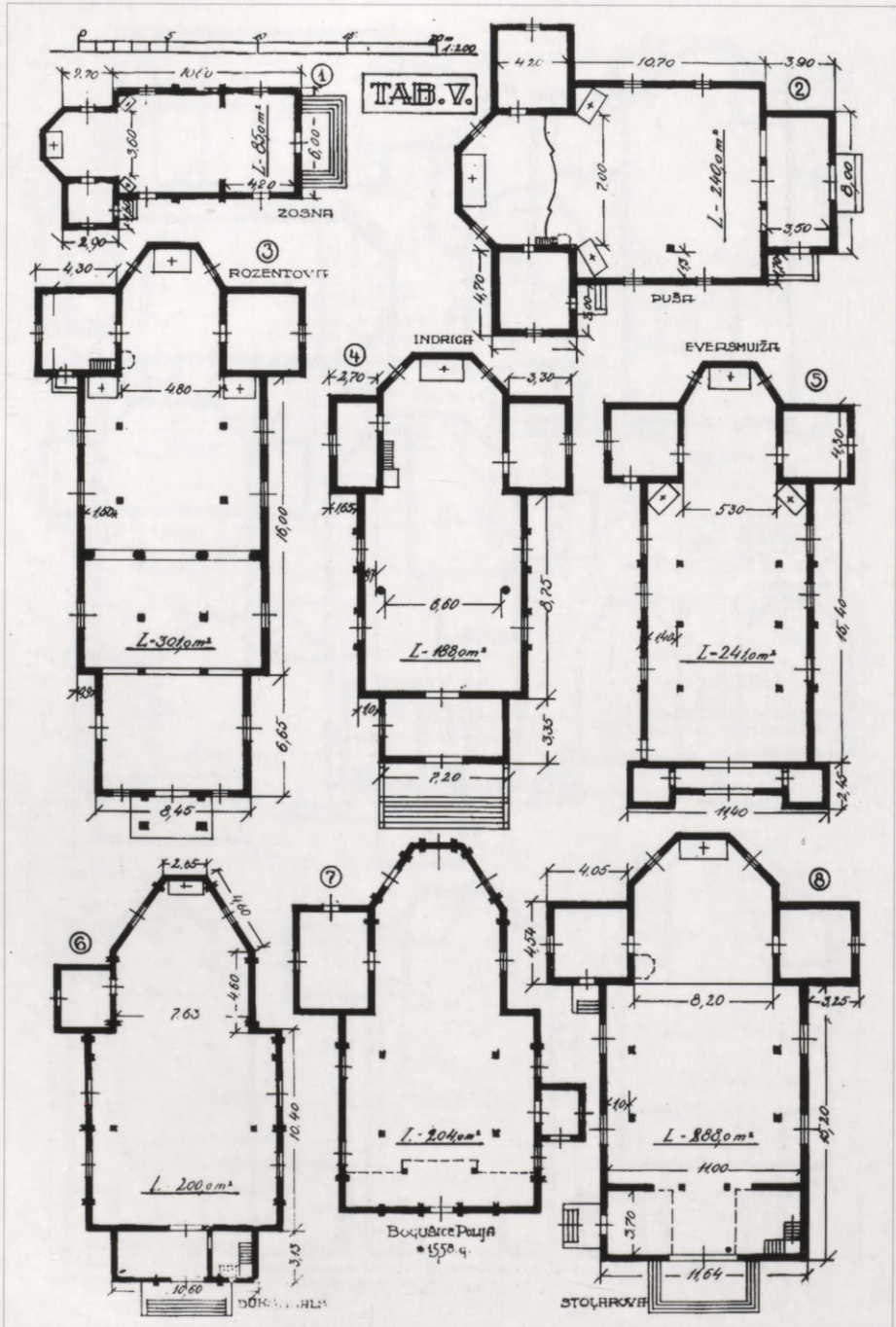

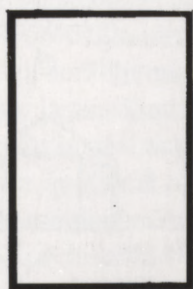
105. Viški (AFM)

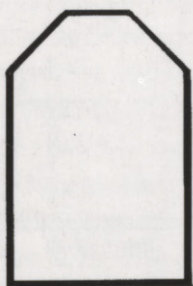

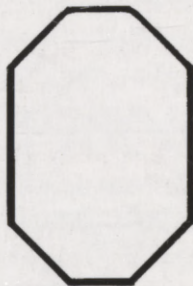

A TIPS

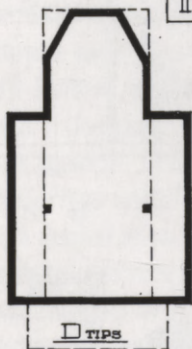
B TIPS

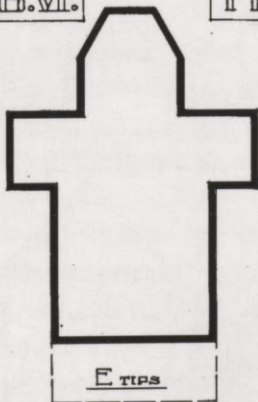
C TIPS

TAB.VI.

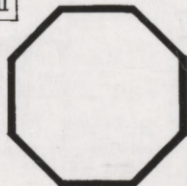
TIPPI

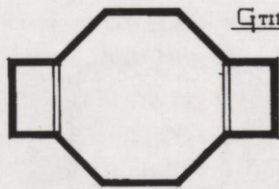
D TIPS

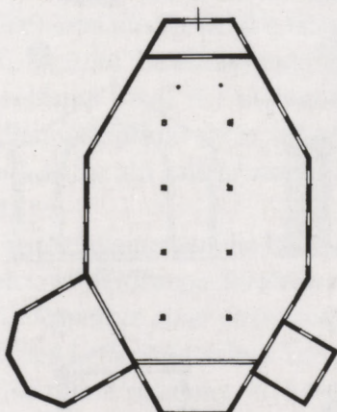
E TIPS

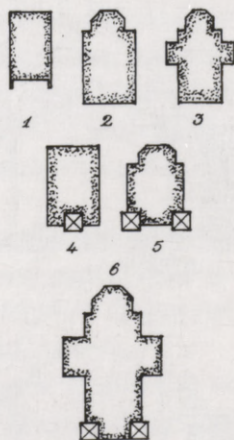
F TIPS

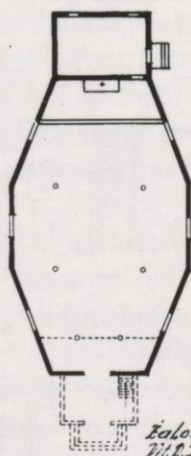
G TIPS

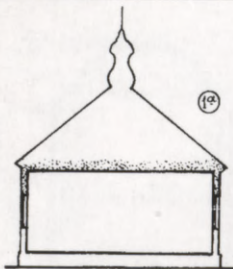
rasnava (licava)
Mauds Pils Kull.mus.mat.

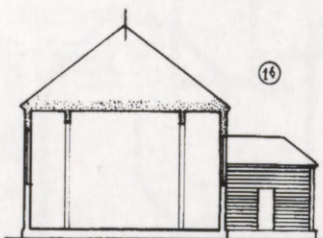
Latvian nova bazaru attisibas shema
P. Salcuni, Iekavies kaudies noma.

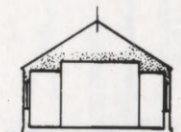
Ēkotsja (Ēel)
M. E. K. Mauds mat.

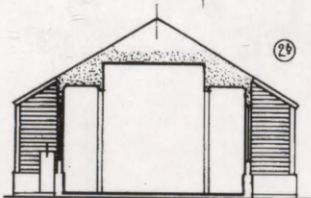
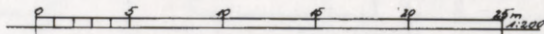
DUKSTIČALIS

RAIPOLE ŽILUPE

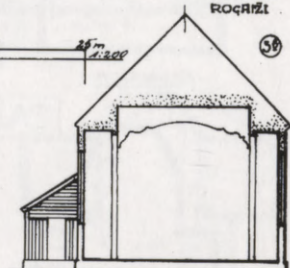
ROČAŽI

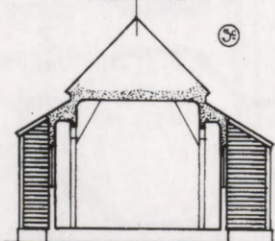
ROZENTOVA

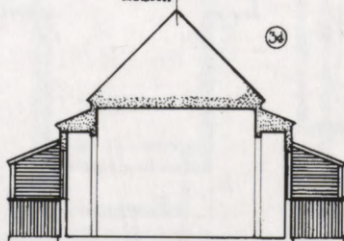
ZOSNA

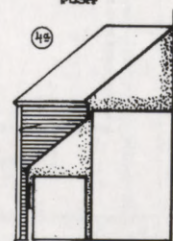
DUBA

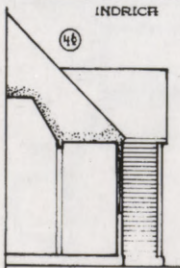
INDRIČA

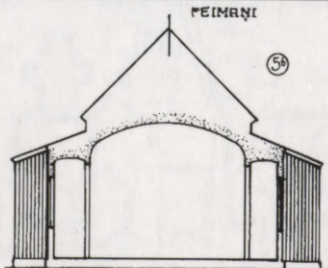
PEIMANI

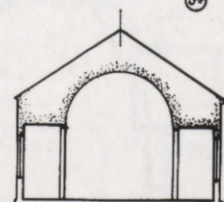
SKREŠTA

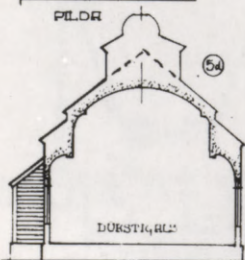
PILDA

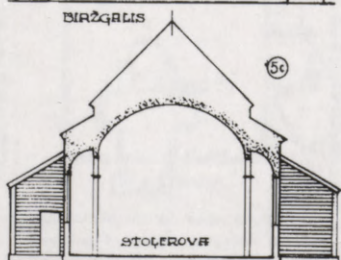
BAŽGALIS

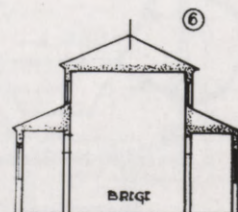
STRUŽANI

DUKSTIČALIS

STOČEROVA

BRIGI

pieņemot Stšigovska tēzi, istās mūra celtniecības pamatformu skaits būtu samazināts līdz pēdējai pozitīvai vienībai — līdz aplim.

No trim koka celtniecības tehniskiem veidiem — guļbūves, režģu būves un stāvbūves — pēdējais būvveids iet šķietami visvairāk mūra formu pavadā, jo pretstatā pirmiem diviem būvveidiem taisa apsīdas ar pusapļa plānu. Plāna norādījumiem seko uzbūve, tātad pusapļa plānam uzbūvē seko puscilindrs. Ja puscilindru varam iedomāties, kaut arī ar grūtībām, konstruētu vēl režģu būvēs, tad guļbūvē veidot šo formu nav iespējams. No teiktā jāsecina, ka jautājumā par liekto formu tehnisko izpildīšanu trīs koka celtniecības pamatpaņēmieni nav savā starpā līdzvērtīgi. Jau tūlīt varētu teikt, ka tā pusotra desmita Norvēģijas koka baznīcu ar pusapļa plāna apsīdām (*L. Dietrichson, H. Munte. Die Holzbaukunst Norwegens*) nepārprotami norāda, ka stāvbūves būvpaņēmienam un apļa formai nav to savstarpējo organisko pretišķību, kas pastāv starp apli un guļbūvi.

Ieskatoties tālāk Norvēģijas baznīcu uzbūvē, redzam, ka apļa forma šeit gūst koka materiālā noteikti konstruktīvu raksturu. Virs un zem triforija ar Andreja krusta motīvu kārtojas arkādes, viscaur noslēgtas ar pusapli. Ja arī pēc ārējā izskata šīs koka arkādes labi atgādina akmens materiāla arkādes, tad pēc savas funkcijas tās pilnīgi atšķiras no tām, jo mūra arkādi iekārto kādas noteiktas slodzes nešanai, bet Norvēģijas koka arkādes iekārtotas, lai stingrinātu attiecīgo konstrukcijas daļu. Stingrināšanas paņēmieni ar liekta veida ieliktniem norvēģi pazina no seniem laikiem un to plaši izmantoja koka kuģu būvniecībā. Nav tāls ceļš, lai par lietderīgu atzītu paņēmieni pārnestu no viena būvtipa uz otru būvtipu, — konkrētā gadījumā no koka kuģu būvniecības uz koka baznīcu būvniecību. Šī pārnešana gūst jo lielāku ticamību pēc Dītrihsona un Muntē norādījuma (c. 35. lpp.), ka “baznīcas jumts šķiet jaunam izmantošanas veidam (t. i., baznīcas celšanai — A. K.) pielāgota laivas konstrukcija. Vēl šo baltu dienu Nordlandes apriņķī sastopamas būdas, kuru jumtiem izmantotas apgāztas laivas”. Laivu abi gali, protams, nozāģēti un izveidoti par jumtgalēm (zelmiņiem).

Varētu pieminēt, ka Dala un Minatoli atziņu par Norvēģijas stāvbūves baznīcu izveidošanos Bizantijas ietekmē Dītrihsons atspēkojis 1885. gadā raksta *Resultate einer Reise von Moskwa bis London* (Norddeutsche Zeitschrift des Letterstedtschen Vereins).

No teiktā redzams, ka koka celtniecībai nav nekādas vajadzības apļa formu aizņemties no mūra celtniecības, jo apļa forma kā tehnisks paņēmieni lietota no nenosakāmi seniem laikiem koka celtniecībā, izpildot citādu uzdevumus, nekā šai formai piešķirti mūra celtniecībā.

Veidojot pilnu vai arī saspīestu (pus)apļa formu, koka celtniecība iet divējādus ceļus: tā vai nu izlieto nupat minētos ieliktnus, vai arī no ailas abiem

sāniem pakāpeniski izvirza uz priekšu vainagus, kuru galiem iespējams dot pusapļa, kurvja, segmenta, laivas dibena vai cel kādu citu komplicētāku kopformu. Ši pēdējā paņēmienu raksturīgi paraugi redzami, piemēram, Zosnas kapelā, kur viena aila uz altāra pusi un otra aila uz ērģeļu luktu pusi veidota ar izvirzītiem vainagiem. Šo vainagu gali apcirsti taisni, kāpšļu formā, bet bez jebkādam grūtībām var galu apcirtumu veidot pēc kuras katras izvēlētas liknes. Ar šo paņēmienu Latgale nestāv savrup no citām zemēm, jo, piemēram, 1793. gadā celtajā Korņevas Dievmātes dzimšanas baznīcā Vologdas guberņā (Grabars, c., 419. lpp.) redzams plašs aila pārsegums, — trīs no aila abiem sāniem konsolīveidīgi uz priekšu izvirzīti vainagi ar vēl neapstrādātiem, t. i., kopformā nesaistītiem, galiem; Nikolaja baznīca Podmonastirskā, Vologdas gub., celta XVIII gs. sākumā (Grabars, c., 472. lpp.) rāda lieveņa veidojumā dēļu sienu, kurā iegriezta plaša, ar pusapli noslēgta aila. To pašu atrisinājumu, tikai guļbūves konstrukcijā, uzrāda Oloņecas gub. Daniela klostera koka sienā iekārtotie vārti, celti XVIII gs. (Grabars, c., 493. lpp.).

Stoļerovas baznīcas piekaru arkas bazilikālajā sienā un logos rikojas ar ieliktni, bet lielā pusapļa arka starp draudzes telpu un altāra telpu veidota guļbūves konstrukcijā. Jāatzīst, ka aila izgriezumos guļbūves konstrukcija diezgan viegli pakļaujas ne vien vienkāršām liektām, bet arī stipri komplicētām formām. Sacīto labi raksturo Pušas baznīcas altāra aila (Tab. G VII, 3b). Stipri sarežģītu formu gadījumus atzīmē arī Stšigovskis, piemēram, triumfa arku Belovickā (*Holzkirchen etc.* 7. att.).

Tālāk Latgales baznīcās liektas formas parādās vēl altāra margu un ērģeļu luktu plānojumā, durvju ailās, iekšējā iekārtā (kancelēs un bikt-skrēslos) un, par visām lietām, torņos. Varētu atzīmēt, ka altāra margu plānojumā ļoti glītu paraugu sniedz Pušas baznīca, bet ērģeļu luktu plānojumā — Stoļerovas baznīca.

Pieminot Latgales baznīcu trešā, jauktā, tipa pārsegumu, kas veidots no taisniem un liektiem elementiem, jāsaka, ka XVIII gadsimtenī šis paņēmiens nav lietots. Ja arī XVII gs. beigās celtā Indricas baznīca it kā tendētu uz šo jaukto tipu, tad tomēr šai gadījumā mums darišana ar noteiktu limenisku pārsegumu, kura pieslēgumu pie sienas mīkstina diezgan prāva ieloce. Kas īsti būtu saprotams ar apzīmējumu "jauktais tips", rāda jaunākā laikā celtā Strūžānu baznīca ar pusapļa formas pārsegumu virs vidusjoma un ar limenisku pārsegumu virs sānu jomiem (Tab. G VII, 5a).

Ja baznīcas apbūvē lietots limeniskais pārsegums, nekādi sarežģījumi griestu veidojumā nevar rasties. Bez tehniskām grūtībām iespējams visos plāna tipos paaugstināt griestu vidējo daļu vienjoma baznīcās vai kapelās, tāpat arī pēc vēlēšanās iespējams paaugstināt vidusjoma griestus pret sānu jomu griestiem trīsjomu baznīcās. Dažas grūtības turpretī var rasties, ja

baznīcā lieto liektas formas griestus. Tā kā visās trīsjomu baznīcās vidusjoma platums pilnīgi saskaņots ar altāra telpas platumu, draudzes telpas griestu turpinājums ērti pārklājas pār altāra telpu. Altāra telpas poligonālā plāna dēļ šeit rodas klostera velves forma, kas ļoti labi atbilst savai novietnei. Tātad virzienā uz altāri liektie griesti nesagādā nekādu grūtību. Varētu vēl pieminēt, ka daudzos gadījumos marķētā siena starp draudzes telpu un altāra telpu šķiet pat nevajadzīga un lieka, jo altāra telpa noteikti nošķiras (galvenajos D un E tipos) no draudzes telpas ar savu relatīvi mazāko platumu.

Mazliet citādi jau ir apstākļi baznīcas garenass otrā galā, telpā virs ērģeļu luktām. Šīs telpas platums nav vienmēr saskaņots ar vidusjoma platumu. Lai novērstu pašos pamatos šīs telpas un draudzes telpas griestu saskaņošanas vajadzību, Latgales ērģeļu luktu telpu parasti nodala no draudzes telpas ar robežlīnijā ievirzītiem sienas elementiem.

Īstās grūtības rodas pie liektiem griestu pārsegumiem E tipam. Trīsjomu baznīcas dabīgā liekto griestu iekārta ir tā, ka sānu jomu pārsegumi gulstas līdztekus vidusjoma pārsegumam. Sarežģījums rodas tai vietā, kur šķērsbaznīca taisnā sakrustā pārtrauc garenass virzienu. Jaunākā laika atrisinājumi, kā, piemēram, Pildas un Melnās Dukstigalas baznīca, pilnā mērā respektē šķērsbaznīcas virzienu un dod šķērsbaznīcai ar tās virzienu saskaņotu pārsegumu. Ne tā rikojas XVIII gadsimtenis. Nav neviena gadījuma, kad XVIII gs. būtu jebkādā no savām dažādu tipu baznīcām atkāpies liekto griestu veidojumā no garenass virziena. Šo virzienu baznīcu cēļēji uztiēpj pat tai šķērsbaznīcas daļai, kas izvirzīta ārpus baznīcas galvenā bloka. E tipā bazilikālā sieniņa virs jomu stabiem sniedzas nepārtraukti pāri šķērsbaznīcai, absolūti nerēķinoties ar tās virzienu, bet šķērsbaznīcas pašas griestos rodas neizbēgams nosligums uz ārsienas pusi. Garenvirziena tieksme svin šajā liekto pārsegumu iekārtā savu lielāko triumfu, pilnīgi noslāpējuma šķērsvirzienu, kas baznīcu plānos daudzkārt nepārprotami skaidri izteikts. Uzbūvē šķērsbaznīca nedokumentējas kā spēcīgs, patstāvīgs motīvs, ar savu brīvu elpu, bet kā garenvirzienam pakļauts locekļis, kas bieži atgādina tikai kapelu. Jāatzīst, ka plānos skaidri izteiktā šķērsbaznīca nav nekur citur savā nozīmē ar uzbūvi tā reducēta, kā Latgales XVIII gs. koka baznīcās.

Logs

Kā tālāka visai svarīga baznīcas celtnes daļa, kas ar savu veidojumu lielā mērā ietekmē ēkas raksturu, jāmin logs. Dodams telpām dienas gaismu, logs bija tā iekārta, pa kuru aukstajā ziemas laikā sals visvieglāk varēja iespieties telpā. Ja šai parādībai bija ārkārtīgi svarīga nozīme dzīvojamās

telpās, tad baznīcās, liktos, tai nevarētu būt nekādas nozīmes, jo neapkurināma baznīca ziemu būs auksta kā ar logu iekārtu, tā bez logu iekārtas. Uz šī viedokļa, šķiet, nostājusies Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība, kā redzams no šādiem datiem: prāvā Stiglavas baznīca, kurā draudzes telpas platība ir 214,0 m², uzrāda sešus logus ar 20 m² kopplatības. Tādā kārtā grīdas laukums attiecībā pret logu laukumu ir kā 214 : 20 = apm. 11 : 1. Daudz mazākā Rageļu baznīca dod minēto attiecību kā 82 : 11 = apm. 7,5 : 1; Rogaižas kapela 62 : 8 = apm. 8 : 1; Indricas baznīca 91 : 12 = apm. 8 : 1 utt. Pieminētie skaitļi rāda, ka Latgales XVIII gs. koka baznīcas bijušas bagātīgi apgādātas ar dienas gaismu, jo attiecība starp grīdas laukumu un logu laukumu svārstās tajās robežās, kas mūsu dienās atzītas par derīgām dzīvojamo telpu apgaismošanai ar dienas gaismu. Svarīgs ir arī tas apstāklis, ka baznīcu logi parasti novietoti tik augstu, cik pieļauj griestu konstrukcija.

Pēc uzbūves Latgales koka baznīcu logi šķirojami divās grupās: vienkāršos un dvīņu logos. Lai novilkta robežu starp šīm grupām, kas būs jāšķiro, apskatot vēsturisko akmens arhitektūras stilu ietekmi uz Latgales koka celtniecību, tad par dvīņu logu uzskatīts tāds atrisinājums, kas rāda divu savā starpā pilnīgi vienādu logu nostādījumu cieši vienu otram blakus. Par vienkāršu logu uzskatīts tāds logs, kas rāda tikai vienu pilnīgu, sevī noslēgtu logu, sastāvošu no viena vai vairākiem spārniem, pie kam katrs spārns savukārt var sastāvēt no viena vai vairākiem iedalījumiem.

Tūlīt jāaizrāda, ka dvīņu logi nekādi nav skaitāmi tikai par lielo baznīcu piederumu, vai vienkāršie logi — par mazo baznīcu vai kapelu piederumu. Patiesos apstākļus noskaidro saraksts, pēc kura dvīņu logi iekārtoti Rageļu, Balbinavas, Naujenes, Ludzas, Pušas, Dubnas, Kārsavas, Stoļerovas, Rozenovas, Višķu un Istalsnas baznīcās vai kapelās, bet pārējos gadījumos — vienkāršie logi. Nekur nav novērots, ka būtu lietoti divkāršu rāmju logi, bet viscaur rāmji iebūvēti tikai vienu kārtu. Stiklojumam lietots parastais baltais stikls, retos izņēmuma gadījumos krāsainais stikls, gan ne draudzes telpā, bet tikai altāra telpā un arī tur dažkārt tikai logu augšējā daļā. Vai Latgales koka baznīcu logi jau agrākos — XV un XVI — gadsimteņos bijuši apgādāti ar stiklojumu, nav droši nosakāms. Tekstos, kuros atspoguļojas koka baznīcu postījumi, parasti lietotais izteiciens ir *sine fenestris*. Kā no *sine tecto* nevar spriest par jumta seguma materiālu, tāpat arī no *sine fenestris* nevar spriest par logu stiklojumu. No Bunges sniegtām ziņām par Liepājas jūras tirdzniecību 1739. gadā redzams (*Archiv f. d. Gesch.* LKE, II sēj. VII nod.), ka minētajā gadā Liepājā no Meklenburgas ievestas 67 kastes logu stikla. Trūkstot datiem, par tā laika kastes saturu (gabalu skaitu un izmēriem), nav iespējams aprēķināt atvesto stikla plātņu koplaukumu. Arī pilnīgi precīzs koplaukums maz varētu līdzēt, jo stiklus ievada ne vien caur Liepāju,

bet arī caur citām ostām, turklāt ik gadu ne vienu un to pašu daudzumu un, pats par sevi saprotams, ne tikai baznīcu vajadzībām. No Bunges ziņām svarīgi būtu paturēt prātā, ka XVIII gs. trīsdesmitajos gados caur Liepāju ievests prāvākā vairumā logu stikls. Ja metam skatu uz Latgales tuvāko kaimiņu austrumos, uz *Moscovia*, tad vērtīgus norādījumus par turienes logu iestiklojumiem gūstam Buhaua (*Daniel Printz A. Buchau*) apcerējumā *Moscoviae ortus et progressus*. Šai darbā apcerēts XVII gadsimtenis. 711. lpp. lasāms: "Agrākos gados visi viņu dievnami (*templa*) bija koka, tagad šur un tur redzami daudzi (dievnami), celti no ķieģeļiem" (*ex lapide cocto*). 726. lpp.: "Tā kā logiem pilnīgi (*prorsum*) trūkst stikla, tad lieto ieeļļotu audeklu, lai tas dotu vairāk gaismas, — vai arī vērša pūšļus. Pleskavas un Novgorodas novados tomēr atrodams *lapis fisisilis*, no kura viņi (maskavieši) mēdz taisīt logus un brīnum caurspīdīgas laternas." Šie Buhaua ziņojumi attiecas uz 1681. gadu.

Sevišķa uzmanība būtu jāpievērš t. s. diviņu loga tipam, jo šai tipā jūtama spilgtāk nekā dažā citā celtnes elementā akmens formu ietekme.

Romānikas laikā diviņu loga motīvs sāk parādīties lielā skaitā. Noliekot divus ar pusapli pabeigtus logus vienu blakus otram un apvienojot šos divus logus ar kopīgu arkas motīvu, radās romānikai raksturīgais druknais diviņu logs. Aplūkojot šo formu apgrieztā kārtībā, t. i., ņemot par izejas formu kopīgo arku, rodas tāds stāvoklis, ka šī forma ar divdalījuma paņēmiena palīdzību nonāk pie jau minēto divu mazāko logu motīviem. Šo divdalījuma paņēmieni no romānikas pārņem gotika, un jāsaprot, ka gotikā tas rod visplašāko rosības lauku, jo gotika ne vien veido vairākkārt divdalītus logus, bet arī — divdalītas šķērsbaznīcas (piemēram, Solsberijas katedrālē abi šķērsjomi ir divdalīti), divdalītas altāra telpas (piemēram, draudzes baznīcā Švacā) un divdalītas zāles (Marienburgas pils remters). Divdalīto logu kā mantojumu no gotikas pārņem itāliešu renesanse un nodod to tālāk baroka stilam. XVIII gadsimtenī gotika bija sen pārdzīvots un pa daļai jau pat aizmirsts arhitektūras stils. Šī stila atsevišķas formas tomēr turpināja joprojām pastāvēt mūsu Latgales koka baznīcu celtniecībā, radīdamas bagātus kontrastus ar visumā barokālo baznīcas iekšiekārtu.

Gotiskā loga paraugus uzrāda vairākas baznīcas: Atašienē, Rozentovā, Dubnā. Šo celtnu logos stingri ievērots divdalījuma likums: smailā loka logs vispirms sadalīts divos puslogos, noslēgtos arī ar smailo loku; šie puslogi savukārt katrs sadalīts divos ceturtdaļlogos, nobeigtos atkal ar smailo loku; starp puslogiem iekomponēta gotiskā četrlope. Visus šajos atrisinājumos vienīgi spēcīgi izveidotais loga šķērsis ienes gotikai neparastu akcentu. No minētām trim baznīcām sīkāk pakavējoties pie Rozentovas parauga, jāatzīmē, ka bez gotiskām trijlapēm, kas iekomponētas draudzes telpas zelminī, aizņemts no gotikas arī torņa izvirzījums ārpus sienas laida; pārejas laikmeta no gotikas uz

renesansi formās veidoti torņa izstīdinātie logi (sal., piemēram, Komo katedrāles logu ailas formu). Jo vairāk negaidīts tādā gotiskā vai vismaz gotizētā Rozentovas baznīcas āra noskaņojumā ir atklātā lieveņa veidojums ar baroka redakcijā dotiem toskāniskiem stabiem un brīvi proporcionētu triglifu joslu.

Lieki būtu aizrādīt, ka pat klasiskā gotika saviem logu veidojumiem lietojusi blakus smailam lokam arī citas formas. Ne tik jūtami sakrālā kā profānā arhitektūrā rosijušās lēzena loka formas (Tjūdorū loks, ēzeļa muguras loks, laivas dibena loks u. tml.), segments (Marienburgas stils), kurvja loka (*Jacques Coeurt* nams Buržā) vai pat limeniskā pārsedze (*All Souls College* Oksfordā). Izmantojot šo gotikas logu formas brīvību, Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība vairākos gadījumos apstājusies pie segmenta formas. Sevišķas simpātijas tā parādījusi šai gadījumā diviņu loga tipam, kuru uzrāda Istalsnas, Stoļerovas, Kārsavas, Bērzgales, Pušas un Balbinavas baznīca. Iekaisot specifiski gotisko trijlapu motīvu logu sīkāku iedalījumu augšgalos, kā, piemēram, Kārsavā, tādām ar segmentu pabeigtam logam tiek piespiests, tā sakot, oficiālais gotikas stila zīmogs. Bet pat bez šīm sīkām piedevām (jo tām nav noteicējas nozīmes) Kārsavas šaurie un izstīdinātie logi nepārprotami norāda uz savām ciešām saitēm ar gotiku. Spēcīgais šķērskoks, kas loga vērtnes sastiprinājuma dēļ iebūvēts apmēram pret vērtnes augstuma vidu, nemaz netraucē gotizētā loga raksturu. Pret kanonu vērsti tad jau drīzāk varētu likties vērtnes sīkākais trijdaļījums parastā divdaļījuma (1 x 2 vai 2 x 2) vietā.

Vairākos gadījumos (Pušā, Balbinavā) šaurie, izstīdinātie diviņu logi neuzrāda tādu gotikai īpatu dekoratīvo formu, kāda redzama Kārsavas baznīcas logos. Bet pat šādos gadījumos, kur loga ailas pamatformai, liktos, vienai pašai jāaizstāv sava piederība pie gotikas, nāk palīgā kādi citi mazāki un nepārprotami gotizēti logi (Pušas baznīcā ar smailo lokū pabeigtais zelmaņa logs). Cik tālu atšķiras savā starpā vienkāršais segmenta logs no gotizētā un pie tam ar segmentiem pabeigtā diviņu loga, kļūst labi redzams, salīdzinot, piemēram, Zosnas logu ar Pušas logu. Cik brīvi XVIII gs. Latgalē rīkojies logu arhitektūrā ar gotikas elementiem, rāda Bērzgales baznīca. Naujenes diviņu logi savā pamatformā uzrāda vēl gotisko uztvērumu, bet šķērses iekārtotas pēc citas arhitektūras mājieniem (grieķu paraugs?). Atzīmējuši ar pusloci noslēgtos Eversmuižas baznīcas logos, kas ar savu šķēršu iedalījumu skaidri norāda uz baroku, mēs nonākam pie logu grupas ar limenisku palodu. Šī grupa ir skaitliski vislielākā, un pie tās pieder kā lielās baznīcas Ludzā, Feimaņos, Višķos, Raipolē–Zilupē, Baltinavā–Kokovā, Brigos un Indricā, tā vidējā lieluma celtnes Rageļos, Ambeļmuižā, Piļcinē, Naudaskalnā, Akrā, Andzeļmuižā un Savelinkos un, beidzot, arī mazās kapelas Kalnajašos, Laudanišķos un Terehovā. Jau minētai Zosnas kapelai ar vienkāršiem segmenta logiem būtu jāpievieno vēl nelielās baznīcas Baltā Dukstigalā, Pienēnos un Beresnos.

Ļoti reti sastopams pilns aplis kā loga forma. Andermaņa zīmētajā Pildas baznīcā divi mazi apļa formas logi parādīti fasādē. Baltās Dukstigalas baznīcas sakristejā aiz altāra iebūvēts 30 cm diametrā apaļš lodziņš; Brigu baznīcā sienas augšā tieši virs altāra iekārtots pēc formas tāds pats, bet tikai vēl mazāks lodziņš, — tie būtu tie nedaudzie gadījumi, kad XVIII gs. izmantojis pilna apļa formu. Pusapļa forma sastopama augšlogos Brigu bazilikā, zelmiņa logā Kārsavā, sienā virs ieejas Piedrujā, Istalsnā un — saspīestā veidā — Pušas kapelā un Beresnu baznīcā virs durvīm. Kopojumā ar taisnstūri pusapļa forma diezgan parasta logu veidojumos (Ludzas torņi, Piedrujas jumtrags), bet durvju veidojumos tikai jaunākā laikā (Strūžānos). Pavisam niecīgu izmēru trijstūra formas lodziņi ir Ambeļmuižas, Piedrujas un Istras baznīcas zelmiņos.

Pēdējos uzrādītos gadījumos, sākot ar pilna apļa formu, par dviņu tipa logu, protams, nevar vairs būt runas. Šis gotikai noklausītais tips vēl jūtams tādos taisnstūra formas logu atrisinājumos, kādus redzam, piemēram, Ludzā. Gandrīz nemanāmi dviņu loga raksturs izdziest (Stiglavā) un rodas parastie divviru logi (Feimaņos).

Savrup no visiem apskatītiem logiem stāv tādi logi, kuru novietni nosaka īpaši apstākļi, kā, piemēram, Beresnos virs ieejas. — Logu apmales visumā ir ļoti vienkāršas. Sākot no gludiem dēļiem (Zosnā) tās pāriet bagātākos profilējumos, bet nekad netaisa apbūves, līdzīgas tiem bagātu bagātiem darinājumiem, ko redzam Lietuvā, piemēram, Daugaiļu baznīcā. Lielākais liekais greznums, ko atļaujas Latgales XVIII gs. koka baznīcu logi, ir bikli darināta karnīze vai pat vienkāršs dēlis (Višķi) virs loga, — vai atkal apdares sānu dēļu pagarinājums tālāk par palodzes un palodas koku. Dviņu logu gadījumos pašaurās apdares vai nu seko abu sastāvdaļu segmentiem logu augšdaļā (Kārsavā), vai arī apvieno šos segmentus augšpusē taisni noslēgtā kopformā (Balbinavā). Zinot, ka Latgales koka dzīvojamā ēka savu galveno dekoratīvo akcentu novieto tieši logu apdarē un ka šeit pa ilgiem gadiem krājies neiztukšojams formu apcirknis, koka baznīcu celtnieku pilnīgā noslēgšanās pret šiem tautas celtniecībā izplatītiem motīviem nav gluži saprotama. Tuvākais izskaidrojums, kas pats no sevis uzmācas, būtu tas, ka Latgales koka baznīcu celtniekiem viņu darbā būs bijuši kādi citi svarīgāki uzdevumi nekā logu ārēji dekoratīvais ietērps, kam tādēļ pietrūcis laika un varbūt arī līdzekļu. Nevar droši teikt, ka pat vienkāršo dēļu apšuvums Latgales koka baznīcās būtu uzglabājies no XVIII gadsimteņa, bet, ja tā, tad izmargotās apdares būtu bijušas būvē tās daļas, ko vajadzētu isos laika periodos vienmēr un pastāvīgi atjaunot. Latgales koka baznīcu celtniekiem par godu jāliecina, ka viņi vispār pratuši izsargāties no tīri dekoratīvu motīvu vilinājumiem un ka viņi savu uzdevumu pareizi saskatījuši celtnes masu harmonijā un sakoptībā.

Durvis

Salīdzinot ar logu motīvu, durvju motīvs Latgales koka baznīcās skan ļoti neuzkrītoši, klusināti. Nav neviena gadījuma, kad šeit rastos kaut aizdomas par sekošanu mūra arhitektūras portāliem. Ieejas izcelšanu Latgale panākusi nevis ar durvju lielumu vai durvju apbūvi, bet ar spēcīgi izteiktiem brīvtrepju veidojumiem, kas uzrāda lielu dažādību. Pašas durvis — lielākās baznīcās divviru, bet mazākās baznīcās un kapelās vienviru, noslēdzas visbiežāk ar limenisku palodu (Kārsavā, Feimaņos, Višķos), ar segmentu (Stoļerovā) vai ar pilnu vai saspieštu nevirināmu pusapli virs šķērša. Durvju vērtnes platums svārstās robežās no 0,80 līdz 1,05 m, bet augstums — no 2,05 (Rageļos) līdz 2,40 m (Feimaņos). Durvju augstumu ierobežo ērģeļu luktu grīda, kas celta no baznīcas grīdas dažreiz tikai 2,80 m augstumā (Pienēnos). Šīs grīdas augstuma labs vidusmērs skaitāms tomēr pāri par 3,0 m (Indricā 3,20 m, Pušā 3,20 m, Rozentovā 3,45 m, bet Brigos pat 3,90 m). Daudz gadījumos durvis iekarinātas uzkaru virās, kas norāda, ka vai nu tikai pašas viras, vai arī visa durvju iekārta pārtaisīta vai atjaunota jaunākā laikā. Spēcīgas kāšu viras vai uzkaru uztureņi vēl saglabājušies Baltinavā–Kokovā, Zosnā un Baltā Dukstigalā; uzkaru viru paraugus varētu minēt Indricas baznīcā un Rogaižas kapelā.

Durvju vērtnes visbiežāk taisītas t. s. namdaru durvju tipa, ar diagonālvirzienā uznaģlotiem dēļiem durvju ārpusē, retāk — bez šī uznaģlojuma (Višķos). Ar diagonālu uznaģlojumu iespējams gūt dažādus rakstus, kā redzams, piemēram, salīdzinot Rageļu un Rogaižas kapelas durvis. Limeniskais apšuvuma veids sastopams reti (Indricā), bet svērtēniskais, kombinēts ar diagonālo virzienu, tikai vienā gadījumā — Feimaņu baznīcā. Nav gadījies novērot, ka Latgale būtu durvju vērtņēm mēģinājusi ieaudzēt krusta motīvu, ko redzam Lietuvā, piemēram, Vajasišku baznīcā. Latgale paglabā krustu, lai ar to vainagotu torņus vai arī lai to izmantotu jauktā materiāla — laukakmeņu un ķieģeļu — baznīcas sētas stabos.

Trepes

Atliktu vēl atzīmēt baznīcas trepes pie galvenās un pie sānu ieejām. Apskatot baznīcu pamatus, noskaidrots, ka baznīcas grīda vienmēr daudz maz pacelta virs klātējā zemes līmeņa, tādēļ viscaur pie baznīcas ieejas ierīkotas brīvtrepes. Šo trepju iekārta paredz kāpienus vai nu no trim pusēm (Kārsavā, Stoļerovā, Ambeļmuižā u. c.), vai arī rīkai vienā laidā (Feimaņos, Stiglavā u. c.). Šai otrā gadījumā trepēm dažkārt piekārtotas arī sānu sienīņas (Naujenē), nereti darinātas ar lielu rūpību.

Līdzšinējā baznīcas daļu iztīrījumā noskaidrojies, ka atsevišķi ele-

menti noteikti novirzīti uz kāda akmens arhitektūras vēsturiskā stila pusi: torņu augšdaļas barokalizētas, logi gotizēti. Atliktos Latgales koka baznīcu ārieni uzrādīt tos tālākos elementus, kas rada dzīvu saiti starp šīm baznīcām un t. s. vēsturiskajiem stiliem, saprotot ar šo vārdu bijušos akmens arhitektūras stilus.

Āra veidojums

Pievēršoties Kārsavas baznīcai, redzam, ka nelielajā dzegā zem torņu cepurēm atrodas it kā geizipodu motīvs — tātad raksturīga klasikas formu drumstaliņa. Zelminis starp torņiem turpreti rāda gotikas trijlapoto lociņu joslu, iekārtotu zem stāvās dzegas, ko veido geizons un sima. Lociņu joslas apakšējā daļā bijuši iekārtoti gotikai raksturīgie konsoles motīvi, no kuriem tikai kreisajā pusē uzglabājušās paliekas. Kores galu pie zelmiņa vainago jumtrags, bet pašu zelmiņa čukuru — vairogveidīga forma, pie kuras mazliet jāpakavējas.

Šo formu, kas būtu pielīdzināma milzīgam kumelītes ziedam, uzrāda bez Kārsavas vēl Naujene. Naujenē šis zieds iesprausts kā dekoratīva piedeva virs baznīcas logiem, tiklab galvenajā stāvā, kā torņu stāvā. Terehovas mazās kapelas jumtgalē parastā krusta motīva vietā piekārtota metāla ripa ar burtu veidojumiem ripas laukumā un ar liesmiņu kārtojumu ap ripas ārpusi. Neraugoties uz visos trīs gadījumos (Kārsavā, Naujenē un Terehovā) kopīgo apļa formu, Terehovas veidojums pēc būtības atšķirīgs no Kārsavas un Naujenes veidojuma: pēdējiem diviem pamatā ir sīkrozes (rozetes) motīvs, pirmajam tā nav, — tas ir (neskaitot līdzī burtus) saprotams kā saulītes motīvs. Pirmie divi gadījumi rāda formu, ko nevar citādi tulkot kā gotisko loga rozi. Uz tādu tulkojumu vedina Kārsavas parauga gotiskās trijlapes josla un gotizētais diviņu logs, bet Naujenē — gotizētais diviņu logs un trijstūrainie zelmiņi torņa piramīdas pakājē. Uz šādu tulkojumu vedina arī vēl Lietuvas koka baznīcu logu veidojumi. Tā, piemēram, Indrēnu baznīcas galvenais stāvs rāda rietumu fasādē piecus rozes logus. No šīs bagātības līdz Latgalei nonākusi īstenībā tikai pušu skaldītā apļa loga forma (par apļa formas logiem sk. 150. lpp.), kas ar Lietuvas darinājumiem līdzīgu šķēršu iekārtu novietota, piemēram, Istalsnas baznīcas rietumu fasādē. Pie vispārīgās vaļības, kas skaidri saskatāma vēsturisko formu traktējumā, nav ko brīnīties, ja loga rozes forma, pārveidota koka vairogā, ierodas zelmiņa galotnē pretēji ģenētiski noteiktai novietnei — fasādes sienas laukumā.

No visa sacītā isi saņemot kopā to, kas attiecas tieši uz Kārsavas baznīcu, jākonstatē, ka baznīcas āra arhitektūrā spēcīgi izteikti gotikas un baroka stila elementi.

Pirms Kārsavas āra arhitektūras galīgas izvērtēšanas nepieciešams

sikāk apskatīt vēl kādas citas baznīcas, lai uz plašāku novērojumu pamata gūtu kādu vispārīgāku ieskatu par Latgales XVIII gs. koka baznīcu arhitektūru, kas, spriežot pēc Kārsavas parauga, tiešām varētu likties — runājot Zalozecka vārdiem — “atvasināta (*abgeleitet*) māksla, kas pārņem monumentālās arhitektūras formas, tās pārstrādā un kombinē”. (Zalozeckis, c., 9. lpp.). Lai neatkārtotos sīkumos, pietiktu, ja aizrāda, ka atsevišķās baznīcās sastopamas šādas vēsturisko stilu elementu kombinācijas: Akrā — antablements un smailais loks; Dubnā — smailais loks un kastes dzega; Ludzā — gotizēts zelminis, baroki torņi; Rozentovā — smailais loks un toskāniskais orders; Pušā — smailais loks un kastes dzega. Kā redzam, saraksts tām celtnēm, kas savā āra arhitektūrā taisījušas aizguvumus no diviem stilu virzieniem, nav nekāds garais. Ja vēl svītro jaunākā laika celtnes Akrā un Dubnā, tad minētais saraksts sarūk līdz četrām celtnēm (Kārsavā, Ludzā, Rozentovā un Pušā), no kurām Puša atļāvusies tikai zelmiņa lodziņu taisīt ar smailu loku, — kamdēļ arī šo celtni varētu izslēgt no saraksta. Galu galā paliktu tāpat trīs koka baznīcas, kurās gotiskā stila elementiem ierādīta redzama vieta. Tas nav daudz. Viss pārējais baznīcu un kapelu vairākums vai nu izmanto baroka elementus, vai arī — iztiek bez tiem.

Renesanses arhitektu spēcīgā pirmā paaudze bija ciešā pārliecībā, ka tā galīgi pārtraukusi visas saites ar gotiku un ka visā celtniecības frontē notiek rūpīga sekošana Romas paraugiem. Tas, protams, bija maldīgs ieskaits, jo formu analīze rāda, ka agrās renesanses darbos gotiskie elementi skaitāmi desmitiem (sk. A. Schmarsow. *Gotic in der Renaissance*). Ar šo aizrādījumu gribēts uzsvērt, ka gotika un klasika nav tik heterogēnas savā būtībā, ka no to elementiem nebūtu iespējamas nekādas kopīgas kombinācijas. Mūsu Latgales trīs paraugi rāda šo iespējamību tāpat, kā to desmitos gadījumus pierādījis jau agrāk renesanses sākums — itāliešu agrā renesanse.

Atgriežoties pie uzdotā jautājuma par Kārsavas baznīcas āra arhitektūras galīgo izvērtējumu, vispirms lai būtu pateikts, ka šīs baznīcas āra arhitektūra ietver sevī maksimālo skaitu no t. s. vēsturisko stilu elementiem. Mēģināsim jautājumu izteikt pēc iespējas noteikti: vai Kārsavas baznīcas āra arhitektūra ir tiešām “atvasināta māksla, kas pārņēmusi monumentālās arhitektūras formas, tās pārstrādājusi un kombinējusi” vai šī āra arhitektūra ir kaut kas cits, vai tā ir autonomas koka celtniecības paraugs?

Ja nēģerim uzvilktu eiropiešu apģērbu, uzautu apavus kājās, uzliktu cepuri galvā un uzmauktu cimdus rokās, tā ka no agrākā kailā nēģera nekas vairāk nebūtu redzams kā tikai ģimīšis un pakausis, — ja tad jautātu, vai šī persona ir ārietis vai nēģeris, tad bez stomišanās un ilgas domāšanas ikviens tūliņ pateiktu, ka minētā persona ir nēģeris. Šis atbildes vieglums un ātrums taču būs tikai tā izskaidrojams, ka pavisam niecīga pēc sava laukuma redzamā ķermeņa daļa uzrāda nemaldīgi kaut ko nēģeru rasei

tipisku, kaut ko tādu, kas piemīt nēģeriem un tikai nēģeriem un kas tādēļ iedomājamo personu nepārprotami apzīmogo par nēģeri.

Kārsavas baznīcas āra arhitektūra pārpārēm piesātināta ar vēsturisko stilu — gotikas un baroka — elementiem. Ja izdotos noskaidrot, ka šī celtnē, neraugoties uz akmens arhitektūras elementu pārpilnību, tomēr ir pēc kādām tipiskām pazīmēm koka arhitektūra, tad ar to būtu dota atbilde uz jautājumu par visām tām Latgales XVIII gs. koka baznīcām, kurām akmens arhitektūras elementu ir vai nu tikpat daudz kā Kārsavas baznīcai, vai mazāk par to. Problēmas smaguma centrs, kā redzams, virzās uz koka arhitektūras tipisko pazīmju uzrādīšanu. Ja iespējams šīs tipiskās pazīmes pieņemami nodibināt, tad atliktu darba vieglākā daļa: pārbaudīt, vai konkrētā gadījumā Kārsavas baznīcai piemīt vai nepiemīt šīs koka arhitektūras tipiskās pazīmes. Pozitīvā vai negatīvā atbilde noskaidro jautājumu galīgā veidā.

Ja koka celtniecībā būtu iedomājams kaut kas līdzīgs rases īpatnībām, tad būtu sagaidāms, ka šīs rases īpatnības dokumentēsies arī visvienkāršākos, bet neapšaubāmi par koka celtniecībai piederīgiem atzītos gadījumos. Latviešu tautas celtniecības vecākos būvtipus rāda slietais namiņš ar apļa plānu un taisnstūra plāna pakšos cirstās guļkoka ēkas (P. Kundziņš, "Latvju arhitektūra", Latviešu konversācijas vārdnīca, 21459. lpp.). Ar pakšos cirstās guļbūves jēdzienu mums saistās priekšstats par celtni ar vertikālām sienām un jumtu. Šeit jāaizrāda, ka, spriežot pēc Dālberga zīmējumiem (*Svecia Antiqua et hodierna*), pastāvējis arī poligona plāna telts tips, cirsts guļbūvē. Šī svarīgā tipa atskaņas saskatāmas kā latviešu klēts pārsegumā (P. Kundziņš, c., 21461. lpp.: "Klētis pārsedza ciešiem griestiem vai guļkoku pārsegumu tieši zem jumta slīpnēm, lai nodrošinātu tās pret izlaupišanu."), tā arī tajos neskaitāmos koka celtniecības paraugos, kas sastopami kā ziemeļos, Norvēģijā (*Dietrichson u. Munte*, c., 117. lpp.), tā dienvidos, Slovēnijā (*Zaloziecky*, c., 74., 75. zīm.); kā austrumos, Krievijā (Gtabars, c., 506. lpp.), tā rietumos, Lietuvā (*Dipl. Ing. Hans Soeder. Das Dorf Tritschuny im litauische-weissruthenischen Grenzgebiet*, 1918, VIII, 1. zīm.).

Attiecībā uz jumta veidu skaitāms par droši nodibinātu, ka četrslīpju jumts bijis vecāks par divslīpju jumtu. Kvadrāta plāna telts — viens no senenajiem koka celtniecības tiptiem — īstenībā nav nekas cits kā ļoti stāvs četrslīpju jumts. P. Kundziņš (c., 475. lpp.) atzīst, ka "tautas senkultūras ziedu laikos, kad radās tautasdziesmu bagātie krājumi, juma zāļu, niedru, astru un salmu jumtus, bet lubu jumti attiecināmi uz posta laikiem, etc." Un turpat 475. lpp.: "Dati par dzīvojamām rijām rāda, ka salmu segumam savā laikā taisīja tikai četrslīpju jumtus." Arī šīs atziņas norāda uz četrslīpju jumta lielāku vecumu, salīdzinot ar divslīpju jumtiem. (Sal. arī Prof. Dr. H. Muchau. *Pfahlbau und Griechentempel*, 154. lpp.: "No Ksenofonta Anabasis V. 4 un Strabona XII 3.18 mēs zinām, ka Pontā bijušas veselas pilsētas ar tādām

cukurgalvas veida (*zuckerhutförmig*) ēkām, kuras apdzīvojuši mosineci. Pontā šīs ēkas bija koka, jo šeit ir mežu papildnam (*in Menge*"); 185. lpp.: "Visvecākie jumti katrā ziņā bijuši četrslīpju vai arī telts veida konuss vai četršķautņu piramīda". Citi komplicētāki jumta veidi šeit nebūtu ņemami vērā. Četrslīpju jumts, kas virs kvadrāta formas plāna dod piramīdu, virs taisnstūra formas dod četrslīpju jumtu ar kori, pie kam kore ir tik gara, cik liels ir taisnstūra garākā sāna pārsegums pār īsāko sānu.

Agrāk jau aizrādīts, ka veselā rindā Latgales XVIII gs. baznīcu draudzes telpa ir pilnīgs kvadrāts (sk. 76. lpp.) vai kvadrātam tuvināta forma. Rodoties telpu (*nartex, capsum, altarium*) trijotnei, kvadrātam abos galos pieaug jauni plāna elementi, ar ko kvadrāta vietā rodas garenais taisnstūris. Kā pirmatnējās kvadrāta plāna celtnes jumts ir četrstūra piramīda, tā pirmatnējā garenā taisnstūra plāna celtnes pārsegums ir četrslīpju jumts. Četrslīpju jumts pilnā vai reducētā veidā uzskatāms par vienu no koka celtniecības tipiskām iezīmēm. Vai Kārsavas baznīcai ir šī tipiskā iezīme?

Jau par Kārsavas baznīcas plānu jāsaka, ka tas savu draudzes telpu, skaitot to no priekšbaznīcas līdz šķērsbaznīcai, aizvirza diezgan tālu prom (11,0 x 12,0 m) no pilnīga kvadrāta formas. Jumta uzbūvē redzamas divas sānu slīpnes dienvidu un ziemeļu pusē, un riņķī griezta jumta forma virs altāra telpas nobeiguma austrumos; rietumu fasādī aizņem divi torņi un zelminis starp tiem, — ceturtās jumta slīpnes tālād trūkst. Vienīgi galvenās dzegas augstumā ne visai plats jumtiņš virs antablementa geizona norāda virzienu, kādā būtu gājusi jumta ceturtā slīpne, ja tā būtu tikusi celta. Nupat pieminētais šaurais antablementa jumtiņš dabū savu īsto nozīmi un tulkojumu tikai tad, ja pievērsamies rietumu fasādes iekārtai citās XVIII gs. koka baznīcās. Par Naujenes baznīcu jau aizrādīts, ka šeit antablementa josliņa tai daļā, kas atrodas starp torņiem, paceļas kā tiešs jumts līdz torņu sānu pusplatūmam, kur to pārtrauc līdz torņu pusdziļumam ievirzītais jumta zelminis. Tālāk jau noskaidrots, ka Feimaņu, Stiglavas un Bērzgales baznīcā antablementa josliņa-jumts pieaug tālāk, aizpildot visu platumu, ko rada torņu sāni. Šai gadījumā rietumu fasādes pusē ceturtā jumta slīpne izaug divreiz augstāk, nekā tā saskatāma Naujenes baznīcā, un no jumta zelmiņa atlicis vairs tikai neliels trijstūris, kas atgādina dzīvojamo ēku brodiņu. Tagad vairs nav konstatējams neviens gadījums, kad antablementa josliņa, pieaugdama par jumtu, būtu savu pacēlumu aizvadījusi līdz jumta korei un būtu ar to pilnīgi dzēsusi pēdējās atliekas no zelmiņa elementiem rietumu fasādē. Tādu gadījumu tomēr attēlojis Ralfs Šteins vecās Pildas baznīcas zīmējumā (*Über Land und Meer*, 1855). Šajā attēlā ļoti labi saskatāms, ka rietumu fasādes jumta slīpne iet tiešām līdz pašai korei. Sarukšanas ceļā ikkatrs arhitektūras motīvs var nonākt līdz nullei (sal. *H. Wölfflin*.

Renaissance und Barock, 38. lpp. par formu sarukšanu). Pieņemot Šteina atēloto Pildas baznīcas rietumu jumtu par pilniskanīgu un pilnvērtīgu motīvu, redzam, ka Bērzgales, Stiglavas un Feimaņu baznīcā ievadās šī motīva sarucinājums, kas spēcīgi progresē Naujenes baznīcā, bet Kārsavā (un, protams, citās baznīcās, kas jumtgali izvirza starp torņiem līdz rietumu fasādes laidām) rāda vislielāko sarukumu. Ar to būtu teikts, ka Kārsavas baznīca savu piederību pie koka celtnu rases spēj ar jumta motīvu vairs tikai gluži vāji pierādīt. Tādēļ jārauga, vai tai nav kāda cita spēcīgāka apliecinājuma. Iekams raugām uzrādīt šo citu apliecinājumu, būtu vēl jāmin daži vārdi par agrāk aprādīto antablementa josliņu.

Kārsavas piemērā koka antablementa augšējā izvirzītā daļa prasīt prasa ciešu, slīpu nosegumu, lai nokrišņu mitrums neiespiestos ēkā un nebojātu klātējās sienas un arī pašu antablementu. Nelielais jumtiņš Kārsavā nav segts ar cinkotu skārdu kā torņa augšējie veidojumi, bet ar skaidām, tāpat kā viss lielais baznīcas jumts. Tā kā Kārsavā slīpā seguma josla ir šaura un atrodas virs antablementa, tad tā izrādās par vāju, lai ierosinātu priekšstatu par baznīcas jumta ceturto slīpni. Šo ierosinājumu dod Naujene.

Simtiem un tūkstošiem skaitāmas Latgalē, mazāk pārējās Latvijas daļās un vietām arī ārzemēs tās divslīpju jumtiem segtās koka ēkas, kurām abos šaurajos galos uzglabājušās trešās un ceturtais jumta slīpnes samazinātās atliekas. Vajag tikai pašķirstīt jebkādā ilustrētā izdevumā, lai pārlicinātos, ka mazie jumtiņi divslīpju jumtiem segto ēku šaurajos galos ir ārkārtīgi izplatīta parādība koka celtniecībā. Tā, piemēram, Pieminekļu valdes materiālu krājumu publikācijā "Tautas celtniecība Rēzeknes un Ludzas apriņķī" (prof. A. Tenteļa redakcijā, 1933) jumtiņi ēkas šaurajos galos redzami 1. lpp. 1. un 2. att., 7. lpp. 14. att., 8. lpp. 18. att., 9. lpp. 22. att., 31. lpp. 70. att., 39. lpp. 85. att. utt. Minētās publikācijas 44. lpp. arī vēl teikts: "Pie dzīvojamām ēkām nereti taisīja zem zelmiņa šauru dēļu (85. att.) vai salmu (18. att.) jumtiņu, lai jumta pārlaidums visapkārt ēkai būtu vienāds." Tāpat "Latvju rakstos" šī jumtiņu iekārta redzama III, 1. lpp. (kūts Urbenē) ļoti sarucināta forma, 12. lpp. (dzīvojamā ēka Blusās Rucavas pag.). Ārkārtīgi spēcīgā veidā šie jumtiņi veidoti Poļesjē (*Z. Dmochowski. Sprawozdanie ze studjów nad poleskiem budownictwem drzewnem w. r. 1934, Biuletyn, 1935, Nr. 4, 323. lpp.*). Šis gala jumtiņš vietām pieaug īsti prāvs, piemēram, Dr. A. E. Radzikovska pārstāvētajā Zakopanes stilā (*Styl Zakopański, 12. lpp.*). H. Rebensburgs savā apcerējumā *Das deutsche Dorf. Süddeutschland* piemin gadījumu, kad ar divslīpju jumtu segtai ēkai iekārtoti šaurajā galā veseli trīs jumtiņi: viens pie kores, viens zelmiņa vidū, bet viens — apakšā. Līdzīgi gadījumi norāda, ka jumtiņš nav vērtēts pēc savas ģenētiskās piederības, bet izmantots kā tīri dekoratīvs motīvs, šķirts no tās vietas, kur tam pēc savas ģenēzes būtu jāatrodas.

Atgriezoties pie Kārsavas baznīcas iztīrījuma, atcerēsimies, ka šis dievnams pēc savas uzbūves pieskaitāms pseidobazilikas tipam. Ļoti svarīgs ir tas apstāklis, ka Latgalē šo tipu uzrāda tikai koka materiāla celtnes. Starp visas Latvijas 278 evaņģēliski luteriskām baznīcām šis tips saskatāms vienīgi Cēsu baznīcā, bet viss pārējais baznīcu vairums, atskaitot bazilikas tipa baznīcu Rūjienā, Valmierā, Saldū un Rīgā Pētera baznīcu un Doma baznīcu, celts pēc halles tipa parauga. Pseidobazilikālais tips tāpat starp visas Latvijas evaņģēliski luteriskām baznīcām ir mazāk par 0,5% (0,36%), kas savukārt apstiprina pseidobazilikāla tipa piekritību koka un tikai koka celtniecībai. Pēc šī stāvokļa nodibināšanas jautājums par Kārsavas baznīcu izšķiras tādējādi, ka šī baznīca, uzrādīdama daudzus monumentālai akmens arhitektūrai patapinātus elementus, savā uzbūvē seko tam paņēmienam, kas ir tipisks koka celtniecībai, bet ne akmens celtniecībai. Šai piederībai pie koka celtniecības tipa ir izšķiroša nozīme, jo akmens gotikas vai akmens baroka papildinājumi nespēj grozīt pirmatnējo pamatu — koka celtniecībai piederīgo uzbūves tipu.

Ar smailu loku pabeigts logs, iebūvēts kādā neitrālā (attiecībā uz stiliem) celtnē, nepadara šo celtni par gotisku. Ir taču pārāk labi zināms, cik maz taisnības būtu gotikas pusē, ja tā mēģinātu iegaltot, ka smailais loks ir vienīgi tās piederums. Pret tādu faktiskā stāvokļa sagrozījumu protestētu smailā loka forma no Ēģiptes piramīdu iekštelpu veidojumiem līdz islāma arhitektūras darinājumiem. Lielākam skaitam jau agrāk pazīstamu elementu vajadzēja sakļauties jaunā, agrāk nebijušā sintēzē, lai rastos jaunais stils — gotika. Šī stila arhitektūras elements, piemēram, logs, atlobīts no savas gotiskās vides, kļūst par vienkāršu dekoratīvu locekli, kuram nevar būt pa spēkam salauzt kādas celtnes tipu. Teiktais būtu attiecināms *mutatis mutandis* uz kuru katru citu stilu. Milānas gotikas milzu doma fasādē iebūvētie pieci baroka portāli un pieci barokālie logi veido gandrīz 80% no šīs fasādes ailu kopskaita (13). Neraugoties uz šo baroka stila nikno uzbrukumu, fasādes gotikas raksturs nav sagrīlots, jo tā pēc savas uzbūves veidota kā īsts gotikas tips. Par Latgales Kārsavas baznīcu tādēļ var vēlreiz atkārtot, ka ne gotisko trijlapīņu josla zelminī, ne arī gotikai patapinātie divi logi nepievērš šo baznīcu gotikai. Arī ar šiem gotiskiem piekariņiem Kārsavas baznīca ir un paliek tas pats, kas tā būtu bez minētām piedevām.

Šeit izteiktais viedoklis būs pieņemams tad, ja dažādo parādību kopībā, kas saistās ar ikkatru celtni, pirmkārt, atzīs par nepieciešamu izdarīt šķirošanu starp būtiskiem un gadījuma elementiem un ja, otrkārt, atzīs, ka būtiskiem elementiem piešķirama svarīgāka nozīme nekā gadījuma elementiem. Konkrētā gadījumā Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā būtiskiem elementiem pieskaitāms četrslīpju jumts

un pseidobazilikālais uzbūves tips; gadījuma raksturs piemīt tām gotiskā vai baroka stila piedevām, kas atzīmētas pie atsevišķām celtņēm.

Beidzot āra arhitektūras iztīrījumu, nevar nepieminēt Latgales XVIII gs. koka baznīcu dzegu. Noguldītas divām vai pat trim kārtām cita virs citas, šīs dzegas ar savu dažreiz prāvo izvirzījumu spēcīgi akcentē limenisko virzienu (sal. piemēram, Stiglavas baznīcas attēlu). Kopā ar limeniski novietotiem apšuvuma dēļiem (svērtēniskais apšuvums sastopams samērā ar limenisko apšuvumu reti (Baltā Dukstigalā, Bērzgalē, Brodaižā), tās rāda kontrasta ziņā izdevīgu fonu logiem un torņiem. Nevar teikt, ka dzegu veidojumā Latgale būtu sekojusi kādam noteiktam vienam vai dažiem paraugiem. Šeit kaut kas kopīgs būtu saskatāms varbūt dzegas trijdalījumā. Dzegas apakšējo jeb atbalsta daļu parasti veido ceturtdaļplis, ielocē, S veida kimatijs vai kāds taisnstūrainis veidojums; dzegas vidējā daļa — geizons — izvirzīta dažādā mērā ārpus sienas laida, skaitot no nedaudz centimetriem līdz kādiem 40 centimetriem; beidzot, dzegas augšējā daļa jeb sima lieto savam veidojumam taisnstūrāinus vai arī liektus profilus. Īpaši atzīmējami tie gadījumi, kad Latgales namdari mēģinājuši atdarināt antablementu. Trīsdalītais antablements ar arhitrāvu joslu un dzegu nav novērojams, bet lietots divdalītais antablements. Ievēribu pelna tas paņēmieni, ka joslai atbilstošā daļa ir spēcīgi izvirzīta no sienas laida. Ar to šī josla dabū noteiktu patstāvību, kas nav zudusi pat līdz šim, kad vienā otrā gadījumā viegla sūna paguvusi noklāt XVIII gs. darinājumus. Labs paraugs šādam joslas izvirzījumam saskatāms, piemēram, Kārsavas baznīcā.

Pārejas vietā starp joslu un dzegu pavisam reti lietotas plakanas konsoles (Naujenē).

VI. Svētā Jāņa Kristītāja koka baznīca Višķos

Višķu vecā koka baznīca pēc sava plāna atrisinājuma iederas G tipa grupā. Pēc savdabīgās uzbūves tā ir ūnikums ne vien Latgales koka baznīcu starpā, bet visas Latvijas sakrālās celtniecības mērogā, un nav zināms tiešs šīs baznīcas uzbūves analogs tuvākās kaimiņu valstīs. Ziņas par šo veco, īpato baznīcu sniedz Vitebskas–Mogīļevas–Smoļenskas ģenerālgubernatora kancelejas 1854. gada aktis, *Памятная книжка Витебской губ.* un *Directorim divini officii et missarum pro Archidioecesi Mohiloviensi* izdevumi; īsus vēsturiskus datus par šo baznīcu publicējis G. Manteifelis savā darbā *Inflanty Polskie*; pieminēta tā Mogīļevas Romas katoļu garīgās konsistorijas aktis (Valsts vēstures arhīvs, 1891, Nr. 719/100, 1907, Nr. 6211 un 1894, Nr. 7958). Uzmērojumi un daži vēsturiski dati par baznīcu glabājas Pieminekļu valdē; turpat atrodams tagad vairs nepastāvošā divstāvu mūra torņa attēls un aizrādījums par tagad vēl pastāvošo Molu ģimenes mauzoleju baznīcas priekšā.

No Latgales koka baznīcu prāvā skaita prof. B. Vipera savā darbā “Latvijas māksla baroka laikmetā” (1937) atzīmējis divas celtnes: Baltinavas baznīcu un Višķu baznīcu, pakavēdamies sīkāk pie pēdējās. Par pirmo celtni prof. B. Vipera raksta: “Pievērsoties Latgales koka baznīcām, jāatzīmē, ka starp vēl palikušajiem pieminekļiem var novērot ļoti dažādas stila variācijas, sākot ar viskonsekventāko monumentālās akmens celtniecības atdarinājumu kokā un beidzot ar tālu ejošo rustikalizācijas procesu. Pie pirmās grupas pieder, piemēram, Baltinavas baznīca, kas celta lokālās koka tehnikas tradīcijās, bet ar savām formām tiecas pieslieties vēsturiskā stila monumentālajiem paraugiem — divi torņi fasādē, klasiskais frontons, segmentveidīgais loga noslēgums (114. att.)”

Otrai celtni, Višķu baznīcai, veltīts daudz plašāks apraksts un uz atsevišķo elementu analīzes dibināts kopnovērtējums. “Spilgts otrās grupas piemineklis,” raksta prof. B. Vipera, “ir Višķu baznīca. To dibināja 1621. gadā, bet 1715. gadā pārcēla tagadējā vietā (115. att.). Tehniskos paņēmienos Višķu baznīca balstās uz senām, Austrumlatvijas novadiem īpatnējām zemieku tradīcijām, kas tomēr kļuvušas bagātākas, nākot sakarā ar monumen-

tālas celtniecības ietekmi: konstruktīvo pamatu dod ozola baļķi (ar mūrētiem stūru stabiem), kas apšūti dēļiem limeniskā virzienā. Arī plānā un masu kompozīcijā mēs te atrodam ļoti senu lokālās celtniecības tradīciju paliekas, kas netverami sajaucas ar vēsturisko stilu iedirbi. Baznīcā var nokļūt caur dziļu, ēnainu portiku ar četrām masīvām mūrētām kolonnām. Gaisma kapelā ieplūst vienīgi caur platu logu zelmīnī un nelielu logu virs ieejas durvīm. Baznīcas gandrīz kvadrātveidīgo vienjoma telpu noslēdz poligonāla apsida (116. att.). Luktas uz tievām koka kolonnām iet apkārt visai baznīcas iekšējai telpai, ievērojami paplašinādamās virs portika un altāra (1). Salīdzinājums ar baznīcas koka celtniecību Lietuvā ļauj pārlicināties par neapšaubāmu radniecību konstruktīvos paņēmienos un līdz ar to par citādu vispārējo koncepciju (*P. Galaunė. Lietuvių liaudies menas*. Kaunas. 1930, 133. pieš.). Baznīca segta lēzenām velvēm un noslēdzas ar divslīpju jumtu ar lauztām slīpēm. Runājot vēsturisko stilu salīdzinājumu valodā, Višķu baznīca no ārienes ir antīkā prostila (portīks, jumts) apvienojums ar viduslaiku apsīdu, bet savā iekšienē — oriģināls kompromiss starp kato-liskās un luteriskās baznīcas ideālu: no vienas puses, gareniska tendence, kas noslēdzas ar altāri dziļumā, no otras — luktu gredzena centriskais raksturs. Visievērojamākais Višķu baznīcā, kas padara to par tiešām izcilu mākslas darbu, ir tas, ka, neraugoties uz daudziem heterogēniem elementiem, tā nekādā ziņā neatstāj sadrumstalotu iespaidu. Taisni otrādi, tā pārsteidz ar savas nacionāli latviskās koncepcijas iekšējo, organisko vienību. Baznīcas ārienē pasvītrotas apbrīnojami kompaktas masas, kas noslēgtas no augšas uz leju, tās iekšējā telpa ir viengabalaina, un līdz ar to tā sadalās daudzās patstāvīgās, izolētās telpiskās šūniņās; celtnes formas ārēji masīvas, bet iekšēji trauslas.” Sakarā ar šo rakstu jāaizrāda, ka faktiskie apstākļi vairākās celtnes daļās ir atšķirīgi no tiem, ko mums tēlo “Latvijas māksla baroka laikmetā”, 144. lpp.

Vispirms jāatzīmē, ka nav tā, ka “gaisma kapelā ieplūst vienīgi caur platu logu zelmīnī un nelielu logu virs ieejas durvīm”. Zelmiņa loga platība ir 6,2 m², bet loga virs ieejas durvīm platība 1,8 m². Baznīcas apbūves laukums, neskaitot priekšhalli, ir 380 m². Attiecība starp logu laukumu un apbūves laukumu būtu tādat 8 : 380 jeb apmēram 1 : 47, kas nav uzturams spēkā (sk. iepr. nodaļu, 148. lpp.). Faktiskie apstākļi ir tādi, ka gaisma ieplūst nevis pa diviem, bet gan pa sešiem logiem. Četri no tiem ir isti prāvi, ik pa 6,2 m² un atrodas oktogona sānos (2) un altāra gala zelmiņos (2); piektais logs virs durvīm ir mazs; niecīgs ir sestais — altāra kreisajā pusē. Dokumentos trūkst norādījumu, ka Višķu baznīca jebkad būtu bijusi kapela. Krievu valodā sastādītie dokumenti min *костель въ Вишкахъ*, bet ne *часовня*. Manteifelis runā arī par *Wyszkowski parafialny kościół*, bet *Directorium* min tikai *ecclesia parochialis*, — tādēļ, šķirojot vispār starp

(draudzes) baznīcu un kapelu, Višķu celtnei būtu jāpatur tikai baznīcas nosaukums.

“Baznīcas gandrīz kvadrātveidīgo vienjoma telpu noslēdz poligonāla apsīda (116. att.)” — arī neatbilst faktiskajam stāvoklim, jo telpa ir astoņstūris ar 7,6–7,70 m sānu garumu; ar divām kolonnu rindām telpa sadalīta trīs jomos, no kuriem vidējais ir vienkāršs un sniedzas telpas pilnā augstumā, bet abi sānu jomi sadalīti divos stāvos: zemes stāvā un luktu stāvā; poligonālās apsīdas nav, un poligona visas astoņas sienas ir savā starpā vienlīdzīgas, atskaitot vienīgi dažādo durvju un logu iekārtu (sk. Tab. I, 1).

“Luktas uz tievām kolonnām iet apkārt visai baznīcas iekšējai apdarei, ievērojami paplašinādamās virs portika un altāra” — neatbilst faktiskajam stāvoklim, jo altāra gala siena atstāta brīva, bez luktām, kuras, šai vietā nemaz nebūdamas, nevar ievērojami paplašināties. Ar šo atkrit arī tālākais aizrādījums par “luktu gredzena centrisko raksturu”. Neatbilst tiešām stāvoklim aizrādījums, ka “runājot vēsturisko stilu salīdzinājumu valodā, Višķu baznīca no ārienes ir antīkā prostila (portīks, jumts) apvienojums ar viduslaiku apsīdu”, — neatbilst tādēļ, ka baznīcai vispār nekādas (un tāpat arī viduslaiku) apsīdas nav; baznīcas āriene rāda vienkāršu taisnstūri.

Apraksta aizrādījums, ka baļķi “apšūti dēļiem līmeniskā virzienā”, būtu precizējams tādējādi, ka visa baznīcas siena altāra pusē no pamatiem līdz zelinim apšūta no ārienes svērtēniski novietotiem dēļiem. Baznīcā var nokļūt ne vien caur portīku, bet arī pa durvīm baznīcas dienvidaustrumu pusē.

Lielākā daļa avotu, atzīmējot Višķu koka baznīcas pastāvēšanu no 1621. gada, piemin kā baznīcas cēlētājus Arendu un Elizabeti Molus un aizrāda, ka baznīca atradusies “kapos aiz pilsētas”, bet ka 1715. gadā to pārcēluši uz tagadējo vietu “pussalā”, tuvāk pie Višķu ciema, Hieronims un Katrīna Moli. Par to ziņo P-82, D-08, D-12; M-79 (141. lpp.); tikai ar 1715. gada datu D-99 un D-19; P-66 min 1705. gadu, kas varētu būt drukas kļūda, jo 1882. gada izdevumā P-82 iespiests pareizais 1715. gads; vienīgi Vitebskas–Mogīļevas–Smolenskas ģenerālgubernatora 1854. gada aktis par baznīcas celšanas gadu atzīmēts 1690. gads. No kurienes šis no citu avotu datiem atšķirīgais gads iekļuvis ģenerālgubernatora aktis, nav nosakāms. Iespējams, ka šajā gadā izdarīti nepilnus 70 gadus vecajā koka baznīcā kādi plašāki remonta darbi. Var skaitīt par pietiekami noskaidrotu, ka Višķu koka baznīca celta 1621. gadā ārpus ciema (*extracta in coemeterio, extra civitatem*), bet 1715. gadā pārcelta uz savu tagadējo vietu pussalā, tuvāk ciemam (*sedificata*). Nav turpretī iespējams droši pateikt, vai baznīca, pārceļot to uz jaunu vietu, palikusi negrozīta savā agrākā veidā, vai reizē ar pārceļšanu būtu izdarīti daži — varbūt pat svarīgi — grozījumi vai papildinājumi. Tas apstākļi, ka *Directorium* pie 1621. gada lieto darbības vārdu *extruere*, bet pie 1715. gada — *aedificare*, neko neapgaismo, jo abi darbības

statņa palīdzību). Konkrētā gadījumā visai svarīgs ir tas apstāklis, ka ierievotais koka statnis, kura trūkst pie astoņstūra, atrodas tomēr mūra stabu ēkas stūrī. Šeit guļbūves vainagu gali iegulstas dziļajā koka statņa ierievā, bet vainagu otrā galā, pie astoņstūra, rodas starp kodola sienu un pagarinājuma sienu neliela sprauga. Ņemot vērā aprādītos apstākļus, gūst ticamību pieņēmums, ka pirmatnējā (1621) būve nav bijusi tāda, kāda ir tagadējā būve. Ja pirmatnējās baznīcas cēlēju nodomos kā galīga forma būtu bijis ne astoņstūris, bet kvadrāts, tad pārejas vietā no astoņstūra uz kvadrātu ar pilnu tiesību varētu sagaidīt nevis dzeguļpakšus un nevis pietapotus vai pienaglotus vainagus, bet tādu pašu ierievotu statni, kāds iekārtots lielajā mūra stabā. Pagarinājuma vainagu galu dažādais nostiprināšanas veids (vienā galā ar naglām un tapām, bet otrā ar ierievota statņa palīdzību) pastiprina domu, ka baznīcas kodola astoņstūris bijis celts agrāk par tagadējo taisnstūri.

Vispār varētu atzīmēt, ka astoņstūra formas izmantošana sakrālo celtnu vajadzībām Latgalē nav nekāds retums. Nerunājot nemaz par astoņstūrainām mazajām kapelām, kā, piemēram, Kalnajašu vai Dzelzavas kapos, vai arī Pušas parkā, — astoņstūris izmantots, ceļot prāvo kapelu Ludzā pie bijušās baznīcas, — tāpat ceļot Baltās Dukstigalas draudzes baznīcu vai Dubnas filiālbaznīcu, kas ar 12,8 m platumu sāk tuvoties Višķu baznīcas platumam (18,0 m).

Višķu baznīca savā kodolā uzrāda astoņstūra formu, bet kopveidā — kvadrātam ļoti tuvu formu. Tāds šo divu formu apvienošanas veids visā Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecībā nekad vairs neatkārtojas, — tas ir vienreizējs. Varētu piebilst, ka Latgalē vesela rinda sakrālo celtnu uzrāda pārejas formu no astoņstūra uz taisnstūri vai otrādi: no taisnstūra uz astoņstūri. Šo pāreju visspilgtāk raksturo baznīcu B tips (C tips Latgalē nav sastopams, sk. 72. lpp.), kuram pieskaitāmas ne vien gluži mazās kapelas (Terehovā), bet arī vidēja lieluma celtnes (Savelinkos, Andzeļmuižā, Pienēnos, Akrā, Ambeļmuižā) un pat prāvākas baznīcas (Beresnos, Zilupē–Raipolē). Nebūs lieki šai vietā vēlreiz uzsvērt, ka Višķu būve pat bez tetrastilās priekšhalles, tātad savā guļbūves daļā, nav veidota kā kvadrāts, bet uzrāda jūtamu tiekšanos uz iegareno taisnstūri, jo platumam 8,70 asis stāv pretī garums 9,35 asis, kas dod garuma pārsvaru pār platumu 0,65 asis = apmēram 1,40 m.

Nav varbūt tikai nejaušība, ka trīs no minētā B tipa baznīcām — Andzeļmuižā, Pienēnos un Akrā — uzrāda tāpat tetrastila priekšhalli kā Višķu baznīca. Atšķirība starp šo baznīcu priekšhallēm ir tā, ka Višķu kolonnas celtas no ķieģeļiem, bet pārējo baznīcu kolonnas taisītas no koka; bez tam Višķu baznīca ar 4,0 m lielo halles dziļumu tālu pārsniedz visas pārējās

koka baznīcu halles Latgalē, kā redzams no šāda saraksta: Andzeļmuižā halles dziļums 1,55 m, Pienēnos 1,0 m, Akrā 0,78 m, Rāgeļos 2,10 m, Naudaskalnā 1,35 m. Vienīgi Piļcines baznīca, kas nav vairs tetrastilā, bet kas lieveņa veidojumam nostāda garenvirzienā ik pa divām kolonnām lieveņa abos sānos, sasniedz 4,10 m lieveņa dziļumu pie 4,78 m lieveņa platumā.

Arī sakarā ar priekšhalles iekārtojumu no jauna uzmācas jautājums, vai Višķu tagadējā baznīca būtu palikusi negrozīta no 1621. gada. Mogiļevas Romas katoļu garīgās konsistorijas 1892. gada 2. februāra aktā Nr. 785 atzīmēts, ka Rēzeknes–Rāznas dekāns iesniedzis Bērzgales baznīcas administratora baznīckunga Levgovda raportu (27. I, Nr. 13), kurā teikts, ka sakarā ar Višķu baznīcā notikušo nelaimi, kurai par upuri kritušas vairākas personas, Rēzeknes ispravņiks līcis pārbaudīt baznīcas, lai novērstu līdzīgu gadījumu atkārtošanos (Valsts vēstures arhīvs, 1891, Nr. 719, 100). Kas tā īsti bijusi par nelaimi, par to oficiālie dokumenti cieš klusu. Viens otrs no Latgales vecākiem ļaudīm tomēr vēl atceras, ka nelaime notikusi, iebūrot halles griestiem, jo stabi bijuši ietrupējuši. Ja tas būtu bijis tiešām tā, tad nebūtu šaubu, ka Višķu baznīcas halles stabi līdz 1891. gadam bijuši koka. Par līdzīgu nelaimi vecajā Skaistas baznīcā, tikai acimredzot daudz mazākos apmēros, jo cietusi tikai viena persona, ziņots ispravņika Ščipillo 1885. gada 12. augusta raportā Mogiļevas gubernatoram (Valsts vēstures arhīvs, 1885, Nr. 25/35).

Tautas celtniecībā reti novērojami tādi gadījumi, kad koka celtnes būtu apvienotas ar brīvi stāvošiem mūra stabiem (sal. tomēr rijas lieveņa stabu Lenču pag., publ. arī Latviešu konversācijas vārdnīcā, 21476. lpp. P. Kundziņa apcerējumā "Latvju arhitektūra"). Ka Višķu baznīcai vismaz 1894. gadā bijuši tagadējie mūra stabi, redzams no būvprojekta, ko 1894. gada 7. decembrī Mogiļevas Romas katoļu garīgā konsistorija iesniedza gubernatoram (Valsts vēstures arhīvs 1894, Nr. 179/138). Pārbūves projekts ar pavadrakstu Nr. 7953 skar 1) mansardu jumtu, kā vietā paredzēts vienkāršs divslīpju jumts, un 2) liektos koka griestus, kuru vietā paredzēti lauztas formas koka griesti (sk. Tab. I, 1). Iepriekšējais maksas aprēķins sastādīts par 1640, 91 rbļ. Būvprojekts nav realizēts. 1907. gada 2. augustā Mogiļevas Romas katoļu garīgā konsistorija griezās pie gubernatora ar lūgumu atļaut celt jaunu mūra baznīcu tagad pastāvošās novecojušās koka baznīcas vietā. Jaunā mūra baznīca tad arī celta ārpus Višķu ciema, pēc Liepājas arhitekta Strandmaņa būvprojekta kā vientorņa bazilikāla krusta baznīca. Dievkalpojums jaunajā baznīcā notur no 1925. gada.

Apskatoties pēc pazīmes, kas norādītu, ka Višķu 1621. gadā dibinātā baznīca nav uzglabājusies negrozītā veidā līdz mūsu dienām, jāaizrāda uz apšuvumu.

Guļbūves apmēram 20 cm biezās sienas no ārpusē apšūtas ar dēļiem. Baznīcas priekšpusē un abos sānos pie guļbūves sienas piestiprināti 12,5 x 16 cm šķautņi, bet pie tiem slīpā sadurā un kaltām naglām piesieti 1" dēļi. Ceturtajā pusē dēļi pienagloti svērtēniskā virzienā tieši pie guļbūves. Šis tagadējais apšuvums nevar būt nekādā ziņā pirmatnējais, jo zem tā atrodas neliela izmēra (0,5 x 0,5 m) lodziņš, kas agrāk acīmredzot nav bijis aizsegts ar apšuvumu.

Diezgan noteiktu nojautu var modināt arī baznīcas iekšveidojums. Divām kolonnu rindām astoņstūrainā telpa sadalīta trīs jomos. Galvenās ieejas tuvumā iebūvētas īpaši divas kolonnas, ar ko radīts tāds stāvoklis, ka segto sānu jomu platums ir pāri par 3,5 m, bet vidusjoma segtās daļas platums (pie ieejas) apmēram 1,5 m. Ja tādā iekārtā varētu jau saskatīt kaut ko nevis gribētu un nodomātu, bet ārēju apstākļu uzspiestu, īsti luktu iebūve liecina, ka baznīcas tagadējā iekārta radusies pa daļai piespiedu kārtā. Absolūti nerēķinādamies ar doto telpas astoņstūra pamatformu, luktas nostiepjas no ieejas zelmaņa sienas līdz atskata zelmaņa sienai; pie tam ārpus luktām paliek divi nelieli telpas trijstūri altāra abās pusēs.

Augšstāvā sānu luktas ir tikai nepilnus 90 cm platas, kamdēļ šo luktu praktiskā izmantošana ir ārkārtīgi aprobežota. Luktu platums virs priekšhalles un baznīcas daļas ir 6,5 m. Arī šo platumu nav iespējams praktiski izmantot, jo, ņemot vērā luktu līmenisko grīdu, pietiekama redzamība ir tikai no baznīcas iekšienei (altārim) piegrieztās luktas daļas. Rodas iespaids, ka luktas nav celtas vienlaikus ar baznīcas kodolu — astoņstūri, bet ka tās iebūvētas vēlāk, papildinot minēto astoņstūri līdz kvadrāta formai.

Pieminot astoņstūra papildinājumu līdz kvadrātam, jāatzīmē, ka Latgales koka baznīcu celtniecībā ir vēl viens īpats papildinājuma veids, ar ko regulāro astoņstūri pārvērš par kvadrātam tuvinātu formu. Tā ir Baltās Dukstīgalas baznīca, kur šis trapeces paņēmiens pudies tīrā veidā (Tab. I, 4).

Beidzot, arī mansardveidīgais jumts šķiet norādām uz to, ka Višķu baznīca nav uzglabājusies pirmatnējā veidā, t. i., tādā, kā to cēla 1621. gadā. Nav šaubu, ka franču arhitektūrā lauza jumta forma bijusi pazīstama pirms arhitektu Fransuā Mansāra (1598–1666) un Žila Arduēna Mansāra (1646–1708) darbības. Minētie arhitekti tomēr bija tie, kas pašķīra plašāku ceļu šai jumta formai, ko agrāk, cik zināms, lietoja tikai mazāk nozīmīgās saimniecības ēkās, bet ne monumentālos atrisinājumos. Salīdzinot Višķu baznīcas celšanas gadu — 1621. — ar Mansāra vecākā dzīves laiku, redzam, ka Višķi būvējušies jau tad, kad Mansāram bija tikai 23 gadi un kad viņš savas būvdarbības vēl isti nebija sācis. Žils Arduēns Mansārs, kurš dzīvoja vēlāk par Fransuā, XVII gs. pirmā ceturkšņa beigās nekrīt, protams, pavisam svarā.

Tā redzam, ka pret Višķu baznīcas 1621. gada mansarda jumtu rodas ļoti svarīgi iebildumi. Pavisam cita aina rodas tad, ja iedomājamies Višķu baznīcas mansarda jumtu darinātu 1715. gadā, kad baznīcu no *extra civitatem* pārcēla uz pussalu, tuvāk ciemam. 1715. gadā abu Mansāru darbība bija pabeigta, un viņu vārdā nosauktais jumts paguvis izplatīties ārpus Francijas.

Saņemot kopā visus apsvērumus, ko izvirza Višķu koka baznīca, jāatzīst, ka šī celtne nav līdz mūsu dienām saglabājusies tādā veidā, kādā tā celta 1621. gadā. Iespējams, ka pirmatnējā veidā tā bijusi astoņstūraina centrālbūve, kas vēlāk, pārceļot baznīcu uz jaunu vietu, pārvērsta par mediālbūvi.

VII. Latgales koka baznīcu celtniecība vispārējās vēstures norisē

Šī apcerējuma ievadā aizrādīts, ka celtniecība nestāv savrup no vispārējām vēstures gaitām, bet ir cieši saistīta ar tām. Vispārējais vēstures strāvojums starp saviem neskaitāmiem nozarojumiem rāda arī vienu, kurā atspoguļojas ciņa starp mūra un koka materiālu celtniecībā. Apgaismot šo ciņu, izceļot tās dažus raksturīgus posmus, — tas lai būtu viens no šīs beigu nodaļas uzdevumiem.

Ar ordeņa sabrukumu un vecās Livonijas sairšanu Latgale dabūja sev jaunu saimnieku — stingri katolisko Poliju. Nevar neatzīmēt, ka šim politiskajam notikumam bija tālu ejošas sekas arī Latgales baznīcu celtniecībā, jo tā tagad palika saistīta ar katolicismu pretēji Vidzemei un Kurzemei, kur nostiprinājās Augsburgas konfesija. Šeit tādēļ jāuzrāda, kāda bija poļu valsts varas rīcība nomaļās Latgales baznīcu celtniecībā.

Beidzot, kaut isiem vārdiem jāmin par to postu, kas piemeklēja Latgali ilgajos karos, neražas un mēra gados. Uz šī drūmā fona mūsu Māras zemes koka baznīcu celtniecība izceļas kā paļāvīgs ticības apliecinājums jaunām, gaišākām dienām.

Gadebušs (*Livl. Jahrbücher* I, 18. §, 11; atzīmē, ka “nākamā vasarā (1158. vai 1159. gadā) no Gotzemes ieradās pils celšanai vajadzīgie amatnieki”. Jērne (*Hiärn T. Ehst- Lyf- un Lettland. Geschichte*, 1835, iesp. Monum. Liv. Antiquae, I. 3. 67. lpp.) raksta: “..un tādēļ ka viņiem (t. i., zemgaļiem) kaļķu lietošana bija sveša...” — Nienstede (*Nyenstädt F. Livl. Chronik*, iesp. Monum. Liv. Antiquae, II, 17. lpp.) aizrāda: “..lai taisītu tādēļ izdevumus, atvedot šurp kaļķus un akmeņus, un lai varētu celt baznīcu un pie izdevības dibināt kādu klosteri un to nocietināt, tā ka tajā varētu aizsargāties...” — Jērne jau minētā vietā (c., I, 3, 66. lpp.) vēl ziņo, ka “...Meinhardts [nekā] negribēja nokavēt un tādēļ ar tirgotāju palīdzību pagādāja [sev] no Visbijas mūrniekus un akmeņkaļus”.

Aprādītās un tām līdzīgas atzīmes liecina, ka XII un XIII gs. maiņā mūra celtniecība Livonijā bijusi pavisam neparasta lieta, jo no ārzemēm bijuši jāieved kā piederīgie materiāli, tā arī kvalificēts darbspēks, lai varētu realizēt mūra celtnes. Nienstede pirmajā vietā min baznīcu, tad — nocietinātu

klosteri. No tā paša Nienstedes atzīmēm (c., Cap. IX, II, 2, 20. lpp.) redzams, ka “šo augsto kalnu viņi (t. i., vietējie iedzīvotāji) bija augšā apbūvējuši (*vberbauwet*) ar baļķiem un staketiem (*mit Balken un stackitten*)”. Tātad, vāciem ienākot un baznīcu celšanas jautājumam kļūstot aktuālam, vietējo iedzīvotāju celtniecība balstās uz koka materiālu, jo no tā taisa pat nocietinājumus.

Nav šaubu, ka senai Latgalei kristīgās mācības vārds atskanējis jau ļoti agri, jo pēc tā paša Jērnas ziņām (c., I, 3, 79. lpp.), “...tomēr Alabrandam atpakaļ ceļojot laimējās sludināt evaņģēliju latviešiem, kas dzīvoja ap Imeru un kuri saucās “Lettogals” — jo tur Latvija beidzās — un arī viņus piegriezti kristīgai ticībai. Tā kā viņi tomēr bija klausīgi (*gehorsam*) Pliskavas krieviem, kas šad un tad savus priesterus sūtīja apkārt etc.”

Ja skaitāms par nodibinātu, ka pirms vācu ienākšanas kristīgā mācība skārusi vismaz Livonijas austrumu novadus, vietā būs jautājums, vai šai pirmsvācu laikmetā sakrālās celtnes Livonijā vispār bijušas un, ja tās bijušas, tad kāda materiāla: koka vai varbūt zaru-māla. Šo materiālu piemin vairāki avoti (Manteifelis, Hilzens) sakarā ar dominikāņu mūku misijas darbību Pasiēnes rajonā. Prof. Dr. H. Muhaus (*Pfahlbauten und Griechentempel*, 146. lpp.) piemin Tacita liecību, ka ģermāņi dzīvošanai cēluši arī ar māliem apmestas būdas (*lehmverkleidete Hütten*).

L. Adamovičs (“Latvju baznīcas vēsture”, iesp. Latviešu konversācijas vārdnīcā, 21532) raksta: “Dažā labā senču svētnīcā un kapsētā uzcēla katoļu baznīcu, kapelu vai krustu.” Ja šajā vietā vārdu “svētnīca” var saprast arī ne celtnieciskā nozīmē (sal., piemēram, Kaudzītes Matīsa “Šajā lielā svētnīcā”, kur ar svētnīcas vārdu apzīmēta skaistā daba), tad kādā citā vietā (“Latvju baznīcas vēsture”, 21527) L. Adamovičs, atsaukdamies uz P. Šmita 1926. gadā izdoto “Latviešu mitoloģiju” un 1930. gada “Latviešu” I daļu, izsakās pilnīgi nepārprotami: “Kulta vietas brīvā dabā bija īpašas svētnīcas, baznīcas — svētbrīzīs un svētos kalnos (Austriņkalns, Zilaiskalns). Druvas kultu saistīja ar akmeni vai akmeņu krāvumiem. Mājas kulta vietas bija pavards, sliekšnis vai īpašs akmens, arī akmeņu kopojuums. Svētās vietās laikam stāvēja arī dievu tēli.” No šī citāta redzams, ka uzdotā jautājuma pirmā puse — par pirmsvācu laikmeta svētnīcām vispār — zinātnē guvusi pozitīvu atbildi. Attiecībā uz jautājuma otro pusi — par svētnīcu materiālu — dzirdam par atsevišķiem akmeņiem vai akmeņu krāvumiem, bet ne par mūrējumiem. Kāda materiāla bijušas baznīcu vārdā sauktās svētnīcas, par to trūkst norādījumu. Kādā laikmetā isti bijušas celtas tās “visas baznīcas”, kuras krievu karaspēks 1217. gadā nopostīja, laikam gan nekad neizdosies izdibināt (*T. Hiärn*, c., I, 3, 94. lpp. *Die Russen aber gingen — 1217 — weiter fort bis nach Roop, und verwüsteten alle Kirchen daherumb.*) Šajā vietā salīdzināma arī L. Adamoviča “Dzimtenes baznīcas vēstures” 13. lpp.:

“Sakaliešu vecākie, ielauzdamies ar savu karaspēku 1212. gadā Imeras apgabalā, nonāca līdz baznīcai un aizdedzināja to...”

Iebrucēju vācu varas vilnis, plezdamies austrumu virzienā, nonāca līdz pašām Krievijas robežām. XIII gadsimtenī Latgalē jau pacēlās ordeņa mūra pils Krustpili (1231), Daugavpili (1277), Rēzeknē (1285) un Viļakā (1293); XIV gs. beigās tām sekoja Ludza (1399). Dzirdot par XIII gs. dižo mūra piļu celtniecību, varētu rasties jautājums, vai arī citu būvtipu novadā — sakrālā celtniecībā — akmeņu vai ķieģeļu mūrējums būtu paguvis izskaust koka materiāla celtnes. Tāds jautājums uzmācas it sevišķi tādēļ, ka Nienstede, kā jau agrāk aprādīts, raksta par nocietinātiem klosteriem, kuros varētu aizsargāties. Jāsaka, ka mūra materiāls ārkārtīgi gausi iespiecās koka baznīcu celtniecībā. L. Adamovičs par Vidzemi aizrāda (“Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740”, 367. lpp.), ka “tikai uz XVIII gadsimteņa beigām lielumā un visumā bija izpildīts priekšraksts, ko jau 1671. g. bija zviedru valdība ierakstījusi baznīcas virspriekšnieku pienākumos, proti: “Pārlicināt muižturus, lai baznīcas, cik vien izdarāms un iespējams, tiktu celtas no akmeņiem...” Par Latgali noskaidrots, ka XVIII gs. pēdējais ceturksnis rāda koka baznīcu celtniecībā vislielāko uzplaukumu (sk. I nod., 44. lpp.). Tātad pēc mūra celtniecības pirmām sīvām ekspansijām XIII gadsimtenī, koka celtniecība Latgalē pratusi ne vien veselus piecus gadsimteņus sevi aizstāvēt, bet pat izkarot sev redzamāko vietu baznīcu celtniecībā. Starp vairākiem iemesliem, kas kavēja rosību mūra celtniecības laukā, jāmin arī grūtības kaļķu iegādāšanā. Dovgjallo (*Истор. юрид. мат.*, XXVIII, 118. lpp.) sakarā ar 1590. gadā notikušo Rēzeknes starostijas ilustrāciju raksta: “Pastāv arī 1 kaļķu ceplis, kurā dedzina kaļķus pils vajadzībām; kaļķus varētu nogādāt uz Rīgu, ja būtu pietiekami daudz strādnieku (*poddannych dostatek*).” Sakarā ar 1599. gada lustrāciju turpat 143. lpp. lasāms: “4 jūdžu attālumā no Rēzeknes pils atrodas vecs vācu kaļķu ceplis, bet kaļķakmeņu tur nav, un nav zināms, no kurienes tie savulaik piegādāti.” — Aizrādījums, ka kaļķus vestu pat uz Rīgu, ja vien būtu pietiekami daudz darbaroku, ir visai zīmīgs, jo tādu tālu ceļa gabalu atmaksājas vest tikai ļoti vērtīgu materiālu un arī tikai turp, kur vietējā ražojuma nepietiek un kur atvestai precei sagaidāms noņēmējs. Zināmu ieskatu par kaļķu cenām XVII gs. gūstam no Gadebuša (c., Th. III Absch. II, 175. §, 36. lpp.): “Tērbatas rāte rakstīja 1764. g. 5. aprīlī Zviedrijas sūtnim Maskavā, lai viņš panāktu no cara atļauju iepirkties kaļķus un akmeņus Pliskavā, jo krieviņiem ļauts brīvi dzīvot Tērbatā. — 1 laste kaļķu maksāja vienu vai arī pusotra dāldera.” Bunge (*Archiv für die Gesch. L.K.E.*, II Bd., VII), ziņojot par Liepājas jūras tirdzniecību 1739. gadā, starp ievestām precēm, kā: svinu, stiklu (no Meklenburgas), tukšām pudelēm, kārnīņiem, ķieģeļiem, plaknītēm (flizēm), klinkeriem un dzirnu akmeņiem,

atzīmē arī 345 lastes un 9 mucas kaļķu. Žēl, ka pie tam nav atzīmēta vieta, no kurienes kaļķi sūtīti. Minēt to arī nav iespējams, jo 1739. gadā Liepājā ienākuši no Amsterdamas 35, Libekas 16, Flensburgas 13, Brēmenes 10, Gotzemes 8, Dancigas 5 un Kopenhāgenas 5 kuģi. *Źródła dziejowe*, I. XXIV, 91. lpp. atzīmē, ka Rudišovu (*w Rudyszowskim*) pagastā pusjūdzi no Kokneses pils Daugavas krastā atrodas kaļķu ceplis, kuram pietiek klinšaina (kaļķ)akmens un kurā var vienā paņēmienā dedzināt 500 lastes kaļķu, bet vienā lastē rēķina 12 mucas.

Kaļķi bija nepieciešami koka baznīcu celtniecībā mūra pamatu un pagrabu mūrēšanai. Pat vecākos mūrējumos nav novērots, ka tie būtu kaut kā bojājušies, — plaisājuši vai pairuši. Augstvērtīgais agrāko gadsimteņu materiāls un darbs šeit jāpiemin ar pilnu atzinību.

Starp iemesliem, kas veicināja mūra celtniecības lietu, pirmā vietā jāmin koka ēku nedrošība pret ugunsnelaimi. Jaundibināto Rīgu, kur vēl neviens jumts nebija paguvis apsūnot, 1215. gada ugunsnelaime noslaucīja no zemes virsas, netaupot pie tam arī pirmo Māras baznīcu. Atkārtotās ugunsnelaimes spieda Rīgu jau 1263. gadā izdot pirmos uguns aizsardzības noteikumus, kurus balstīja doma par koka materiālu ierobežošanu. (*Rigas ältere Geschichte in Übersicht, Urkunden und alten Aufzeichnungen zusammengestellt*). Dr. C. E. Napiersky. Mon. Liv. Ant. IV Bd., pg. CLXVIII: *tho deme ersten so we buwen wolde de scholde buwen mit stene vnde dekke mit stene, were dat also dar de man des night en vermoghte, so magh he stendere setten, vnde dekken mit stene eder mit leme*). Šī ierobežošana skāra galvenām kārtām jumtus. Karš pret salmu un koka (lubu, šindeļu, skaidu, dēlišu) jumtiem neatlaidīgi turpinājās arī daudz vēlākos gadsimteņos. Tā, piemēram, Gadebušs atzīmē (c., 249. §, 572. lpp. II d., II nod.) Tērbatas rātes mēģinājumus (1662) izskaust "bistamos salmu jumtus", — tās pašas pilsētas rātes XVII gs. septiņdesmito gadu lēmumu — likt nojaukt visus koka jumtus, būdas (*Küffen*) un ugunsperēkļus — vai līdzīgu lēmumu (c., 140. §, 274. lpp.): "Bistami jumti bija jānojauc, un mājām jāgādā labi skursteņi. Dēļu jumtus neatļāva. Stūra namus celt no koka noliedza, bet atļāva celt mūra namus." Tērbata jau 1684. gadā taisīja radikālo lēmumu, ka nami jāceļ tikai no mūra (*Gadebusch*, c., 173. §, 350. lpp.). Gadu vēlāk (c., 191. §, 393. lpp. III d., II nod.) Mazā ģilde griezās pie rātes ar lūgumu atļaut koka namu būvi, bet, kad rāte šo lūgumu kā nesaskaņotu ar ķēniņa rīkojumu noraidīja, pastiprinot, ka lubu jumti šajā gadā jānojauc, tad ģildes radīja grūtības lubu jumtu nojaukšanā, — aizrādot, ka Tērbatā trūkstot kārniņu un kaļķu. Tā jautājumu par kaļķu materiālu sakarā ar jumtu iesegšanu no jauna redzam izvirzītu koka celtniecībā redzamā vietā. Tērbatā kaļķu cena uzdota jau divi dālderī (*Reichsthaler*) par vienu lasti. Tērbatas rāte likvidēja vismaz salmu jumtus, kas bija vēl saglabājušies priekšpilsētā, un izdeva rīkojumu, ka kārniņiem

trūkstot, jumti jāiesedz ar velēnām vai kūdru (*die Häuser mit Torf oder Rasen zu decken*). Tajā pašā 1685. gadā rāte atļāva kādam priekšpilsētņiekam (*Jekse Klaes*) celt fahverka ēku. Kāda materiāla bijusi paredzēta šajā gadījumā pildiņu daļa, nav teikts. Kamēr Tērbatas rāte 1687. gadā (*Gadebusch, c., 227. §, 495. lpp.*) prātoja par skursteņslauķa izrakstišanu no Rīgas (*einen Schornsteinfeger aus Riga zu verschreiben*), kas notika 1689. gadā, pašu Rīgu piemeklēja smaga ugunsnelaime, jo 12 stundās nodega 580 namu (*Gadebusch, c., 231. §, 504. lpp.*). Tajā pašā 1689. gadā izdega Valmiera, no kuras palika tikai pils un baznīca. Par Valmieras tā laika jumtiem mums ziņu nav, bet par Rīgu Gadebušs atzīmējis (*c., 43. §, 71. lpp.*), ka 1635. gadā rāte pavēlējusi nojaukt 14 dienu laikā visus salmu jumtus, piedraudot nepaklausīgajiem ar 20 dālderu lielu sodu. Šī pavēle izdota tūlīt pēc tam, kad Pils ielā bija nodegušas vienā laikā piecas ēkas. — Metot skatu uz tuvākām kaimiņu pilsētām, redzam, ka, piemēram, Viļņā 1610. gadā izdegušas trīs ceturtdaļas no visas pilsētas.

No aprādītām ziņām redzams, ka koka materiāls sīvi aizstāvējies celtniecībā. Runājot īpaši par baznīcu celtniecību, XVI gadsimteņa valsts vara pieļāvusi koka celtnes vienlīdzīgi ar mūra celtnēm, kā redzams no Stefana Batorija 1585. gadā izdotā vēstījuma ticības lietās (*Памятная книжка Витебской губ., 1865, ч. 1, отдел исторический, 21. lpp.: ...ecclesias religionis suae xenodochia sive hospitalia et Gymnasia tam muro, quam lignis fundandi et aedificandi, ditandi, et omnia more etc.*).

Līdz 1561. gadam visām Livonijas daļām bija kopīgs liktenis politiskā ziņā. Reformācijas vilnis līdz minētam gadam, jādūmā, nebija vēl paguvjis jūtami diferencēt protestantu baznīcas ēku no agrāk visai Livonijai kopīgās katoļu baznīcas ēkas. Pagrieziens pretī pilnīgi jauniem apstākļiem notika 1561. gadā, kad nodibinājās Kurzemes un Zemgales hercoga valsts, Rīga palika pagaidām neatkarīga, bet viss Livonijas pārpalikums padevās Zigmundam II Augustam. Altmarkā noslēgtais pamiers padziļināja plaisu, kas bija iezīmējies starp senās Livonijas austrumu daļu un pārējām daļām, jo pēc šī miera līguma Latgale palika poļu pārvaldē. Stāvokli galīgi nostiprināja Olivas miera līgums 1660. gadā, ar ko Polija atdeva Vidzemi Zviedrijai, bet paturēja sev Latgali.

Atrazdamās pie krievu robežām, Latgale izbaudīja nemitigajos karos maskaviešu smagos cirtienus daudz sāpīgāk nekā Livonijas citas daļas. Sekojot, piemēram, Jēnes (*Th. Hiärn. Ehst-, Lyf- und Letl. Gesch., 1835*) vēstījumiem, dzirdams, ka 1478. gadā Maskavas lielkņazs Ivans Vasiļjevičs Briesmīgais (*Grodzdin* — kā pārveidots pareizais *Грозный*) iebrucis ziemas vidū Vidzemē (I, 4, 168. lpp.); jauns iebrukums sekojis 1488. gadā; tam sekojis 1502. gada iebrukums, kurā nopostīts Alūksnes novads (I, 4, 190. lpp.). Tēlojot XVI gs. apstākļus Livonijā, Fabricijs (*Livoniae historiae series, 467. lpp.*) raksta: *Templa namque ete aedes sacrae ubique spoliatur; at*

thesauri ecclesiarum cum proventibus diripiuntur. Laupīšana, kas kara gados bija vispār parasta parādība, negāja baznīcām secen, bet ienaidnieki ņēma no tām visu, kam vien bija kāda vērtība. Austrumu ienaidnieka iebrukumi, kas viņiem līdzīgi sekoja cits aiz cita nepārtrauktā gaitā, parasti sākās ar Latgali, lai pēc tam, apmetuši lielāku vai mazāku loku, beigtos atkal ar Latgali. Tā, piemēram, 1577. gadā 50 000 vīru liels karaspēks, ko vadīja cars *in propria persona*, sāka savus sirojumus ar Ludzu; bargi piemeklējis Rēzekni, Daugavpili, Krustpili, Ļaudonu, Bērzoni, Ērgļus, Gulbeni, Raunu, Piebalgu, Skujeni, Smilteni, Trikātu, Burtņiekus, Ropažus un Limbažus, tas atgriezās mājup caur Viļaku. Uzvarēto novadu stāvokli Buhaus (c., 724. lpp.) tēlo šādiem vārdiem: "Livonijas uzvarēto novadu stāvoklis ir nožēlojams (*misera*). Publiskās un privātās, sakrālās un profānās ēkas, kas celtas ar liekiem izdevumiem, draud sabrukt vai stāv pamestas." Rusova hronikā (6. lpp., 1584. g.) atzīmēts: "Dieva gods, baznīcas un skolas palika novārtā. Daudzas baznīcas .. stāvēja tukšas un sakritušas ne tikai bīstamos kara gados, bet arī labos laikos."

Pēc tam kad 1559. gadā maskavieši bija iebrukuši Livonijā ar 130 000 vīru lielu karaspēku, ordenis, nevarēdams saviem spēkiem atgānīt krievus, sūtīja pie Polijas ķēniņa Zigismunda Augusta legāciju ar lūgumu pēc palīga. Par sagaidāmo palīdzību ordenis piesolīja Zigismundam Augustam kā ķīlu Viļaku, Ludzu, Rēzekni un Daugavpili — kara izdevumu segšanai (Gadebušs, I, 5, 221. lpp.). Šai ordeņa piesolījumā, kā jau aizrādīts, pirmoreiz konkrēti iezīmējās Latgales turpmākā saistība ar Poliju un tās likteņiem. Kad 1562. gadā Livonijas ordenis beidza pastāvēt, Polijas ietekmē nokļuva visa Latgale.

Par šo Latgalei tik svarīgo laikmetu, kas sekoja Livonijas ordeņa sabrukumam, plašākas ziņas atrodamas L. Adamoviča apcerējumā "Latvieši un katoļu baznīca" (izdevumā "Latvieši", I d.), kurā spilgti apgaismota katoliskās baznīcas atjaunošana Latgalē (Latgalē jeb poļu Vidzemē — Inflantijas kundzistē — katoļu baznīca piedzīvoja restaurāciju vārda pilnā nozīmē. Te atjaunoja Livonijas bīskapiju (*Episcopatus Livoniae*). Tajā pašā rakstā uzsverta poļu elementa nozīme jaunajā kundzistē ("Visa baznīcas pārvalde atradās poļu rokās un arī garīdznieku lielākā daļa bija poļi. Vācu muižnieku vairums pārpoļojās un pārgāja katolicismā.") L. Adamoviča apcerējumā norādīts vēl arī uz Latgales saimnieciskiem apstākļiem ("Poļu valdība izdalīja zemi arī saviem ļaudīm"), par kuriem plašāk raksta A. Švābe ("Latvju tiesību vēsture", Latviešu konversācijas vārdnīca, 22161. lpp.): "Nu parasta parādība ir poļu revidenta isā atzīme 1599. g. Rēzeknē: *chłopa zegnawszy, mojżę sobie pobudował*").

Stingrāk precizējot jaunradīto politisko stāvokli, būtu jāsaprata, ka ar 1569. gadā noslēgto Ļubļinas ūniju Latgale (un arī Vidzeme) bija atzīta par

Polijas un Lietuvas kopīpašumu (sal. "Ļubļinas ūnija", Latviešu konversācijas vārdnīca, 24720. lpp.). Faktiskā noteicēja Latgalē bija vienīgi Polija, bet Lietuvas ietekme izpaudās tikai Polijas un Lietuvas kopējā likumdošanā. Latgales nonākšana Polijas un Lietuvas aizsardzībā nepaglāba daudz ciestušo Māras zemi no krievu atjaunotiem uzbrukumiem, jo 1577. gadā, kā jau aizrādīts, krievu karaspēks kā milzu vilnis no jauna vēlās pāri Latgalei, un tikai 1582. gadā Zapoļē noslēgtais miers ļāva cerēt uz gaišāku nākotni. Šai laikā Polijā valdīja ķēniņš Stefans Batorijs (1576–1586). Pēc Vidzemes atbrīvošanas no krieviem Zapoļes miera noslēgšanas un Rīgas padošanās Stefans Batorijs 1582. gada 3. decembrī izdeva aktu par katoļu baznīcas dibināšanu Vidzemē (A. Švābe, "Livonija", Latviešu konversācijas vārdnīca, 23884. lpp.). Šis akts skaitāms par sākumu tai rekatolizācijas politikai, ko Polijas valdība sistemātiski piekopa Latgalē visā turpmākā laikā. 1584. gadā nodibināja jezuitu kolēģiju Rīgā (L. Adamovičs, "Latvieši un katoļu baznīca", iesp. "Latvieši", I d., 190. lpp.).

Briesmīgajos karos Latgales iedzīvotāju skaits bija ārkārtīgi sarucis. Hilzens šai sakarībā runā par *ob maximam in omnes partes depopulationem, vastitatemque ferro atque igni*. Jērne (c, VII), starp citu, atzīmē dažu personu apgalvojumu, ka no zemniekiem dzīva palikusi labi ja viena desmitā daļa (*kaum der zehende Theil*). Šajos apstākļos pastiprināta vēriba jāvelta vienam Polijas valsts varas paņēmiem, kam koka baznīcu celtniecībā varēja būt tālu ejošas sekas: Stefana Batorija kolonizēšanas mēģinājumiem Latgalē.

Jau no agrākiem laikiem labi zināms, ka Livonijā ieradušies svešu zemju amatnieki. Tā, piemēram, Gadebušs (c., I, 18, 11. §) atzīmē, ka 1158. vai 1159. gadā Livonijā ieradušies Gotzemes amatnieki, par ko ziņo arī Arnsts (*Livl. Chronik*, 105, 6. §, 7. lpp. 3), bet Jērne vēstī (c., I, 3, 66. lpp.), ka Meinhardis apgādājis mūrniekus un dzirkaļus no Visbijas. Tagad, XVI gs. beigās, nebija vairs runas par atsevišķiem nedaudziem amatniekiem, bet valsts vara mēģināja ļaužu trūkumu aizpildīt ar plānveidīgu svešzemnieku ieviešanu Latgalē. Protams, šie gaidāmie tūkstoši un desmiti tūkstošu svešzemnieku nāktu ar saviem būvpaņēmiem, un Latgales celtniecībai būtu visumā jāmaina vecā, tradicionālā gultne un jāpakļaujas svešai ietekmei. Tādēļ jāpakavējas pie jautājuma, vai Stefana Batorija laikā svešinieku uzplūdi tiešām bijuši, vai Latgale pati ar savu dzīvības spēku izlīdzinājusi milzīgo deficītu iedzīvotāju bilancē.

Sakarā ar nodomātās kolonizēšanas darbu redzamā vietā izvirzās jezuits Posevins. Pēc Hilzena (c., 206. lpp.) sniegtām ziņām, Livonijas kara laikā Maskavas cars lūdza pāvestu, lai viņš pierunātu Polijas ķēniņu slēgt mieru (*do pokoju naklonit*). Gregors XIII nosūtīja uz Maskavu jezuitu Posevīnu. Ar viņa vidutājību 1582. gadā slēdza mieru uz desmit gadiem. Pagāja pēc tam tikai divi gadi, kad nomira cars (1584), bet pēc tālākiem diviem gadiem

viņam sekoja Stefans Batorijs (1586). Posevina svarīgo vidutāja lomu atzīmējis arī Gadebušs (c., II, Th., 193. §, 240. lpp.). Pēc Zapoļes miera noslēgšanas 1582. gadā krievi atdeva Rēzekni poļiem (*Gadebusch*, c., II, 244. lpp.). Tai pašā 1582. gadā Stefans Batorijs sadalīja Vidzemi (*Livland*) trijos prezidatos, no kuriem Cēsu prezidats ietvēra novadus starp Daugavu un Gauju un no turienes tālāk Opočkas virzienā līdz krievu robežai, ieskaitot Viļakas, Ludzas un Rēzeknes pilis (*Gadebusch*, c., 144. §, II, Th., 268. lpp.). Stefana Batorija 1582. gadā nodibinātā Cēsu bīskapija pastāvēja līdz 1621. gadam.

Sekojojot A. Švābes ("Livonija", Latviešu konversācijas vārdnīca, 23883) apcerējumam, pašas kolonizācijas gaita tēlojas šādi: "Ap to pašu laiku J. Zamoisksis uzmeta kolonizācijas plānu, ko karalis pieņēma, jo karš bija iznīcinājis lielu iedzīvotāju daļu. Posevins prasīja ārzemju katoļu kolonistu noņemšanu uz laukiem un pilsētās. — Jau 1582. gadā poļi iesāka kolonizāciju Tērbatas stārstijā; citi kolonisti devušies uz Vilandi, Pērnavu, Valmieru un Cēsīm. — 1583. gadā Stefans paaugstināja Cēsu miestīņu (*oppidum*) par pilsētu, bet turienes Sv. Jāņa draudzes baznīcu par bīskapa katedrāli (*ecclesia cathedralis pro uno episcopo totius Livoniae*). Pēc Cēsu bīskapijas nodibinājuma Stefans kopā ar Boloņeti un Posevinu taisījās kolonizēt Vidzemi plašos apmēros. Posevins aicināja katoļu kolonistus no Bavārijas, bet viņa pūles un ceļojumi palika nesekmīgi. Arī Mazovijā poļu kolonistu ligšana neveicās. Jautājums par F. Šādenu nav vēl galīgi izpētīts, bet acimredzot praktiskais iznākums nebija liels. Pēc Treimuta-Lones pētījumiem, kolonisti nometušies Valkā, bet uz laukiem: ap Laisu, Augstpili un Rēzekni. Pēc Stefana nāves kolonizācijas plāni beidzās, un zviedru laikos poļu kolonisti uz laukiem nozuda."

Kolonizācijas mēģinājumi notikuši apmēram četru gadu laikā un pēc sasniegtiem rezultātiem nav varējuši jūtami ietekmēt Latgales celtniecību ne vispār, ne arī īpaši sakrālā laukā.

Latgale pēc Livonijas ordeņa sabrukuma nonāca aizvien lielākā atkarībā no poļu politiskās un katoļu baznīcas garīgās varas. Lieki tādēļ būtu meklēt starp ārējiem faktoriem citus, kas XVI gadsimteņa pēdējā ceturksnī būtu virzījuši uz priekšu Latgales (koka) baznīcas celtniecību. Ārējiem faktoriem šai agrā laikmetā jāpieskaita arī katoļu baznīca tādēļ, ka, pēc vēstures liecībām, kristīgās ticības gaisma pat XVII gs. vidū Latgalē spīdēja vēl pavisam vāji. L. Adamovičs savā apcerējumā "Latvju baznīcas vēsture" (Latviešu konversācijas vārdnīca, 21549. lpp.), citējot Einhornu (*Hist. Lettica 1649*. Magazin, XIV, I), raksta: "Latvju tauta ir visa nodevusies elku kalpībai, jezuitiem nācās vēl tieši apkarot pagāniskus kultus, ar kuriem viņi sastapās pa visu Vidzemi, bet it īpaši, liekas, Latgalē — Rēzeknes un Ludzas apvidū. Tur vēl kalpoja senlatvju dieviem Pērkonam, Ūsiņam, Cerokslim un Māršaliņai (*Moschal*), vēl bija godā saules un mēness, koku (ozolu un liepu),

zalkšu un pūķu kults, vēl ziedoja dažādus ziedojumus, svinēja senos svētkus, precējās un apbedīja mirušos pēc senču paražām un mieloja joprojām dvēseles pirtis un kapos, — darbojās pat īpaši svētnieki sirmgalvji. Einhorns min īpaši Laimu, Dārza māti, Lauku māti, Lopu māti, Meža māti un Jāņus. Jeziūtu sūtņi nocērt svētos kokus, pievērs zemniekus un viņu svētniekus kristietībai, kristi un izdala citus sakramentus, lasa mišas, pamāca.”

1562. gadā ar Livonijas ordeņa izbeigšanos Latgale bija formāli dabūjusi sev jaunu kungu, stingri katolisko Poliju. Pagāja tomēr ilgāks laiks, līdz dzirdam par pirmajiem poļu valdības mēģinājumiem uzlabot baznīcu neciešamo stāvokli. Hilzens (*Inflanty*, 378. lpp.) atzīmē Grodzas seima 1672. gada lēmumu karaļa Jāņa III laikā: “Un zemes īpašumus (*fundusze*) kā senos, tā arī jaunos mēs turienes (t. i., Inflantijas) baznīcām apstiprinām.” Varētu piemetināt, ka *fundusz* atbilst latīņu *fundus*, ko Menge-Gitlings (*Lett. deutsches Hand- und Schulwörterbuch*, 317. lpp.) tulko: “*fundus 2. (meton.) Grundstück, Landgut, ländliches Besitztum mit Bezug auf Grund und Boden und als Quelle sicherer Einkünfte, kollekt. Grundbesitz.*” Minēto *Inflanty* 378. lpp. Hilzens ziņo, ka tas pats seims 1678. gadā, Dieva slavu vairojot, apstiprinājis jaunas katoļu baznīcas celšanu Līvānos (*w dobrach ziemskich nazwanym Liwenmuyža*), kas atrodas tālu no citām baznīcām, lai varētu glābt māņos iestigušās (*w błędzie zostających*) vienkāršo ļaužu dvēseles. Kā redzams, seima piekrišana (*approbacija*) bija nepieciešama ne vien *fundus* dibināšanai, bet arī baznīcu celšanai (erekcijai). Baznīcas celšanas motīvs — vietas lielais atātlums līdz pastāvošām baznīcām — palicis spēkā līdz pat jaunākam laikam.

Jāņa III laikā baznīcas lietu kārtošanai iecēla īpašu piecu vīru komisiju ar Benediktu Zahorski (*kustosz y kanonik Wileński*) priekšgalā. Komisijai piešķīra ļoti plašas tiesības. Ievākusi izziņu par baznīcām, plebanijām un zemes īpašumiem, komisija *decisive pro exigentia negotia decernent*, pie kam starostam piekodināts, ka viņi *sub poenis legum* nedrīkst [komisijas lēmumiem] pretoties (*Hylzen. Inflanty*, 378. lpp.).

1685. gadā baznīcu lietās iecēla jaunu komisiju, kura sastāvēja no bīskapa, vojevodas, kastelāna, maršala, starostas un horunžija. Komisijas uzdevums izteikts šādos vārdos: “Komisija, ieradies Inflantijā un nerēķinādamās ar viena vai otra komisijas locekļa prombūtni, sazinās ar turienes starostām un vislabākā kārtā nolemj celt baznīcas tais starostijās, kurās tagad baznīcu nav.” Komisijai uzlikts par pienākumu rūpēties arī par priesteru iztikas nodrošinājumu (*Hylzen. Inflanty*, 383. lpp.). Pēdējais teikums: *omni meliori modo kóscioły postanowią w tych starostwach, gdzie ad praesens kósciołów nie masz* sevišķi spilgti apgaismo Latgales baznīcu skaitlisko stāvokli XVII gs. beigās. Izrādās, ka šai laikā ne visās starostijās bijušas baznīcas. Pēc šīs vienas pazīmes var teikt, ka ziņas par Latgales neapprakstāmo postu Livonijas karu beigās nav pārspilētas (sal. *Hylzen. Inflanty*, 338. lpp.).

Līdztekus lielo, seima iecelto komisiju darbam noritēja parasto revidentu darbs. Šeit dažkārt dzirdamas jaunas skaņas, — revidenti aizrāda arī uz labprātīgo ziedojumu veidu baznīcas vajadzībām. Tā, piemēram, 1590. gada revīzijas aktā (*J. Jakubowski, J. Kordzikowski. Źródła Dziejowe — Polska XVI wieku*, T. XIII. Inflanty, XXVII lpp.) pēc Rēzeknes prāvesta zemes īpašumu nokārtošanas īpaši aizrādīts: “Visās zemēs bijis un arī tagad vēl dažās vietās pastāv paradums, ka visa mantīgā šļahta skaita par savu pienākumu dot prāvestam no saviem apakšniekiem zināmu summu naudā vai arī labību un kustoņus. Vēlams, lai šis paradums neizzustu un lai Tā Kunga slavināšana būtu vienmēr.” Šim *desiderium* seko rikojums, pēc kura Rēzeknes starostam uzlikts par pienākumu izmaksāt prāvestam saimniecības iekārtošanai 50 zlotus no karalim pienācīgajiem ienākumiem, bet visa Rēzeknes pagasta apakšniekiem (t. i., zemniekiem), kā kroņa ļaudīm, tā muižai piederīgiem, tiek uzlikts par pienākumu palīdzēt baznīcas un plebanijas būvdarbos. Minētais revīzijas akts sniedz arī ziņas par Rēzeknes baznīcas *fundus* apmēriem. Līdz 1582. gada revīzijai Rēzeknes prāvestam piederējušas īpašas mājas pie Fosnas ezera. Māju vārds bija *Popowe połe*, un to platība skaitījies desmit mucas rudzu. Šajās mājās mitinājies arī pats prāvests. Šim gabalam revidenti pievienojuši trīs valakas (*уволоки*) zemes kopīgā atgriezumā, devuši prāvestam zvejas tiesības un četrus dzimtcilvēkus, no kuriem 1590. gadā palicis pāri vairs tikai viens.

1599. gada revīzija (*Źródła Dziejowe*, 1. lpp.) sīki nodarbojas ar Ludzas baznīcas *fundus*. Plebanam šeit pils tuvumā (*pod zamkem*) piederējis folvarks, kura platība skaitījies 40 mucas labības.

Dažādā ziņā ievērojama ir Teknona 1613. gadā izdarītā revīzija. Tūlīt tomēr jāatzīmē, ka par baznīcas celtņu vajadzībām vizitācijas programmā tikai neskaidri minēts, bet uzsvērti rekatolizācijas uzdevumi. Vizitācijas ceļš iesākās ar Ropažiem, gāja caur Raunu līdz Tērbatai, skarot pēc tam Alūksni, Vilandi, Pērnavu, Rūjienu, Turaidu, Krimuldu, Siguldu, Koknesi, Lielvārdi un beidzot ar Salaspili. Vizitācijas apraksta 70. lpp. aizrādīts, ka vizitācija turpmāk izdarāma vēl dažās baznīcās, starp kurām minēta arī Rēzekne, Ludza un Viļaka.

Teknona 1613. gada vizitācija, kā redzams, Latgali nav skārusi. Zināmu izskaidrojumu tam dod teksts 71. lpp. “Maskavas robežu tuvumā” — kā tekstā teikts — “atrodas trīs pils, pie kurām gandrīz nevienas baznīcas nav un pie kurām var piekļūt vienīgi caur ļoti bieziem mežiem, kuros latviešu tauta dzīvo izkaisīti (*sparsim*); ļaudis [tur] nodevušies elku kalpībai un viņiem ir arī savi priesteri, ko tie par popiem dēvē, ir zināmi koki, kurus tie skaita par svētiem un zem kuriem noteiktos gadalaikos tie sapulcējas un upura vietā ar savu priesteru vidutājību ziedo melnu vērsi, melnu gaili etc.”

Tēlojums beidzas ar teikumu: "No tā redzams, cik liela ir vajadzība pēc priesteriem Livonijā, — tā nav mazāka kā pašā Indijā."

Teknonam vispirmā kārtā rūp priesteru kadru palielināšana, bet par baznīcām viņš tikai konstatē, ka *vix aliqua existat*.

Starp 42 baznīcām, kuras vizitējis Teknons, pārsvarā ir mūra baznīcas, kas īpaši kā tādas atzīmētas 20 gadījumos; koka baznīcas īpaši minētas tikai septiņos gadījumos. Gandrīz pusei no visām vizitētām baznīcām to materiāls nav atzīmēts.

Teknons vizitācija atklāj ārkārtīgi bēdīgu ainu, jo nav gandrīz nevienas baznīcas, kas būtu bijusi labā stāvoklī. Bez jumtiem un bez logiem, tās strauji tuvojas galīgam sabrukumam. Aprakstot koka baznīcas, Teknons sevišķu uzmanību pievērš jumtiem un logiem, mazāk baznīcas piederumiem, kā zvaniem, soliem u. tml. Ilgāk viņš uzkavējas pie kanclera Josta Klota celtās Jaunpils baznīcas, kura bijusi ozola koka. Koknesē un Aizkrauklē atzīmēti pagrabi zem baznīcu sakristejām, kas atgādina vairākas līdzīgas iekārtas Latgalē.

Maz datu gūstams arī no kādas citas, jau divus gadus agrāk notikušas vizitācijas. Grāfs Francs Simoneta, Foliņas bīskaps, bija ap 1611. gadu pāvesta sūtnis Polijā. 1610. g. 10. martā Simoneta uzdeva J. M. Beleti apmeklēt Cēsu bīskapiju, pie kuras, kā zināms, skaitījās arī Latgale. Šo vizitāciju Beleti iesāka Rīgā 1611. gadā (*Gadepusch, c., II, Th. II, Absch. 437. lpp. Visitationis Apostolicae S-tae Esiae Venden et Livoniae Constitutiones editae a Rmo Dno Joanne Maria Beletto. Sk. arī M-79*).

Katolicisms un polinisms, realizējot baznīcu celtnes, nevarēja iztikt bez trešā faktora — vietējā zemnieka amatnieka. Jautāsim, ko stāsta vēsture par šī zemnieka stāvokli laikā, kad Latgalē sāka pacelties koka baznīcas: Višķos 1621. g., Izvaltā 1625. g., Aulejā 1626. g., Daugavpili 1631. g. un Piedrujā 1632. g.; vai apstākļi bija tādi, ka mūsu zemes ļaužu kopa, mūsu tauta būtu varējusi jau šai agrīnā laikā baznīcu celtniecībā dokumentēt savu mākslas kredo?

A. Švābe "Latvju tiesību vēsturē" (Latviešu konversācijas vārdnīca, 22312) raksta: "Zemnieku ekonomiskais stāvoklis bija vēl bēdīgāks, it īpaši poļu laika sākumā. Krievu briesmīgie sirojumi bija visu Livoniju izpostījuši, zemnieki bija izkauti, aizvesti gūstā un pārdoti vai arī bija aizbēguši. 1601.–1603. bija īsti bada gadi, kad vasarā apsala labība un pat kokiem lapas. Bada gadiem pievienojās arī kari ar Zviedriju, kas atkal skāra zemnieku." — Z. Ābers (Latviešu konversācijas vārdnīca, 20176) aizrāda: "1599. g. poļu valdības revīzija Latgales valsts zemēs liecina par lielu cilvēku trūkumu Latgalē: piem., pirms kariem Ludzas apriņķī bijis ap 600, 1599. g. tikai nepilns 100 saimnieku. Dažs pagasts bijis izmiris, dažā palicis viens zemnieks." Šis aizrādījums papildina A. Švābes ("Livonija", Latviešu konversācijas vārdnīca, 23883 utt.) sniegtās ziņas par Stefana Batorija kolonizācijas

plāniem (sk. 175. lpp.). L. Adamovičs ("Dzimtenes baznīcas vēsture", 32. lpp.) apzīmē XVI un XVII gs. maiņu par pagānisma un kristiānisma mijkrēsli latviešu gara dzīvē. Raksturojot sīkāk šo mijkrēsli, viņš ("Latvijas baznīcas vēsture", Latviešu konversācijas vārdnīca, 21549) piemin agrāk (175. lpp.) aprādīto izrakstu no Einhorna *Historia Lettica* (1649, Magazin, XIV, 1), kurā teikts, ka "jezuitiem nācās vēl tieši apkarot pagāniskus kultus, ar kuriem viņi sastapās pa visu Vidzemi, bet it īpaši, liekas, Latgalē — Rēzeknes un Ludzas apvidū". Beidzot, B. Vipers, tēlojot dzimtbūšanas laikmetu Latgalē (iesp. rakstu kopojumā "Latvieši", 147. lpp.), atzīmē poļu ķēniņa komisāra Penkoslavska smago apsūdzību "par grūto likteni, kāds esot tautai, ko nospiež nedzirdētas grūtības, kādu visā pasaulē nav bijis pat pie pagāniem un barbariem".

Smagā kalpībā nospiebtā tauta, decimēta savā sastāvā, kristīta tikai vārda pēc, bet garā vēl neatraisījusies no pagānisma, — šī tauta XVII gs. sākumā varēja dot tikai tik daudz, cik viens vai otrs tautas izveidots būvtipš vai tā daļa ļāvās iekļauties baznīcu celtniecības programmās. Tverot plašāku loku, mēs redzam, ka šīs programmas dažkārt varēja būt ļoti elastīgas un pašas nāca pretī īpatiem apstākļiem un iespējamībām. To vērojam Pasiēnes dominikāņu mūku darbībā. Pasiēnes dominikāņu mūki, pielāgojamies apstākļu prasībām, sākumā apmierinājās Latgales plašajā austrumu rajonā ar 12 būdām, kurām pat nevarēja piešķirt vienkāršākās sakrālās celtnes — kapelas — nozīmi (*G. Manteufel. Inflanty Polskie*, 129.–130. lpp.: *budują po różnych miejskach kraju lepianski z chrustu, mędziej do bud niżeli do mieszkań ludzkich podobne*. "Ar laiku," — turpina Manteifelis, "pie šīm būdiņām uz cēla mazas kapelas (*kapliczki*), bet vēlāk astoņu kapelu vietā pacēlās draudzes baznīcas (*kościoty parafialne*)."

Manteifeļa aprakstā labi notēlojas tas ceļš, ko nostaigājusi Pasiēnes rajona koka baznīcu celtniecība: vispirms zaru būda, tad kapela, beidzot draudzes baznīca. Šai gadījumā labi redzama pāreja no viena celtnes būvveida un tipa uz otru, — vērojams pīrmatnējais kopīgais kodols (zaru būda), no kura attīstības asni spēj iet kā uz profānās, tā uz sakrālās celtniecības pusi.

Svarīgs būtu vēl viens apstāklis: Pasiēnes mūku tautība. Pieņemot, ka starp viņiem nebūtu bijis neviena latvieša, būtu teikts, ka XVII gs. blakus latviešu amatniekiem sakrālā celtniecībā izvirzās svešautieši. Apstākļu kopaina kļūst vēl sarežģītāka, ja apsver to apstākli, ka Latgalē XVII gs. beigās un XVIII gs. sākumā ieplūda daudz krievu vecticībnieku bēgļu, kas apmetās uz laukiem par zemniekiem un kolonizēja veselus pagastus (A. Švābe, "Latvju tiesību vēsture", Latviešu konversācijas vārdnīca, 22170. lpp.). Varētu varbūt iebilst, ka vecticībnieku amatniekus taču nebūs aicinājuši pie Romas katoļu baznīcu būves. Tādi varbūtēji iebildumi tomēr nav uzturami spēkā, jo zināms, ka katoļu baznīcas būvdarbus izdarījuši arī ne katoļi.

No sacītā redzams, ka mistrota XVIII gs. sākumā bijusi Latgales koka baznīcu cēlēju saime, ka dažādās gara pasaulēs dzīvojuši tās locekļi un ka liela bijusi Pasienes mūku zaru būdiņu atšķirība no vēlākām Romas katolisko draudžu baznīcām. Ja, rosoties heterogēniem elementiem, Latgales koka baznīcu celtniecība tomēr izlauzusi sev ceļu uz īpatiem, organiskas audzes briedinātiem tipiēm, tas liecina, ka Latgalē XVIII gs. pratis pakļaut šos heterogēnos elementus vienai noteiktai arhitektoniskai gribai (Stšigovska terminoloģijā: *Willensmacht*).

Metot vēlreiz skatu atpakaļ uz Latgales XVII gadsimteni, kurš sagatavoja ceļu nākamā, XVIII gadsimteņa koka baznīcu celtniecībai, redzam, ka trūkumi bijuši ik uz soļa kā baznīcu celtnēs pašās, tā arī baznīcas kalpu dzīves noteikumos un gaitās. Vienmēr no jauna dzirdami uzmudinājumi — izlabot sakritušās baznīcas (*kościoty zruinowane*) un atdot priesteriem piederīgos zemes īpašumus (sal., piemēram, *Hylzen. Inflanty*, 130. lpp.). Šī pastāvīgā atkārtošana liecina, ka lietas kārtājušās gausi. Par pašu tā laika baznīcas kalpu sastāvu Vidzemes daļā dzirdam no Gadebuša (c., T. III, Abschn. 1. §, 45. 75. lpp.) tēlojumu, līdzīgu tam, kuru par XVIII gs. sākumu devis L. Adamovičs ("Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks", 6. nod.). Grūti būtu gaidīt pilnību no gadsimteņa, kas vēl aizņemts ar raganu prāvām (par 1697. gada prāvu sk. Bunge, c., III Bd., 285. lpp.), kad māņticība vēl apņēmusi gaišākās galvas (1613. gada Bodekera klasiskais ieraksts hronikā: *Den 12. September sind 3 fremde unbekante Vögel auf dem Rathause gesehen worden, die Bedautung ist Got bekind*), kad nemitīgie kari laupīja jebkādu drošības sajūtu (sal. *Hylzen. Inflanty*, 356. lpp.: *1653. r. Moskwa, przechodząc przez Inflanty Polskie, wycinala bez braku wszystkich, którzy w nieublaganie jey wpadali ręce*), kad šausmīgais bads (1601–1603) ļaudis pārvērta par kanibāliem (sal. Einhorna ziņojumu par Engelkena novērojumiem Daugavpils novadā) un kad mēris (1601–1603, 1623–1625, 1629–1630, 1656, 1687) bez apstājas raka simtiem tūkstošiem pāragro kapu. Nemaz nesabiezīnot drūmās krāsas, bet ļaujot tām pašām saistīties Latgales posta un nelaimes ainavā, var tikai jautāt: no kurienes nāca tie dzīvinātāji un radītāji spēki, kas XVII gadsimteni darināja tās 30 un vairāk koka baznīcas, no kurām divas (Višķos un Indricā) uzglabājušās līdz mūsu dienām. Ne-raugoties uz neapraķstāmām ciešanām, kuras bija rakstītas Latgales likteņu grāmatā jau XVI gadsimtenī, Latgale nav ne lūzusi, ne sabrukusi. Uz drupām celt jaunu dzīvi nekad tai nav pietrūcis spēka.

Iestājoties labvēlīgākiem apstākļiem XVIII gadsimtenī, Latgales XVIII gs. koka baznīcu celtniecība atplaukst agrāk nepieredzētā krāšņumā. Šis ziedu laiks ievadās XVII gs. pēdējos gadu desmitos un beidzas XIX gs. pirmajā ceturksnī.

VIII. Literatūra un arhīvu materiāli

- Adamovičs L.* Dzimtenes baznīcas vēsture. 1927.
- Adamovičs L.* Latvieši un katoļu baznīca. Rakstu krājums "Latvieši", 1930.
- Adamovičs L.* Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740. 1933.
- Adamovičs L.* Latvju baznīcas vēsture. — Latviešu konversācijas vārdnīca, 1934.
- Andermanis K.* Tygodnik Polski, Nr. 82. 1927.
- Annuae Litterae Societatis Jesu (1583–1614).* Lateinischer Text mit deutscher Übersetzung von Dr. phil. Eduard Kurtz. 1925.
- Arends P.* Arhitektūra un baznīcas māksla Talsu novadā. 1935.
- Arhitektūras fakultātes arhīva materiāli.
- Armijas štāba ģeodēzijas–topogrāfijas daļas karte.
- Arndt J. G.* Liefländische Chronik. 1747.
- Атлас переписи Западного края. 1863.
- Ausekļa kalendārs (katoļu).
- Balogh I.* Magyar fatorynok. Irta II kiadas. Budapest, 1935.
- Bartoszewicz J.* Znakomici męzowie polscy w XVIII wieku. Petersburg, 1856.
- Bastzykowski K. A.* Zabytki kościelnego budownictwa drzewnego w diecezji Sandomierskiej. Kraków. MCMXXX.
- Bērmalis V.* Styglovas baznīca. — "Katoļu Dzeive", 1929, Nr. 5.
- Bielenstein A.* Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. 1907.
- Bodekers* Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638. Riga, 1890.
- Bolognetti.* Ex autogr. litteris Cardinalis B., Legati apostolici apud regem Poloniae, datis ad Card. Comensem. — Bunge, Archiv, Napiersky.
- Braselmann A.* Der Kirchenbau des Protestantismus des 17. und 18. Jahrhunderts im Bergischen. Bern, 1912.
- Brežgo B.* Daži XVI–XIX gs. dokumenti par Latgolu latvišu valūdu.
- Brotze J. Ch.* Sammlung verschiedener Livländischer Monumente etc. (1792–1797).
- Buchau A.* Moscoviae ortus et progressus. — Napiersky, Scriptorum Rer. Liv.
- Bunge F. G. von.* Archiv für die Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. 1857.
- Buttler H. C.* Nabataean temple plans and the plans of Syrian churches. 1923.
- Centralne Biuro Inwentaryzacji Zabytków Sztuki. Warszawa.
- Dahlbergius E.* Svecia antiqua et hodierna.
- Detlefsen R.* Bauerhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen. Berlin, 1911.
- Diétrichson L., Munte H.* Die Holzbaukunst Norwegens in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1893.

- Directorium divini officii et missarum pro archidioecesi Mohyloviensi. 1899, 1908, 1912, 1919.
- Dmochowski Z.* Sprawozdanie ze studjów nad. polskiem budownictwem drzewnem w. r. 1934. Biuletyn, 1933, Nr. 4.
- Dobrowolski T.* Kościół sw. Mikołaja w Wysocicach. 1931.
- Довгялло Д. И.* Историко-юридические материалы. Извлеч. изъ актовыхъ книгъ Витебской и Могилевской губ.
- Драган М.* Украинські деревляні церкви. 1937.
- Einhorn P.* Historia Lettica. Napiersky Script. Rer. Liv.
- Ekhoff E.* Svenska stavkyrkor. Stockholm, 1914–1916.
- Endzelins J.* Latvijas vietu vārdi, II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi. 1925.
- Engelken F.* Wahrhaftige Neue Zeitung. Napiersky Script. Rer. Liv.
- Epistola Isidori episcopi ad Luitefridum cordubensem episcopum directa (F. Seeselbergs).
- Fabricii D.* Livonicae Historiae compendiosa series 1158–MDCX. Napiersky Script. Rer. Liv.
- Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.
- Gadebusch F. K.* Livländische Jahrbücher. Dorpat, 1780.
- Gesteschi, Dr.-Ing. Th.* Der Holzbau (Handbibliothek für Bauingenieure). Berlin, 1926.
- Грабарь. И.* История русскаго искусства. 1915.
- Heine J.* Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen. 1884–1887.
- Henning S.* Wahrhaftiger und Bestendiger Bericht. Napiersky Script. Rer. Liv.
- Henry P.* Les églises de la Moldavie du Nord dès origines à la fin du XVI siècle 1930.
- Hiärn Th.* Ehst- Lyf- un Lettländische Geschichte, Napiersky Monum. Liv. Ant. 1835.
- Hielscher K.* Rumänien. Landschaft, Bauten. Volksleben. 1933.
- Hylzen J. A.* Inflanty w dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego dziejach. Wilno, 1750.
- Jakubowski J., Kordzikowski J.* Polska XVI wieku.
- Jasenas K. K.* Visuotinė meno istorija. Mintauja, 1929.
- Kampe P.* Jēzus baznīca Rīgā. Latviešu konversācijas vārdnīca, 1932.
- Kampe P.* Salaspils un Ikšķīles senie celtniecības pieminekļi. Rokasgrāmata ekskursiju vadītājiem, 1934.
- Kampe P.* Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos gados. 1937. "Katoļu Dzeive".
- Klemetti H.* Suomalaisia Kirkonrakentajia. 1927.
- Kohte J.* Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Prov. Posen.
- Kopera F., Lepšy L.* Kościoły drewniane Galicyi Zachodniej. Kraków, 1916.
- Kordzikowski J.* Źródła dziejowe.
- Kundziņš P.* Mūsu lauku būvniecības tradīcijas. 1923.
- Kundziņš P.* Latvijas arhitektūra. Latviešu konversācijas vārdnīca, 1934.
- Kundziņš P.* Dzīvojamā rija Latvijā. 1934.
- Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas Mārtiņa Lutera mazā katķisma un Augsburgas apliecības 400 gadu atcerei.
- Latviešu konversācijas vārdnīca.

- Latvju raksti (III kop.).
- Lindberg C.* Suomen kirkot. Helsinki, 1934.
- Manteuffel G.* Inflanty Polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekową etc. Poznan, 1879.
- Manteuffel G.* Kraslaw w Inflantach Polskich.
- Manteuffel G.* Ksiestwo Inflanskie XVII i XVIII stulecia. Kraków, 1897.
- Matlakowski W.* Budownictwo ludowie na Podhalu. Kraków, 1892.
- Menge-Gütling.* Lateinisch-Deutsches Hand- und Schulwörterbuch.
- Metrica baptisatorum Ecclesiae Varaclanensis Missionis Societatis Jesu comparata A. D. 1742.*
- Mogiļevs Romas katoļu garīgās konsistorijas aktis (Valsts vēstures muzejs Rīgā).*
- Mokłowski K.* Sztuka ludowa w Polsce. 1903.
- Mothe O.* Illustriertes Bau-Lexikon. 1876.
- Muchau H.* Pfahlbau und Griechentempel. 1909.
- Mühlke K.* Von nordischer Volkskunst. Beiträge, 1906.
- Napiersky C. E.* Rigas ältere Geschichte in Übersicht, Urkunden und alten Aufzeichnungen.
- Novickis A.* Aglyuna. 1929.
- Nyenstadt F.* Livlandische Chronik.
- Obmiński T.* O cerkwach drewnianych w Galicyi (Sprawozdania do badania historyi sztuki w Polsce). 1915.
- Памятная книжка Витебской губ. изд. Витебскимъ статистическимъ комите томъ. — СПб.
- Павлуцкий Г. Г.* Деревянные и каменные храмы. Киевъ, 1905.
- Petranu C.* Monumentale istorice ale Judetului Bihor I. Bisericile de lemn. 1931.
- Petranu C.* Die alte kirchliche Kunst der Rumänien. "Kyrios", Vierteljahresschrift für Kirchen- u. Geistesgeschichte Osteuropas. 1936.
- Petranu C.* Die siebenbürgische Kunstgeschichte und die Forschungen Joseph Strzygowskis. 1932.
- Petranu C.* Bisericile de lemn din Judetul Arad. 1927.
- Pieminekļu valdes arhīva materiāli.
- Pilsētas (Rīgas) vēstures arhīva materiāli.
- Popa A.* Biserici vehi de lemn din Transilvania si Maramures. 1937.
- Przeworska J., Walicki M.* Strop z XVI w. kościoła w Boguszycach. — Studja do dziejów sztuki w Polsce, T. I, Warszawa, MCMXXIX.
- Raczyński J.* Przyczynki do historji ciesielskich konstrukcyj dachowych w Polsce. — Studja do dziejow sztuki w Polsce, III, 1930.
- Radzikowski E.* Styl Zakopański.
- Rancans N.* Latvijas vēsture. 1922–1924.
- Rebensburg H.* Das deutsche Dorf. Süddeutschland.
- Rochowanski L. W.* Columbus in der Slowakei. 1936.
- Рошефор Н. И. де.* Иллюстрированное урочное положение. 1924.
- Rusovs.* Livonijas hronika. Tulk. *Cand. hist. E. Veispals.* 1926.
- Sacher E.* Die aus Grassoden und Holz gebauten Höfe und Kirchen in Island. 1938.

- Schmid B.* Die Bau- und Kunstdenkmäler der Prov. Westpreussen, 1909.
- Schmid B.* Die Schnurholzkirchen Westpreussens. — K. Mühlke, 1906.
- Seesselberg F.* Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker.
- Series parochorum ecclesiae Feymanensis ex actis hujus ecclesiae connotata.
- Soeder H.* Das Dorf Tritschuny im litauisch-weissruthenischen Grenzgebiet. 1918.
- Sosnowski O.* Uwagi o gotyckiem budownictwie drzewnem w Polsce. — Biulet., 1935, Nr. 3.
- Steins H.* Über Land und Meer. 1855.
- Stephani N. G.* Der älteste deutsche Wohnbau und seine Einrichtung. 1902.
- Strzygowski J.* Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala. 1927.
- Strzygowski J.* Helft die verlorene Holzbaukunst Oesterreichs wieder finden! — Der Pflug, Mtsschr., hrsg. vom Volksbildungshause Wiener Urania H. 1, 1926.
- Strzygowski J.* Die altslavische Kunst. MCMXXIX.
- Strzygowski J.* Early Church Art in Northern Europe.
- Szembek Chr.* Relatio de statu Ecclesiae Livoniensis ab episcopo Chr. Dzembek anno 1714 ad summum Pontificam Clementem XI facta.
- Szidlowski T.* Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny. Część III. Województwo Krakowskie.
- Švābe A.* Latvju tiesību vēsture. — Latviešu konversācijas vārdnīca. 1935.
- Švābe A.* Livonija. — Latviešu konversācijas vārdnīca. 1935.
- Tecnon J.* Visitatio Livonicarum Ecclesiarum facta Anno D-ni 1613. — Bunge, Archiv. Teka Grona konserwatorów Galicyi Zachodniej.
- Tentelis A.* Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Celtniecības pieminekļi. I sējums.
- Trasuns F.* Ludzas pils un baznīca. — Apskats.
- Valsts vēstures arhīva materiāli.
- Vatasianu V.* Contributie la cunoasterea bisericilor de lemn din Moldova. 1931.
- Vipers B.* Latvijas māksla baroka laikmetā. 1937.
- Vipers B.* Dzimtībušanas laikmets. — Rakstu krājums "Latvieši", 1936.
- Vitauta Dižā kultūras muzeja materiāli Kauņā.
- Vitebskas–Mogilevas–Smolenskas ģenerālgubernatora kancelejas aktis (Valsts vēstures muz.).
- Wölflin H.* Renaissance und Barock. Eine Untersuchung über Wesen und Entstehung des Barocks in Italien. 1926.
- Zaloziecky W. R.* Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern. 1926.
- Żukowski J.* Huculszczyna. Przyczynki do badań nad budownictwem ludowem. — Biuletyn 1935, Nr. 4.
- Щербаківські И. Д.* Українське мистецтво. II. Буковинські і Галицькі дерев'яні церкви, 1926.

Saīsinājumi pie fotoattēlu parakstiem

- A Autors
 A FM Arhitektūras fakultātes materiāli

AND Andermanis, Ks.
BR Broce, *Sammlung*
CB *Centralne Biuro, Warszawa*
GAL *Galaunė P., Kaunas*
GR *Grabar I.*
LIN *Lindbergs Carolus, Suomi*
PV Pieminekļu valde
RK Riekstiņš A.
SK Skrastiņš H.
ST Steins
VD *Vytauto Didžiojo kult. muz., Kaunas*
NN Nezināms

Daži vārdi par profesoru Arturu Krūmiņu un viņa disertāciju “Latgales koka baznīcu celtniecība Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtenī”

Ikviens darbs, kurš cilvēku pārsteidz negaidīti, vilina un tieši tādēļ šķiet interesants. Ļaujoties operas režisora Gunta Gailiša mudinājumam, uzņemos risku mēģināt kaut ko pasacīt par ievērojamu autoritāti Latvijas arhitektūras zvaigznājā un latviešu nacionālās operas libretu pamatlicēju — Arturu Krūmiņu (1879–1969). Man šķiet, ka viņa dzīve ir bijusi papildīta ar tāda rakstura ideālismu, kāds vadīja tos daudzus latviešus, kuri dzīvoja vienā takti ar tikko dibinātās Latvijas sirdspukstiem un kuri kā sev adresētu izjuta jaunās valsts aicinājumu likt lietā savas zināšanas un rokas kultūras robežu paplašināšanai. Tā ir bijusi nesavtīga ziedošanās savai pilsētai, savai zemei, kas mērāma ar renesanses laika dižgariem piemītošo vispusīgo apdāvinātību un aizrautību.

Nav viegli tagad iztēloties laikmetu un situācijas, kurās dzīvoja un strādāja Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes profesors. Taču viņa izaugsmē no lektora līdz augstāko akadēmisko grādu ieguvējam, no arhitekta Maskavā līdz Latvijas pilsētu izbūves komisijas priekšsēdētājam ir kādas likumsakarīgas censonības, tagad varbūt teiktu, providences, izgaismots ceļš. To ir skaidri sajutuši Artura Krūmiņa laikabiedri, kolēģi un studenti, kuri ieguva teorētisko zināšanu pamatus arhitektūras vēsturē un kompozīcijā un kuri kopā ar sirmo profesoru, mūždien apaļām raga brillēm izrotātā deguna īpašnieku devās mācību braucienos pa Latgales dievnamiem vai 1941. gada vasarā piedalījās vēl kūpošo Svētā Pētera baznīcas drupu uzmērījumos un glāba no tālākas sairšanas sakrālās kultūras mantojuma fragmentus.

Kā daudzpusīgs arhitekts Arturs Krūmiņš projektējis gan dzīvojamās mājas, gan rūpnīcu ēkas, vairākkārt uzvarējis arhitektu projektu konkursos sabiedrisku ēku celtniecībai un pārbūvei. Baldones sanatorijas kompleksa ūdensdziedniecības ēkas (1926), Stelpes Tautas nama (1921–1923) projektēšana, vecā Dailes teātra pārbūve (1931), kā arī projekti Daugavpils Zemes bankai (1931) un bērnu kolonijai Ropažos (1930) rāda apskaužamu universālismu. Latviešu konversācijas vārdnīcai Arturs Krūmiņš sarakstījis ap 1200 šķirkļus, bet Vilhelma Purviša sastādītajai “Mākslas vēsturei” veltījis piecas apjomīgas

nodaļas, vērtējot arhitektūras vēsturi no Senās Grieķijas laika līdz klasicismam Eiropas kultūrā. Par profesora daudzpusību liecina arī manuskriptos palikušie teorētiskie apcerējumi. To tematikā atspoguļojas arhitekta — praktiķa un zinātnieka — ieinteresētā pieeja baroka arhitektūras problēmām, arhitektūras pieminekļu nozīmei Rīgas ainavā un, visbeidzot, — koka baznīcu celtniecībai Latgalē 18. gadsimtā. Vēl vairāk par izdevušos speciālista un sabiedrības dialogu liecina 1938. gadā publicētā monogrāfija par latviešu uzņēmēju un filantropu Kristapu Morbergu. Arhitekta nopelnus Latvijas būvmākslas attīstībā jaunā valsts novērtēja ar Triju Zvaigžņu ordeni, ierindojot Arturu Krūmiņu tajā ievērojamu vīru zvaigznājā, kurā ar līdzīgiem apbalvojumiem jau greznojas Eišens Laube, Pauls Kundziņš, Pēteris Dreijmanis, Fridrihs Skujiņš un citi.

Kā tagad, pēc 63 gadiem, vērtēt mūsu interesi par Artura Krūmiņa nepublicētajos rokrakstos atstātajiem teorētisko uzskatu metiem un arhitektūras vēstures tēzēm? Vai to publicējums mūsdienās ir tikai pieklājīgs reveranss, cieņa pret Latvijas Universitātes profesoru, arhitekta nopelnu godinājums? Nekādā gadījumā tikai tas vien. Sirmā meistara disertācija, kas ir pieejama visai ierobežotam Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas lasītāju skaitam, arī mūsdienās nav zaudējusi aktualitāti. Tā ir sava laikmeta latviešu nacionālās zinātniskās domas dokuments, kurš līdzīgi Johana Kristofa Broces *Monumente* ir fiksējis zūdošus garīgās un materiālās kultūras lieciniekus. Par Latgales vēsturisko mantojumu līdz šim nav sarakstīts daudz monogrāfisku pētījumu. Pat 20. gadsimta pirmajā pusē ar šī novada sakrālās kultūras vēsturi ir nodarbojušies tikai nedaudzi garīgās dzīves pētnieki: Gustavs Manteifelis, Fricis Kemps, Jāzeps Soikans, Boļeslavs Brežgo, Boriss Vipers un vēl daži citi, kā arī vairāki poļu autori. Pēc Otrā pasaules kara Latgales kultūras mantojuma vērtējumam ir pievērsušies Andrejs Johansons, Edgars Dunsdorfs, Ēvalds Mugurevičs, Vladislavs Urtāns, Rūta Kaminska, Leons Taivans, Jurijs Vasiljevs, un tas ir gandrīz viss. Šajā kontekstā Artura Krūmiņa disertācija, kura, tāpat kā daudzi citi agrāko gadu desmitu zinātniskie darbi, palika nepublicēta, ir vairāk nekā interesants pētījums ar dokumentālā pieminekļa vērtību. Ja mūsu eiropēiskā sabiedrība kā pašsaprotamu uztver Aristoteļa un Kanta, Vitrūvija un Sebastiano Serlio rakstu atkārtotus iespiedumus gan faksimilu formā, gan zinātniski apstrādātā veidā, ar ko gan latviešu nacionālās zinātniskās domas piemineklis — profesora Artura Krūmiņa disertācija — būtu par minēto autoru darbiem mazāk nozīmīga?

Jaunās Latvijas valsts akadēmiskā inteliģence bija pašā spēku plaukumā, kad daudziem no viņiem bija jāpārtrauc studijas, pedagoģiskā vai zinātniskā darbība un jādodas izsūtījumā Austrumos vai trimdā Rietumzemēs. Vēsturnieku pētījumos toreiz tikai sāka iezīmēties tālākās izziņas aspekti, formēties kultūras norišu ģeogrāfijas kontūras un apjausta kaimiņtautu dzīves artefaktu ietekme. Baltvācu vēsturniekiem pirms 1940. gada Latgale ar savu neparasto

vēsturi nešķīta gana interesanta, jo 16. gadsimtā, nonākot Polijas politiskajā un katoļu baznīcas ideoloģiskajā atkarībā, šis reģions it kā "izkrita" no vācu politiskās ietekmes sfēras un arī zinātniskās ievēribas koordinātām. Protams, bija daži izņēmumi, piemēram, Apgaismības laikmeta dabaszinātnieks, Varakļānu muižas īpašnieks M. J. Borhs vai arī 19.–20. gadsimta mijā Dricānos dzīvojošais vēsturnieks Gustavs Manteifelis, poļu izcelsmes vēsturnieks D. I. Dovgjallo un Daugavpili arhitekta un mākslas vēsturnieka karjeru sākušais Vilhelms Neimanis. Taču nedz Augusts Bilenšteins, nedz Pauls Kampe, nedz arī Pauls Kundziņš nespēja iedziļināties Latgales kultūras un arhitektūras vēstures niānsēs. Toties no Krievijas ieceļojušais mākslas vēsturnieks Boriss Vipers ievēroja Latgales būvmākslas augsto kvalitāti, tās atbilstmi internacionālā katoļu baroka celtniecības tradīcijām un mēģināja katoļu reliģisko ordeņu celtos dievnamus aplūkot Eiropas kultūras kontekstā. Manuprāt, B. Vipera ciešā sadarbība ar studentiem, viņa darba metodes un drosmīgie slēdzieni spēja iedvesmot un iedrošināt ne vienu vien latviešu pētnieku līdzīgam sistematizācijas un novērojumu apkopojuma darbam. Līdzīgi Emilim Melngailim, kurš ar velosipēdu vai pajūgā braukāja pa Latgales sādžām, pierakstīdams tautasdziesmu melodijas, arī Arturs Krūmiņš apceļoja šo novadu, skicējot, fotografējot un sistematizējot faktus par koka baznīcām un lauku kapsētu koku ēnā noslēptajām kapelām. Viņš bija atradis vēl neviena nepētītu lauku un labprāt uzņēmās tā apkopšanu.

Kā profesors Arturs Krūmiņš ieguva savā rīcībā tik plašu pārskatu par Latgales koka dievnamu arhitektūru? Šķiet, tas būs noticis nedaudz citām metodēm, nekā tajā pašā laikā strādāja viņa kolēģis B. Vipers, kurš pārlietu paļāvās uz studentu iesūtītajiem materiāliem, pats nespēdams apmeklēt visus savos pētījumos aprakstītos objektus. Artura Krūmiņa darba metodes bija viēnatnē un klusībā veikti ceļojumi daudzu vasaru garumā, kājām nostaiģājot simtiem kilometru. Tikai retos gadījumos kāds students savās prakses gaitās pavadīja profesoru un palīdzēja viņam pieturēt mērlenti, fiksējot katras celtnes galvenos parametrus. Ar amatiera kameru paša profesora veiktie fotouzņēmumi ir labākā liecība pagājušā gadsimta 30. gadu tehniskajām iespējām un pats galvenais — laika zoba priekšā trauslo koka arhitektūru. Viss pārējais — biezas skiču mapes, rasējumi, uzmērijumi, pieraksti, arhīvu materiālu izraksti un konspekti — ir katra nopietna zinātniska pētījuma organizatoriskais pamats, kurš pie rakstāmgalda Arturam Krūmiņam bija vairāku gadu gaitā jāceļ kā sava "stīprā pils".

Cik šī "pils" ir stipra mūsdienās? Vai tā ir kļuvusi par tik klasisku vērtību, ka manuskripta atrašanās Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas plauktā (šifrs R, x, 16, 8, 5) uzskatāma par zaudējumu sabiedrībai un tā publicēšanas jēģa ir pamatota? Bez kavēšanās varu apliecināt — neapšaubāmi. Profesora Artura Krūmiņa pētījums par katoļu konfesijas celto koka baznīcu arhitektūru Latgalē varbūt nav izdodams faksimilā, jo ar *Continental* rakstāmašīnu aprakstītās un dermatīna vākos iesietās lapas ar fotoattēlu ielīmēm ir

galvenokārt laikmeta dokuments, sekmīgs latviešu nacionālās zinātniskās domas veidošanās paraugs, ievērojamas zinātniskās kapacitātes apliecinājums un izcila arhitekta teorētiskā darba piemineklis. Tā nepārejošā vērtība ir viegli uztverama ikvienam vēsturniekam, vienai, vai viņa uzmanības lokā būtu novadpētniecība, tautas celtniecība vai lauku ainavas attīstība. Pirmkārt, liela daļa no Artura Krūmiņa aprakstītajām baznīcām un kapelām mūsdienās vairs nav apskatāmas. Koka baznīcu mūžs Latvijas klimatiskajos apstākļos reti ir pārsniedzis cilvēka dzīves ilgumu. Daudzi dievnami ir gājuši bojā vēl pirms pētījumu sākuma, un profesors par to esamību uzzinājis tikai no rakstu avotiem. Tādas ir Aglonas, Pasienes, Rogovkas, Preiļu un vairākas citas baznīcas. Piemēram, Ludzas katoļu baznīcu 1938. gadā nopostīja pilsētas ugunsgrēks. Višķos veco koka dievnamu bija sagrauzis laika zobs, līdz to vajadzēja nojaukt, bet Stoļerovas baznīcas bojāeju ugunsnelaimē izraisīja cilvēki. Tādējādi profesora Latgales ceļojumos fiksētās baznīcas un kapelas viņa pētījumā ir ieguvušas pirmpublicējuma nozīmi. Dažus dievnamus paspēts nofotografēt un uzmērīt pēdējoreiz, bez iespējas to atkārtot mūsdienās. Otrkārt, atbilstoši nozares specifikai Arturs Krūmiņš sava pētījuma rakstisko materiālu ir organizējis strikti loģiskā struktūrā, kas vispār raksturīga arhitektu domāšanai. Manuskripts ir pārskatāms, viegli lasāms, tā analītiskā un secinājumu daļa ir lietišķa un nesamākslota. Šeit vērojama pētījumu metodikas pēctecība ar 1911. gadā viņa kolēģa un arhitekta Dr. Vilhelma Neimaņa sarakstītajā "Rokasgrāmatā pieminēkļu aizsardzībai laukos" (*Neumann W. Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande*. Rīga, 1911) sistematizēto pazīmju kopumu, pēc kurām novērtējams arhitektūras vēsturei nozīmīgs objekts. Acīmredzot tā nav tikai sagadišanās, ka pētāmo koka baznīcu sastāvdaļas, arhitektūras detaļu vērtējumu Arturs Krūmiņš ir veicis līdzīgi tam, kā rekomendējis V. Neimanis. Jo šis baltvācu pētnieks — pirmās Latvijas arhitektūras un mākslas vēstures grāmatas autors — bija ievērojama autoritāte daudziem sekotājiem. Treškārt, profesora Artura Krūmiņa zinātniskais darbs ir etalons gan atvēzienam kultūras mantojuma problēmu pētniecības plašumam, gan dziļumam, paraugs doktora disertācijas temata izvēlei un prasmei to piepildīt. Turklāt autors ir mācējis tikt galā ar Latvijas vēsturei raksturīgo laiku, laikmetu, valodu un pētījumu avotu mozaiku, kuras fragmentu lasītprasme, interpretācija un sintēze pirmskara inteligences pārstāvjiem ir padevusies krietni vien vieglāk nekā mūsdienu pētniekiem. Ceturtkārt, Artura Krūmiņa darbs ir paraugs arī pētniecības zinātniskās ētikas ziņā. Ikvienam kļūst skaidri saskatāms, kuri autori bijuši profesora autoritātes, kuri avoti viņam bijuši pieejami un kā liela vēriena un augstas inteligences cilvēks izturas pret citu zinātnieku izteiktām tēzēm vai savā rīcībā nonākušu faktu.

Ar respektējami eksaktu pieeju profesors Arturs Krūmiņš ir izveidojis sistematizētu pārskatu par koka baznīcu plāna tiem. Tas uzskatāms par unikālu reģionālās arhitektūras klasifikācijas paraugu. Ikvienam arhitektūras vēstures

speciālistam, kurš iepazinies ar šo klasifikāciju, ir viegli vērtēt Latgales sakrālo arhitektūru kā tās daudzveidībā, tā arī individuālajās izpausmēs. Daudzu gadu garumā pētot literatūru un arhīvu materiālus, disertācijas autors ir varējis izveidot arī līdz šim plašāko pieejamo faktu apkopojumu par teju pusotra simta koka baznīcu celtniecības hronoloģiju, to cēlājiem un finansētājiem. Ikvienu uzmanības lokā nonākušu celtni arhitekti vērtē no to telpiskās uzbūves, funkcionalitātes un semiotiskā aspekta. Salīdzinot kristietības sakrālceltņu un to telpisko daļu evolūciju dažādās zemēs un laikmetos, Arturs Krūmiņš izsaka pamatotus spriedumus par Latgales koka baznīcu tipu izcelsmi vai tuvību noteiktos Eiropas vēstures posmos un ģeogrāfiskajos reģionos radītiem dievnamiem, tā kārtējo reizi apliecinādams kopīgu tradīciju un vienas garīgās struktūras radītu fenomenu izplatības faktu Latvijā kā Eiropas daļā. It kā sacenzdamies ar B. Viperu, kurš savā grāmatā "Latvijas māksla baroka laikmetā" (Rīga, 1937) citu Latgales dievnamu vidū kā sevišķu vērtību latviešu tautas arhitektūras pieminekļu vidū izcēla Višķu baznīcu, Arturs Krūmiņš savā darbā šīs baznīcas analīzei ir veltījis veselu nodaļu. Uz precīzu novērojumu pamata izsacīdams loģiskus slēdzienus, disertācijas autors ar zinātniskās argumentācijas metodi pierāda kolēģa maldus un neprecīzos pieņēmumus.

Kā nopietns savas zemes celtniecības vēsturē ieinteresēts speciālists Arturs Krūmiņš ir līdz niansēm detalizēti iepazinies ar baznīcu konstruktīvajām un arī rotājošajām detaļām, kā arī ar to darināšanas paņēmieniem. Tādējādi līdzās A. Bīlenšteinam, P. Kundziņam, J. Ligeram un citiem etnogrāfiskās kultūras pētniekiem viņš ir sniedzis nenovērtējamu ieguldījumu latviešu amatnieku celto koka dievnamu celtniecības izpētē. Viss profesora veikums Latgales koka baznīcu izziņā ir kā zinātnieka augstā dziesma spožākajam laikmetam celtniecībā — 18. gadsimta baroka kultūrai —, kura arī Latvijas sakrālajai arhitektūrai ir devusi vislielāko plāna, apjomu, formas un detaļu daudzveidību.

OJĀRS SPĀRĪTIS, prof., *Dr. habil. art.*

Rīgā 2003. gada 30. augustā

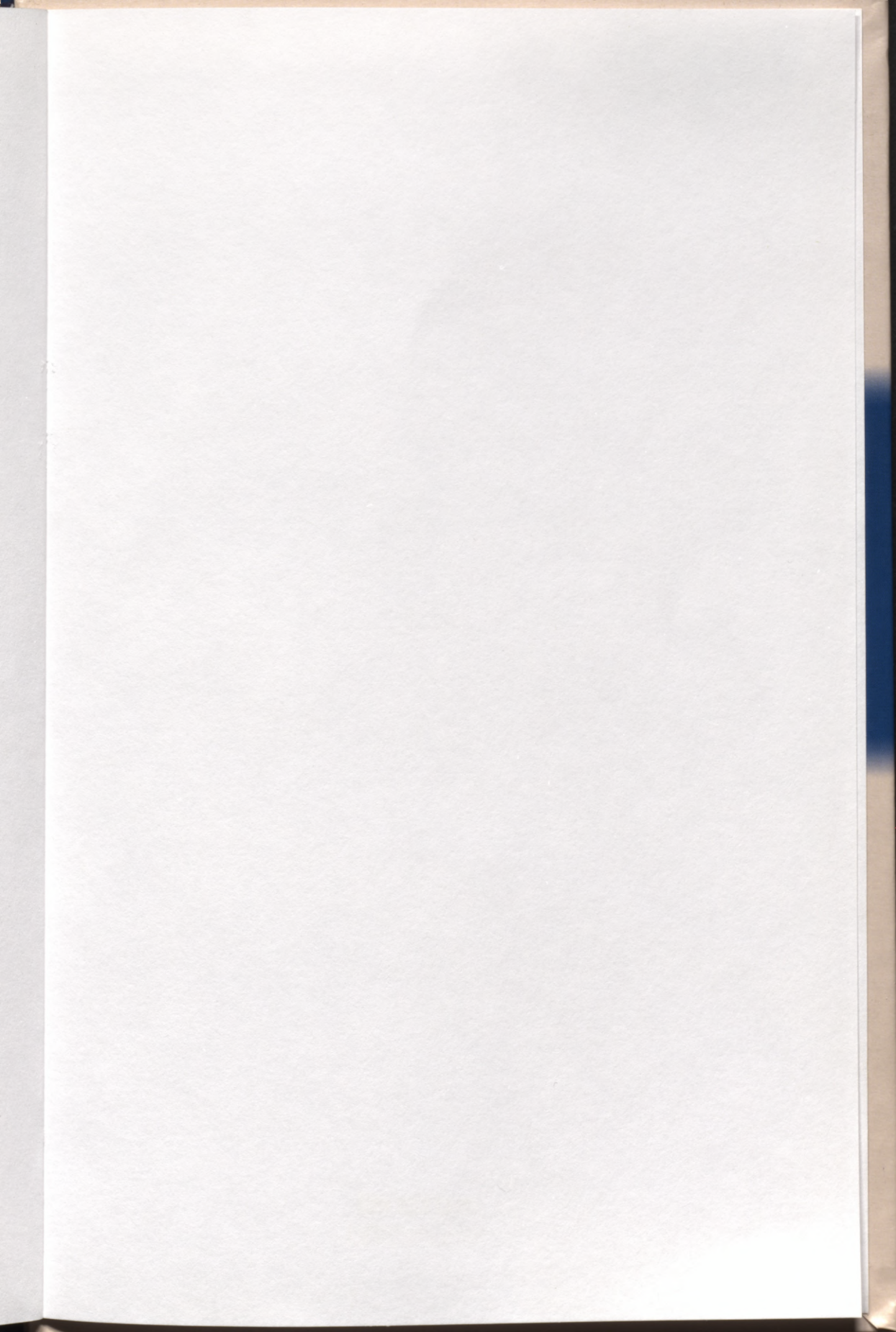
Saturs

Ievads	5
I. Hronoloģiskas ziņas par koka baznīcu celtnēm	8
II. Koka baznīcu dibinātāji un cēlēji	46
III. Koka baznīcu tipi	64
A tips	65
B tips	69
C tips	72
D tips	75
E tips	84
F tips	88
G tips	88
Tipi pēc uzbūves elementiem	90
IV. Koka baznīcu sastāvdaļas un platība	99
Priekšbaznīca	99
Lievenis	102
Luktas	105
Tornis	105
Zvanu tornis	115
Draudzes telpa	116
Altāra telpa	120
Sakristeja	121
Pagrabs	122
Apbūves platība	123
V. Koka baznīcu iekšējais un ārējais veidojums	127
Pamati	127
Grīda un klons	129
Ārsienas un to apšuvums	130
Jumts	135
Dzega	138
Pilastrs	138
Kolonna — stabs	139
Griesti	140
Logs	147
Durvis	152
Trepes	152
Āra veidojums	153

VI. Svētā Jāņa Kristītāja koka baznīca Višķos	160
VII. Latgales koka baznīcu celtniecība vispārējās vēstures norisē	168
VIII. Literatūra un arhīvu materiāli	181
Saīsinājumi pie fotoattēlu parakstiem	184
<i>Ojārs Spārītis</i> . Daži vārdi par profesoru Arturu Krūmiņu un viņa disertāciju "Latgales koka baznīcu celtniecība Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtenī"	186

www.jumava.lv

Izdevējs – SIA "J.L.V.", Dzīrnavu ielā 73, Rīgā LV 1011.
Iespiests un iesiets SIA "Valmieras tipogrāfija Lapa",
A. Upiša ielā 7, Valmierā LV 4201.

ORIGINAL
SERIALIZED

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304009728

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

5. ✓

2004-5
L14

Arturs Krūmiņš (1879 – 1969) — ievērojams latviešu arhitekts un arhitektūras vēsturnieks, zinātnieks, pedagogs un literāts, pirmās latviešu oriģināloperas «Baņuta» libreta autors, vecākās latviešu studentu korporācijas «Selonija» filistrs, apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni.

Pirmo reizi plašākam lasītāju lokam tiek piedāvāta Artura Krūmiņa monogrāfija «Latgales koka baznīcas», kas ir līdz šim plašākais pētījums par 18. gadsimta baroka sakrālo arhitektūru. Darbā ir sniegts gan sistematizēts pārskats par koka baznīcu tipiem un celtniecības hronoloģiju, gan arī raksturoti objekti, no kuriem liela daļa līdz mūsdienām nav saglabājušies. Grāmata ir nenovērtējams ieguldījums latviešu amatnieku celto koka dievnamu celtniecības izpētē.

ISBN 9984 - 05 - 668 - 6

9 789984 056685